

Györkös Attila

RENEZÁNSZ UTAZÁS

ANNA KIRÁLYNÉ 1502-ES FOGADTATÁSÁNAK
ÜNNEPSÉGEI ÉSZAK-ITÁLIÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

SCRIPTORES RERUM HUNGARICARUM

1. Somogyi Ambrus *Históriája Magyar- és Erdélyország dolgairól* (1. könyv)
2. Luigi Ferdinando Marsili: *A Magyar Királyság történetének kivonata*
3. Szálkai Tamás: *Armales Transylvanorum*
4. Guido Ferrari: *Savoyai Eugén herceg Magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv*
5. *A három Villani krónikája*
6. Hermányi Dienes József jegyzetkönyve
7. Caspar Ursinus Velius: *Tíz könyv a magyar háborúról*
8. Somogyi Ambrus: *História Magyar- és Erdélyország dolgairól* (1–4. könyv)
9. Györkös Attila: *Reneszánsz utazás*

Györkös Attila

RENEZÁNSZ UTAZÁS

ANNA KIRÁLYNÉ 1502-ES FOGADTATÁSÁNAK
ÜNNEPSÉGEI ÉSZAK-ITÁLIÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

ATTRAKTOR
Máriabesnyő
2016

A kötet kiadását támogatta:
Lendület „Magyarország a középkori Európában”
MTA-DE Kutatócsoport / LP2014-13/2014

A kötetet szakmailag lektorálta:
Bárány Attila egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Történelmi
Intézet
Csernus Sándor egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem,
Történelmi Intézet
Csukovits Enikő tudományos tanácsadó, MTA BTK
Történettudományi Intézet
Kiss Sándor nyugalmazott egyetemi docens, Debreceni
Egyetem Francia Tanszék

A képek forrásai / Illustrations by courtesy of
British Library, London, MS Stowe 584 (ff. 69–78v.)
© Bibliothèque nationale de France, Ms. fr. 90 (ff. 1–7.)

Copyright © Györkös Attila, 2016
Hungarian edition © Attraktor, 2016

ISSN 1788-6929
ISBN 978-615-5601-16-3

Felelős kiadó az Attraktor Kft. ügyvezetője.
A nyomdai munkákért felel a Monobit nyomda ügyvezetője.

BEVEZETÉS

A középkori Magyarországról számos külföldi útleírás adott plasztikus képet, köztük jó néhány franciák tollából született. Említhetnénk itt a Szent István-kori zarándokokat, VII. Lajos krónikását, vagy éppen a leghíresebb 15. század eleji kémet/utazót, Bertrandon de la Broquière-t. Ezek közül azonban kevés olyan gazdag szöveges és képi információkban, mint az alábbiakban – eredeti nyelven és fordításban – publikált két dokumentum.

Foix-i vagy Candale-i Anna¹ francia grófnő 1502-ben ment férjhez II. Ulászló cseh-magyar királyhoz, s észak-itáliai, valamint magyarországi utazásának eseményeit megörökítette kíséretének egyik tagja, Pierre Choque herold. Anna házasságkötésének, megkoronázásának, az azt követő ünnepegeknek a leírása, a Mátyás utáni, de még Mohács előtti budai udvar és Magyarország egyik utolsó részletes bemutatása gyakran idézett anyag a hazai munkákban.

Az útleírás francia szövegét először Antoine Le Roux de Lincy közölte 1861-ben a *Bibliothèque de l'École des Chartes* lapjain,² majd ettől függetlenül Marczali Henrik a *Történelmi Tárb*ban.³ Az előbbi alapján született meg Szamota István máig is alapvetőnek tekintett – de töredékes – magyar fordítása.⁴

Mai felfogásunk szerint a három kiadás egyike sem felel meg a modern forrásközlés elveinek. Átírási hibái mellett Le Roux de Lincy munkája azért is problematikus, mert nem tudott mit kezdeni a szöveg magyar vonatkozásaival, kommentárja elnagyolt. Marczali kiadása rendkívül pontatlan, láthatóan több helyen nem értette meg a szöveget, a Szamota-féle fordítás pedig csak a kuriózumokra koncentrált, nem közölte a teljes anyagot. Mindezek mellett Magyarországon egyáltalán nem

¹ A francia szakirodalom inkább Foix-i Annaként, míg a magyar Candale-i Annaként ismeri. Házassági szerződésében hivatalosan így nevezik meg: „*domina Anna de Fuxo vulgariter dicta de Candale*”, vagy később rövidebben „*domina Anna de Fuxo dicta de Candale*”. ADLA, E 125, No. 6. 1502. március 23. Blois, és *Mariage de Wladislas*, 1965. 29.

² *Discours des cérémonies*, 1861.

³ *Marczali*, 1877.

⁴ *Szamota*, 1891. 131–146.

tartották fontosnak Choque másik, itáliai útleírásának ismertetését, pedig ez is sok magyar vonatkozással bír.

Különösen azért indokolt azonban egy újabb kiadás, mert a dokumentumok gazdag képi anyagokat is tartalmaznak, amelyeket még senki nem publikált. Mivel a fentebb idézett szerzők mind a magyarországi útinapló párizsi kézírata alapján dolgoztak, amely ikonografikus illusztrációkat nem tartalmaz, nem tudhatták, hogy a szövegben említett magyar vonatkozású képek valóban léteznek. Nemrégiben sikerült felfedeznünk, hogy a dokumentumnak fennmaradt egy, ma Londonban őrzött illusztrált kézírata.

Alábbi munkánk a két útleírás kritikai kiadását, teljes magyar fordítását, a képi anyag közlését és a szöveg kommentárját tartalmazza.

A kötet elején mindenekelőtt igyekszünk tisztázni a szerző, Pierre Choque kilétét, írói-költői és protokolláris tevékenységét. Itt térünk ki a művéről fennmaradt kéziratok egymás közti viszonyára, illetve röviden bemutatjuk a képi anyag jellegzetességeit.

Anna és Ulászló házassága egyenes következménye volt annak a diplomáciai szerződésorozatnak, amely Velence, a pápaság, valamint Franciaország, a magyar és cseh királyság, valamint Lengyelország között kötöttetett névleg a török ellen. A tárgyalások vélt vagy valós céljait, menetét és eredményeit a rendelkezésre álló forrásbázis alapján kíséreltük meg feltárni, bevonva a vizsgálatba azokat a franciaországi magyar vonatkozású dokumentumokat, amelyeket a párizsi és nantes-i levéltárakban fedeztünk fel. Ezek zöme kiadatlan, vagy elavult kiadásal rendelkezik, ezért alkalmasak az eddigi ismereteink pontosítására.

Az útleírás Észak-Itáliára vonatkozó része eddig nem váltott ki jelentős figyelmet a magyar szakirodalomban (a külföldiben pedig teljesen ismeretlen), Wenzel Gusztáv a 19. században⁵ és Dobosy Tibor a 20. század közepén⁶ röviden, szinte csupán a forrás parafrázisát adva mutatta be Anna királyné és kísérete itteni tevékenységét. Kommentárunkban igyekeztünk feltárni az utazás részleteit, a dokumentumban szereplő személyek kilétét és pozícióját, s különös hangsúlyt fordítottunk a szövegben markánsan megjelenő hatalmi szimbolika értelmezésére. A szöveg utalásait összevetettük egyéb kortárs velencei szerzők (Marino Sanuto, Girolamo Priuli és Angelo Chabrielis) műveivel.

A magyarországi utazást illetően éppen ellentétes helyzettel kerültünk szembe. Choque herold vonatkozó leírása nagy visszhangot váltott ki a hazai szakirodalomban, irodalom- és művészettörténeti munkák is gyakran hivatkoznak egyes megjegyzéseire. A különböző

⁵ WENZEL, 1877.

⁶ DOBOSY, 1940.

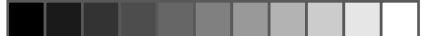
elszórt utalások összegzése, néhány, a szakmunkákban elterjedt hiba, pontatlanság javítása ugyanúgy célunk volt, mint az archontológia modern eredményeinek bevonása a kutatásba. A hatalmi reprezentáció itt is hangsúlyos szerepet kapott, különösen a menyegző, a koronázás és az ezt követő lakomák leírásában, ezért Choque művét összevetettük a Hunyadi Mátyás és Aragóniai Beatrix házasságáról szóló források narrációival. Az útleírásban jelentős szerepet játszó Magyarország-kép elemeit pedig más korabeli utazók hasonló adatainak, valamint a 16. század elején hazánkban tevékenykedő velencei diplomaták feljegyzéseinek tükrében elemeztük.

Egyfajta összefoglalás gyanánt igyekeztünk kitérni Anna magyarországi életének ismert adataira, felvetve az újabb kutatási perspektívákat. A mai historiográfia egyik fontos és fejlődőben levő irányzata a királynéi udvartartás vizsgálata, annak finansziális, perszonális, hatalmi és identifikációs elemeivel egyaránt. Keveset tudunk az uralkodók hitveseinek birtokállományáról, jövedelmeiről, udvaruk személyi összetételéről, a külföldről érkezett királynék önazonosságának jellegzetességeiről, egyáltalán politikai szerepvállalásáról. Az Árpád- és Anjou-korról, vagy a Habsburg Máriával kapcsolatban született eddigi szakmunkák következtetései Foix-i Anna esetében is használható módszereket kínálnak, amelyeket a későbbi kutatások során mindenképpen hasznosítani érdemes.

Az elemzéseket követi a két útleírás eredeti francia szövegének kiadása és azok fordítása. A szövegkiadásoknál betűhű átiratot készítettünk, csupán a mai szemmel értelmezhetetlen kifejezéseket javítottuk vagy kommentáltuk. Mivel a Magyarországgal kapcsolatos forrás két egykorú kéziratban is fennmaradt, a kettőt egymás mellett párhuzamosan közöltük. A fordítások újdonsága, hogy először jelenik meg Choque műve teljes terjedelmében magyarul. Igyekeztünk megtartani az eredeti, középkori szöveg jellegzetességeit, nem kívánva átstilizálni, s ezáltal „modernizálni” az anyagot. Egyedül a földrajzi és személyneveknél adtuk meg a mai szaknyelvben is használatos formákat, a későbbi kutatások számára igyekezve megkönnyíteni a megértést. Az eredeti alakok a francia átiratban változatlanul maradtak.

A kötetet képmelléklet zárja. Az itáliai leírás heraldikai anyagát – terjedelmi okokból – nem közöltük a maga részleteiben, csupán a kézirat oldalainak fotóit publikáltuk. Úgy éreztük, hogy az itt megjelenő 112 velencei címerábrázolás hazai szempontból nem képvisel különösebb jelentőséget, és egyébként is megtalálható a párizsi Bibliothèque nationale de France honlapján. A londoni kézirat illusztrációit azonban, amelyek magyar szempontból fontos, sőt egyes esetekben unikális jelentőségűek, és egyébként nehezen hozzáférhetőek, válogatás nélkül

megjelenítettük. Külön felhívtuk a figyelmet a budai könyvtár kincseire, Anna koronázási ékszereire, a királyné és Corvin János portréira, valamint a palota oroszlános kútjának ábrázolására.

Reményeink szerint az alább közölt kéziratok, fordítások és a hozzájuk kapcsolódó elemzések segítenek az eddignél jobban megérteni a Jagelló-kor politikai-diplomáciai, anyagi és kulturális jellegzetességeit, hozzájárulnak a külföldön hazánkról kialakított korabeli elképzelések, a „Magyarország-kép” további pontosításához, ezáltal is illeszkedve a *Lendület „Magyarország a középkori Európában” MTA-DE Kutatócsoport / LP2014-13/2014* tudományos programjának célkitűzéseéhez.

Debrecen-Tiszaeszlár, 2015.

I. rész

ELEMZÉS

I. Fejezet

„EZEN A HELYEN EGY VAGY TÖBB OLDALNYI HIÁNY VAN” – A KÉZIRATI HAGYOMÁNY

Különös módon a kéziratok szerzőjének, Pierre Choque-nak az életrajzát részleteiben nem a francia történetírás dolgozta fel, hanem Dobosy Tibor, 1940-ben íródott munkájában.⁷ Ez alapján tudható, hogy a breton származású kisnemes (1450k–1530), a királyné főheroldjaként (*roi d'armes*) tevékenykedett, ezért kapta tisztségének megfelelően a *Bretagne* nevet is. Dobosy az ún. *rhétoriqueur*-ök közé sorolja, azaz szerinte ahhoz a művészeti körhöz tartozott, amelyet a francia irodalomtörténet a középkor és a reneszánsz kulturális határán álló, az uralkodói udvarhoz szorosan kötődő költők megnevezéseként használ. Bár nevét a nagy összefoglalások ebben az értelemben alig említik, kétségtelen, hogy Choque poétikai munkássága, irodalmi kapcsolatai alapján (pl. Jean Lemaire de Belges – ld. alább) ide köthető. Heroldként, íróként és költőként mindvégig a Bretagne-i hercegnő szolgálatában állt, azután is, amikor úrnője francia királyné lett.⁸

Az ő megbízásából vett részt az egyik utolsó középkori keresztes akcióban, a Velencei Köztársaság megsegítésére indított vállalkozásban, amikor a francia flotta igyekezett támogatni az 1499-től a törökökkel hadban álló Signoriát birtokainak védelmében. A bretonok által felszerelt Marie la Cordelière hadihajó 1501-es hősies helytállásáról Germain de Brie által írott prózai latin szöveg francia fordítása és költeménnyé való átdolgozása⁹ jól jelzi, hogy Choque feladata már ekkor is úrnőjének tájékoztatása volt, ahogy az lesz egy évvel később is, Foix-i Anna magyarországi utazása kapcsán.

Pierre Choque közeli kapcsolatát Bretagne-i Anna királynéhoz jól jelzi, hogy 1514-ben reá bízták az uralkodónő halálát követő temetési ceremónia megörökítését, amelynek számos kézírata maradt fenn, több ezek közül illuminált változatban, így az általunk alább vizsgált londoni kézirat első része is ezt tartalmazza.

⁷ DOBOSY, 1940.

⁸ GUY, 1968. 349–352.

⁹ *La Cordelière*, 2004.

Tekintsük át, hogy Pierre Choque minket közvetlenül érdeklő francia nyelvű műve Foix-i Anna utazásairól és fogadtatásának ünnepeiről milyen kézirati hagyományon alapul. Az útleírás első, Itáliát illető része csupán egy, míg Magyarországra vonatkozó második része három dokumentumban maradt fenn, amelyek közül véleményünk szerint egyik sem eredeti. Ezek a következők:

Párizs, Bibliothèque nationale de France

P₁: Ms. fr. 90. ff. 1-4.

A kézirat a 16. század elején keletkezett (dátuma: Buda, 1502. december 16.), s mai formájában ez a négy folio közli Choque magyarországi útleírásának egyetlen teljes szövegét. Ezek nem tartalmazzak képi illusztrációkat, de a dokumentumban kihagyták a későbbi – el nem készült – miniatúrák helyét (ld. 4-7. képek). Ez – valamint a P₂ és P₃ kézirat – szolgált Le Roux de Lincy számára az 1861-es kiadás alapjául, s ezt használta Marczali Henrik is (aki nem ismerte a P₃ kéziratot).

P₂: Ms. fr. 90. ff. 5-7.

A dokumentum Pierre Choque itáliai útleírásának egyetlen ismeretes szövegét tartalmazza, s később – az időrendet figyelmen kívül hagyva, megcserélve és folytatólagos számozással – lett összekötve a magyarországi utazást leíró P₁ jelzetű szöveggel. Dátuma: Velence, [1502. augusztus] 17. A kézirat illuminált, összesen 112 színes címerpajzsot tartalmaz, a velencei Signoria városaiban élő nemes és polgárcsaládok jelvényeit (ld. 1-3. képek).¹⁰

P₃: Ms. fr. 22330. pp. 319-337.

A szöveg – az alább bemutatandó – BL Stowe 584. jelzetű londoni kézirat 17. századi csonka átírata. A másoló láthatólag nem használta a londoni dokumentum ff. 71v.-72, ff. 78-78v. lapjait, amelyek hiányát észrevéve, maga is így kommentálta a helyzetet: *Nota: en cet endroit il y a un ou plusieurs feuillets de manque* (Megjegyzés: ezen a helyen egy vagy több oldalnyi hiány van), illetve: *Nota: Il y a encore quelque chose à transcrire, mais il n'y a pas de suite* (Megjegyzés: lenne még mit átírni, de nincs folytatása a szövegnek). Ez alapján azt gondoljuk, hogy a Stowe 584. ekkor még nem volt bekötve, s lapjai közül a másoló

¹⁰ A P₁ és P₂ dokumentumok fekete-fehér fotómásolata megtalálható a francia nemzeti könyvtár digitális könyvtárában: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9009483r.r=La+R%C3%A9ception+faite+%C3%A0+la+reine+de+Hongrie.langFR>

nem ismerte az általa kihagyott részeket. Maga a másolat nyelvezetében nem mindig követi a londoni eredetit, több kihagyás, betűátírás található benne.

London, British Library

L: Stowe 584. ff. 69–78v.

A kézirat a 16. században készült, csonkán és datálás nélkül maradt fenn. Ugyanakkor ez a magyarországi útleírás egyetlen, képekkel is illusztrált változata (7 címerábrázolás, 8 iniciálé, 3 egész oldalas, 8 kisebb miniatúra). A szöveg Pierre Choque Bretagne-i Anna francia királynő 1514-es temetéséről szóló másik művének („*Commemoration et advertisement de la mort de Anne, deux foiz Royne de France, Duchesse de Bretagne*”,¹¹ ff. 1–68v.) kiegészítéseként került a dokumentumba, utólag hozzákötve. A szövegek összefűzését nem pusztán a közös szerző léte indokolta, hanem talán az is, hogy a *Commemoration*-ban is történik utalás Magyarországra, amikor pl. Choque az elhunyt francia királynéről a következőket írja: „*Et comme elle avoit faict deux roynes, l'une de Hongrie, l'autre d'Aragon*”¹² ff. 38v–39). Könyvészeti leírása szerint a dokumentum már 1774-ben is csonka volt, majd a birtokos Charles de Rohan herceg halála után, 1788-ban adták el, s 1818-ban már az angol Richard Buckingham tulajdonában volt, majd a British Library 1883-ban vásárolta meg.¹³

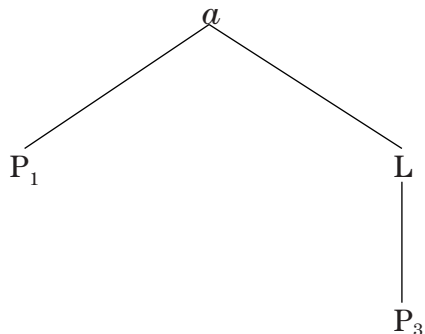
A fenti kéziratok képezik azt a korpuszt, amelyből rekonstruálható Choque művének legpontosabb változata. A magyarországi útleírás három dokumentumának vizsgálata nyomán arra a következtetésre jutottunk, hogy a kéziratok az alábbi stemma alapján viszonyulnak egymáshoz:

¹¹ Kiadása: *Funérailles*, 1858.

¹² Bretagne-i Anna másik unokahúga, Germaine de Foix, aki 1505-ben Aragóniai Ferdinánd felesége lett.

¹³ *British Library, E-Catalogues*.

Érvelésünket a következőkre alapozzuk:

A szövegek elemzése nyomán mindenképpen feltételeznünk kell egy archetípust (*a* jelöléssel), mert a P_1 és L szövegek mindegyike tartalmaz olyan hibákat, amelyek kizárják közvetlen kapcsolatukat. A teljesség igénye nélkül legyen itt elég egy-két példa megemlítése. A P_1 szöveg Frangepán Bernát nevének említésekor a *Franc[...]* szó után üres helyet hagy, mert nem tudja a nevet leírni, míg az L *Francopanilz*-nak írja. P_1 bizonytalan az Esztergomot jelentő *Strigonie* helyesírásakor. Egyszer az előbb említett módon, máskor *Strigoyne*, *Strangonie* változatokat használ, míg L következetesen a helyes formát. P_1 f. 3. esetében *embassadeur d'Angleterre*-ként említi Guerche urát, aki valójában francia követ, ahogy azt L f. 74 v. helyesen közli: *seigneur de la Guierche, en tel degré qu'il luy appartenoit comme ambassadeur du roy et vous*.

Ugyanakkor néhány betoldás arra utal, hogy P_1 semmiképpen sem L szövegéből építkezett, hanem léteznie kellett egy szövegarchetípusnak. A magyar püspökségek felsorolásánál a váradi egyházmegye esetében ugyanis L a hibás *Vadarine*, míg P_1 a helyes *Varadine* formulát használja. Az útleírás elején P_1 a helyes *tres excellente* kifejezéssel él, míg L – nyilván elírás miatt – az értelmetlen *tres essente* formulát használja. Az archetípus létére utal az is, hogy Isvalies Péter pápai legátus nevét egyik kézirat sem adja meg, csupán néhány betűnyi helyet hagynak üresen, mert nyilván nem tudták kiolvasni az eredeti szöveget. P_1 f. 3. a helyes *en abit françoys* (francia öltözetben), míg L a helytelen *et abit françoys* (és francia öltözet) kifejezést használja. Csak egy közös forrás létével és szövegének egyedi értelmezésével tudjuk magyarázni, hogy P_1 f. 3. a következőket írja: *à l'autre bout de la table, viz à viz de l'ambassadeur de France* (az asztal másik végén, szemben a francia követtel), míg L másképp fogalmaz és rövidít: *au senestre bout* (a bal végén).

Mivel tehát mindkét szöveg tartalmaz egymástól független szöveg-részeket és hibákat, a két dokumentum egy közös töről kellett származzon. Feltételezésünk szerint ez a Choque útja során készült jegyzeteket jelentette, amelyeket később levél formában megírt (képek nélkül, szerintünk ez a P₁ kézirat), majd ennek másolatát – ő vagy más – képekkel is ellátta (L kézirat).

A londoni ikonografikus illusztrációi mindenképpen figyelemre méltóak, különösen a kisebb-nagyobb miniatúrák. Ezeket a kérdéssel eddig foglalkozó szakemberek (Leroux de Lincy, Dobosy), akik mindannyian a párizsi anyagokból dolgoztak, elveszettek hitték, s hiányukat fájdalommal konstatálták. Le Roux de Lincy szerint: „... *Pierre Choque indique le sujet de quelques miniatures qui sont restées en blanc dans le manuscrit. Il est regrettable à tous égards que ces miniatures n'aient pas été faites...*”¹⁴ Nyomában Dobosy szinte szó szerint, némileg kibővítve: „*Magyarországnak a leírásánál épügy, mint az olaszországi útról való beszámolásakor megjelöli néhány miniatürnek a tárgyát, melynek a helye üresen maradt a kéziratban. Nagyon sajnálatos, hogy ezek a miniatürök nem készültek el. Érdekes lett volna látni például azt a tízezer főnyi magyar sereget, mely a királynét volt hivatva védelmezni a veszélyeztetett helyeken, vagy a három díszhintót, melyeket a magyar király küldött de Foix Anna, a menyasszonya elé s amelyeket nyolc ló húzott, amelyek gazdagon be voltak borítva díszítésekkel és címerekkel; vagy a különféle ruhákat, melyekbe a magyar főuri asszonyok és budai polgárasszonyok voltak öltözve. A többi hiányzó miniatürök is igen nagy művelődéstörténeti és történeti jelentőségűek lettek volna, ha [a] szerző elkészíti őket.*” Szerencse, hogy a londoni anyagban most megismerhetjük őket, ha nem is mindet (pl. a díszhintókat nem), hiszen a kézirat – ahogy fentebb említettem – csonka.

A miniatúrák egy része címerábrázolás – érthető, hiszen a heroldi tisztséget betöltő Pierre Choque élénken érdeklődött a címerek iránt, ahogy azokat már itáliai beszámolójában is számtalan helyen képi formában rögzítette. A magyarországi dokumentumban mindjárt az első lapon (f. 69., ld. 8. kép) bemutatja a francia, a francia-bretagne-i hasított címeret, Ulászló címerét, s végül Ulászló és Foix-i Anna hasított címerét. Később (f. 72., ld. 12. kép) három magyar vonatkozású pajzsot: a tévesen Dalmáciának tulajdonított hármashalmon kettős keresztet (*du royaume de Dalmas qui porte de gueulles a une double patée fichée de sable et sur ung roc de sinople en poincte*), a tévesen Horvátország címerének nevezett, valóságban Dalmáciát jelképező azúr alapon arany

¹⁴ *Discours des cérémonies*, 1861. 164.

leopárdfejeket (*de Crevasie qui porte d'asur a trois testes de leopard arrachées d'or, couronnées de mesmes, languées de gueulles*), s végül Ulászló négyelt címerét, rajta boglárpajzson a Jagelló sassal¹⁵ (*de toutes les principautés cy devant declairées, sauf que sur le tout y avoit les armes du royaume de Pollanie, lequel estoit de gueulles a ung aigle d'argent membrée, couronnée d'or*). A P₁ szövegéből kiderül, hogy Choque megfestette még Magyarország nyolcszor (*sic!*) vágott címerpajzsát (*du royaume de Hongrie, qui porte face de huit pieces d'argent [et] de gueulles*) és a cseh címert is (*du royaume de Bouesme, qui porte de gueulles a ung lyon d'argent armé, couronne languée, a la queue fourchée et noué d'or*), ezek azonban a londoni kézirat elveszett oldalain találhatóak.

A miniatúrák más része az írott szöveg képi illusztrációja, ahol a Foix-i Anna elé érkező magyar hadsereget (előtérben Hunyadi-címeres lobogót hordozó lovas, valószínűleg maga Corvin János, f. 70v., ld. 10. kép), a királynőt és kíséretét (f. 71v., ld. 11. kép), a szlavóniai táj (f. 72., ld. 13. kép), vagy a budai udvar egy-egy jellegzetességét (pl. „sárkány és sárkányfej” a Mátyás-könyvtárból, f. 78., ld. 18. kép), a korabeli arisztokrata (f. 73., ld. 14. kép), polgári és paraszti női viseletet (f. 78v., ld. 19. kép), vagy egy lovagi torna ábrázolását (f. 77v., ld. 17. kép), Anna koronázási jelvényeit (f. 75v., ld. 15. kép) találni. Ezek közül kiemelkedik a budai várpalota oroszlános kútjának ábrázolása, amelyből – a menyegzői alkalomra való tekintettel – bor folyik (f. 77., ld. 16. kép).

A kéziratok szövegének összevetése révén kiderül, hogy a csonka londoni dokumentumban más illusztrációk is lehettek. A f. 71v. és f. 72. között egy lap hiányzik. Mivel a hiányzó szöveg nem jelentős, úgy tűnik, hogy a kivett lapon volt található egy majdnem egész oldalas miniatúra is. Erre bizonyosság a párizsi kézirat szövege, amely Anna királyné ajándékait mutatja be, s a szöveg tanúsága szerint Choque ezeket is megfestette. A f. 77. után még legalább egy lap hiányzik. Valószínűleg itt is miniatúra volt, mert a teljesebb P₁ kézirat a következőképpen fogalmaz ezen a helyen a budai panorámát magasztalva: „*y a belle vue ainsy que pourrez veoir cy après la situation de la dicte ville et chasteau*” (nagyon szép látkép tárul fel, ahogy azt alább láthatja a mondott város és vár elhelyezkedéséből).

* * *

¹⁵ A francia nyelvű címerleírások fordításainak esetében itt is és a későbbiekben is Tarján Eszter fordításait használom. Értő segítségét ezúton is köszönöm.

Pierre Choque londoni kéziratának felfedezése mindenképpen indokoltá tette a szerző magyarországi útleírásának újbóli kiadását és immáron teljes fordítását, kiegészítve ezt a képi illusztrációkkal, mert, hogy Dobosyt ismét idézzem: a „*A többi hiányzó miniatűrök is igen nagy művelődéstörténeti és történeti jelentőségűek lettek volna, ha [a] szerző elkészíti őket.*”. De mint láttuk, elkészítette, s munkái kevés híján ismertek is.

II. Fejezet

„*EGY FRANCIA NŐVEL KÍVÁNTÁK ÖSSZEHÁZASÍTANI*” – A DIPLOMÁCIAI HÁTTÉR

A középkori francia-magyar kapcsolatokban nem példanélküli, de viszonylag ritka az érintett dinasztiák között kötött házasság.¹⁶ A 15. században erre egy példánk van, V. Habsburg László és Magdolna, VII. Károly leánya eljegyzése 1457-ben, ami azonban az ifjú uralkodó korai halála miatt meghiúsult. Ahogy ennek a közeledésnek is politikai céljai voltak, nevezetesen egy közös Valois-Habsburg összefogás megteremtése a terjeszkedni szándékozó burgundi hercegség ellen,¹⁷ úgy a 16. század elején sem volt ez másképp. Az alábbiakban azt próbáljuk megvilágítani, milyen diplomáciai erőfeszítések vezettek Anna és Ulászló házasságához, s a háttérben milyen érdekek mozgatták a szálakat.

A Jagellók által uralt Kelet-Közép-Európa a korszakban számos szempontból érdekessé vált a Valois-dinasztia számára. Egyrészt a francia uralkodók előszeretettel hangoztatták keresztényi elkötelezettségüket a törökellenes összefogás megvalósításában, másrészt egyre markánsabbá váló Habsburg-ellenes politikájukban folyamatosan szövetségeseket kerestek az Ausztriai-ház hátában, azaz a II. Ulászló által uralt cseh és magyar királyságokban, valamint testvére, János Albert (1492–1501) lengyel-litván államában. Eme logika mentén kezdeményeztek tehát kapcsolatot Velence mellett 1500-ban a régió országaival is.

A magyar szakirodalom az elmúlt másfél évszázadban nagy figyelmet szentelt a kérdésnek, számos elemzés próbálta megvilágítani a két távoli térség diplomáciai közeledésének motívumait. Magunk részéről azt gondoljuk, hogy az újabban feltárt diplomáciai iratok, és a már ismert források korábbinál részletesebb elemzése új információkkal szolgálhat ebben a sokat kutatott kérdésben.

¹⁶ Erről ld. GÁBRIEL, 1944.

¹⁷ GYÖRKÖS, 2013a.

***Cui bono?* – A kérdés historiográfiája**

Wenzel Gusztáv 1877-ben, a *Századok* hasábjain három részletben közölt kismonográfiának is beillő elemzést II. Ulászló házasságáról.¹⁸ A mű két utolsó közleménye gyakorlatilag Anna és a magyar király kapcsolatait taglalta, amelyben csak röviden tért ki a házasság diplomáciai előzményeire. Fraknói Vilmos 1889-es franciául írt, szintén nagy lélegzetű cikke elején viszont gyakorlatilag csak ez utóbbi szempontra koncentrált – tegyük hozzá, nagyon sok téves adattal.¹⁹ Álláspontja szerint az első francia közeledést még XII. Lajos itáliai háborúi motíválták (ld. alább), majd ezek végeztével, Velence kérésére lépett be a török elleni ligába, s kereste a szintén érintett Magyarország szövetségét. Kropf Lajos 1895-ös tanulmányában²⁰ a francia hercegnő 1502-es magyarországi útjával foglalkozott. Írásában több helyen, néha igen éles stílusban javította Wenzel és Fraknói tévedéseit, pontatlanságait, s számos újabb adatot tárt fel.

Kosáry Domokos híres diplomáciatörténeti munkájában hosszasan értekezett Magyarország és a nyugati hatalmak kapcsolatrendszeréről az 1500–1503 közötti időszakban. Bár vizsgálatai elsősorban hazánk és Velence viszonyaira koncentráltak, megemlítette más államok szerepét is. Szerinte az 1500-ban Magyarországra érkező francia követek célja a Serenissima törökellenes harcának támogatása volt. Elemzésében kitért II. Ulászló házasságára, de nem említette ennek sem magyar, sem francia indítékait.²¹

Kulcsár Péter Jagelló-korral foglalkozó könyvében részletesen mutatta be a francia-magyar diplomáciai kapcsolatok nemzetközi összefüggéseit. Kiemelte, hogy ennek francia részről elsősorban egy Habsburg-ellenes Jagelló-Valois összefogás megteremtése volt a célja, amelybe az észak-itáliai térségben érdekelt Velence és a császárellenes politikát folytató VI. Sándor pápa is bekapcsolódott. Véleménye szerint a francia kapcsolatok kialakítása mögött elsősorban Bakócz Tamás érsek állt, aki olyan külső szövetségeseket keresett az ország számára, amelyek úgy a török, mint a Habsburg fenyegetés ellen felhasználhatók. Megjegyezte ugyanakkor, hogy Franciaország geopolitikai helyzeténél

¹⁸ WENZEL, 1877.

¹⁹ FRAKNÓI, 1889. itt: 236–243.

²⁰ KROPF, 1895.

²¹ KOSÁRY, 1978. 83–95.

fogva nem tudott, s nem is akart valós törökellenes lépéseket megvalósítani, ráadásul lekötötték az itáliai konfliktusok.²²

E. Kovács Péter több alkalommal is foglalkozott a kérdéssel. 1990-es cikkében az 1500–1502 közötti törökellenes nemzetközi összefogás számos részletét világította meg, de ekkor elsősorban az angol-magyar-lengyel tárgyalások szemszögéből.²³ Újabb, 2008-as tanulmányában viszont a 16. század eleji magyar-francia diplomáciai kapcsolatok tágabb kronologikus összefüggéseibe helyezte a kérdést.²⁴ Nézőpontja szerint a Valois és Jagelló házak közötti szorosabb együttműködést a törökellenesség indokolta, bár nem zárta ki, hogy XII. Lajos a Habsburgokkal szemben is szövetségest keresett Közép-Európában. Kubinyi András a 2005-ben megjelent, a későközépkori Magyarország történetével foglalkozó összefoglalásban a korszak diplomáciai viszonyait elemezve arra a megállapításra jutott, hogy az ekkor még közös politikát folytató lengyel és cseh-magyar Jagellók a veszélyként értelmezett Habsburg befolyás ellen kötöttek szövetséget a franciákkal, amely csak névleg szólt a török ellen.²⁵

A korszak francia történetével foglalkozó külföldi szakmunkák is hasonló szempontok alapján értelmezték az eseményeket. Didier Le Fur – XII. Lajosról szóló életrajza – szerint az 1500-ban megkötött francia-magyar szövetség annak a koalíciós rendszernek képezte részét, amelyet XII. Lajos király milánói és nápolyi hadjáratai előtt hozott létre a spanyol Katolikus Királyok és a velük szövetséges Habsburg-ház semlegesítése céljából. Ebben a rendszerben Magyarország elsősorban az észak-itáliai ügyekben érdekelt Miksa császár ellenpólusaként szolgált volna.²⁶ Az angolszász szerzők, így Kenneth Meyer Setton nagyszabású, a pápaság és Levante viszonyát elemző műve, valamint Frederic J. Baumgartner XII. Lajosról szóló életrajza szintén azt hangsúlyozták, hogy a francia királyt elsősorban az itáliai háborúban vele szembenálló Habsburgok ambíciójának közömbösítése érdekelte, s a török elleni keresztes háború gondolata csak Nápoly 1501-es elfoglalása után kezdte el foglalkoztatni.²⁷

²² KULCSÁR, 1981. 89–91.

²³ E. KOVÁCS, 1990.

²⁴ E. KOVÁCS, 2008.

²⁵ ENGEL – KRISTÓ – KUBINYI, 2005. 336. (A vonatkozó rész Kubinyi András munkája).

²⁶ LE FUR, 2001. 57. Tegyük hozzá, hogy szerző XII. Lajos magyar szövetséges partnereként tévesen Hunyadi Mátyást szerepelteti...

²⁷ SETTON, 1978. 513–537.; BAUMGARTNER, 1996. 124.

„Dicsőséges fogadtatás” – Az 1500. évi szerződés

A 15–16. század fordulóján kialakuló nagy, francia központú európai koalíció kiépítése, amelyet Setton „diplomáciai forradalomként” aposztrofált,²⁸ 1498-ban kezdődött el, s eredetileg bizonyosan nem a török, hanem Milánó ellen kötöttetett.

Amikor ebben az esztendőben, VIII. Károly király korai halálát követően az ambiciózus XII. Lajos lépett a francia trónra, a Sforzák uralta Milánó megszerzését tekintette legfontosabb politikai céljának. Az itáliai hercegségben korábban uralkodó Visconti családdal rokon Lajos hatalmas diplomáciai kampányba kezdett, hogy a törekvéseivel szembenálló nagyhatalmakat semlegesítve kapjon szabad kezét hódító törekvéseihez.

Nem kívánván részletesen elemezni a francia külpolitika összes akcióját, legyen itt elég annyit közölni, hogy 1498–1499 során a Valois uralkodó békét kötött a vele szembenálló spanyol és angol monarchiával, megnyerte magának a svájci kantonokat és Habsburg Szép Fülöp burgundi herceget.²⁹ Tervezett katonai lépései szempontjából ennél is fontosabb eredménynek számított, hogy szövetségi kapcsolatokat tudott kialakítani az itáliai francia hegemoniát korábban élesen elutasító Velencével és Rómával. XII. Lajos diplomáciai sikerei annak tükrében érdekesek, hogy 1495-ben éppen az egyházfő és a Serenissima vezetésével kötöttetett meg a franciákat akkor a félszigetről kiűzni képes itáliai liga.

A korrupt VI. Sándort azzal kenyeretzte le, hogy – némi pénz mellett – fiát, Cesare Borgiát a francia Valentinois hercegi címével és birtokokkal jutalmazta. Cserébe az egyházfő beleegyezett Lajos válásába és újabb, elődjének özvegyével, Bretagne-i Annával létesítendő házasságába, valamint észak-itáliai törekvéseit is elfogadta.³⁰

A magyar történések szempontjából Velence esete az érdekesebb. A korábbi ellentéteket leküzdve, a Signoria 1498 őszén követet küldött Franciaországba, s a két ország közötti katonai-pénzügyi szövetség a következő év februárjában megkötöttetett. A szerződésnek törökellenes éle is volt, s nem pusztán a látszat szintjén. Bár a fontosabb pontok a milánói ügyekre vonatkoztak,³¹ amikor 1499 nyarán a törökök ostrom alá vették a velencei fennhatóság alá tartozó Lepantó városát, a

²⁸ SETTON, 1978. 508.

²⁹ BAUMGARTNER, 1996. 105–108.

³⁰ LE FUR, 2001. 42–55.

³¹ Velence a szövetségért cserébe a milánói hercegséghez tartozó Cremona térségét kérte, s foglalta el 1499. szeptemberében. BROWN, 1895. 331.

felmentésben – igaz sikertelenül – 22 francia gálya is részt vett. Két évvel később – a középkori történelem egyik utolsó nagyobb szabású keresztesként aposztrofált akciójaként – a franciák újabb húsz egységből álló hajóhadat küldtek Keletre, amely a rodoszi johannitákkal és a velenceiekkel egyesülve Mütilénét (Leszboszt) kívánta felszabadítani.³² Utóbbi vállalkozás is kudarcba fulladt, de magyar szempontból érdekes, hogy a francia haderő tagja, és az események megörökítője volt maga Pierre Choque is (ld. fentebb).³³

Mire a franciák 1499 szeptemberére elfoglalták Milánót, Velencét már a török háború foglalkoztatta. Diplomáciatörténeti érdekesség, hogy a Signoria ebben a hónapban küldött titkárt Magyarországra Francesco della Giudecca (a hazai szakirodalomban ismertebb nevén: Zuecha) személyében,³⁴ akit a következő évben rezidens követek váltottak fel. Vettor Soranzo és Sebastiano Giustiniani 1500. április 2-től kezdődő jelenléte tekinthető az első állandó külügyi képviseletnek hazánk történetében.³⁵

A velencei közeledést a francia követte: 1500. január 29-én XII. Lajos is követséget küldött Magyarországra Valerien de Sains és Mathieu Toustain tanácsosok személyében, akik szövetségi ajánlattal érkeztek. A franciák érdeklődését hadászati malőrjeik motiválhatták: a hónap elején, még a küldöttség elindulása előtt – az itáliai háborúk bonyolult forgatagának egyik állomásaként – lázadás tört ki hatalmuk ellen Lombardiában és átmenetileg kiszorultak a térségből. A Milánóból korábban elmenekülő Lodovico II Moro pedig éppen Miksa innsbrucki udvarában talált menedékre, majd császári pénzen fogadhatott fel svájci és német zsoldosokat a franciák ellen,³⁶ így Lajos király fontosnak tarthatta a Habsburgokkal szemben ellenségesnek számító Jagellókhoz való közeledést.

A követek május 15-én értek a Budára, de a szerződést csak két hónappal később, július 14-ére sikerült tető alá hozni. Bár a kortárs francia krónikás, Jean d'Auton szívélyes hangulatról számol be („*elhagyom most a dicsőséges fogadtatás és a mondott követekkel való emberséges bánásmód részleteit*”),³⁷ valójában két hónapig tartó kőkemény és feszült

---

Cserébe Franciaországnak 1500 nehézlovast és 4000 gyalogost ajánlott. BAUMGARTNER, 1996. 108.

³² BAUMGARTNER, 1996. 124–125.

³³ DOBOSY, 1940. 12–13.

³⁴ JÁSZAY, 1990. 192.; *Velencei diplomaták*, 1929. 16 és I-II.

³⁵ WENZEL, 1871. 9.

³⁶ LE FUR, 2001. 65–67.

³⁷ „*Je lesse le triumphal recueil et humain trectement faitz la ausdits ambaxadeurs*” Jean d'Auton, 1891. 215.

tárgyalások képe tárul fel előttünk a velencei források alapján. Marino Sanuto naplója nyomán tudni lehet, hogy mik voltak a nézeteltérések okai. A magyar udvarban, úgy tűnik – s ezt a logika is így diktálja –, egy nagy, a pápa által vezetett összeurópai törökellenes összefogásban gondolkodtak. A franciák ezzel szemben korlátozott (Jagelló-Valois, esetleg velencei) szövetségi szerződést kínáltak, amely más hatalmakat, és különösen a Német-Római Birodalmat nem foglalt volna magába. A bizalomhiány vagy a tárgyalóképtelenség miatt a követek érkezésük után szinte azonnal el akartak utazni, csak a velenceiek győzték meg őket a maradásról – legalábbis hazaküldött jelentéseik szerint.³⁸ A másik problémát az jelentette, hogy Ulászló – a pápa és a Serenissima anyagi támogatásához hasonlóan – XII. Lajostól is pénzbeli segítséget várt, amit a török ügyek iránt csak mérsékelten érdeklődő Valois uralkodó nem akart felvállalni. A megbeszélések később sem haladtak előre, ezért a Signoria a nála tartózkodó francia követet, Accurse Mainier-t igyekezett lépésekre ösztönözni uralkodójánál.³⁹

Minden bizonnyal a tárgyalások ezen szakaszában került elő Ulászló házasságának ügye, amelyet a velencei források szerint a franciák május végén hoztak szóba, „*hogymás úton segítsék elő az általános liga ügyét: egy francia nővel kívánták összeházasítani*”.⁴⁰ A dokumentumok nem szólnak arról, hogy voltak-e előzményei a kérdésnek. Ha igen, akkor XII. Lajos nagyon optimista lehetett, ugyanis januárban, követeinek elküldésekor a magyar király még formailag nem egyszerűen házas, hanem tulajdonképpen bigámista volt. Az is igaz ugyanakkor, hogy Velence mellett éppen a franciák szorgalmazták a római konzisztóriumban a válás(ok) kimondását,⁴¹ s mire májusban a két francia tanácsos Budára ért – a koalícióhoz való közeledésünk egyik első kézzelfogható eredményeként –, a pápa Ulászló korábbi házasságait már valóban annulálta (április 3-án az Aragóniai Beatrix-szal és április 7-én a Brandenburgi Borbálával kötötteket).⁴² A francia ajánlat azonban nem lehetett túl jól előkészítve, hiszen az ilyen esetekben szokatlan módon XII. Lajos több

³⁸ *Sanuto*, 1879. III. 356. Az 1500. május 16–17–18-i titkosított velencei követjelentések összefoglalója.

³⁹ *Sanuto*, 1879. III. 367–368 és 370. 1500. június 1–2–3. Mainier egyébként később, 1506-ban magyarországi francia követ lesz.

⁴⁰ „*li oratori Francesi, qualli tirano a uno altro camino cha far liga general; pratichano maridar il re in una Francese...*” *Sanuto*, 1879. III. 381–382. 1500. május 25. és 26.

⁴¹ BERZEVICZY, 1908. 598–601.

⁴² FÖGEL, 1913. 114.

unokahúgát is felajánlotta házastársnak, akik közül a magyar király választhatott.

A többi kérdésben az álláspontok megmerevedni látszottak. Júniusban Bornemissza János kincstartó és Buzlai Mózes udvarmester⁴³ – a király bizalmasai – is tárgyaltak a delegáltakkal a szövetségbe bevonandók köréről, s éppen Bornemissza révén nyilván a pénzügyekről is. A franciák tartották magukat ahhoz, hogy olyan szövetségre akarnak lépni, amelybe nem foglalják bele a Birodalmat, s kinyilvánították azt is, hogy XII. Lajos nem tud többet áldozni a török elleni harcra, mint a pápa által a jövőben kirovandó egyházi adót.⁴⁴ A követek júliusi ismételt hazautazási szándéka jelzi, hogy a tárgyalások újra csak zátonyra futottak, de távozásukat a király nem engedélyezte, otthoni, franciaországi felhatalmazás hiányára hivatkozva.⁴⁵

Nem tudjuk biztosan, mi történt az ezt követő napokban, de a hónap közepére megszületett a megállapodás. Talán a franciák kaptak otthonról újabb utasításokat Mainier követ útján,⁴⁶ talán a magyar diplomácia nem akarta tovább feszíteni a húrt, esetleg az időközben megérkező pápai legátus, Caspar Gulfi, Cagli püspöke járt közben. Mindenesetre július 13-án az uralkodó a szokások szerint ajándékokkal látta el a már küldetésüket befejező követeket: mindketten hermelinprémes, aranyhímzéses zubbonyt, aranyozott kupákat, lovakat kaptak. Az ajándékok talán Ulászló elégedetlenségét vagy inkább szegénységét mutatták, a velenceiek szerint ugyanis a ruhák ósdiak, a lovak inkább gebék (*ronzini*) voltak, az egyik követ fiának adott magyar szabású köpeny pedig „nem ért valami sokat” (*val pochi soldi*). Nagy tisztességszámba ment, viszont még ennyibe sem került, hogy a király a franciákat lovaggá ütötte.⁴⁷

Másnap, július 14-én aláírták a szerződést, amely a fenti viták ismeretében inkább kompromisszumot tükrözött.⁴⁸ A formailag törökellenes

⁴³ „*con il thesorir, e con domino Moyses maistro di caxa dil re*”. *Sanuto*, 1879. III. 400. 1500. június 4–5. Azonosításukra: FÖGEL, 1913. 55 és 59.

⁴⁴ *Sanuto*, 1879. III. 451–452. 1500. június 22–23. Francia követjelentés Lyonból. Itt egyébként a francia király maradásra szólítja fel követeit és pénzt is küld nekik. Az egyházi adót VI. Sándor 1500. július 26-án ajánlotta meg a keresztes háború céljaira. KOSÁRY, 1978. 87.

⁴⁵ *Sanuto*, 1879. III. 512. 1500. július 5–6.

⁴⁶ Mainier francia követ június 19-én közölte a velencei tanáccsal, hogy levelet szeretne küldeni a magyar udvarban tartózkodó francia követekhez. *Sanuto*, 1879. III. 405.

⁴⁷ *Sanuto*, 1879. III. 566. 1500. július 13.

⁴⁸ A szerződés kézírata megtalálható a párizsi Archives nationales-ban, AN J 432, No. 26. Elavult kiadása: *Recueil des traitez*, 1693. 436–443. és különösen 440.

egyezménybe később be kívánták vonni Lengyelországot is,⁴⁹ valamint lehetőséget adtak Velencének is a csatlakozásra.⁵⁰ A dokumentum szövege hosszan értekezik a pogányok elleni összefogásról, de arról is, hogy az aláíró felek bármilyen más ellenféllel szemben (*contra quoscunque*) is közösen lépnek fel, ha ez szükséges.

Magyar kérésre a potenciális ellenfelek sorából kivették a birodalmat (*sacrum univrsium Romanum Imperium debite et rite congregatum*), s az Ulászlóval való korábbi barátságra és szövetségére tekintettel (ezen nyilván az 1491-es pozsonyi megállapodást értették⁵¹) személyesen Miksa római királyt is (ekkor még nem koronázták meg császárrá). Mindezek ellenére a felek megállapodtak abban, hogy egyoldalú agresszió és az ilyenkor előírt békéltető tárgyalások kudarcra után ellenük is lehetséges katonai akcióba bocsátkozni. A török elleni francia beavatkozást a dokumentum nagyon általánosan érinti: gyakorlatilag XII. Lajos belátására bízta, hogy mikor és milyen lépéseket tesz.⁵²

Nehéz megítélni ennek a szerződésnek a valóságos hasznát. Ahogy láttuk, a franciák gyakorlatilag semmire nem kötelezték el magukat, törökellenes fellépésük két – korábban már említett – tengeri akcióra szorítkozott, amelyek egyébként sem Magyarországot, hanem Velencét szándékoztak segíteni. A pápa által felkínált, s a francia királyi büdzsét nem érintő egyházi tizedet nyugodt szívvel ajánlhatták fel, de ezen túl anyagilag sem vonódtak be a tervezett keresztes küzdelembe. Tegyük hozzá azonban azt is, hogy a magyar fél sem akart feltétlenül valós háborút II. Bajazid szultánnal, megelégedett látványos hadiszemlék tartásával, illetve kisebb határmenti akciókkal.⁵³

⁴⁹ A jelenlévő lengyel követ, Petrus de Wysnycze a szerződés szerint nem rendelkezett felhatalmazással az aláírásra. „*Magnificus dominus Petrus Wysnycze, castellanus Sandomiriensis, et regni Polonie marsalcus, orator et procurator serenissimi regis Polonie, non fecit constare de mandato et procuratione satis speciali et sufficienti, ad ineundum, contrahendum et passandum pro eo dictum fedus, ligam*”. AN J 432, No. 26. Lengyelország egyébként hivatalosan sohasem csatlakozott a szerződéshez.

⁵⁰ Arról, hogy tulajdonképpen egy Valois–Jagelló szerződés kötöttet, érdemben csak Kubinyi emlékezik meg az általam ismert szakirodalomban, de ő a szerződést tévesen 1500 augusztusára datálja. ENGEL – KRISTÓ – KUBINYI, 2005. 336.

⁵¹ SZABÓ, 1914. 383–403.

⁵² „*Qualiter tamen et quali quantoque subsidio sua Christianissima Maiestas succurrere, et hanc sanctam expeditionem iuvare pro rata et magnanimitate sua volet, libero Maiestatis sue arbitrio et voluntatis relinquatur*.” AN J 432, No. 26.

⁵³ KOSÁRY, 1978. 87–89.

Kubinyi már említett álláspontja szerint Ulászló, és testvére, János Albert lengyel király francia szövetsége egy Jagelló-Valois összefogást hivatott demonstrálni a Habsburgok ellen. Ha valóban így volt, akkor nagyon óvatosan demonstrálhatta, hiszen a szerződésben explicit módon jelenítették meg Miksa személyét és a birodalmat, mint az ellenségek köréből kivont hatalmakat.

Mire a szerződés 1500 júliusában megkötöttet, már a franciák is másképpen ítélték meg szövetségi politikájukat, s talán ez vezetett a fenti diplomáciai kompromisszumhoz.

Az év tavaszára (április 17.) XII. Lajosnak sikerült levernie a milánói felkelést, Lodovico Sforzát elfogták, és vasketrecben szállították Loches várába. Miután a francia király ismét Lombardia ura lett, érdekében állott a hercegség fölött investitúra joggal rendelkező Miksa kibékítése, sőt megnyerése. Ez már bizonyonnyal szerepet játszott a szerződés magyar feltételeinek – a korábbi merev elutasítás utáni – elfogadásában.

Bár a fentiek alapján úgy tűnhet, hogy észak-itáliai győzelmei után Lajosnak semmilyen érdeke nem fűződött egy törökellenes szövetséghez, valójában másként áll a dolog. Milánó legyőzése után ugyanis egy újabb „itáliai ábránd” megvalósítása került előtérbe: Nápoly megszerzése.

A dél-itáliai királyság már régóta a francia érdekek célpontjában állt. VIII. Károly az Anjou-örökségre hivatkozva próbálta meghódítani még 1494-ben. Ő a dinasztikus legitimáció mellett azzal támasztotta alá érvelését, hogy a nápolyi kikötők megszerzése alkalmas bázist teremtené egy újabb törökellenes keresztes háború elindítására. Utódja, XII. Lajos hasonló érvek mentén próbált európai támogatást vagy legalább semlegességet kialakítani törekvéseinek megvalósítása érdekében. Amikor 1500. november 11-én a granadai szerződésben megegyezett a dél-itáliai térségben szintén érdekelt spanyol Ferdinánddal a nápolyi királyság megosztásáról, a lehetséges törökellenes akció terve – vagy ürügye – ismét felvetült. Lajos ekkor már joggal hivatkozhatott arra, hogy a Bajazid ellen harcoló Velencével és Magyarországgal is szövetségben áll. Miután a szerződés értelmében 1501. július végére a francia-spanyol csapatok meghódították Nápolyt, a diplomáciai szintén Miksa egyedül maradt. Viszonyát XII. Lajossal az október 13-án megkötött trentói béke rendezte, amelyben a francia uralkodó a lányát, Klaudiát ígérte feleségül az ekkor még csupán egy éves Habsburg Károlynak (a későbbi V. Károly császárnak), valamint a milánói hercegi címbe való beiktatásáért cserében 400 ezer livre „törökellenes” támogatást Miksának.⁵⁴ Érthető tehát, hogy nem tudott Magyarország számára hadisegélyt megajánlani...

⁵⁴ LE FUR, 2001. 68–74.

Nehéz döntések – Egy bigamista harmadik házassága

Visszatérve a magyar-francia kapcsolatokra, a kérdéssel foglalkozó szakirodalomban többször – és ellentmondásosan – vetült fel Ulászló menyasszonyának kiválasztása. Mivel XII. Lajosnak nem volt eladósorban levő lánya, unokahúgai közül Germaine és Anne de Foix grófnőket ajánlotta fel.

Jean d'Autun azt írja, hogy a magyar uralkodó egy cseh alattvalóját küldte Franciaországba, hogy hozza el a jelöltek portréját. Ez a Besseni (a forrásokban még Gepsista, Versepel) Györgynek emlegetett királyi *cubicularius* sokáig az ismeretlenség homályában maradt. Kropf Lajos a következőket róla írta 1895-ben: „*Avatottabb írónak hagyom a talány megfejtését, hogy ki volt a követ*”.⁵⁵ E. Kovács Péter pedig úgy emlegette őt: „*a cseh ember*”. Bár avatottabbnak nem érezzük magunkat, némi kollegiális segítséggel sikerült fényt derítenünk a személyére. Antonín Kalous adatai szerint Jiří z Běšin (megh. 1509) nyugat-csehországi kisenemesi családból származó királyi tisztviselő, testvére, Jindřich pedig a cseh udvar egyik bírója volt 1497–1506 között.⁵⁶

Az viszont valóban bizonytalan, hogy miként történt a királyi arakiválasztása. A francia krónikás szerint Besseni képeket hozott Magyarországra, amelyek közül a király csak nehezen tudott választani.⁵⁷ Wenzel Gusztáv,⁵⁸ majd nyomában Főgel⁵⁹ és Kulcsár⁶⁰ a korabeli Marino Sanuto egyik megjegyzését úgy értelmezték, hogy a követ egy olasz festőt vitt magával a hölgyek portréjának elkészítésére.⁶¹ Fraknói Vilmos szerint viszont Besseni nem is láthatta a potenciális arakat, s egy harmadik jelöltet mutattak meg neki⁶² – bár ezt a megjegyzést semmi

⁵⁵ KROPF, 1895. 697.

⁵⁶ Forrását tekintve: SEDLÁČEK, 1892. 251.

⁵⁷ „*Georges Versepel, du Royaume de Boesme, lequel eut du Roy la seurté de confederé appoinctement, la veue desdites damoiselles, pourtraictures d'icelles prises sur le vif.*” Jean d'Auton, 1891. 215–216.

⁵⁸ WENZEL, 1877. 641.

⁵⁹ FŐGEL, 1913. 114.

⁶⁰ KULCSÁR, 1981. 90.

⁶¹ „*esser venuto li uno orator dil re di Hongaria va in Franza [...] È ytaliano, et come intisi era pytor, andava a veder le done per il maritar dil re.*” Sanuto, 1879. III. 630. 1500. augusztus 14.

⁶² FRAKNÓI, 1889. 242.

nem támasztja alá. Kropf kételkedik az olasz festő létezésében,⁶³ Fógel és Dobosy szerint pedig a tényleges leánykérés egy bizonyos Petánci Félix nevű magyar követ nevéhez fűződik,⁶⁴ de ennek a dalmát származású humanistának⁶⁵ a szerepére csupán Pray utal egy homályos megjegyzésében,⁶⁶ más forrás nem tud róla.

Az sem teljesen világos, hogy Besseni György útjára mikor került sor. Jean d'Autun erről nem igazít el bennünket. E. Kovács szerint logikailag ez még a francia szerződés júliusi aláírása előtt történhetett,⁶⁷ Fraknoi viszont Sanuto alapján azt állítja, hogy a cseh követ csak 1500. július 30-a után indult útnak, s szeptember végén jutott el az akkor Blois-ban tartózkodó királyi udvarba. Decemberben ért haza Magyarországra, s ezután választotta Ulászló Annát arájául.⁶⁸ Kétségtelen, hogy Jean d'Autun rendkívül plasztikusan mutatja be Ulászló hezitálását a két szépség festménye előtt.⁶⁹ Mi magunk a történet logikája – s a velencei krónikás feljegyzései alapján – az egyébként másutt pontatlan Fraknoi kronológiáját tartjuk elfogadhatónak.

A kiválasztott hölgy, Foix-i Anna apja II. Gaston de Foix-Grailly, Candale grófja, anyja pedig Catherine de Foix navarrai infánsnő, saját férjének másodfokú unokatestvére. Annának a francia királyné, Bretagne-i Anna és a későbbi spanyol királyné, Germaine de Foix unokatestvére volt, ugyanis mindhármodjuk nagyapja IV. Gaston de Foix gróf. Ugyanígy XII. Lajos oldalági rokonának is számított egyik nagybátyja, János révén. Apai nagyanyja, Margaret de la Pole által az angol York-ház is a rokonságához tartozott, dédapja, II. Aragóniai János révén pedig a spanyol Ferdinánd királyhoz, sőt Ulászló és Mátyás korábbi feleségéhez, Aragóniai Beatrix-hoz is rokoni szálak fűzték.⁷⁰

⁶³ KROPF, 1895. 696.

⁶⁴ FÓGEL, 1913. 115.; DOBOSY, 1940. 20.

⁶⁵ Petánci Félix, vagy Feliks Petančić (Felix Petancius, 1455k–1517 után) Raguzában született humanista író, akinek elsősorban a török birodalommal kapcsolatos leíró munkáit tartja számon a szakirodalom. Ld. PETROVICH, 1978. 627.

⁶⁶ Pray, 1767. 296–297.

⁶⁷ E. KOVÁCS, 2008. 172.

⁶⁸ Idézi KROPF, 1895. 696–697.

⁶⁹ „*La vue de ses yeulx pour cest affaire fut souvantefoys et longuement embesoignée; a la foiz l'une luy duisoit, et puy s'arrestoit a l'autre, et, comme celuy qui de la valler des deux choses de tres excellent priz avoit le choix, en diverses pensées estoit, sans savoir a laquelle se devoit actacher. Toutesfoys, a la parfin, eslut Anne de Foix, fille de Candalle...*” Jean d'Auton, 1891. 216.

⁷⁰ WENZEL, 1877. 641.; KROPF, 1895. 689–694.

Ulászló ezzel a házassággal gyakorlatilag fél Európa uralkodóházaival került kapcsolatba, és az ebben rejlő hatalmas diplomáciai lehetőségek nyilván nem kerültek el a figyelmét. Éppen ezért nem teljesen világos, hogy miért késlekedett a házasság nyélbeütésével. Besseni hazatért (1500. december) után ugyanis több mint másfél év telt el a valós esküvő megtartásáig (1502. szeptember 29.). Azt gondoljuk, hogy a török elleni szövetség hányatott sorsában rejlik a késlekedés oka.

Az 1500-as év második felében magyar részről ebben az ügyben annyi történt, hogy az esztendő őszére országgyűlést hívtak össze a dél-magyarországi Bácsra. A király november 9-én jelent meg, ami megkérdőjelezett bármilyen érdemi akciót abban az évben. A tetteket a látvány igyekezett kárpótolni: a velencei követek előtt 10.000 lovas vonult fel, mintegy demonstrálva, hogy az ország képes lenne jelentős haderő kiállítására, ha a Signoria végre kifizetné a korábban beígért hadisegélyt.⁷¹ C. Tóth Norbert ugyanakkor jogosan állítja, hogy a magyar katonai akciók később is (és tegyük hozzá, már a Mátyás korban is) mindig ősszel kezdődtek,⁷² amikor a török főeregektől már nem kellett tartani, de ebben az esztendőben valóban nem történt érdemi lépés. Láttuk azt is, hogy a franciákat még a megkötött szerződés alapján sem sürgette semmi, sőt ekkor éppen nem a pogány, hanem Nápoly kötötte le figyelmüket.

A törökellenes összefogás akkor kapott újabb lendületet, amikor a pápa és a valós háborúban álló Velence sürgetésére 1501. május 12-én sor került a három állam közötti szövetség megkötésére. Ezt a Signoria oldaláról 100 ezer, VI. Sándor részéről 40 ezer dukátnyi segéllyel,⁷³ s a meghirdetett általános búcsú bevételeinek felajánlásával⁷⁴ támasztották alá.

Az egyezmény értelmében Ulászló ismét táborba szállt, ezúttal Tolnára hívott össze országgyűlést ősszel. Itt került sor magyar részről a korábbi francia szövetség ratifikálására (szeptember 16.),⁷⁵ majd három nappal később franciaországi követség indítására Telegdi István kirá-

⁷¹ Bár Giustiniani velencei követ maliciózusan jelentette, hogy csak 4000 embernek volt valójában fegyvere. *Velencei diplomaták*, 1929. III.

⁷² C. TÓTH, 2009b. 1456–1457.

⁷³ KOSÁRY, 1978. 89–90.

⁷⁴ BORSA, 1960. 241–279.

⁷⁵ C. TÓTH, 2009b. 1461.

lyi tanácsos, Bacskai (a régebbi irodalomban Bácskai) Miklós nyitrai püspök⁷⁶ és a már ismert-ismeretlen Besseni György személyében.⁷⁷

Céljuk az volt, hogy hivatalosan is megkérjék Foix-i Anna kezét, s közülük Telegdi kapta azt a megtisztelő feladatot, hogy királya nevében, prokuráció útján elvegye Ulászló választottját. A követeknek mindemellett az angol uralkodóval is tárgyalásokat kellett folytatniuk a törökellenes szövetség kibővítéséről.⁷⁸

A sokrétű diplomáciai küldetés miatt érthető, hogy az Orléans-ba december 5-én megérkező követek csak fél évvel később, 1502. június 21-én indultak haza Annával és kíséretével. Nem tudjuk, mikor történt maga a prokuráció útján lebonyolított házasságkötés. Nyilván 1502. március 23-a után, a menyasszony házassági szerződését ugyanis ekkor állították ki.⁷⁹ Mindenesetre az esküvő híre május 18-ra már biztosan elért Ulászlóhoz, mert egy Budáról Miksához írt levelében már utalt a tényre.⁸⁰

A két magyar követ április-májusban pár hétre Angliába távozott, ahol VII. Henrikkel konzultáltak.⁸¹ Ennek pontos időtartalmáról sincsenek adataink, de amikor Telegdi István május 24-én francia címet kapott és a Szent-Mihály rendbe is felvételt nyert,⁸² az adomány szövege már utal korábbi angol tárgyalásaira.⁸³ A követek egyébként a francia

⁷⁶ Jean d'Autun öt szerémi püspöknek (*evesque de Ceremye*) titulálja. Az ellentmondás azzal oldható fel, hogy Bacskai éppen 1501-ben nyerte el a nyitrai püspöki széket. Ld. KÖBLÖS, 1994. 327–328. A diplomatakariéjéről részletesebben E. KOVÁCS, 1990. 51.

⁷⁷ Erről ld. Ulászló megbízóleveleit: AN J 432, No. 25. a francia királyhoz, valamint ADLA, E 125, No. 3. és E 125, No. 4. Bretagne-i Anna francia királynéhoz. Mindhárom dátuma 1501. szeptember 16. Tolna. Az első két levél gyakorlatilag egymás másolata, csupán a címzés különbözik.

⁷⁸ E. KOVÁCS, 1990. 49. A megbízólevelek viszont erről nem írnak.

⁷⁹ ADLA, E 125, No. 6. 1502. március 23. Blois.

⁸⁰ DF 283538. A szakirodalomban eddig Ulászló június 14-i Kassának írt levelét (DF 270841) tartották a házasság legkorábbi magyarországi recepciójának. KROPF, 1895. 700.

⁸¹ Az angol követség részleteiről ld. BÁRÁNY – GYÖRKÖS, 2012. 416–442.

⁸² Erről részletesebben: BÁRÁNY, 2015. itt: 190–191.

⁸³ „*Idcirco cum superioribus mensibus ab prefato rege consanguineo nostro orator ad nos et serenissimum Anglie regem pro maximis et arduis negotiis, que utriusque nostrorum statum, ac etiam christiane rei publice dignitatis conservationem concerebant, destinatus extiteris.*” Közli: SVÁBY, 1890. 63–65.

uralkodó költségén utaztak, s tartózkodtak a szigetországban.⁸⁴ A magyarok iránti jóindulat nem pusztán szövetségesi helyzetükből eredt: amikor 1502. április 2-án meghalt Arthur angol trónörökös, maga XII. Lajos is követet küldött a szigetországba Jacques de Montbel, Entremont ura⁸⁵ személyében, hogy kifejezze részvétét.⁸⁶ A két követség kapcsolatára van is adatunk. Egy későbbi angol beszámoló szerint ugyanis: „...miután megérkezett a mondott écuyer [Entremont], a királyhoz [VII. Henrikhez], más közeledés is történt felé úgy a spanyol, mint a magyar követek részéről...”⁸⁷ Feltételezhető tehát, hogy Telegdi és Bacskai a francia követtel együtt ment Angliába. Ez megmagyarázná, miért fizette XII. Lajos a szigetországi tartózkodásukat. Ha így van, a magyarok angliai követségének időtartama még tovább szűkíthető: bizonyosan napokkal április 2-a után és május 24-e előtt történt. Azt gondoljuk, hogy Foix-i Anna és Telegdi prokurációs eljárása még március végén, a házassági kontraktus megkötése körül lezajlott.

Anna és kísérete azért indult el viszonylag későn, júniusban Blois-ból Magyarországra, mert megvárták a Milánóba készülődő XII. Lajost.⁸⁸ A két menet, úgy tűnik, hogy az észak-itáliai Asti városáig haladt együtt, vagy legalábbis egymással párhuzamosan, s onnan a magyar királynő Crema irányában Velence felé vette útját. Erről az útvonalválasztásról Magyarországon egy ideig nem tudhattak, mert Ulászló korábban Miksától kért *salvus conductus*-t számukra.⁸⁹ Emellett az sem volt sokáig világos, hogy a leendő ara mikor ér Magyarországra. Ulászló június 6-i Petr z Rožmberka cseh főúrnak írott levelében exkuzálta magát, hogy cseheket nem választott be az Anna elé induló követségbe, amit az idő rövidségével magyarázott. Budán ekkor már tudták, hogy a királyné Velence felől érkezik, de a dokumentum szerint Ulászló az esküvőt Szent

⁸⁴ Az erről szóló fizetési kötelezvényt (*mandat de paiement*) 1502. január 19-én állították ki. BnF Ms. fr. 25718. f. 7.

⁸⁵ Személyéről röviden: CHEVALIER, 1888. [letöltve: 2011. 08. 15.]

⁸⁶ De egyben azért is, hogy felajánlja rokona, a később Navarrai Margit néven ismertté vált mecénás és író, I. Ferenc leánytestvére kezét az ifjabb Henriknek (a későbbi VIII. Henrik királynak). A kérdésről ld. SANDRET, 1873. 207–209.

⁸⁷ „...et d’empuis la venue vers luy dudít sieur escuier, aucunes ouvertures luy en avoient esté faictes, tant par les ambassadeurs d’Espagne et de Hongrie...” Mathieu Bacquier angol követ jelentése Grenoble-ból, 1502. június 28. *Lettres de Rois*, 1839. II. 515.

⁸⁸ LE FUR, 2001. 75.

⁸⁹ MAULDE LA CLAVIÈRE, 1892–1893. II. 60. 3. jegyz. Sajnos a szerző nem közli a kérés dátumát.

Bertalan napjára (augusztus 24-re) tervezte,⁹⁰ holott arra több, mint egy hónappal később, szeptember 29-én került sor.

Hogy miért késlekedett ennyit a leendő ara és kísérete, arra az alábbiak során igyekszünk választ adni.

---

⁹⁰ *Rezek*, 1890. (No. 1145) 104. Ezúton köszönöm Antonin Kalousnak, hogy felhívta a figyelmemet erre az információra.

III. Fejezet

MARCO ÉS PARIS – A POLITIKA SZIMBOLIKÁJA ÉS VALÓSÁGA ÉSZAK-ITÁLIÁBAN

Pierre Choque akkor vette kezébe a tollat, amikor Foix-i Anna és kísérete elhagyta a franciák által uralt milánói hercegséget és a velencei köztársaság területére lépett. Első levele a Signoria birtokain való ünnepségek részletes leírását tartalmazza.

A herold elsősorban a leendő királyné fogadtatására koncentrált, amit gyakran sablonosan vissza-visszatérő mondatokban foglalt össze, majd – eseti jelleggel – az illető településen található érdekességek leírásának szentelt némi teret. A reprezentációs narratíva és a szinte modern értelemben vett „turisztikai” leírás váltakozásának lehetünk tanúi. Ez a sematizmus azonban nem érdek nélkül való, s nem is a szerző kényelmességének tudható be – ahogy a kérdést eddig egyedül elemző Dobosy illeti ezt kritikával.⁹¹ Manapság egyre nagyobb figyelem irányul a középkortudományban az egyes előkelőségek városokba való bevonulásának (*triumphus, adventus, entrée, intrada*) szimbolikáját és valós politikai-hatalmi jelentéstartalmát illetően. Hazánkban ezt jellemzően Petneki Áron kutatta a modern kort illetően,⁹² illetve Novák Veronika⁹³ és legújabban Gál Judit⁹⁴ a középkor vonatkozásában. Az angolszász és francia irodalomban a téma még nagyobb figyelmet keltett. A szimbolika, a taxonómia, azaz a hierarchikus rendszerek, valamint a rituálék és a térhasználat kutatása a mai közép- és reneszánsz kori vizsgálódások egyik fontos ágazata.⁹⁵

Ezeknek az eredményeknek a felhasználásával Pierre Choque leírásai kitörnek a sablonosság kereteiből. Az udvari életet jól ismerő herold arra koncentrált, hogy a bevonulások bemutatásával érzékeltesse, vajon a szövetséges velencei állam egyes településein méltóképpen fogadták-e Foix-i Annát. Azaz megnyilvánult-e a neki és természetesen

⁹¹ DOBOSY, 1940. 27.

⁹² PETNEKI, 1987.

⁹³ NOVÁK, 1999.

⁹⁴ GÁL, 2015.

⁹⁵ MÉRINDOL, 1997.

a küldő (Franciaország) és fogadó (Magyarország) államoknak kijáró tisztelet, megbecsülés.

Narrációjának jobb megértéséhez fontos néhány, az uralkodói *int-rada* során általánosan alkalmazott rituálé felemlítése. Az esemény kettős irányultságú volt: az előkelőséget a város lakosságának egy része már a falak előtt fogadta, tehát a felség bevonulását megelőzte az alattvalók kivonulása. Ezt Choque is igyekszik mindig érzékeltetni, a megjelentek számának néhol túlzó hangsúlyozásával. Három-, négy-, ötezer fő fogadja az egyes településeken Annát, és ahogy Velence felé érkezik, úgy egyre többen, hogy aztán magában a városban egyenesen az irreálisan nagyra becsült kétszázezer lakos nézze végig érkezését.

Fontos azt is tisztázni, hogy a város előtti fogadás elsősorban vallásos eseménynek számított, ezért szerepelnek forrásunkban is ismétlődően a helyi püspökök, a relikviák és a szerzetesrendek említései. A kivonulás azonban a laikusok számára is fontos volt, egyfajta társadalmi önreprezentációs lehetőség. A nemesség, a céhek, a jogászok, és ahogy a leírás külön is megjegyzi például Verona esetében, a tudomány emberei, az egyetemi oktatók és diákság, mint közösségformáló erők vettek részt az eseményen. Ahogy a magyarországi útinaplóban láthatjuk majd, Fehérváron a zsidóság is ilyen szerepet játszott.

A bevonulás során különös hangsúlyt kapott az uralkodó iránti hűség látványos kinyilatkoztatása. Mivel Anna Észak-Itáliába nem a térség fejedelmeként érkezett, a hatalmi reprezentáció elsősorban a francia, bretagne-i, magyar és természetesen a velencei címerek szerepeltetésében érvényesült, amit Padova esetében a hangos „*Marco!*” kiáltások is erősítettek. A közös politikai szövetség és az uralkodó város iránti elkötelezettség megnyilvánulásai ezek.

Nem pusztán Choque beszámolójára hagyatkoztunk az események bemutatásakor, hiszen szerencsénkre kontrollforrások is rendelkezésre állnak. Az első Angelus Chabrielis (vagy Gabrielis) velencei szerző, aki ugyancsak 1502-ben adta ki Foix-i Anna velencei területeken való átutazását megőrkítő, nyomtatásban is megjelent művét.⁹⁶ A két szerző más-más szempontból mutatja be az eseményeket. A velencei író nyilván nem időzött el az itáliai városok érdekességeinél – hiszen azok számára és közönsége előtt is ismertek – célja azonban a francia heroldhoz hasonlóan az volt, hogy kiemelje a leendő magyar királyné itáliai fogadtatásának nagyszerűségét, imígyen igazolva Velence nagyságát.

⁹⁶ Művét egyébként az akkor Magyarországon tartózkodó velencei követnek, Sebastiano Giustinianinak ajánlotta. *Libellus*, 1502. f. 96r. és f. 103v. A követ személyéről: Györkös, 2012. 92.

A kereskedő Girolamo Priuli naplófeljegyzései, vagy a diplomata Marino Sanuto regesztái ennél jóval szűkszavúbbak. Az eseményekre koncentrálnak, mellőzik a humanista dagályosságot. Nem mentesek ugyanakkor a személyes véleményformálástól, a történések értékelésétől sem. Bár mindketten megemlékeznek Anna átutazásáról a Signoria észak-itáliai területein, információik elsősorban a királyné velencei tartózkodásának részleteiben gazdagok.

Adataik néhol ellentmondóak. A Choque leírásában szereplő és a Chabrielis, Priuli vagy Sanuto által közölt dátumok között helyenként két-három nap különbség is előfordul. Choque csak a nagyvárosokról ír, míg a terepet jobban ismerő velencei szerzők a kisebb településeket is megemlítik. Az alábbiakban Choque szövegét vesszük alapul, s mindennütt jelezzük, ha mások ettől eltérő, vagy kiegészítő adatokat közölnek.

„Fogadta őt a podestà és a kapitány” – Utazás Velencéig

Velence hatalma a 16. század elején nem csupán a városköztársaságra, vagy annak tengerentúli, mediterrán birtokaira terjedt ki, hanem – a korabeli szóhasználattal élve – az ún. *terra ferma*-ra, a mai Északkelet-Itália szárazföldi városaira is. Ennek a régiónak a megszerzésére a 14. század legvégén, s a következő század első évtizedeiben került sor. Az itteni birtokok kormányzása a velencei hivatali apparátusban külön, az ún. *camere di Terraferma* révén történt, amely a vám- és adóügyeket intézte, valamint az itt állomásozó hadsereget is irányította. Helyben, a szárazföldi városokban a velencei uralmat a Signoria által kinevezett – és évente megújított – két tisztviselő, a civil ügyeket ellenőrző *podestà* és a katonai védelemért felelős kapitány biztosította.⁹⁷ Szerepükre maga Pierre Choque is kitér. Nevüket ugyan sohasem említi, de legtöbbször közli címerüket. A képi anyag alapján,⁹⁸ s a velencei hivatali dokumentumok ismeretében a személyek azonosítása viszonylag problémamentes.

Choque leírásának első állomása Crema városa, ahová a kíséret – a milánói hercegséget elhagyva – 1502. július 13-án ért (Chabrielis szerint viszont július 14-én).⁹⁹ A város 1449-től tartozott a Velencei Köztársasághoz. A francia szerző, ahogy a későbbiekben is, beszámolójának középpontjába Anna öltözékének, s a fogadóbizottság összetételének leírását helyezi. Megtudjuk azonban azt is, kik lépték át vele a határt. Természetesen a leánykérő magyar küldöttség tagjai, Bacsikai nyitrai

⁹⁷ DOUMERC, 2012. 84–88. és CROUZET-PAVAN, 1997. 190–197.

⁹⁸ Itt különösen Nicolas Cros munkáját hasznosítottuk: Cros, 2000.

⁹⁹ „*pridie Idus julii*”. *Libellus*, 1502. f. 96 v.

püspök, Telegdi István és az itt Gepsistának írt Besseni György. A francia és itáliai kíséret tagjai legalább ilyen érdekesek. Előbbi részéről különösen Claude de Est, Lodi püspökének említése érdemel figyelmet. A nem sokkal később Claude de Seyssel néven ismeretessé váló prelátus XII. Lajos egyik legfontosabb politikai tanácsadója volt.¹⁰⁰ Foix-i Anna körében található az északnyugat-itáliai – franciabarát – Saluzzo őrgórfjának testvére, Carlo Domenico (a szövegben franciásan: *Charles*), és sógornője, Anna nagynénje, Marguerite, aki szintén a Foix-Candale családból származott.¹⁰¹ Ugyancsak a kíséret tagjaként említi Choque a Sanseverino testvéreket, Galeazzo vikomt és öccsét, Antonio Mariát, valamint annak feleségét. A szöveget korábban kiadó Leroux de Lincy előbbi tévesen azonosította. Visconti leszármazottra gondolt,¹⁰² holott itt arról a Caiazzo grófról (1458–1525) van szó, aki a kor híres zsoldosvezéreként a francia királyok szolgálatában állt, s később a páviai csatában esett el. Galeazzo egyébként nem jött el Magyarországra (ahogy Seyssel és Marguerite de Foix sem): Velencéből a tiroli Innsbruckba utazott, s ott októberben I. Miksa császárral folytatott tárgyalásokat, majd Németországban töltött el némi időt, többek között Albrecht Dürer szolgálatait megszerezve.¹⁰³

A menyasszonyi küldöttség fogadtatásának megjelenítése a fent említettek szerinti *intra*da jellegzetességeit mutatja, s a későbbiekben vissza-visszatérő formákra épül. A város előtt Crema *podestà*ja és kapitánya mintegy háromezres tömeg kíséretében üdvözölte az érkezőket. Nem sikerült kiderítenünk, ki volt ekkor a cremai kapitány, a világi előjáró viszont bizonyosan a velencei patriciuscsaládból származó Alvide da Mula.¹⁰⁴

Külön említést érdemelnek a köztük levő jogászok (és más tudósok), a hölgyek díszes hintajai, a katonák. A városkapuhoz érve az egyháziak vonultak fel: a dóm káptalanjának tagjai, s a település szerzetes-

¹⁰⁰ Claude de Seyssel, mivel illegitim gyermek volt, 1502-ben még a Claude de Aix (vagy d'Ais) nevet viselte (ugyanis a szavoyai Aix-les-Bains-ben született) – innen származik a Choque szövegében található *de Est* forma. Később vehette csak fel apja után a Seyssel nevet. Ld. BOONE, 2007. 29. Karrierjéről: *Seyssel*, 2009. 63.

¹⁰¹ SAVIO, 1911. 66. Sanuto megjegyzése szerint: „*Con essa raina era la marchesa di Saluzzo, nominata madama Margarita de Sans [Sens] qual è sua parente*”. *Sanuto*, 1880. IV. 287.

¹⁰² *Discours des cérémonies*, 1861. 167. 1. jegyz.

¹⁰³ Ld: *Galeazzo San Severino* [Internet]. Portróját ekkor, nürnbergi tartózkodása alatt festette meg Albrecht Dürer. Ld.: FARA, 1999. 32.

¹⁰⁴ DEAN, 1993. 96. és *Sanuto*, 1880. IV. 268.

rendjeinek képviselői. Chabrielis kiemeli, hogy az utcákat virágokkal díszítették, a királyné megjelenését mindenütt taps fogadta, s nem maradhatott el a zeneszó és az éneklés sem.¹⁰⁵ Annát megérkezése után szállására kísérték, ahol a város fogadást adott tiszteletére, vacsorával és táncmulatsággal. A vendéget ajándékok fogadták, kenyér és bor formájában. Choque a cremai alkalom kapcsán csupán egy érdekességet említ meg, nevezetesen hogy a táncmulatságon egy Magdaléna nevű zenész hölgy férfiruhában jelent meg – ami nagyon jól állt neki... (*qui bien luy advenoit*). Chabrielis beszámolójából tudjuk, hogy másnap reggel *nona* idején távozott a városból, és a tizenöt mérföldnyire levő Orzinuovi városkába érkezett.¹⁰⁶

Choque szerint a küldöttség július 16-án érkezett meg Bresciába.¹⁰⁷ A Cremától mintegy 56 km-re található, stratégiailag fontos város 1426-tól tartozott Velencéhez,¹⁰⁸ és Chabrielis szerint Itália egyik leggazdagabb városának számított a korban.¹⁰⁹ Choque fogadásról írott beszámolója hasonlít a korábbihoz: itt is háromezren várták a leendő magyar királynét, egyháziak, juristák, katonák. A párizsi kéziratban a herold megrajzolta a *podestà* és a kapitány címereit, akiknek a nevét is sikerült azonosítanunk: Piero Capello és Marco da Molin velencei nemesekről van szó.¹¹⁰ A város előtt fogadta a küldötteket a helyi káptalan, az említett hat szerzetesrend, annyi különbséggel, hogy egy hetedik, a Szent Jeromosé is jelen volt.¹¹¹ A városban található szállásáig baldachinos ernyő alatt vitték be, s az utcák Anna és rokonai, valamint a Jagelló uralkodó címereivel voltak díszítve – Choque heroldként a címereket sohasem hagyta ki beszámolójából. A vacsora és az utána következő

¹⁰⁵ *Libellus*, 1502. f. 97. r.

¹⁰⁶ *Libellus*, 1502. f. 97r. A szövegben *Urceos Novos*. A két város közötti távolság mintegy 28 km.

¹⁰⁷ Chabrielis szerint ez két nappal később, 18-án történt: „*Quintodecimo cal. Augusti*”. Valószínűleg a francia leírás a pontosabb, mert ugyan Chabrielis szerint a királyné Bresciában „*bidui moram traxit*”, azaz két napot töltött, 19-én már tovább is indult a Garda-tó partján fekvő Desenzano-ba (ma Desenzano del Garda). A humanista velencei nem állja meg, hogy megjegyzeze: a közelben található Sirmione, Catullus szülővárosa. *Libellus*, 1502. f. 97r.

¹⁰⁸ DOUMERC, 2012. 86.

¹⁰⁹ *Libellus*, 1502. f. 97v. „*inter primas Italiae urbes haud parvae esse censentur, ferre potuerunt*”.

¹¹⁰ *Sanuto*, 1880. IV. 271–272.

¹¹¹ A Szent Jeromos szerzetesrendet (*Ordo Sancti Hieronymi*), más néven a hieronimitákat 1373-ban alapította XI. Gergely pápa, s bár az alapításban itáliai egyháziak játszottak elsődleges szerepet, a rend elsősorban az Ibériai félszigeten vált népszerűvé. HIGHFIELD, 1983. 516.

tánc leírása hasonló a korábbihoz, a krónikás legfeljebb még egy pompás ezüst pohárszékről emlékezett meg. A fogadtatás úgy tűnik, nagyon tetszhetett Annának, mert még egy évvel később is háláját fejezte ki Marco da Molinnak.¹¹²

A kötelezőnek mondható érdekességek felsorolásakor a helyi arzenál nagyságára tért ki, amelyben elmondása szerint húszezer katona fegyverzete és páncélzata található. Chabrielis leírásából megtudjuk, hogy a követség innen július 20-án a Mincio folyó partján található Peschierába utazott (ma Peschiera del Garda).¹¹³

Choque szerint július 18-án ért a menyegzői menet Veronába, míg Chabrielis és másik velencei krónikástársa, Marino Sanuto ezt három nappal későbbre datálta.¹¹⁴ A korán, már 1405-ben velencei hatalom alá került város¹¹⁵ leírásakor Choque a szokásosnál kissé részletesebb. Megemlékezik a fellegvárról és a három, fallal körülvett városrészről. Társadalomképe nem bonyolult: Veronában elmondása szerint a lakosok vagy nemesek, vagy a tudomány emberei [*ilz estoient quasi tous nobles gens, vivans de leurs rentes et les autres estoient gens de science*]. Szinte magunk elé tudjuk képzelni a *Két veronai nemes* történetét... A fogadás leírása a korábbiakéval szinte azonos, nem hiányzik a baldachin, a káptalan, s a szerzetesrendek jelenléte. A város vezetőit itt is azonosítani lehet: a *podestà* Bernardo di Niccolò Bembo, a kapitány Giovanni di Pietro Mocenigo.¹¹⁶ Érdekességként jelenik meg, hogy Anna Iova megijedt a tisztelgésére leadott nyolcvan ágyú lövésétől. Nem maradhatott el a vacsora utáni tánc és hódolatadás processzusa sem. Chabrielis megemlékezik még az Anna szórakoztatására rendelt műsorok között egy olyan színelőadásról, ahol mimusok szerepeltek (*quos vulgo Mimaria appellant*), itt talán az éppen a 16. században elterjedt *commedia dell'arte* műfajának egyik alkotásáról lehet szó. Ugyancsak ő számol be arról, hogy Verona után Anna megállt Soavében is, félúton Vicenza előtt.

Choque szerint július 22-én érkezett Anna Vicenzába, míg Chabrielis azt írja, hogy „*octavo cal. Augusti*”, azaz július 25-én. A két szerző adatai között ismételten háromnapos csúszást állapíthatunk meg. Az

¹¹² Giustiniani követ *relazione*-ja 1503-ból. *Velencei diplomaták*, 1929. X.

¹¹³ *Libellus*, 1502. f. 97r.

¹¹⁴ *Libellus*, 1502. f. 98r. „*Duodecimo autem cal. Augusti eam Veronensis civitas quarta decima diei hora suscipit*”, amit Sanuto is megerősít: „*dita raina a dì 21 luio intrò a Verona*” (IV, 288).

¹¹⁵ DOUMERC, 2012. 85.

¹¹⁶ DEAN, 1993. 96–97. és *Sanuto*, 1880. IV. 265, valamint 271.

1404-ben a Köztársaság fennhatósága alá került városban a breton herold szerint már egyenesen négyezren fogadták a magyar királynét, Andrea Trevisan és Bernardo Donado velencei tisztviselők vezetésével.¹¹⁷ A városkaput a francia, bretagne-i, magyar és velencei címerek díszítették, a tisztelgő fogadást pedig Antivari (ma Bar, Montenegró) érseke, a velencei származású Filippo Gaius (1485–1509) adta. Érdekességképpen Choque megjegyzi, hogy a főpap süvegét húszezer dukátnyira becsülték a helyiek. A szerzetesrendek tisztelgése után Annát baldachinos ernyő alatt vezették be a városba, ahol a különböző útkereszteződésekben moralizáló élőképekkel szórakoztatták. A leírás igen szűkszavú, így nemigen áll módunkban alaposabban megismerni a korszakban igen divatos színelőadások részleteit. A Jessze fáján trónoló Szűz Mária, körülötte címereket hordozó angyalnak öltözött fiatal lányokkal, a Fortuna kerekén ülő tizenkét királynővel, Cupidóval, a liturgia *Sanctus* himnuszából származó *Benedictus qui venit* (Zsolt. 118, 26) feliratával egyszerre tükrözik a reneszánsz Itália keresztény hagyományait és ókori felhangokkal kísért humanista felfogását. Mindezt némi antik frivolsággal kísérve: a negyedik útkereszteződésnél három, istennőnek öltözött, eladósorban levő, 15–16 éves leány ajánlotta a leendő királynőnek hatalmát, de úgy, hogy öltözékükből kilátszott a keblük... (*trois déesses vestues des satin cramoisy, les robes dehachées tellement que l'on veoit leurs mamelles*). Az este a szokásos mulatságokkal telt.

Hosszabb ideig, öt napig tartott, míg a következő jelentősebb településre, Padovába érkezett a menyegzői menet. A nagyobb város nagyobb fogadóbizottságot is teremtett: immáron ötezen várták a kapuk előtt Annát, Tommaso Mocenigo és Andrea Venier¹¹⁸ vezetésével. Az 1405-ben velencei uralom alá került város lakói hangos *Marco!* kiáltásokkal fogadták a szövetséges magyar és francia küldöttséget, imígyen adva tanúbizonyságot Velence iránti hűségükről. A korábbiakhoz hasonló recepció (baldachin, szerzetesek, káptalan) leírása után Choque a vendég elszállásolására szolgáló Podestà-palota (ma a Palazzo Comunale része) gazdagságának bemutatására fordította figyelmét. Nem maradhattak el a kötelező érdekességek sem: természetesen megemlékezik Páduai Szent Antal ereklyéiről, valamint a Sant'Antonio bazilikáról, ahol Anna misét is hallgatott.¹¹⁹ Megcsodálták a dóm egyik oltárképét, amelyet a beszámoló szerint maga Szent Lukács készített Szűz Máriáról.

¹¹⁷ *Sanuto*, 1880. IV. 264 és 268, valamint 272.

¹¹⁸ *Sanuto*, 1880. IV. 271–272. valamint 265 és 268.

¹¹⁹ *Libellus*, 1502. 99r. „*Postridie illius diei primum omnium in divi Antonii templo, quod porro veneratione ac pulchritudine in primis est illustre, Regina solemnibus sacris interfuit.*”

Lukács feltételezett Madonna-ábrázolása mai napig feltáratlan gyökerű történeti legendák kódéba vész. Ezek szerint Krisztus anyja modellt ült annak az apostolnak, aki evangéliumában oly pontosan leírta Jézus gyermekkorát. A hagyomány alapján a portrét maga Mária, vagy a Szentlélek fejezte be, így bekerült az ikonografikus tradíció ama művei közé, amelyeket „nem emberi kézzel alkotott” festményeknek tartottak.¹²⁰ A legkorábbi „Lukács-ikonok” a 6. századi kelet-római birodalomban bukkantak fel, majd megjelentek Itáliában is. Padovában, ahol egyébként az apostol ereklyéit őrizték, a 15. században két festményt is neki tulajdonítottak, annyira, hogy vita bontakozott ki eredetiségüket illetően. A Choque által említett dómbeli alkotás a 14. században készülhetett, s 1461-ben összetört, miután leesett az oltárról. A rekonstruált művet nagy kultusz övezte, s a francia herold már megcsodálhatta azt a pompázatos ezüstkeretet is, amellyel 1498-ban díszítették a híres festményt.¹²¹

Másnap, július 26-án érkezett meg a városba az Anna elé küldött magyar kíséret, négyszáz lovassal egyetemben. Choque bemutatja vezetőit:¹²² Újlaki Lőrinc herceg – akit a herold, nyilván rangját emelendő, és egyébként helyesen, a későbbiekben is következetesen Újlaki Miklós bosnyák király fiának említ¹²³ –, Bátor György ispán,¹²⁴ Szatmári Ferenc győri püspök (Bakócz Tamás testvére), Szentgyörgyi Tamás,¹²⁵ Ország

¹²⁰ BELTING, 2000. 53–55. és 58.

¹²¹ BELTING, 2000. 358–359.

¹²² Chabrielis leírása névtelenül hat magyar követet említ, akik Padovába érkeztek Anna elé.

¹²³ Choque, f. 6. „*le duc Laurens, duc de Oullac, filz du roy Nicolas de Bosco*”. Karrierjéről ld.: FEDELES, 2014., különösen az Annával való kapcsolatáról szóló 45–46. oldalakat.

¹²⁴ Ecsedi Bátor (I) György, 1499-től szatmári ispán, 1505-től királyi lovászmester. *Documenta familiae Bátori*, 2011. 365. és C. TÓTH, 2009a. 25–26.

¹²⁵ Minden bizonnyal Szentgyörgyi Zsigmond erdélyi vajda (megh. 1493) országos főkapitány, utód nélkül elhalt fiáról, Szentgyörgyi Péter országbíró és szintúgy erdélyi vajda unokaöccséről van szó. Ezúton is köszönöm Nógrády Árpádnak az azonosítással kapcsolatos segítségét.

Lőrinc,¹²⁶ Matucsina (a szövegben Mátyusnak írt) János,¹²⁷ Thurzó (a szövegben Bethlennek írt) János,¹²⁸ Both András¹²⁹ és Capellanus János.

Az utóbbi azonosítása némi problémába ütközik. A követek közötti említése magyar származására utal, de erre egyéb adat nem áll rendelkezésünkre. Sokkal valószínűbb, hogy Capellanus-ban azt a személyt kell látnunk, aki 1502 végén Budáról címzett levelében a híres velencei humanista nyomdászhoz, Aldus Manutius-hoz írván megemlékezett Hunyadi Mátyás könyvtárának görög kézíratairól. A szakirodalom ezt a Jánost francia humanistának tartja, levelének francia nyelvű címzése alapján.¹³⁰ Kétségtelen, hogy igen reális az a kép, miszerint a Foix-i Annával érkező tudós 1502 nyarán, a követség tagjaként lépett kapcsolatba a neves velencei bibliofillel, majd télen – december 19-én, a franciák zömének hazautazása előtt – Budáról írt neki levelet, de ő maga még tavaszig maradt a magyar fővárosban.¹³¹ Tegyük hozzá, hogy a róla ismert adatok (tulajdonképpen csupán a fentebb említett írása) nem elégségesek származásának tisztázására. Francia mivoltának viszont éppenhogy ellentmond Choque beszámolója, aki a magyar követek között említi, illetve keresztnevének általa megadott változata: *Joan/Ioan*. Ez jobban rímél a német Johannra vagy a latin Johannes-re, mint a francia Jeanra, esetleg Jehanra. Választ nem tudván adni a kérdésre, csupán annak a reményünknek adhatunk hangot, hogy az irodalomtörténet egyik apró kérdésének tisztázásában az útirajz eme adata segíthet.

Amikor Chabrielis Padovát egyeteme miatt második Athénnek nevezi (*altera Athena*), a magyarok közül néhányan egyet is érthettek vele.

---

¹²⁶ Őt a szöveg valószínűleg összekeveri az ekkorra már elhunyt apjával, Guti Ország Mihály korábbi nádorral. Choque, f. 6. „*Michel Orsac, premier baron de Hongrye*”.

¹²⁷ Choque, f. 6. „*Jean Mathus baron*”. Bárány Attila szóbeli felvetése alapján magunk is azt gondoljuk, hogy itt Matucsina (Matusnai) János lovagról van szó. Ld. ENGEL 2001., ill. DL 33622, 1498. október 6.: „*egregis Johanne, filio quondam Sigismundi de Mathwchyna*”.

¹²⁸ Choque, f. 6. „*Jehan Bethelin*”. Mivel más Bethlen Jánost a korban nem ismerünk, szerintünk Choque itt arról a Bethlenfalvi (V.) Thurzó János boroszlói koadjutorról (1506-tól püspökről) tesz említést, akinek nagybátyja, Thurzó Zsigmond esztergomi kanonok és királyi titkár már az 1500. július 14-i francia-magyar szerződés aláírói között is szerepel. WENZEL, 1878. 12–13, ill. 20.

¹²⁹ Bajnai Both András, 1506 után horvát-szlavón bán. PÁLOSFALVI, 2009. 251–300.

¹³⁰ *Manuce*, 1888. 97. és *Analecta*, 1903. 106–107.

¹³¹ GERÉZDI, 1945. 59.

Mindjárt Thurzó János, akinek apja, a körmöcbányai kamaraispán itt tanult, Johannes Roth későbbi boroszlói püspökkel együtt.¹³²

A magyar követség megjelenését üdvözlőbeszéddek kísérték. Choque beszámolójából kiderül, hogy a diplomácia még a 16. század elején is az egyháziak privilégiuma volt. II. Ulászló leveleit a győri püspök adta át, amire – tartalmuk lefordítása után – Claude de Seyssel, a francia követség rangidős főpapja válaszolt.

Padovától Velencéig Anna és kibővült kísérete vízi úton haladt a Brenta folyón, mivel a Signoria nyolcvan fedett folyami hajót biztosított a részükre. Mindez azonban nem gyorsította fel a haladást, hiszen így is hat napig tartott a mintegy 43 km-es útszakasz leküzdése. Ezt egyébként Choque viszonylag pontosan határozta be, maga huszonötezer francia ölnyire (1 *toise* = 1,95 méter) becsülve a távolságot. A herold csodálattal írt a Lizza-Fusinánál (szövegében *Lesifosine*) található, folyóra épített zsiliprendszerrel, s arról, hogy a „hajókat csörlődobok és egyéb furcsa szerkezetek révén” emelik fel, s jutnak így el hajón a folyó szintkülönbségei ellenére is közvetlenül egyik városból a másikba.¹³³

Itt, még a tengeri hajóút előtt fogadta Annát az a velencei küldöttség, amelynek nevében egyik forrásszerzőnk, Angelus Chabrielis mondott beszédet, s a szónoklatot saját művében közli is.¹³⁴

A királyné és a tengerek királynője

Amikor Anna és kísérete Velence közelébe ért, a rendelkezésünkre álló források száma hirtelen megszaporodik. Imígyen sokkal részletesebb információkkal rendelkezünk a városban való tartózkodásáról, mint korábbi vagy későbbi utazását illetően. Nem vagyunk kénytelenek pusztán Choque vagy Chabrielis leírására támaszkodni, hanem adatait kiegészíthetjük Girolamo Priuli és Marino Sanuto feljegyzéseivel.

A követség tagjai az átzsilipelésnél már tengeri járművekre szálltak, s így hajóztak el a „*Szent György apátságig, amely egy tengerrel körülvett szigeten található*”. A lagúnában több San Giorgio nevű sziget

¹³² WENZEL, 1878. 19.

¹³³ A Lizza-Fusina (ma Fusina) rendszerről ld. CROUZET-PAVAN, 1997. 26. 3. jegyz.

¹³⁴ *Libellus*, 1502. f. 100r. „*Angelus Gabrielis, Silvestri filius apud illam in hunc modum Senatus nomine verba facit*”. Sanuto bejegyzése megerősíti a tényt: „*Li fo mandato zenthilomeni contra a Liza Fusina, et ivi, per sier Anzolo Cabriel, quondam sier Silvestro, auditor nuovo, li fo fato una oratione...*” Sanuto, 1880. IV. 287.

létezik, így a pontosításban Girolamo Priuli kortárs naplója segít, aki szerint a következő állomás az úton „*uno monasterio di Santo Giorgio de Alega*”.¹³⁵ A kiindulási pontot figyelembe véve logikus a mai nevén San Giorgio in Alga sziget érintése, amely szinte félúton van Velence és a szárazföld között. Itt fogadta Annát az elébe érkező mintegy hét-nyolc-száz velencei nemesember.¹³⁶

Minden forrásunk egyetért abban, hogy innen Szent Blasius és Cataldus templomáig hajóztak tovább. A helyszín meghatározásánál Choque-ot azonban emlékezete cserbenhagyta, s kéziratában *Sainct Blaise de Catolde*-ként (tehát Catoldai Szent Blasius-ként) említi a *Santi Blasio e Cataldo* nevű helyet. Az 1895-ben lerombolt templom a Giudecca szigetén állt, ami szintén az utazás eme fázisába illeszkedő állomás.¹³⁷

Choque és Chabrielis szerint augusztus elsején¹³⁸ itt, Giudeccán fogadta a küldöttséget a dózse, Leonardo Loredan (1501–1521), a városi tanács és – Choque szerint – mintegy 1200 lakos társaságában. A Köztársaság feje az ünnepi alkalomra a Bucentoronak nevezett díszhajóját ajánlotta fel Anna részére. A latinosan Bucentaurusnak is nevezett gályát a velencei állam feje csak különleges alkalmakkor használta, például fontos államfők fogadásán, vagy az évente egyszer ünnepélyesen megrendezett *Festa della Sensa*, azaz a „Tenger eljegyzése” ünnepén, Gyümölcsoltó Boldogasszony napján (március 25-én).¹³⁹ Choque szokásához hűen a fogadás résztvevőinek ruházatára, a hajó szimbolikus díszítéseire koncentrált leírásában. Megjegyzi, hogy 240 velencei hölgy fogadta Annát, köztük a dózse családjának hölgytagjai. A szám túlzónak tűnik: Priuli naplója 58 nemesasszonyt említ, és a hajón tartózkodó összes személy számát 170-re becsüli,¹⁴⁰ Sanuto szerint a hölgyek ötvenhárman voltak, s velük együtt megjelent a Tízek Tanácsának valamennyi tagja, valamint az Arzenál vezetői, mindösszesen 150-en.¹⁴¹

¹³⁵ Priuli, 1912. 218. július 29.

¹³⁶ Ezt a tényt Angelus Chabrielis leírása is igazolja: „*Omnes simul usque ad divi Georgii insulam cymbis venerunt*”. Libellus, 1502. f. 101r.

¹³⁷ LANZI, 1828. 8.

¹³⁸ Priuli feljegyzése július 29-i, Sanutoé pedig július 31-i.

¹³⁹ MUIR, 1981. 121–122.

¹⁴⁰ Priuli, 1912. 218. Tegyük hozzá, hogy később Priuli arról is megemlékszik, hogy a nagy ünnepség nem volt konfliktusoktól mentes: a Tízek Tanács augusztus 7-én ítélte el egy Alexandro Zancharuol nevű nemeset, aki, miután szóváltásba elegyedett a pápai legátus egyik alkalmazottjával, azt tőrrel fenyegette meg. Uott. 220.

¹⁴¹ Sanuto, 1880. IV. 287.

A dózse mellett a városban tartózkodó diplomaták is emelték a fogadás fényét. Megjelent a pápai legátus, Angelo Leoni, Tivoli (a szövegben Tibultinus) püspöke, Giovanni Alberto della Pigna, I. Ercole d'Este, ferrarai herceg (1471–1505) követe, és ekkor találkozunk először VII. Henrik angol uralkodó küldötteinek személyével, Geoffrey Blythe-tal és Somerset heroldjával. Egy korábbi tanulmányunkban ez utóbbiak személyével már foglalkoztunk. Azt gondoljuk, hogy az angolok már tavasszal Franciaországba érkeztek, Telegdiékkal együtt és Annával együtt haladtak Magyarország felé.¹⁴² Ugyanakkor az a tény, hogy először csak Velencében bukkannak fel Choque leírásában, azt is megengedi, hogy Blythe és Somerset tengeri úton érkezett, és csak ekkor csatlakozott a hazánkba utazó követséghez.

A Bucentorót számos más hajó is kísérte. Choque szerint számuk ezeröttszázra rúgott, ami némileg túlzásnak tűnik, de Chabrielis szerint is „*pene innumera*”.¹⁴³ A herold arról is beszámolt, hogy ezek némelyikén olyan életképeket mutattak be, amelyek vagy a házasságra utaltak, vagy a francia-velencei-magyar szövetség törökellenes élet szimbolizálták. Előbbiek sorába tartozik, amikor egy Ámornak öltözött férfi „Légy szerelmes!” szavakkal fordult Annához, s körében lévő, tudós ruházatú személyek kijelentették, hogy könyveikben is azt olvasták: csak a szerelmes élet a jó.

Politikai jellege volt annak a jelenetsornak, amelyben keleti ruhás alakok szimbolizálták az ellenséget. Így az a török ruhát viselő, dárdát rázó férfi, aki mellett mórnak öltözött hölgyek álltak. Legyőzésüket hivatott bemutatni a másik jelenet: három királynő, akik a három szövetséges hatalmat jelenítették meg, kezükben karddal. Az egyik gályán móroknak kifestett hölgyek utaztak, s királynőjük hűségét fogadott egy francia ruhás királynőnek. Az eredményt pedig egy harmadik kép összegezte: a három királynő egy francia ruházatú, királyi díszekkel ékesített hölgyet koronázott meg, majd örömtáncot jártak. A történet átvitt érelmét mindenki érthette: az Anna házassága által kötött szövetség révén a három, erejét egyesítő hatalom le fogja győzni a muzulmánokat. Chabrielis nem ennyire precíz a leírásában, de a fentieket némileg kiegészítve, ő is megemlíti, hogy a hajókon olyan előadásokat tartottak, pl. várostromot imitálva, amelyek szintén a szövetség háborús élet kívánták kiemelni.¹⁴⁴

A díszes fogadtatás után a Bucentoro felhajózott a Canale Grandén, ahol Chabrielis szerint hatalmas tömeg fogadta az érkezőket, az em-

¹⁴² BÁRÁNY – GYÖRKÖS, 2012. 425–428.

¹⁴³ *Libellus*, 1502. f. 101v.

¹⁴⁴ *Libellus*, 1502. f. 102r.

berek a házak tetejéről és az ablakokból nézték a flottát, megszólaltak a harangok és ágyúkkal adtak dízsörtüzet.¹⁴⁵ Choque a fogadtatás leírásánál ismét túlzásba esik: szerinte több mint kétszázezer ember vett részt Anna bevonulásán, ami azonban jóval több, mint a korabeli Velence teljes lakossága.¹⁴⁶

Annának a ferrarai herceg palotájában biztosítottak szállást. A mai nevén *Fondaco dei Turchi*-ként ismertebb palota 1381-től volt az Este család birtokában, de a velencei Signoria gyakran kibérelte és felhasználta illusztris vendégek elszállásolására. Pusztán a 15. században olyan előkelő személyiségek fordultak meg a falai között, mint II. Mánuel (1400 és 1403) és VII. János (1423; 1438) bizánci, III. Frigyes (1452; 1469) német-római császárok, vagy éppen Cesare Borgia (1499).¹⁴⁷

Chabrielis elbeszéléséből tudjuk, hogy Anna a következő napokat szórakozással töltötte. Másnap, augusztus 2-án evezősversenyen (*cymbularum*) vett részt, amelynek érdekessége, hogy a férfiak előtt a nők is megküzdöttek egymással.¹⁴⁸ Ennek újdonság jellegét a velencei történetíró is megjegyzi, kiemelve, hogy milyen veszélyes és férfias játékot űztek. Ezt követően – számára ugyanígy meglepetésként ható – új típusú vízi párviadalra került sor.¹⁴⁹ Kardokkal, illetve pajzsokkal és dárdákkal felfegyverzett férfiak küzdöttek meg egymással a hajók tatjára helyezett deszkapallókon, s aki elvesztette az egyensúlyát, az a vízbe esett. Az ilyen esetek a közönség soraiból kitörő nevetést váltottak ki (*in modum risum omnium movit*).

Augusztus harmadikán Anna királyné megismerkedett a város legfontosabb nevezetességeivel. Míg Chabrielis csupán arról ír, hogy a királyné meglátogatta a San Marco templomot, s megcsodálta az itt őrzött kincseket, majd eljutott az Arzenálba, Velence másik hírességébe, a francia herold kitér a nap politikai jellegű eseményeire és a diplomáciai vizitációk részleteire is.

Annát és a francia, illetve magyar követséget kora délután fogadta hivatalosan a dózse és a velencei szenátus, a Szent Márk palota tanácstermében. Francia részről a latin nyelvű – s a kor szokásos elvárásainak

¹⁴⁵ *Libellus*, 1502. f. 102r.

¹⁴⁶ Velence lakossága ekkor éppen valamivel lehetett több, mint 100.000 fő. CROUZET-PAVAN, 1997. 138.

¹⁴⁷ SCHULZ, 2004. 154–155.

¹⁴⁸ Az evezősverseny mindig is a külföldi vendégek szórakoztatásának eszköze volt, s csak 1493 után vehettek részt benne nők is. CROUZET-PAVAN, 1997. 182.

¹⁴⁹ „*Tertio die factum est [h]astiludium novae atque inusitatae faciei*”. Chabrielis, f. 102v.

megfelelően nagy figyelmet kiváltó – üdvözlőbeszédet (*harangue en latin*) ismét csak a követség vezetője, Claude de Seyssel tartotta. Sanuto erre másképpen emlékszik. Szerinte a püspök francia szónoklatot tartott (*fu fato una oration vulgar*), amelyben megköszönte a városvezetés vendéglátását. Talán a főpap kiejtése lehetett rossz...

A formalitások után került sor a nevezetességek megtekintésére. A San Marco bazilikában Annának bemutatták a nevezetesebb ereklyéket: Krisztus töviskoronájának egy darabját és vérének maradványát. Az előbbi ismét francia rezonanciához vezethetett, hiszen Anna nyilván ismerte a párizsi Sainte-Chapelle hasonló ereklyéit. A templom kincstárának egyházi gyűjteménye láthatólag elragadta a francia heroldot, aki szinte felsorolásszerűen mutatta be a gyertyatartókat, feszületeket, kelyheket, drágaköveket, egzotikus és mesészerű unikornis agyarakat. Ismét anekdotázni kezdett, elmesélve, hogy az egyik drágakövet elloptak egy Krétán született görög rabló, majd amikor elfogták, arra kérte a hatóságokat, hogy a nagyléptékű gonosztett emlékére aranylánccal akasszák őt fel...

Sanuto beszámolójából viszont azt is megtudjuk, hogy Annát sem hagyták hidegen a bazilika csodái. Amikor hosszan időzött itt és kísérői figyelmeztették az idő múlására, mert már várta őket az Arzenálban tartandó vacsora, így kiáltott fel: „*Ki ne maradna el a lakomáról, hogy láthassa ezeket az értékes dolgokat?*”¹⁵⁰

Augusztus ötödike ismét csak a mulatságok jegyében telt. Chabrielis emlékezik meg egyedül arról, hogy a Szent Márk téren két magyar harcos lovagi tornát vívott egymással, Anna, a dózse és a szenátorok színe előtt.¹⁵¹ Velencében lovagi tornát a dózse választásakor,¹⁵² vagy csak kivételesen ünnepélyes esetekben tartottak, az egyik feljegyzés szerint éppen 1485-ben, amikor a Mátyással kötött béke alkalmából rendeztek ünnepeket.¹⁵³

Sanuto számol be arról, hogy Anna Muránóba ment, s majdnem bizonyos – a szöveg hallgatása ellenére is –, hogy megtekintette a sziget hírességszámba menő, már a 13. századtól működő üvegekészítő műhelyeit.¹⁵⁴ Ezután meglátogatta Szent Borbála ereklyéit a Crosechieri templomban,¹⁵⁵ a Cannaregio városrészben. A történetnek szimbolikus

¹⁵⁰ Sanuto, 1880. IV. 295. „*E chi non resteria de manzar, per veder queste cosse si preciose?*”

¹⁵¹ Libellus, 1502. f. 102v.

¹⁵² CROUZET-PAVAN, 1997. 183.

¹⁵³ MUIR, 1981. 238.

¹⁵⁴ Murano üvegekészítéséről ld. CROUZET-PAVAN, 1997. 43.

¹⁵⁵ Sanuto, 1880. IV. 298.

élt is tulajdoníthatunk, hiszen a mai jezsuita templom helyén álló, már elpusztult templomot a *Crociferi*-nek nevezett rend tartotta fenn, így átvitt értelemben Anna *keresztes* úton járt.

Este a nagytanács, a Maggior Consiglio termében tartottak díszfogadást a vendégek részére. Ebben az esetben az estéről megemlékező Chabrielis és Choque szövege nagymértékben kiegészíti egymást, de a francia herold leírása eléggé összefüggéstelen, az érdekességekre koncentrált, emiatt viszont az esemény valós tartalma nehezen értelmezhető. A velencei szerző ábrázolásmódja összeszedettebb, viszont lakonikusabb, leíró jellegű. A két beszámoló alapján úgy vélhetjük, hogy a reneszánsz korban oly megszokott „politikai” lakomák egyikét szervezték meg a követség és Anna tiszteletére, amely nem szűkölködött az ilyenkor szokásos hatalmi szimbolika kelléktárának megjelenítésében.

Chabrielis szűkszavú leírása szerint a banketten bemutatták a trójai háború eseményeit, Párizs ítéletétől kezdve Heléna elrablásán és Iphigénia áldozatán keresztül a város „ármánnyal” való feldúlásáig.¹⁵⁶ A velencei szerző az előadást kiegészítő harcias zenéről is megemlékezik, valamint arról is, hogy hatalmas, ismeretlen típusú állatok szerepeltek a színpadon, szájukból, orrukából, fülükből, szemükből lángot lövellvén, valamint óriásnak öltözött fegyveresek vonultak be a terembe elefántok által vontatott kocsikon.

Choque a maga részéről először is elcsodálkozott a teremben felállított, kerekkel mozgatható színpadon, majd egy nehezen követhető leírást közölt. Furcsaságokról ő is megemlékezett, például zsiráfokon bevonuló albán zenészekről, sárkányok által húzott díszhintőről, szirénekről, delfinekről, vademberekről. A trójai jelenet kevésbé koherens Choque leírásában, viszont jóval részletgazdagabb egyes pontjait illetően.

A korban igen népszerű volt a lakomák előtt-után, illetve az egyes fogások között előadásokkal szórakoztatni a közönséget. Ezek a francia kifejezéssel *entremets*-nek nevezett műsorok sokfélék lehettek, a szimpla élőképektől a komolyabb, zenével kísért és nagy előkészületeket igénylő színpadi mutatványokig. Szerepük néha pusztán szórakoztató, gyakori azonban a politikai üzenetekkel erősen telített előadásforma. Utóbbi gyökerei a burgundi udvarba vezethetőek vissza, nevezetesen a híres 1454-es lille-i „Fácán fogadalmáig”, amikor a keresztes háborút tervező Jó Fülöp herceg lakomáján szerepeltek ilyen, törökellenes tartalmakat hordozó közjátékok.¹⁵⁷

¹⁵⁶ „*Ilum postremo dolo caperetur*”. *Libellus*, 1502. f. 102v.

¹⁵⁷ PAVIOT, 2003. 117–177. és SCHNERB, 2005. 314–318. És különösen LA-FORTUNE-MARTEL, 1984.

Az 1502-es velencei fogadáson ezek domináltak. A Chabrielis által alaposabban, Choque által felületesebben bemutatott antik legenda ugyanis nem véletlenül került be a francia-velencei-magyar szövetséget ünneplő bankett műsorszámái közé. Úgy a francia, mint a velencei eredettudatban fontos szerepet játszott a trójai gyökerek kérdése. A velenceiek úgy tekintettek saját magukra, mint akik a szabadságszerető, függetlenségüket fel nem adó nemes trójai menekültektől származnak, így előkelőbbek, mint az Itália más területein élő római-germán eredetű népek.¹⁵⁸ A középkori francia elképzelésekben ismertebb a trójai gyökerekhez való visszanyúlás.¹⁵⁹ Nem sokkal később Pierre Choque Aquincumban is az ősi, trójai származású Francion által alapított Sicambria nyomait fogja felfedezni.

Augusztus 6-án, szombaton Sanuto szerint Anna meglátogatta a Santa Maria Maggiore templomot és a mellette levő apácakolostort a Cannaregio városrészben. A templom ekkor még egyszerű faépítmény volt, de már a korszak egyik nevezetessége: öt évvel korábban, 1497-ben építették, mert a környékbeli halászok itt állítólag rendszeresen látták megjelenni Szűz Máriát a gyermek Jézussal a csatornák vizén sétálva.¹⁶⁰ Este a Vianello palotában tartottak számára zenés fogadást, az elbeszélő szerint igen szűk körben, pusztán 35 fő társaságában, ahonnan Anna éjjel egy órakor ért haza.¹⁶¹

Vasárnap, 7-én a magyar királyné „későn” (*sul tardi*) vecsernyét ment hallgatni a *Zelestria* templomba, amely alatt nyilván a 16. században tűzvészben megsemmisült Santa Maria de la Celestia templomot kell értenünk az Arzenál mellett, a Castello városrészben. Innen pedig átment a *Verzena*-ba, hogy meghallgassa az apácák énekét. Az azóta szintén lebontott Ágoston-rendi Santa Maria delle Vergini női kolostor az Arzenál másik oldalán található, a San Pietro di Castello szigettel szemben.¹⁶²

Míg azonban Anna Velence látványosságaiával foglalkozott és templomról-templomra járt, a háttérben kökemény tárgyalások zajlottak – elsősorban a pénz körül. Hetedikén a francia és magyar követek a Tízek Tanácsába voltak hivatalosak, ahol ellentét alakult ki közöttük a hozomány összegének, 40 ezer franknak az átadásáról. A magyarok

¹⁵⁸ MUIR, 1981. 66–67.

¹⁵⁹ BEAUNE, 1985. 26–67.

¹⁶⁰ *Santa Maria Maggiore* [internet]

¹⁶¹ *Sanuto*, 1880. IV, 298.

¹⁶² *Sanuto*, 1880. IV. 298. A két templom, illetve kolostor a 13. században épült, az Arzenál környékének benépesülésekor. CROUZET-PAVAN, 1997. 66. A templomok lokalizálására ld.: *The Churches of Venice* [internet].

azonnal szerettek volna ehhez hozzájutni, a franciák azonban – a házassági szerződésre hivatkozva – csak az esküvő után kívánták átadni a pénzt.¹⁶³ Végül – nyilván a velencei diplomáciai közbenjárás hatására – abban maradtak, hogy külön-külön levelet írnak XII. Lajoshoz Milánóba, és II. Ulászlóhoz Budára. A vita végével ők is templom- és kolostornézésbe fogtak – „*a mi költségünkön maradtak, s ez 8 nap alatt 4500 dukátba került*”, teszi hozzá malíciózusan Sanuto.¹⁶⁴

Augusztus 12-én újra előkerültek a pénzügyek. A *Consiglio dei Pregadi* (azaz a Szenátus) – látván, hogy Anna és a magyar követek még maradnak egy ideig – napi 100 dukátot szavazott meg a költségeik fedezésére, azzal, hogy ezt le kell vonni a Magyarországnak járó segélyből. Ez egyébként meg is történt. Ulászló november 5-én levélben utasította Lónyai Albert zenggi kapitányt, hogy a Magyarország számára esedékes 100 ezer forintnyi velencei támogatásból vonjon le hétezret a követség nyári kiadásaira adott kölcsön fejében, amire akkor „sürgős szükség” (*necessitate urgente*) volt.¹⁶⁵

Az esemény folytatásaként megérkezett a francia király válasza. Leveléről Sanuto is tud, de ennek magyar vonatkozásait nem említi. Itt a másik naplóíró, Priuli szolgál nekünk információkkal augusztus 15-ről. Ezek szerint XII. Lajos álláspontja egyértelműen elutasító volt: a hozományt csak a házasság megkötése után hajlandó kifizetni (és itt hivatkozott az említett házassági szerződésre). Lajos határozottan sugallta, hogy a magyar követek sem akarhatják, hogy Annának vissza kelljen térnie Milánóba, azaz francia területre.¹⁶⁶ A nem is annyira burkolt fenyegetés az eljegyzés felbontására, úgy tűnik, hatott, és a vita megszűnt a két fél között, hiszen másnap, 16-án Sanuto szerint már az került terítékre a velencei államtanácsban, hogy Anna és kísérete

¹⁶³ A szerződés ugyanis egyértelműen fogalmazott a kérdésben: „*sommam quadraginta milia francorum seu librarum monete turonensium currentis in regno Francie semel dum taxat eidem excellentissimo principi regi Hongarie solvendam dum et quando dicta domina Anna de Fuxo erit traducta seu conducta ad dictum regnum Hongarie et sollempnizatum fuerit huiusmodi matrimonium*” ADLA, E 125, No. 6. 1502. március 23. Blois.

¹⁶⁴ „*e pur sta a spexe nostre; et in 8 zorni fu speso ducati 4500*”. Sanuto, 1880. IV. 298.

¹⁶⁵ Az oklevél kiadása: FRAKNÓI, 1877. 12–13.

¹⁶⁶ Priuli, 1912. 221. 1502. augusztus 15. „*prima dovesse aver sponsata et poi data la dotta, aliter, non volendo li oratori Ongari, la Regina predicta dovesse esser ritornata a Milano*”. Tegyük hozzá, hogy Priuli – nyilván a velenceiek érzéseit összegezve – így jellemezte a már 16 napja ott tartózkodó magyarok költségeit, már ekkor sopánkodva a kiadások miatt: „*grande et insoportabile spexa*”.

miként jusson Magyarországra. Kérdésként merült fel, hogy inkább tengeri úton keljen át Zenggbe, vagy szárazföldi úton menjen Treviso felé.¹⁶⁷ A Signoriának sikerült meggyőzni a követeket, hogy a legjobb az lesz, ha a lovasság szárazföldön halad át, a királyné és szűkebb kísérete viszont a tengeren. Ennek következtében 19-én a dózse engedélyt adott a királynénak Velence elhagyására.

Hogy pontosan mikor hagyta el Anna Velencét, arra ellentmondásos adataink vannak. Sanuto feljegyzése alapján ez 21-én az esti órákban történt.¹⁶⁸ Szeptember elsején azonban – amikor arról tudósít, hogy Zenggből visszaérkezett az Annát szállító 14 gálya, amelyeket Piero Lando, az Arzenál irányítója (*patron a l'Arsenal*) vezetett – már úgy emlékszik rá, hogy másnap, 22-én.¹⁶⁹ Ez utóbbit erősíti meg Priuli is, aki ugyanerre a napra hivatkozik. Végül Choque 20-át említ, Szent Bernát napját, ami azonban a valóságban 21-ére esik. Mivel a francia herold szerint a királyné 23-án érkezett meg Zenggbe, s a dalmát város Velencétől való távolsága semmiképpen nem indokol kétnapos hajóutat, azt gondoljuk, hogy az indulás augusztus 22-én történt.

Priuli a naplójában némi keserű éllel összegzi Anna velencei tartózkodásának anyagi vonzatait: a követség többhetes ottléte alatt a Signoria napi 250 dukátot biztosított a számukra, tehát összesen 6000 aranyat, „*nem számítva egyéb végtelen és hatalmas költségeket*”.¹⁷⁰ Leírása alapján a Köztársaság vezetése mély sóhajjal várhatta már, hogy a magyar királyné és népes kísérete végre elutazzon...

¹⁶⁷ „*qual via dovesse prender, o per mar, o per via di Treviso*”. Sanuto, 1880. IV, 301.

¹⁶⁸ Sanuto, 1880. IV, 301–302.

¹⁶⁹ Sanuto, 1880. IV, 306–307.

¹⁷⁰ Priuli, 1912. 223. „*a ducati 250 al giorno per le spexe solamente; montò veramente ducati 6000, oltra altre infinite et excessive spexe*”. Persze a velenceiek végül nem hat-, hanem hétezer aranyat kaptak vissza, ahogy azt fentebb említettük.

IV. Fejezet

„SZEBB, MINT AMIT VALAHA IS LÁTTAM” – ANNA MAGYARORSZÁGI UTAZÁSA

Az utóbbi évtizedekben számos tanulmány tűzte ki céljául a középkori „Magyarország-kép” vizsgálatát. A tengernyi szakirodalomból legyen elég megemlíteni azt a néhányat, amelyek ezt a fejezetet is inspirálták. Csernus Sándor 1993-ban a 15. század eleji francia utazók műveinek vizsgálata alapján arra jutott, hogy a nyugatról érkezettek kezdetben távolságérzéssel, de információkra éhesen vizsgálták az egzotikusnak tartott országot, ismereteik bővülésével, s különösen az utazás idővel megszokottabbá válásával a század közepére azonban ez az érzés változott, az ország természetes közeggé, a nyugati kultúra részévé vált szemükben. Azt is megjegyzi ugyanakkor, hogy hazánk nem önmagában, hanem a keletre vezető út részeként volt fontos.¹⁷¹ Csukovits Enikő 2009-ben írott tanulmányában ugyanezt az elemet hangsúlyozva emeli ki, hogy kezdetben a Szentföld, majd a török terjeszkedés tette fontossá régióinkat. Ugyanakkor megállapítja, hogy a 15. század elejétől forrásaink száma és azok információi is megszorodnak. Pierre Choque-ot az alkalmi útleírók táborába sorolja azzal a megjegyzéssel, hogy „levele felér egy hivatásos tudósító jelentésével”.¹⁷² A forrásokat tipologizálva további anyagokra is felhívja a figyelmet, ezek közül számunkra a velencei diplomaták által készített követjelentések lesznek fontosak.

Mi magunk úgy látjuk, hogy Choque, az „alkalmi útleíró” leírása azért különösen érdekes, mert abban legalább három narratíva jelenik meg. Az első természetesen – hivatásából adódóan – protokolláris funkció volt: bemutatni úrnőjének, Bretagne-i Annának a magyar királyné fogadtatását férje hazájában, különös tekintettel esküvőjére és koronázására. A második szerep talán magától értetődő lehetett: a valóságra rácsodálkozó, azt bemutatni kívánó, távolról jött külföldi. Szóhasználatát itt az elragadtatásé: „*Plus bel que je viz jamais*” – „Szebb, mint amit valaha is láttam” – ismétli számtalan alkalommal. Harmadjára pedig – ha röviden is – próbál megfelelni a diplomata, a politikai elemző szere-

¹⁷¹ CSERNUS, 1993. 1006–1019.

¹⁷² CSUKOVITS, 2009. 7.

pének, bár nyilván a francia kíséret más tagjai is tájékozódtak Ulászló államának erejéről, képességeiről. Choque mindenestre leírásában kitért az ország és annak királya anyagi-katonai helyzetére is. Tegyük hozzá, különösen ebből az utóbbi szempontból érdekes, hogy Csehország hasonló bemutatására még csak kísérletet sem tesz.

Pierre Choque első szerepében a herold, másodikban az utazó, harmadik minőségében pedig a diplomata szerepének kívánt megfelelni. Ez a komplexitás teszi leírását oly érdekessé.

„Mindenki a maga rendje szerint” – Protokoll és politika

A levél adatai alapján Anna és szűkebb kísérete augusztus 23-án ért Zenggebe, az ekkor egyedüli, magyar kézen levő dalmáciai kikötőbe. Bár a szerző nem volt jelen a királyné fogadásán, mert maga és a francia kíséret zöme szárazföldön tette meg az utat, úgy tűnik, hogy itt is az itáliai típusú *intrada* valamilyen forgatókönyve valósult meg, Choque legalábbis még napokkal később is látta a város utcáin elhelyezett palmaágakat, üdvözlő feliratokat, közöttük az „*Expectata veni*” szövegűt, amit képi formában meg is örökített (ld. 9. kép). Megemlíti – bár nem láthatta –, hogy a fogadáson Lónyai Albert, a város kapitánya¹⁷³ ajándékokkal, köztük lovakkal, halmozta el Annát.

A leendő királyné elé további magyar nagyurak is érkeztek, ezek közül név szerint megemlíti Corvin János horvát-szlavón bánt, annak apósát, a szintén helyi birtokos Frangepán Bernátot, Zengg, Veglia és Modrus ispánját. Az utóbbi nevének leírása kifogott a másolón: míg a párizsi kézirat *Franc*-nak írja, utána üres helyet hagyva egy esetleges későbbi javításnak, a londoni dokumentum ismeri és – ugyan eltorzult alakban, de – *Francopanilz* formában közli a nevét.

Az újabb arisztokráta megjelenése nem pusztán az udvariasság része volt, Corvin János nagyszámú haderőt is hozott magával – Choque szerint tízezer katonát – a határvidéket fenyegető törökök miatt, akikről az a hír járta, hogy Annát kívánják elrabolni.¹⁷⁴ Erről a haderőről a szerző miniatúrát is készített (ld. 10. kép). A képen a zászlót tartó lovas mögötti, páncélba öltözött fiatal férfi alakjában talán maga Corvin János látható (aki ekkor 29 éves volt).

¹⁷³ Személyéről ld. FRAKNÓI, 1877. 1–44.

¹⁷⁴ Tegyük hozzá, hogy a leendő királynét elrabolni kívánó török motívuma 1476-ban Beatrix kapcsán is előkerült. *Bonfini*, 1941., Decas IV, Liber IV, capp. 51–53. 68.

A kíséret áthaladt Modruson és Zágrábon, innentől azonban nem tudjuk pontosan követni az útjukat Fehérvárig. Megritkulnak az itáliai beszámolóra jellemző városleírások is. Zengg kikötőjének biztonságosságáról és nagyságáról még alapos jellemzést kapunk, Modrusról csak annyit, hogy Frangepán Bernát révén Anna itt is szép fogadtatásban részesült. Zágráb ugyanakkor felkeltette Choque érdeklődését: a fallal körülvett, termékeny vidéken elterülő város talán azért is tűnt üdítően szépek a franciák számára, mert hat napig (augusztus 31. és szeptember 5. között) haladtak át Szlavónia török által elpusztított területein, amelyet a leírás egyszerűen csak „*pays desert*”-ként, elhagyatott vidékként jellemez. Nehéz értelmezni a szerző azon megjegyzését, hogy „*Itt a misét szláv nyelven éneklik, mert Szlavóniának ez a vidéke elpusztult a törökök portyázásai és fosztogatásai miatt.*”¹⁷⁵ Talán a Horvátországban még a középkor végén is aktívan használt glagolita liturgiára gondolt.¹⁷⁶ Zágrábban mindenesetre az itáliai *entrée*-khoz hasonlatosan a püspök, Szegedi Baratin Lukács¹⁷⁷ fogadta a város előtt katonákkal, majd a városban a főesperes a teljes egyházi karral. Baldachinernyőt vontak a királyné feje fölé, s misehallgatás után így kísérték a szállására, a püspöki palotába. Ajándékátadásra is sor került, Corvin János és Lukács püspök ezüstkupákkal és ismét csak lovakkal kedveskedett.

Innen az útvonal pontos leírása megszakad. Azt még megtudjuk, hogy a Dráván átkelve fogadta a kíséretet Perényi Imre asztalnokmester, aki a király ajándékait, három gazdagon feldíszített hintót adott át a francia kíséret hölgytagjai részére. A fogadóbizottságban is megjelentek asszonyok, ezek közül név nélkül ugyan, de Perényi és Szentgyörgyi feleségét,¹⁷⁸ illetve a Csáki nemzetség egyik nem azonosítható tagját, nyilván Miklós csanádi püspök egyik nőrokonát említi a szerző.

Fehérvárra nagy valószínűséggel a Balatontól délre vezető útvonalat használták. Erre nincs közvetlen bizonyítékunk, csupán annyit tudunk, hogy Jean d’Autun a két évvel korábbi, 1500-ban Fehérvárra,

¹⁷⁵ „*et y chanta l'on la messe en Esclavon, car celluy pays d'Esclavoye est destruit pour les courses et pillages que font les Turcs.*” P1 fol. 2.

¹⁷⁶ HADROVICS, 1999. Bárány Attilának köszönöm, hogy felhívta a figyelmemet erre a momentumra.

¹⁷⁷ Életpályájáról: G. TÓTH, 2011. különösen: 129.

¹⁷⁸ Perényi felesége Bátori Borbála. Azonosítására ld. C. TÓTH, 2009a. 31. Szentgyörgyi Tamás hitvese pedig Forster Anna. Ld. ENGEL, 2001. Tegyük hozzá, hogy Engel Szentgyörgyi Tamásra 1500-ban talált utoljára adatot, holott nevét nemcsak Choque említi többször, hanem Ulászló 1502. november 5-i oklevele is, mint a velencei magyar küldöttség tagját. FRAKNÓI, 1877. 12–13.

majd onnan Tatára érkező francia követek útvonalát megörökítette.¹⁷⁹ D'Autun itineráriumának nem minden állomását lehet pontosítani a helynevek torz említése miatt, de ami bizonyos, hogy ők Zengg, Modrus és Zágráb után érintették Rakolnokot (eredetiben *Raconna*, ma Rakovec, Horvátország), Köröst (*Crissessan*, ma Križevci, Horvátország), Kaproncát (*Camprouze*, ma Koprivnica, Horvátország). Ezt követően Zákánytól (*Zacque*) délre keltek át a Dráván, majd Kéthely (*Helys ou Helyas*), Somogyvár (*Sonmogge*) és talán Kőröshegy (*Quehys*) után érték el Fehérvárt.¹⁸⁰ Nem látszik lehetetlennek a feltételezés, hogy Annáék is ugyanezt az utat használták. Mivel az útvonal mentén kis kitérével elérhető a Somogy megyei segesdi uradalom, amely az Árpád-kor óta hagyományosan királynéi birtok volt,¹⁸¹ logikusnak tűnik, bár adatokkal nem bizonyítható, hogy ezt is meglátogatták.

Fehérvárra mindenesetre szeptember 27-én érkeztek meg, Zágráb elhagyása után 22 nappal. A közbeeső úton látott dunántúli táj bemutatása elmarad, és Choque a koronázó várost is szinte ugyanazokkal a szokásos terminusokkal írja le, mint korábban Zágrábot: „*fallal körülvett település, és nagyon szép, termékeny síkságon terül el*”.¹⁸² Említi viszont a Balatonhoz való közelségét, s természetesen tisztában van azzal, hogy a magyar királyi hatalom számára a város milyen jelentőséggel bír: „*Ebben a városban szentelik fel, koronázzák meg és temetik el a magyar királyokat és királynékat*”. Ezt a felvetést követik a részletek, Anna fogadásának, esküvőjének és megkoronázásának leírásai.

Peter Eschenloer boroszlói jegyző városa német nyelvű történetében részletesen beszámolt Hunyadi Mátyás és Aragóniai Beatrix 1476-os házasságáról.¹⁸³ Az ő és Choque 26 évvel későbbi leírása olyan

¹⁷⁹ *Jean d'Auton*, 1891. 214.

¹⁸⁰ A Dunántúl középkori úthálózatát részletes vizsgálata alá vonó Glaser Lajos szerint „Zágrábtól Fejérvárig azonban már teljes a bizonytalanság” az útvonalakat illetően. Szerinte a somogyi területeken a Somogyvár–Segesd, illetve a Zákány–Balatonpart irányban lehetett Zágrábtól Fehérvárra menni. GLASER, 1929. 144. Mivel d'Autun Somogyvárt konkrétan megnevezi és a Balatont Somogyvártól Kőröshegynél lehet a legegyszerűbben elérni, ahogy az Glaser térképéből is kiderül (*i. m.* 160–161. oldal közötti térképvázlat), ezért úgy gondoljuk, hogy ez lehetett a követek útvonala.

¹⁸¹ Az Árpád-korra vonatkozóan: ZSOLDOS, 2005. 40–41. Az Anjou-kort illetően: SZENDE, 2007. 93–94.

¹⁸² Az összehasonlítás érdekében közöljük eredetiben a két szöveget: „*Zagabrie qu'est ville close située en beau pays bien fertile*”, illetve: „*Albregast qui est ville close, située en bon pays plat et bien fertile*”.

¹⁸³ *Eschenloer*, 1828. Az idézeteket Szamota István fordítása alapján közöljük. SZAMOTA, 1891.

párhuzamokat tartalmaz, hogy érdemes a két szöveget összehasonlító vizsgálat alá vetni.

Mindkét anyagban visszatérő motívum, hogy az uralkodó és a leendő királyné találkozására a város előtt, szabad téren került sor. A fogadóbizottságban úgy Mátyás, mint Ulászló esetében részt vettek a magyar országnagyokon kívül a külföldi előkelőségek, illetve követek is. Ezeket a szerzők rangjuknak megfelelően sorolják fel. Míg Hunyadi legelőkelőbb társa Újlaki Miklós boszniai király volt, Ulászló megjelenésének fényét testvére, Jagelló Zsigmond, a későbbi lengyel király növelte, aki ekkor még Oppeln és Glogau hercegi címét viselte,¹⁸⁴ illetve a pápai legátus, Reggio bíboros érseke (akinek neve helyét – Isvalies Péter – Choque mindkét fennmaradt kézírata üresen hagyja).¹⁸⁵

A további illusztris személyek felsorolásában már van különbség. Choque Magyarország két legfontosabb tisztségviselőjével, Bakócz esztergomi érsekkel és Vingárti Geréb Péter nádorral folytatja, s csak azután kerít sort a külföldi követek említésére, míg Eschenloer a magyarokat a német követek után említi. Ebben természetesen a boroszlói szerző érdeklődése is megmutatkozhat.

Visszatérve a francia útleírásra, a herold szót ejt még négy német követről, de leírása alapján nehezen lehet azonosítani, kiket is képviseltek pontosan. Az eredeti szöveg, amely a párizsi és a londoni kéziratban is ugyanúgy szerepel (egy-két lényegtelen betű-különbséggel) így hangzik: „*de quatre contes, ambassadeurs de par les ducz Albert, Georges, duc de Baviere, du conte palentin, electeurs de l'Empire*”. A szöveget mi a következőképpen fordítjuk: „négy gróf, akik Albert és György hercegek, a bajor herceg és a palotagróf, azaz a német választók követei voltak”. A szöveg értelmezése azonban nem evidens, szerintünk Choque belezavarodott a bajor Wittelsbach-ház valóban nem egyszerű történetébe. A korabeli Bajorország két területre volt osztva, Bayern-München és Bayern-Landshut hercegségére. Előbbi ura IV. (Bölcs) Albert (1467–1508), míg a másiké (Gazdag) György (1479–1503). A rajnai palotagrófság ebben az időben az ugyancsak Wittelsbach családból származó (Igazságos) Fülöp (1476–1508) kezében volt.¹⁸⁶ Albert és György, a két bajor herceg azonban egyes számban szerepel a francia útleírás mindkét kéziratában („*duc de Baviere*” = P₁, ill. „*duc de Bavières*” = L). Ezen kívül Choque a bajor herceg(ek)et és a palotagróft birodalmi választóknak nevezi, holott csak az utóbbi, Fülöp birtokolta ezt a címet. Mivel nem ismerjük

¹⁸⁴ Zsigmond magyarországi tartózkodásáról ld. *Zsigmond herceg*, 2005., illetve: *Prince Zikmunda*, 2014.

¹⁸⁵ Magyarország karrierjéről részletesebben l. BORSA, 1960. 241–279.

¹⁸⁶ THOMAS, 2010. 29–30.

a követek nevét, s ezt más forrásból sem tudtuk eddig kideríteni, jelen állás szerint félig bízva, félig kételkedve a herold beszámolójában, azt gondoljuk, hogy a Wittelsbachok mindhárom ága, Albert, György és Fülöp is küldött képviselőt az esküvőre. György amiatt is fontosnak érezhette ezt, mert felesége II. Ulászló testvére, az éppen 1502 februárjában elhunyt Jagelló Hedvig volt.¹⁸⁷ A „birodalmi választók” formula többes száma azonban valóban indokolt. Bár Choque nem említi, Marino Sanuto tollából tudni lehet, hogy egy másik választófejedelem, a brandenburgi örgróf (Hohenzollern I. Joachim, 1499–1535) is képviseltette magát az esküvőn – igaz csupán annyi információnk van követéről, hogy október 20-a előtt utazott haza Magyarországról a bajorokkal együtt.¹⁸⁸

A fogadáson szintén megjelenő velencei és raguzai követek azonosítása ennél egyszerűbb: előbbi Sebastiano Giustiniani,¹⁸⁹ aki 1500–1503 között képviselte a Signoriát hazánkban, míg a dalmát városállam küldöttei Vido de Goze (Vito Gotius) és Marino de Ragnina (Marin de Ragina) voltak.¹⁹⁰ Az utóbbiak a házasságra érkeztek ugyan, de egyben azért is, hogy kereskedelmi privilégiumokat kérjenek Ulászlótól, amit 1502. november 25-én meg is kaptak.¹⁹¹

A Fehérvár előtti találkozó alaposan megrendezett körülmények között zajlott, szinte teljesen megismételve Mátyás és Beatrix 1476-os találkozásának körülményeit. Mindkét esetben a város előtt fogadta a leendő férj a menyasszonyát. Choque erről az alkalomról hosszan értekezik. A hölgy fehér ruhában, sötét lovon érkezett, együtt az őt kísérő magyar követség tagjaival, Újlaki Lőrincsel, illetve Bacskai Miklós és Szegedi Baratin Lukács püspökökkel. A menet előtt két herold haladt (egyike maga a szerző), a francia király, a bretagne-i hercegnő (egyben francia királyné), valamint Foix-i Anna címereit hordozván. Mögöttük francia és magyar udvarhölgyek. Utóbbiakról a herold illusztrációt is készített (ld. 14. kép). A leendő királyné oldalán kíséretének francia tagjai haladtak, többek között a királyi követ, valamint Anna féltestvére. Amint a hosszú, mintegy 60 ölnyi (csaknem 120 méter) szőnyegre léptek, Ulászló kilépett a sátrából saját kíséretével együtt, akik közül a szerző csak az egyházi méltóságokat említette meg.

¹⁸⁷ LEWANDOWSKI – SCHMID, 2014. 69.

¹⁸⁸ „*Item li oratori di Baviera e Brandiburg sonno partiti...*” 1502. november 2. Sanuto, 1880. IV. 415.

¹⁸⁹ Magyarországi tevékenységéről: *Giustinian*, 1854. 6–18. és *Velencei diplomaták*, 1929. III–XI.

¹⁹⁰ Lásd: *Raguza*, 1887. 663–667. és *Matković*, 1869. (No. XLII) 208–209.

¹⁹¹ WENZEL, 1871. 76.

Mátyás 26 évvel korábbi házasságakor hasonló volt a protokoll, de ott magyar főurak, illetve a király anyja vezették fel a leendő feleséget a sátor elé. Viszont mindkét esetben ugyanaz a szertartás játszódott le: a király láttára a leendő királyné meghajolt, illetve letérdelt, s az uralkodó, jövődöbeli férje segítette fel. Anna háromszor térdelt le, és Choque nem mulasztotta el megjegyezni, hogy a hölgy el is pirult, amit környezetében különösen nemes és királyi érénynek tartottak.

Az üdvözlő beszédek következtek. Láthatólag a szertartásrend szerint erre a feleségnek illetleg elegáns választ adnia, mert mindkét szerzőnk külön kiemeli ezt a momentumot. Eschenloer szerint Aragóniai Beatrix „azonnal erényes, elmés és bölcs választ mondott, a latin nyelvet ugyanis igen szépen és folyékonyan beszélte”.¹⁹² Anna nem rendelkezett ilyen klasszikus műveltséggel, így az ő francia választ Szatmári Ferenc győri püspöknek kellett fordítania, ennek ellenére „*tette ezt olyan módon, hogy mindenki az Urat dicsérte érkezése miatt*”. A hatás tehát nem maradt el a tolmács ellenére sem.

A fogadás után a városba tartó mintegy négyezer fős menetet, amelyben „*mindenki a maga rendjén*” haladt, Buzlai Mózes udvarmester vezette. Mögötte a király és Anna, mellettük a rangban legelőkelőbbnek tartott méltóságok: a királynétól balra Isvalies pápai legátus, Ulászlótól jobbra a testvére, Zsigmond herceg, majd Bakócz Tamás esztergomi érsek. Utánuk következtek a követek, Guerche, XII. Lajos küldötte, Geoffrey Blythe (Salisbury-ként említve), VII. Henrik angol király követe, a velencei és birodalmi diplomaták.

A menetben részt vett a zsidó közösség vezetője is (*prince des Juifz* – ahogy Choque nevezi), Mendel Jakab Juda prefektus,¹⁹³ „*acompaigné de Juifz fort gorriers*”. Ez a mondat, illetve téves átírása néhány félreértésre adott okot a hazai szakirodalomban. A szöveget először 1861-ben kiadó francia Le Roux de Lincy a „*gorriers*” (díszesen öltözött) szót „*guerriers*-nek” (harcosnak, fegyveresnek) értelmezte. Ezt vette át Dobosy Tibor,¹⁹⁴ majd az ő nyomában Zolnay László is, aki a következőket írta: „*1502-ben a magyar zsidók ugyancsak díszes ruhában, lóháton és fegyverben jelennek meg II. Ulászló és de Foix Anna királyné budai lakodalmán*”.¹⁹⁵ Akár így is lehetett, hiszen Hans Seybold német

¹⁹² SZAMOTA, 1891. 102.

¹⁹³ A budai zsidó közösségből származó Mendel Jakab Juda 1502–1512 között töltötte be ezt a tisztséget (*Praefectus omnium Judaeorum*), amely úgy tűnik, hogy a késő középkorban apáról fiúra szállt. Ld. KOHN, 1884. 214–222., és *Magyar-zsidó*, 1903. 248–249.

¹⁹⁴ DOBOSY, 1940. 34.

¹⁹⁵ ZOLNAY, 1987. 32. Nyomában pedig SZIGETHY-PIROS, 2007. 15.

krónikás szerint 1476-ban Budán valóban fegyveresen jelentek meg,¹⁹⁶ de az 1502-es leírás egyrészt nem Budán, hanem Fehérváron játszódtott, másrészt Choque nem ír sem lóháton, sem fegyveresen megjelenő zsidókról, pusztán díszes öltözéküket emeli ki.

A Fehérvárra való 1502-es bevonulás módja szinte teljesen megegyezik az Eschenloer által megörökített 1476-os eseményekkel. A királyi pár zenész kíséretében jutott el a városkapuig, ahol a helyi egyházi képviselők fogadták őket templomi zászlókkal és keresztekkel, majd Annának felajánlották, hogy baldachinernyő alatt folytassa az utat, amit ő szerénységből elutasított. Az ünnepséget haditorna is kísérte, tragikus végkifejlettel: az egyik lovag combját olyan erővel érte az ütés, hogy a nyergét és a lovát is átütötte a dárda. Ahogy Mátyás, úgy Ulászló is a szállására kísérte leendő aráját, s maga másutt szállt meg.

Choque láthatóan meglepődött a magyar királyi korona különleges státusán. Visegrádon külön őrség vigyáz rá,¹⁹⁷ aminek az oka nem az értékéből adódik, hiszen régi darab – írja –, hanem mert a pápa küldte Szent István királynak. Igaz, a pápa nevét eltévesztette, Incét írva Szilveszter helyett. Nem sokkal korábbi emléket idézett fel, amikor megemlítette (név nélkül ugyan), hogy a német-római császár magához vette a koronát, s csak nehezen, „*jelentős pénzen szereztek vissza*”. Itt nyilván az 1463-as soproni (bécsújhelyi) megállapodásra utalt, amelynek értelmében Mátyás 80 000 aranyforintot fizetett III. Frigyesnek a koronáért cserébe.¹⁹⁸

A leírás talán leghosszabb egybefüggő része Anna megkoronázásának és házassági szertartásának bemutatása. Az eseményre szeptember 29-én került sor.

Choque, heroldként, a protokolláris kérdések szakértőjeként hosszasan elidőzik az esküvői menet összetételénél, a különböző méltóságok sorban egymáshoz viszonyított pozíciójánál. A két nappal korábbi, Fehérvárra való bevonuláshoz képest itt néhány eltérést tapasztalhatunk. Míg szeptember 27-én Anna mellett a pápai legátus haladt, s Ulászló kísérője Zsigmond herceg volt, most a két személy helyzete felcserélődött. A házasság helyszínére, a fehérvári bazilikába nem az egyházi főméltóság, hanem a király öccse vezette a menyasszonyt. Mögötte nyoszolyólányként Kanizsai Dorottya, a nádor felesége segédkezett.

¹⁹⁶ BORSA, 1943. 28.

¹⁹⁷ Choque itt akaratlanul is az 1492. évi III. törvénycikk végzéseire utal, amelyek szerint: „És hogy a rég időtől fogva a korona megőrzésének helyül kijelölt Visegrád várát ugyancsak e koronaörök kezére adassa és szolgáltassa.” In: *Ezer év törvényei* [internet]

¹⁹⁸ BARISKA, 2008. különösen 30–31.

Sorban utánuk a francia követ következett, akit a két legjelentősebb magyar világi méltóság, Újlaki Lőrinc herceg és Vingárti Geréb Péter nádor vezetett, s a többi követ csak utánuk haladt.

Némi zavar támadt Anna kíséretében akörül, hogy melyik herold milyen címet hordozzon. A nyelviileg is nehezen érthető szöveg lényege, hogy mivel a leendő királynénak nem volt saját címerhordozója, ezért Choque-ra hárult (talán mint rangidősre) ez a szerep. A francia királyi pár címereit azonban a másik francia, Ageneiz mellett az angol Somerset heroldja is szívesen viselte volna, de végül neki nem jutott reprezentatív feladat, bár országának címere megjelent, a magyar közönség nem kis érdeklődésétől övezve: „*És a mondott hölgy tiszteletére középre helyeztük címerpajzsát, amelyet azon a napon hordozott, jelezvén, hogy két királyság rokonságából származik. És néhány nagyúr érdeklődött angliai rokonsága felől, és megemlítették a candalle-i grófságot is.*”

A templomban a királyi pár részére külön háromlépcsős pódiumot állítottak fel, amit körbeültek a magyar és külföldi előkelők. Előbb az esküvőre, majd Anna koronázására került sor. Mindkét szertartást és az ünnepi misét is Bakócz Tamás celebrálta, ami a magyar jogtörténet szempontjából különös jelentőséget kapott. A királynéi koronázás a 13. század végétől hagyományosan a veszprémi püspök jogköre volt,¹⁹⁹ de 1502-ben a szék éppen üres volt, mivel Frangepán Gergelyt még nem szentelték fel, ezért helyettesítette őt az esztergomi érsek.²⁰⁰ II. Ulászlónak emiatt később írásban kellett megerősítenie a veszprémi püspökök mindenkori jogát a királynék koronázását illetően.²⁰¹

Szerencsések vagyunk, mert a vatikáni könyvtárban fennmaradt az esküvőn alkalmazott egyházi szertarás teljes szövege, amely a *Rituale Romanum*ot követte – s nem a *Pontificale Romanum*ot, ahogy azt Fügedi Erik feltételezte.²⁰² A kéziratot nemrégiben fedezte fel és publikálta Antonín Kalous cseh történész. A dokumentum Paride Grassi pápai szertartásmester naplójában maradt fenn, aki közvetlenül a szemtanú Isvalies pápai legátustól szerezte információit, s Kalous feltételezése szerint akár az is előfordulhat, hogy maga Grassi fogalmazta a szövegét.²⁰³ A dokumentum bevezetője szerint a házassági ceremóniát a legátus celeb-

¹⁹⁹ KOLLÁNYI, 1901. 38 *et passim*.

²⁰⁰ SOLYMOSI, 2012. 12.

²⁰¹ Az oklevél kiadása: *Veszprémi okmánytár*, 2010. (No. 277.) 462–464.

²⁰² FÜGEDI, 2004. 55–56. és 77–78.

²⁰³ KALOUS, 2014. Ezúton is köszönöm Antonín barátomnak, hogy eljuttatta hozzám a szövegkiadással kísért cseh nyelvű tanulmányát és segített annak megértésében.

rálta (*Ordo servandis in sponsalitiis regis quem servavit cardinalis Reginus legatus in Ungaria, quando rex desponsavit reginam anno domini 1502*),²⁰⁴ pedig a valóságban – ahogy láttuk – azt Bakócz érsek vezette,²⁰⁵ s a legátus a násznép előkelői között foglalt helyet.

Kalmár János 2005-ös értékelése szerint a magyar királynéi koronázásokkal nem foglalkozott érdemben a hazai történetírás.²⁰⁶ Ez talán túl sommás vélemény,²⁰⁷ de kétségtelen, hogy számos nem tisztázott kérdés maradt még. Éppen ezért izgalmas, hogy a francia útleírás – ha nem is túl részletesen – de közöl néhány adalékot Anna megkoronázását illetően. Először is az ékszerek képét. A szöveg szerint „*a hölgy szépséges fejére tették a koronát, jobbábjába a jogart, baljába a kettős kereszttel ékesített országalmát, ahogy az alább látható*”. És valóban, Pierre Choque meg is örökítette az ékszereket (ld. 15. kép). Ezek közül a korona az igazán érdekes.

A magyar történetírás eddig nem tisztázta megfelelően, hogy a királynékat a szent koronával, vagy egy erre rendszeresített „alkalmi” koronával koronázták-e meg.²⁰⁸ Ha az 1476-os esetet nézzük, nem látunk tisztábban. Az ismeretlen nevű pfalzi követ jelentése szerint Beatrixot a *diadema regium*mal (az ország koronájával) illették,²⁰⁹ de erre az ismert egyéb források közül sem Bonfini, sem Eschenloer, sem Seybold nem utal.²¹⁰ 1502-ben a francia beszámoló szerint viszont bizonyosan más koronáról lehetett szó, hiszen Choque rajza leginkább azokhoz a királynéi ékszerekhez hasonlít, amelyeket korábbi, Anjou-kori szertartásokon használtak.²¹¹

²⁰⁴ KALOUS, 2014. 546.

²⁰⁵ Choque beszámolóján túl erre bizonyíték Ulászló említett oklevele és Sanuto egyik megjegyzése is: *A di 29, il cardinal disse la messa e la incoronò, e fo a pranso.* Sanuto, IV. 1880. 348.

²⁰⁶ KALMÁR, 2005. 215.

²⁰⁷ Ahogy láttuk, Zsoldos Attila éppen 2005-ben, illetve Fügedi Erik még korábban, 1974-ben is foglalkozott a kérdéssel.

²⁰⁸ Ennek problematikájáról ld. ZSOLDOS, 2005. 22–23.

²⁰⁹ „*Deinde comes magnus, regem interrogat: an diadema regium vellet reginae imponi? et cum rex annuisset, ille idem magnus comes, et reliqui magnates, in caput reginae coronam imponunt.*” *Coronatio reginae*, 1768. 147.

²¹⁰ Bár Seybold szerint a királynéi korona „gyöngyökkel ékesített, amit a pápa küldött és áldott meg” („*darauf ain perleme Coron, die ir der pabst geschenckt und gesegent hett*”), nehéz értelmezni, mit értett ezalatt, de valószínűleg nem a szent koronát. BORSÁ, 1943. 47.

²¹¹ Például a horvátországi Zarában őrzött Kotromanics Erzsébet koronájához (1380), vagy az Anjou Mária nagyváradi sírjában talált ékszerhez

Egy másik érdekes momentumban minden bizonnyal eltért az 1502-es szertartás a 26 évvel korábitól. Beatrix esetében két forrás (Eschenloer és a pfalzi követ²¹²) is megemlékezik arról, hogy a királyné koronázására csak azután került sor, hogy a nádor fennhangon megkérdezte Mátyást, kívánja-e Beatrix koronázását, s ő arra igennel felelt. Choque szerint a kérdés Anna esetében is elhangzott, de egyrészt a szertartást végző Bakócz szájából, másrészt nem a királynak, hanem az egybegyűlt előkelőknek címezte azt, s csak a hangos, közös *Coronetur!* felkiáltás után folytatódott a szertartás.

A menyegzőt és koronázást követő lakoma ismét alkalmat ad az összehasonlításra Mátyás és Ulászló ünnepei között. Annál is inkább, mert a két eseményt Pálffy Géza két udvari modell reprezentánsainak tartja. 2005-ös tanulmányában azzal érvel, hogy az 1476-os lakodalom ültetési rendjében már érezhető a Beatrix által Magyarországon megteremteni kívánt, az itáliai reneszánsz mintákat követő zártabb, szabályozottabb rendtartás, amely nem volt jellemző korábban a magyar udvarra. De 26 évvel később ez az új asztali rend eltűnt, és ismét előkerült a magyar udvart általában jellemző nyitottabb, kötetlenebb protokoll.²¹³

A szerző megállapításait elsősorban annak alapján fogalmazta meg, hogy milyen rendben foglaltak egymás mellett helyet a koronázási ünnepeken a meghívott előkelők. Pálffy rekonstruálta is az asztali ülésrendet, ezért én most csupán annak számunkra lényegesebb elemeire kívánok kitérni. A Beatrix-féle eseményen a király és királyné oldalán gyakorlatilag csak a külföldi meghívott vendégek és követek ülhettek, a magyar előkelők más asztaloknál kaptak helyet. Anna és Ulászló esküvője után a menyegzői asztalnál azonban két kivételtől (a pápai legátus és a király öccse) eltekintve a magyar világi és egyházi arisztokrácia foglalt helyet az uralkodói pár közelében, míg a követeket – igaz ugyanazon – asztal két szélére ültették.

Pálffy értékelésével általában egyetértve csupán egy megjegyzést tennék hozzá meglátásaihoz. 1502-ben a lakomán megfigyelhető protokoll és a bevonulások során alkalmazott *ordo* között különbséget látunk, s az utóbbiaknál ezt a „nyitott” sémát nem tapasztaljuk. A királyi pár kísérői mindenkor Isvalies pápai követ, illetve Jagelló Zsigmond herceg (bár az változhat, hogy mikor melyikük hol halad). A fehérvári bevonulás során ebbe a zárt csoportba csak Bakócz kerül be, őket viszont a követek követik, s csak utánuk jönnek a magyar előkelők. A templomi menetnél ez annyiban változik, hogy az első sor után a francia követ

---

(1395). JAKŠIĆ, 2012. 88. és MÓRÉ-HEITEL, 2006. 93–94. 1.1–1.3 képek.

²¹² SZAMOTA, 1891. 104.; *Coronatio reginae*, 1768. 147.

²¹³ PÁLFFY, 2004. 1016–1019.

halad, akit két magyar főméltóság kísér. Őket azonban ismét a külföldi küldöttek követik, s a többi magyar előkelőség ismét csak utánuk halad.

Nem tudni tehát, volt-e valójában előre eltervezett, hagyománykövető, vagy alkalmanként váltakozó protokoll a magyar udvar ünnepi eseményein. Ahogy arra Bitskey István felhívja a figyelmet, a közép-európai régióban a 16. század második feléig semmilyen erről szóló teoretikus mű (*Festbuch*, vagy *livre de fête*) nem maradt ránk, így nyitott kérdés, hogy használtak-e ilyet egyáltalán, vagy pedig az ünnepszervezés spontán módon zajlott.²¹⁴

Visszatérve az esküvő utáni fogadásra, Choque számára a teremben leginkább lenyűgöző tárgy az a kilencpolcos tálalószekrény volt, amely már Mátyás lakodalmán is feltűnést keltett Eschenloer szemében.²¹⁵ A francia herold itt is azt az „*olyan szép (...) amilyet még sohasem láttam*” formulát használja, amellyel a magyarországi leíráskor még annyit találkozhatunk.

A nászéjszakát nem hálták el. A király az ünnepek után visszavonult a szállására, „*engedelmet kérve a mondott hölgytől, mert rosszul érezte magát*”. Valóban, itt Ulászló betegségének egyik olyan fázisáról volt szó, amelyről a mindent látó, s mindent lejegyző velenceiek is megemlékeztek. Sanuto naplójából tudjuk, hogy követek már másnap titkosírásos jelentésben adtak hírt az uralkodó lázas megbetegedéséről.²¹⁶ A baj mindenestre nem lehetett súlyos, mert a következő napon már a francia követek hivatalos meghallgatására került sor. A Guerche által bemutatott levelek között nyilván ott volt Anna 1502. március 23-án keletkezett házassági szerződése, amelyet korábban már említettünk.²¹⁷

A királyi pár október harmadikán vonult be Budára. A korábban oly alapos Choque a menetről csupán annyit jegyez meg, hogy az a „*fenti-ekben elmondott módon haladt*”, így a pontos protokollról nincsenek információink. A lakosság egy része itt is a városfalon kívül fogadta a menetet, és a francia herold – némi botránkozással – elcsodálkozott azon, hogy a lovak farokszíját is gyöngyökkel díszítették („*és ez olyan ország, ahol mindezt nyilvánosan viselik*”). Az üdvövéseknél megemlékezik még arról is, szokásos szófordulatával élve, hogy a „*várban annyi fegyver található, amennyit még sohasem láttam*”.

²¹⁴ BITSKEY, 1995. 327.

²¹⁵ SZAMOTA, 1891. 107.

²¹⁶ „*Di Hongaria, di oratori nostri, date Alba Real, a di 30 septembrio, in zifra, venute questa matina. Come il re era li et havia auto febre...*” 1502. szeptember 30. Sanuto, 1880. IV. 348.

²¹⁷ ADLA, E 125, No. 6.

Az október hatodik ünnepség leírásakor szintén adós marad a pontos ültetési renddel, csupán azt írván, hogy „*minden nagy uraság és követ saját rendje szerint lett ültetve*”. Ez talán azt jelenti, hogy a fehérvári lakoma szertartásrendjétől nem tértek el Budán sem.

A díszvacsora után az erdélyi küldöttség ajándékairól emlékezik meg, akik kifejezték a királyné megérkezése fölötti örömüket is. Itt talán azokról a követekről lehet szó, akik Anna erdélyi birtokainak lakóit képviselték, hiszen az ország más tájairól érkezett egyéb küldöttekről nincsen tudomásunk.

A szórakozás külsőségei lenyűgözték a heroldot. Nem pusztán a budai várpalota nagytermének méretei és díszítései, hanem a vár egyik udvarán levő szökőkút, amelyből hat csövön keresztül folyt a bor egész nap. Az egy évvel korábbi budai úrnapi ünnepségekről maradt ránk Tommaso Dainero modenai követ hasonló leírása: „*A főtér közepén igen csinos szökőkút állott, melyből egész napon át kitűnő bor folyt*”.²¹⁸ Bár ez azonnal a visegrádi palota hasonló műremekeit juttathatja eszünkbe, itt valószínűleg nem Mátyás-kori építményről van szó, hanem annak a két szökőkútnak az egyikéről, amit 1501-ben a jeles napra állíttatott Isvalies Péter és Sebastiano Giustiniani. Míg a pápai legátus fegyveres angyallal, a velencei követ a Szent Márkot idéző oroszánokkal díszítette az általa megrendelt alkotásokat.²¹⁹ A francia útleírás képe alapján (ld. 16. kép), a herold által említett szökőkutat ez utóbbival véljük azonosítani, meghagyva avatottabb szakembereknek a végleges véleményformálást.

A másik, kommentárt érdemlő megjegyzése az ünnepséget követő 10–12 napig tartó lovagi tornákkal kapcsolatos. A nyugati katonai felszereléshez szokott Choque meglepődött azon, hogy az egymással küzdő magyarok rövid és vastag lándzsákkal harcoltak, alacsony nyergeken ültek, és mégsem buktak könnyen a földre. Nem ő volt a francia utazók közül az első, aki ezen elcsodálkozott. Bertrandon de la Broquière burgundi utazó hasonló véleményt fogalmazott meg háromnegyed évszázaddal korábban: „*az ország szokása szerint a lovagi tornákon alacsony nyeregben és kis lovakon vívnek. (...) Erős, rövid lándzsákkal küzdenek*”.²²⁰

Choque a budai tornán használt lándzsákat a *plançon*hoz hasonlította. Valóban, a *plançon* vagy más nevén a *plançon à picot* a flandriai gyalogság által alkalmazott, rövid és vastag pika volt, amelyet a lovasság

²¹⁸ SZAMOTA, 1891. 498.

²¹⁹ GODA, 2015. 213–215.

²²⁰ „*Et jouta (...) en basses selles sur petits cheveaulx à la guise du pays (...) Et joustent de fortes lances et courtes*”. Broquière, 1892. 238.

feltartóztatására használtak, s eltért a lovagok hosszabb, vékonyabb fegyverétől. A nyergekben megmutatkozó különbség a nyugati és keleti régiók különböző hagyományait és harcmódot tükrözte. Míg a keleti (nem pusztán a magyar, de balkáni, török, arab) lovakat általában úgynevezett kápás-talpas nyereggel szerelték fel, amelynek alacsony kivitelezése a lovas mozgékonytását biztosította, a nyugati lovagság a magasabb állású, ún. „terhelő”, villás-oldaldeszkás típust használta, s ennek magasabb kápája a lándzsatörésnél nyújtott nagyobb stabilitást.²²¹ Tegyük hozzá, hogy a két nyeregtípushoz két lovaglási stílus is tartozott: a magas nyeregben hosszúra engedett kengyellel a lovas előreszegezett, kinyújtott lábbal lovagolt,²²² míg az alacsony nyeregnél rövidebbre vett kengyellel a lovas hajlított lábbal ült – ez utóbbi jóval közvetlenebb kontaktust teremtett a lóval, s gyors irányváltásokat tett lehetővé. A Choque által illusztrációként rajzolt képen (ld. 17. kép) ilyen, a szakirodalomban „à la gineta” stílusnak nevezett módon,²²³ azaz hajlított lábbal lovagló, egyébként nehézpáncélos harcosokat láthatunk. Érdekes tény, hogy a herold beszámolója szerint a budai tornát két cseh lovas nyerte meg, akiről nem tudjuk, milyen nyeret, vagy lovaglási stílust alkalmaztak...

A középkori „nagy-budapesti bédekker”

A francia herold szeptember elejétől legalább december közepéig tartózkodott Magyarországon (útleírását december 16-i dátummal, budai keltezéssel zárta),²²⁴ ebből két és fél hónapot töltött a királyi udvarban és annak környékén. Nem csoda tehát, ha beszámolói itt a legaprólékosabbak és a legszínesebbek. A budai várpalota és a város érdekességei mellett kitért mindazokra a nevezetességekre, amelyek a környéken találhatóak. Láthatólag az új királyné számára megmutatták azokat a központi elhelyezkedésű birtokokat is, amelyek hitbérként Anna tulajdonába kerültek, így Csepel szigete és Óbuda leírása némileg részletesebb, mint a többi településé.

²²¹ TEMESVÁRY, 1995. 8–9.; *Magyar nyereg* [internet].

²²² BRIEDING, 2012. 62 és 64. A tanulmányra B. Szabó János hívta fel a figyelmet és Bradács Gábor segített megértésében – segítségüket ezúton is köszönöm.

²²³ *Riding techniques* [internet].

²²⁴ A Magyarországról hazatérő francia küldöttség 1503. január 28-án már biztosan Velencében tartózkodott, ekkor fogadta a Tízek Tanácsa Guerche követet. *Sanuto*, 1880. IV. 674.

Choque leírása a budai várról és környékéről annyira hasonlít a tágabban vett korszak más analóg tárgyú szövegeihez, hogy az a benyomásunk, mintha mindannyian egy korabeli útikalauz nyomán fedezték volna fel az ország fővárosát. Broquière 1433-ban szinte ugyanazt tartotta érdemesnek megemlíteni, mint Choque majd hetven évvel később, és a magyar humanista főpap, Oláh Miklós 1536-os *Hungáriájában* is visszaköszönnek ezek az elemek. A „mit érdemes látni/ láttatni Budán” kérdésénél járunk.

Mint minden korabeli utazó, Choque is Buda fekvésével kezdte a város bemutatását, kiemelve a környék jó borait²²⁵ és kedvező gabona-termését. A vár elhelyezkedése lenyűgözte, ez az egyik legfejedelmibb épület „*amit valaha is láttam*”, s az onnan előtáruló panorámát is dicsérte. Bár a szöveg utal rá, a palotát ábrázoló miniatúra sajnos nem készült el, vagy nem maradt fenn.

A német Hans Seyboldhoz hasonlóan²²⁶ a város idegenek által lakott épületei Choque szerint is az itáliai házak jellegzetességeit mutatták. A herold nem bonyolódott bele Buda etnikai viszonyainak tárgyalásába, mint korábban Broquière tette, aki szerint a várost német kézművesek lakják és irányítják, s nem utalt arra a francia nyelvű zsidó közösségre sem, amit burgundi kollégája 70 évvel korábban itt talált.²²⁷ Azt megjegyezte ugyanakkor, hogy az országban a kézművesek általában idegen származásúak, németek vagy itáliaiak, s a magyarok „*csak a földműveléshez és szőlőtermesztéshez értenek*”. Pest kapcsán a település kereskedelmi centrum jellegét emelte ki, mint a Kelet-Magyarországról és Erdélyből érkező áruk fontos állomását.

Ha egy külföldi Budára látogat, nem kerülheti el a figyelmét a város hőforrásokban való bősége. Már Broquière is felfigyelt erre, szerinte a királyi palota mellett, a falakon kívül van egy szép melegvizű fürdő, s távolabb több hasonló, bár kevésbé szép intézmény.²²⁸ Choque fürdőket ugyan nem említett, de Óbuda és Buda között (Felhévízen) látott öt malmot, amelyeket a hegyekből eredő hőforrások hajtottak.

²²⁵ Broquière szerint különösen tüzés fehér borokban bővelkedik a vidék, amelyek erejüket a kénes vizektől kapják. *Broquière*, 1892. 234.

²²⁶ BORSA, 1943. 15.

²²⁷ „*Et est ceste ville gouvernée par Allemans en tous estas...*”, illetve „*Il y a en ceste ville beaucoup de Juifz qui parlent tres bon françoys, et en y a de ceulx qui furent chaciés hors du royaulme de France.*” *Broquière*, 1892. 234–235.

²²⁸ „*Et auprès dudit palais, hors de la ville, a un tres beau baing chaud; et de l'autre costé entre la ville et la Dunoe en a d'autres non pas si beaulx.*” *Broquière*, 1892. 234.

Benda Judit utóbbiakat a mai Aranyhegyi patakkal és a középkorban Hévízfőként említett forrással azonosítja.²²⁹ Oláh Miklós leírása szintén megemlékezett a felhívízi hőforrásokról, amelyeket „*csudamód gyógyító erejűeknek*” tulajdonított, és nem pusztán gazdasági hasznosításukra utalt, hanem arra is, hogy népszerű fürdőhelyek voltak.²³⁰

A vizeknél maradvá, a francia krónikást észrevehetően lenyűgözte a Duna szélessége: „*nagyobb (...) mint bármely más folyam, amit valaha is láttam*” – írja. Szerinte ugyan a folyó Konstantinápolynál ömlik a tengerbe, de ennyi pontatlanság elnézhető a középkorban. Ennél érdekesebb földrajzi ismereteinek forrása: „*ahogy a tengeri térkép mutatja*”. A szerző által használt *quarte marine* kifejezést a korban oly népszerű portolán térképekkel lehet azonosítani, amelyek a kikötők közötti tengeri útvonalakat mutatták meg a hajósok számára, viszont a szárazföld belsejéről nem, vagy alig jelenítettek meg adatokat.²³¹ Azt viszont, hogy konkrétan melyik atlaszt láthatta Choque, sajnos nem tudjuk megállapítani.

A folyón való gazdálkodás is felkeltette a francia érdeklődését. Bár az ország halban való bősége szinte közmondásos volt, Choque ebben az esetben is a „*valaha látott*” legnagyobb és legjobb halakra hívja fel a figyelmet. Ezek közül említést érdemel a tokhal, amelynek halászatáról később Oláh Miklós adott igen plasztikus képet: novemberben, miután a folyót hálókka és gerendákkal elrekesztették, ágyúszóval riasztják fel az akár három és fél méternél is hosszabb halakat, amelyek aztán menekülés közben kerülnek a halászok fogságába.²³²

Buda környékének bejárásakor szintén visszaköszönnek a korábbi és későbbi útleírások helyszínei. Choque szerint a székváros körül „*számos fejedelmi mulatságra és szórakozásra nyílik lehetőség*”, s ezek közül elsőként Csepel szigetéről ír. A terület, amely a késő középkorban már bizonyosan királynéi birtok volt,²³³ Anna hitbérének részeként nevesítve szerepelt házassági szerződésében is.²³⁴ A sziget vadakban való gazdagságát a francia így jellemzi: „*láttam egy napon, amikor a mondott hölgy a szigeten tartózkodott, hogy a lovak zajára tizenöt vagy tizenhat nyúl ugrott fel kevesebb, mint három nyíllövésnyi*

²²⁹ BENDA, 2013. 9.

²³⁰ *Hungária*, 1985. 27, 28 és 77.

²³¹ Ezúton is köszönöm Csukovits Enikőnek a kifejezés értelmezésében nyújtott segítségét.

²³² *Hungária*, 1985. 76.

²³³ Erről: ZSOLDOS, 2005. 45.

²³⁴ A házassági szerződés szerint: „*insula Chepel*”. ADLA, E 125, No. 6. 1502. március 23. Blois.

területen”. Ugyanez a motívum Oláh Miklósnál is megjelenik, aki a területet nyilván már Habsburg Mária birtokaként említi.²³⁵ A sziget egy részén a 15. század negyvenes éveitől szerbek laktak,²³⁶ s mivel velük csak itt találkozhatott, Choque valószínűleg róluk festette a következő, ellentmondásosan hízelgő képet: „*A királyságban rácoknak nevezett lakosok is élnek, akik nem jó keresztények, mert a görög hitet vallják, de jó kereskedők és megbízhatók, mert szavatartók.*”

A francia érdeklődését felkeltette az a Budától északra található Miasszonyunk templom, amelynek alapítását Nagy Károlyhoz kötötte, „*ahogy az a rajta levő felirat alapján kitűnik*”. Choque itt egy érdekes hagyományt elevenített fel. Bonfini maga is utal krónikájában erre a feliratra, s a frank gyökerekre. Szerinte Nagy Károly, miután elfoglalta Pannóniát, a főváros (azaz Sicambria) „*külső részén, a hegy alján templomot állított Mária istenanyának, ahova a mi időnkben a környékeliek mindenfelől összesereglenek ájtatos könyörgésre, és mint egy vésett kő ma is mutatja, ezt a fehér Mária kápolnájának nevezik, amelyet Magyarországon először szenteltek keresztény istenségeknek.*”²³⁷

Ez a Nagy Károly-féle alapítás nyilván nem lehet valós, de az epitáfium meglete valószínűsíthető. Birkás szerint egy francia származású személy állíthatta valamikor,²³⁸ ami pusztán feltételezés. A leírások alapján egyetlen szóba jöhető épületről, az óbudai Szűz Máriának szentelt káptalani templomról viszont tudni lehet, hogy Károly Róbert korában kezdték el építeni (egyik is, másik is *Karolus*), 1340 körül, s nagysága a 15. század végén Petrus Ransanust is csodálatba ejtette.²³⁹

A Duna jobb partján észak felé utazva a franciák számára újabb érdekes látvány tárult fel: Aquincum római romjai, azaz a mitikus Sicambria. A képzelt város történetének részletes elemzése meghaladná munkánk kereteit, ezért csupán a szövegrészlet megértéséhez szükséges legfontosabb információkat említjük elemzésünkben.

A korai frank történeti munkákig visszavezethető mítosz szerint, amikor Priamosz király Trójából elmenekült, bolyongásai közepette népével megpihent Pannóniában, s megalapította az említett települést, amely nevét egyébként az egyik frank törzs, a *sicamberek* neve után

²³⁵ *Hungária*, 1985. 23.

²³⁶ *Ráckevei okmánytár*, 2015. 5. Miskei Antalnak köszönöm szíves segítségét az információért.

²³⁷ *Bonfini*, 1941. Decas I, Liber IX. cap. 235–240. (Ford. Kulcsár Péter).

²³⁸ BIRKÁS, 1948. 30.

²³⁹ GARÁDY, 1939. 81. és 58. jegyz., valamint GÁRDONYI, 1945. 573 és 578. Újabbán: KISS – MOCSEY, 1995. 182–189.

kapta. Óbuda és Sicambria kapcsolatát mindmáig a legalaposabban Eckhardt Sándor dolgozta fel, a kérdés szinte valamennyi filológiai utalásával együtt.²⁴⁰ Ő utalt arra, hogy Choque (és nyilván a teljes francia küldöttség) azért is lett kíváncsi az ókori romokra, mert a szintén a bretagne-i udvarban dolgozó Jean Lemaire de Belges tájékoztatta őt ennek jelentőségéről, még otthon, Franciaországban.²⁴¹ Viszont Jean Lemaire elbeszélése, az *Illustrations de Gaules et singularitez de Troye*, amely Sicambria legendáját hosszasan taglalja, 1512-ben született,²⁴² az átvétel tehát akár fordított is lehetett. Tegyük hozzá, hogy Lemaire Sicambria francia gyökereiből a korának szóló, akár politikainak is tekinthető „turisztikai” szálát szötte: „*Emiatt jó időtöltés lehetne az igen nemes és híres francia és breton nemzet számára, amely Trója igazi, legitim véréből származik, hogy megtekintse – Magyarország, Szlavónia és Albánia országán áthaladva – első fejedelmeinek és rokonainak székhelyeit.*”²⁴³ Eckhardt véleménye szerint Lemaire magyar forrásból, Thuróczy krónikájából merítkezett. Ha ezt nem is lehet igazolni, az kétségtelen, hogy a korabeli Magyarországon sem volt ismeretlen a Sicambria név. Bonfini szerint Óbudát „*Sicambriam nunc juniores dicunt*”,²⁴⁴ 1515 szeptemberében a budai tanács oklevele egy malmot „*in campo Sicambrie*” névvel jelölt meg, néhány hónappal később pedig Pilis megye dokumentuma szolt Sicambria folyójáról.²⁴⁵ Oláh Miklós *Hungáriájában* szintén megemlíti romjait, de ígérete ellenére nem bontja ki a mítoszt.²⁴⁶

Óbudától nyugatra, a hegyek között, „*az egyik legszebb környezetben, amit csak látni lehet*”, Choque egy újabb, számos utazó által említett nevezetességet tekintett meg, a budaszentlőrinci pálos kolostort. A 14. század elején alapított intézmény 1381-ben kapta adományként Nagy Lajos királytól Remete Szent Pál ereklyéit, amelyeket az uralkodó velencei hadjárataiból hozott haza, s ajándékozott a pálosoknak. A

²⁴⁰ ECKHARDT, 1943. 11–51.

²⁴¹ ECKHARDT, 1943. 45–46.

²⁴² *Illustrations de Gaules*, 1976. 21–29.

²⁴³ „*Alors ce seroit un beau passetemps, à la tres noble et tres illustre nation Française et Britanique, procreez du vray sang legitime de Troye, d’aller voir en passant par le país de Hongrie, Esclavonie et Albanie, les sieges de leurs premiers princes et parens.*” Idézi: ECKHARDT, 1943. 34.

²⁴⁴ Bonfini, 1941. Decas I, Liber I. cap. 365–370.

²⁴⁵ GÁRDONYI, 1945. 584.

²⁴⁶ „[Budától északra található] *Sicambria városának – róla majd később szólunk – máig látható romjai.*” *Hungária*, 1985. 28. Később azonban nem tesz róla többet említést.

Choque által említett „*nagyon szép apátság*” kifejezés talán azokra az építkezésekre vonatkozhat, amelyek az 1490-es évek elején zajlottak, s amelyek során új kápolnát és sírhelyet emeltek a relikviáknak.²⁴⁷ A törökök 1526-ban valószínűleg elpusztították, tíz évvel később legalábbis Oláh Miklós már úgy emlékezik meg a településről, hogy az „*egykor*” a pálosok kolostoráról és Szent Pál ereklyéjéről volt híres.²⁴⁸

A kegyhelyeknél maradvá, a francia utazó visszatért a budai várhoz, s megemlítette a kápolna másik, Európa-szerte híres ereklyéjét, Alamizsnás Szent János testét. A relikvia megszerzésének történetét is híven közli: „*a török ajándékképpen a néhai Mátyás magyar királynak küldte az egyik békekötés alkalmával, (...) korábban Konstantinápolyban volt.*” Valóban, a hagyomány szerint Mátyás a török szultántól kapta az ereklyét.²⁴⁹ Néhány évtizeddel később Oláh Miklós erről úgy emlékezik meg, hogy a budai vár „*a királyi székhely épületein kívül figyelemre méltó volt egyrészt Alamizsnás Szent János ereklyéje miatt...*”²⁵⁰

A várpalota más izgalmakat is rejtegetett a távoli utazó számára. A humanizmus iránt láthatóan kevésbé érdeklődő Choque – csalódásunkra – mindössze néhány szót szentelt a híres Corvina-könyvtárnak. Szerinte 300–400 kötet található ott, s a görög és latin munkák mellett magyar műveket is említett. Itt – minden eddigi tudásunk szerint – tévedett. Franciaként talán természetes volt számára, hogy köznyelven íródott könyveket is tartalmaz egy királyi könyvtár, a Bibliotheca Corviniana esetében azonban erre nincs adatunk. A csekély bibliofil érdeklődés mellett viszont olyan, mások által lényegtelennek tűnő díszítőelemeket is felsorolt, amelyek például nem találhatók meg sem Bonfini, sem Oláh leírásaiban.

Többek között drága bútorokat és szőnyeget. A francia érdeklődését nyilvánvalóan megragadta az a falikárpit, amely Trója történetét ábrázolta – Sicambria mítosza ismét előkerült –, s amely „*felirata szerint pikárdiai munka, olyan stílusban, amilyen Franciaországban is található.*”²⁵¹ Meglepő, s eddigi ismereteink szerint máshol nem említett érdekessége a budai kincstárnak az a kitömött kígyófej, illetve kígyó, amely „*olyan módon lett kiszárítva, hogy (...) pusztán az élet hiányzik belőle ahhoz, hogy szörnyűséges és rettenetes legyen, valamint olyan hatalmas, ahogy azt az alábbi kép is mutatja*” (ld. 18. kép). A Choque

²⁴⁷ BENCZE – SZEKÉR, 1993. 9–10.

²⁴⁸ *Hungária*, 1985. 28.

²⁴⁹ FÜGEDI, 2004. 97.; FÖGEL, 1913. 72.

²⁵⁰ *Hungária*, 1985. 26.

²⁵¹ A Magyarországon fennmaradt észak-francia eredetű falikárpitokkal kapcsolatban ld. LÁSZLÓ, 1981.

által rajzolt képek inkább sárkány-, mint kígyófejet, illetve -testet ábrázolnak. Érdekes párhuzamként kínálkozik Mátyás krónikásának, Petrus Ransanusnak az egyik megjegyzése, amely szerint: „*Erdélyben vannak barlangok, amelyekben sok érintetlenül maradt sárkánykoponya és -csont található (...) egy sárkányfejet pedig ajándékba kaptam, amit (...) megőrzök, hogy honfitársaimnak megmutassam.*”²⁵² Az ajándékot talán mégsem vitte haza?

Érdekes, és általunk nem azonosítható gyöngyszeme volt a palotának egy „*fából készült feszület, olyan szép, amelyet korábban még nem láttam*”. Első pillanatban a ma Esztergomban őrzött, részben francia-burgundi ötvösremekre, a Mátyás-kálváriára lehetne gondolni, amely szépségével és gazdag díszítésével valóban elragadhatta a tekintetet. De a kálvária egyrészt aranyból készült és nem fából, másrészt 1494 után Bakócz tulajdonába került, s nem szerepelt többé a palota kincsei között.²⁵³ Talán egy azóta elveszett másik mestermunkáról van szó?

„Ezt a nemzetet félik legjobban a törökök” – Magyarország általános jellemzése

A budai érdekességek felsorolása mellett Choque az ország politikai, gazdasági, valamint katonai állapotáról is hírt kívánt adni megbízójának, Bretagne-i Anna francia királynénak. Ezen részletek elemzésekor szerencsések vagyunk, mert újabb kontrollforrásokkal rendelkezünk: ezúttal a velencei követek beszámolóira támaszkodhatunk.

A magyar-francia szövetségi szerződés 1500. július 14-i aláírása, és Anna 1502. szeptemberi magyarországi megérkezése között több velencei diplomata is megfordult hazánkban. Közülük kettőnek ismerjük szöveg szerint a magyar állapotokról szóló – már otthon, a velencei Signoria előtt elhangzott – jelentését (*relazioni*). Az első, Francesco della Giudecca követségi titkárként szolgált a szerződés aláírásának pillanatában, míg a másik, Sebastiano Giustiniani 1502-ben jelen volt Anna ünnepein, így találkozott is Pierre Choque-kal.

Mindezek ellenére, a herold magyarországi viszonyokat elemző beszámolója inkább az akkor már nem Magyarországon tartózkodó Giudecca elbeszéléséhez hasonlít, helyenként szinte szó szerint. Ennek szemléltetésére legyen elég az alábbi szövegösszehasonlítás:

²⁵² Idézi és kommentálja FARKAS, 2013. 32.

²⁵³ CSÉFALVAY, 2009. Különösen 249.; KOVÁCS, 1983.

Pierre Choque
1502
Magyar fordítás

Pierre Choque
1502
Francia eredeti

Francesco
della Giudecca
1500²⁵⁴

Sebastiano
Giustiniani
1503²⁵⁵

„A királynak nincsen nagy jövedelme a rendes adókból, de minden évben rendkívüli adót vet ki az egész királyságra, nevezetesen egy dukátot portánként, s legalább háromszázezer porta van az országban. A magyarok ezt a rendkívüli adót *dicának* nevezik. Ha a király kómolyabb háborút vezetne a törökök ellen, portánként három vagy négy dukátot is beszédhetne, ahogy azt Mátyás király tette korábban.”

« Le roy n'a pas grant revenu de deniers ordinaires, mais il prent subside chacun an sur tout son royaume, c'est assavoir un ducat pour maison et y a bien troys centz mil maisons. Et les Hongres nomment ledit subside *dica*. Si le roy faisoit bonne guerre contre les Turcs, il pourroit avoir pour maison troys ou quatre ducatz l'an, comme avoit le roy Mathias. »

“Di la intrada di quel re, è pocha l'ordinario, ma le *diche* mette, ch'è un ducato per fuogo, è assai, per esser 350 milia fuogi nel regno; e re Mathias ne meterà tre e quatro a l'anno.”

“*Item*, à poi extraordinario, le *diche* che'l mete nel regno *videlicet* ducato uno per fuogo, qual re Mathias fo primo le messe, e schodera ducato uno, ma questo re scuode *solum* uno quarto di ducato; e cussi promessa, quando fu fato re.”

A szövegek mindegyike a magyar király adóbevételeiről szól. Giudecca szerint az országban 350 ezer jobbágyporta van, s Ulászló portánként egy dukát rendkívüli adót hajt be, de Mátyás ennek a három-négyszeresét is beszédte. Choque teljesen ez alapján írt: bár szerinte az országban „*legalább háromszázezer porta van*”,²⁵⁶ a szokásosnak is tekinthető

²⁵⁴ *Velencei diplomaták*, 1929. I.

²⁵⁵ *Velencei diplomaták*, 1929. VII-VIII.

²⁵⁶ Kubinyi András részletesen foglalkozott a Jagelló-korszak adóbevételeivel. Ennek részletezésére itt most nem térnénk ki, legyen elég annyi, hogy szerinte az országban kb. 280.000 jobbágyporta volt – ez Choque állításához közelít inkább, mint Giudeccáéhoz. KUBINYI, 2007b. 223–224. Az adóbevételekről és kiadásokról ld. *Uitt.*: 238–240.

rendkívüli adót akár meg is háromszorozhatná-négyszerezhetné Ulászló egy esetleges törökellenes konfliktus esetén, ahogy azt Mátyás is tette. Giustiniani – mai ismereteink szerint – jóval realistább: igaz ugyan, hogy a királynak szokás szerint egy dukát járna portánként, valójában azonban ennek csak a negyedét hajtja be, koronázási ígérete szerint.

Choque és Giustiniani bizonyosan találkoztak az esküvői és koronázási ünnepeken, a herold mégsem az ő véleményét osztja meg írásában, hanem Giudecca korábbi, s jóval optimistább álláspontját rögzíti. Ennek okát nem tudni. Az előfordulhat ugyanis, hogy Giudecca, aki csupán szűk nyolc hónapot töltött a budai udvarban (1499. szeptember – 1500. április) nem tudott alaposan tájékozódni, így felült egy esetleges hazai propagandának, amely a magyar király jövedelmeit a valósnál nagyobbak mutatta. Choque ugyanakkor már nem vele, hanem a tőle jóval realistább képet ismerő Giustinianival válthatott szót. Persze az is lehet, hogy valójában nem beszéltek egymással, így a francia is azt hallhatta, amit a király környezete sugallt neki a jelentős bevételekkel – és a Mátyáséhoz mérhető lehetőségekkel – rendelkező Ulászlóról.

Az állam gazdagságát azonban nem pusztán az uralkodó bevételei határozzák meg. A herold utalt az ország jelentős nemesfémkészleteire és állatállományára is: „*A királyságban szabad városok, arany- és ezüstabányák vannak. A magyar lovak igen jók, és a folyókban arany- és ezüströgöket lehet találni, ahogy azt Guerche úr is elmondhatja.*”

Az arany- és ezüstabányák említése egyrészt hozzátartozik a „gazdag Magyarország” sztereotipikus leírásához, ahogy ezt később Oláh Miklós is említi, de Choque talán azért is hangsúlyozza mindezt, mert Anna magyarországi birtokai között Körmöcbánya és környéke is szerepelt.²⁵⁷ A folyók nemesfémekben való gazdagsága szintén nem légből kapott. A középkorban jelentős aranymosó tevékenység folyt a Csallóközben, de az északi Nyitra- és Garam-mentén, valamint a Murán és a Dráván is.²⁵⁸ Mivel nem tudunk arról, hogy a francia követség tagjai közül bárki járt volna Nyugat- vagy Észak-Magyarországon, azt kell gondolnunk, hogy a szemtanúként megidézett Guerche francia követ a Dráván tapasztalhatta meg személyesen a magyar folyók aranyban és ezüstben való bőségét.

A lovak jelentős számát és kiválóságát a néhány évtizeddel korábban hazánkba látogató Broquière is megjegyezte – kiemelve nyugati szemmel mért olcsóságukat is.²⁵⁹

²⁵⁷ A házassági szerződés szerint: „*locum de Cremnyczya cum fodinis et mineriis auri, argenti et cupri*”. ADLA, E 125, No. 6. 1502. március 23. Blois.

²⁵⁸ UZSOKI, 2004. 15–21.

²⁵⁹ Broquière, 1892. 236.

A fent említett két velencei diplomáciai jelentés és a francia útleírás tematikájában további hasonlóságokat is mutat, bár a konkrétumokat illetően vannak eltérések. A magyar társadalmat Choque a következő módon osztotta három részre: az első a király, a nemesség (nyilván a köznemesség) és a szabad városok, a második a főpapság, míg a harmadik az arisztokrácia. Giudecca erről nem szól, a helyzetet jobban ismerő Giustiniani szerint azonban a valós megoszlás a következő: jobbágyság, nemesség és papság. Persze az első inkább hatalmi-politikai, míg a második rendi-szociális alapú kategorizálást jelent.

A katonai képesség kérdése is egyformán érdekelte mindhárom tudósítót. Giudecca szerint a királyság mindent összevetve mintegy harmincnolcezer katonát tud kiállítani, beleértve a klérus és az arisztokrácia, valamint a vármegyék öt-ötezer lovasát, a székelyek húszezer emberét és az uralkodó mintegy háromezer fős haderejét. Néhány évvel később Giustiniani már pesszimistább: a bárók és a püspökök csupán nyolcezer, míg az ország többi része tizenkétezer katonát tud kiállítani.²⁶⁰ Choque a maga részéről nem összegez, hanem részletez: felemlégeti a telekkatonaság intézményét, azaz „*mindannyiuk köteleessége vazallusaik száma szerint katonát állítani, nevezetesen egy lovasat húsz lakos után*. A nemesség hadbaállításáról pedig azt jegyzi meg, hogy „*amikor a király személyesen vonul a törökök ellen, minden fegyverforgató személy önként vele tart*”. A telkek után kivetett katonaság Choque által említett aránya megegyezik ugyan az 1492-es 18–22. törvénycikkelyek előírásaival, de már nem felel meg a későbbi, 1498. évi 15–22. cikkelyek tartalmának, amely csökkentette a hadseregfenntartás terheit (20 portáról 24-re, illetve esetenként 36-ra szállítva le a kiállítandó lovaskatonák számát).²⁶¹ Úgy tűnik, a herold ismét elavult információkat rögzített.

A katonai potenciál mellett nem maradhatott el a haderő harci kedvének, moráljának említése sem, amely méltán érdekelhetette a szövetséges franciákat. Ugyanakkor ismét csak az az érzésünk, hogy a velencei beszámolók hatását tükrözik a magyarok szilajságára és törökellenes elkötelezettségére tett utalások. Míg Giustiniani szerint: „*A magyarok természetüknél fogva elszánt ellenségei a töröknek*”,²⁶² addig a francia herold azt állapítja meg, hogy „*ezt a nemzetet félük legjobban a törökök, mert jó és merész harcosok*”. Ugyanígy, amint a velencei

²⁶⁰ A velencei követjelentések értelmezéséről ld. KUBINYI, 2007b. 241–242.

²⁶¹ ENGEL – KRISTÓ – KUBINYI, 2005. 346.

²⁶² *Velencei diplomaták*, 1929. IX. Eredetiben: „*Et di natura hongari e inimicissimi de turchi.*”

követ kijelenti, hogy „*a magyarok a földön alusznak*”,²⁶³ Choque is megerősíti, hogy „*hozzászoktak ahhoz, hogy három-négy hónapot a mezőn, ágy nélkül, mindössze sátorban töltsenek, amit mindenki, legyen az herceg avagy báró, magával hordoz, ahogyan Corvin hercegnél láttuk utazásunk során.*”

Mindezen erények hosszas taglalása után hat kijózanítóul a francia herold hazaküldött jelentésének legvégén az a tény, ami valóban jellemzője volt az Ulászló-kori törökellenes politikának: „*a király hadserege semmit nem kezdett a törökkel, azon kívül, hogy az erdélyiek felégették és kifosztották a törökökhöz tartozó Bodony gazdag és kereskedelemből élő városát*”. Valóban, azt a tényt a velencei Sanuto is megerősíti feljegyzéseiben, hogy Szentgyörgyi Péter erdélyi vajda seregei felpredálták a Duna-menti, ma Vidinnek (Bulgária) nevezett települést.²⁶⁴

Ezzel a gazdasági-katonai állapotfelméréssel ér véget Pierre Choque francia herold útleírása. Sorainak vége felé beszúr még egy intim megjegyzést, az elsőt és egyetlen egész beszámolója során: „*A király nagyon szereti a királynét*”. Ez a momentum nyilván érdekelhette a francia királyi párt, különösen a házasság megszervezésében nagy szerepet játszó Bretagne-i Annát. Igaz, Choque számára a szerelem is kap némi politikai élt: „*És őrajta kívül még egyetlen királynénak sem jelöltek ki hitbért az ország nemesurai*”. Állítása nem valós, hiszen a királynéi hitbér intézménye már az Árpádok koráig visszavezethető,²⁶⁵ így azt feltételezzük, hogy a herold vagy rosszul tájékozódott, vagy talán ezzel kívánta kifejezni a királynét fogadó ország kiemelkedő nagyrabecsülését.

Ulászló Anna iránt érzett szerelméről azonban más forrás is tanúságot tesz. A korábban már említett Johannes Capellanus ugyancsak decemberben, Aldus Manutius velencei nyomdászhoz írott levelében maga is így fogalmazott: „*Olyan nagy a szerelem közötté és a király között, hogy ennél hevesebb már nem is lehetne, annyira, hogy mindketten boldognak tartják magukat a sorsuk miatt*”. Hitbér egyedisége ide vagy oda, az ő leveléből lehet a magyar nagyurak tiszteletéről is újabb

²⁶³ *Velencei diplomaták*, 1929. IX. Eredetiben: „*Hongari dorme su la terra.*”

²⁶⁴ „*e una lettera di nove dil conte Piero di Transilvana vayvoda, che a preso una terra dil Turco di la dil Danubio chiamata Bodon con strage di Turchi*” 1502. október 8, 9, 11. *Sanuto*, 1880. IV. 373.

²⁶⁵ ZSOLDOS, 2005. 28–61.

bizonyosságot szerezni. „*És sok előkelő számára olyannyira kedves a személye, amennyire egyetlen magyar királyné sem volt soha.*”²⁶⁶

---

²⁶⁶ „*Tantus inter eam et regem mutuus est amor, ut vehementior esse non possit, ita ut uterque felicem se pro sorte sua reputet, estque multis principibus usque adeo grata ut magis regina Hungarie nulla fuerit unquam*”. Az 1502. december 19-i Budán kelt levél kiadása: *Analecta*, 1903. 106.

V. Fejezet

„ANNA, REGINA HUNGARIAE” – EREDMÉNYEK ÉS KUTATÁSI PERSPEKTÍVÁK

Szerelem és politika. A magyar középkor kutatója ritkán jut olyan információk birtokába, amelyek révén egy királyi pár magánéletét feltárhatná. A politika ennél jóval ismerősebb közeg számára. Az alábbiakban, összefoglalás gyanánt azokat az eredményeket kívánjuk megemlíteni, amelyek – kérdőjeleket hagyva maguk után – újabb kutatásokra ösztönözhetnek.

Az utóbbi évtizedekben megszorodtak a magyar királynékkal/ királynőkkel kapcsolatos vizsgálatok. Az általunk ismert szakirodalom alapján Kubinyi András,²⁶⁷ Zsoldos Attila,²⁶⁸ illetve Szende László²⁶⁹ és Réthelyi Orsolya²⁷⁰ végeztek fontos kutatásokat a következő kérdésekben: mennyiben volt önálló a királynéi udvar, birtokait és jövedelmeit tekintve, személyi állományában, illetve hatalmi szempontból? El lehet-e különíteni az uralkodói és a királynéi reprezentációt? Bárány Attila a királyi hitvesekkel kapcsolatos közép-európai munkák kapcsán vetett fel egyéb, új szempontú elemzéseknek teret engedő kérdéseket. Mennyire tudott integrálódni egy külföldről érkezett királyné a középkorban? Idegennek számított, vagy annak érezte-e magát? Hogyan tudott az új kulturális környezetbe beilleszkedni?²⁷¹

Az Árpád-, Anjou-, illetve kései Jagelló-kor eredményei és kérdésfelvetései azt bizonyítják számunkra, hogy hasonló vizsgálatokat Foix-i Anna kapcsán is érdemes lefolytatni. Bár mindössze négy éves korszakról (1502–1506) van szó, azt gondoljuk, hogy a fentebb említett munkák szempontjai itt is eredményesek lehetnek.

Kevés forrásunk maradt fenn Annáról ahhoz, hogy magyarországi beilleszkedésének sajátosságairól, hazulról hozott vagy felvett önanonosságáról érdemben nyilatkozni tudjunk. Az bizonyos, hogy ez a

²⁶⁷ KUBINYI, 2005.

²⁶⁸ ZSOLDOS, 2005.

²⁶⁹ SZENDE, 2007.

²⁷⁰ RÉTHELYI, 2010.

²⁷¹ BÁRÁNY, 2013. 180.

fiatal hölgy, aki házasságának pillanatában kb. 18 éves volt, nehezen hagyta el hazáját a távoli Magyarországért, annál is inkább, mert úgy tűnik, szerelmes volt François Dunois grófba.²⁷² Jean d'Autun igencsak kiszínezte azt a pillanatot, amikor 1502. július 7-én a leendő magyar királyné kíséretével együtt elhagyta az utolsó francia helyőrséget, a lombardiai Felizzanót. A búcsúzáson résztvevők „*bánkódtak, sóhajtoztak, és könnyeket hullattak*”.²⁷³ Az eseményen jelenlévő krónikás szerint a hölgy – szinte regénybe illő módon – indulása előtt talált ebédlőasztalán egy verset, amit a magunk keresetlen módján így fordítottunk le:

„El fog menni, franciaként tovább,
A magyar királyné, Anne de Foix
Ki gyermekora óta,

Dicsőséget hozott a francia honra,
Mily kevésbé ismertétek őt!

Kicsik, nagyok, hercegek, sőt,
Királyok szánják a fejedelmi nőt,
Nincs immáron remény semmi,

A hölgy el fog menni.”

„*Elle s'en va, François, a ceste foy,
Celle royne de Hongrye, Anne de Foix,
Qui des le temps de sa premiere en-
fence,*

*A fait honneur au royaume de France,
Comme avez peu cognoistre mainctes
foys!*

*Petitz et grans, voire princes et Roys,
La regretent et pleurent a desroys,
Mais il n'y fault plus avoir d'espe-
rence!*

Elle s'en va.”

(Ford. GyA)²⁷⁴

„*Mit is mondhatnék*” – fejezi be a történetet d'Autun – „*másnap a hölgy elindult egyesén Velence felé.*”

Ugyanakkor Anna a források adatai alapján érezhetően kellemesnek találta az Itáliában és különösen a Velencében töltött heteket. Már hazánkából írván többször is azt nyilatkozta, hogy a velencei köztársaság

²⁷² Jean d'Autun, 1891. 241.

²⁷³ Jean d'Autun, 1891. 245.

²⁷⁴ A fordításkor nem tudtuk visszaadni az első sorban szereplő szójátékot: a *François* egyszerre jelent franciát, s utal Anna otthon hagyott szerelmére, François Dunois-ra. A verset egyébként Birkás Géza is lefordította prózában. BIRKÁS, 1948. 26. A szöveg eredetije: Jean d'Autun, 1891. 245–246.

lányának érzi magát (*fiola di la Signoria*).²⁷⁵ Giustiniani, az 1503-ban Magyarországról hazaérkező velencei követ zárójelentésében is megemlékezett arról, hogy a királyné külön kiemelt két személyt, akikre szívesen gondolt vissza: Marco da Molin bresciai kapitányt és Piero Landót, a velencei Arzenál vezetőjét,²⁷⁶ aki fogadáson is vendégül látta, majd pedig később ő irányította a királynét Zenggbe szállító flottát. A szimpátia példáit még tudnánk sorolni – tegyük hozzá, hogy csupán velencei forrásokra támaszkodva.

A Signoria iránti személyes viszonyának elemzése mellett azonban felvetül az a kérdés is, hogy játszott-e bármilyen konkrét politikai szerepet Anna a magyar-velencei diplomáciai kapcsolatokban?

Magyarországi beilleszkedésében nyilván fontos elem lehetett, hogy miként fogadták itthon a francia származású királynét. A házasságkötéskor Ulászló már 46 éves volt, így nem csodálkozunk forrásaink előző fejezet végén már említett megjegyzésein, hogy imádta feleségét. Első gyermekük, Jagelló Anna 1503. július 23-án született, alig 10 hónappal egybekelésük után. A vonzalom valamilyen szinten kölcsönös is lehetett, bár ennek megítéléséhez kevesebb adattal rendelkezünk. Ulászló 1504. január 9-i szelútése után felesége megfogadta, hogy az uralkodó felépülése esetén ellátogat az óbudai Szűz Mária templomba mezítláb,²⁷⁷ s csak nehezen lehetett erről lebeszélni. A kötelesség érzése vagy a szerelem vezette erre a lépésre?

Nem tudni, hogy a dinasztia folyamatosságának biztosítása felett érzett örömben, vagy személyes érzésekből fakadóan, de hasonlóan pozitív véleményeket alakítottak ki a nagyurak is az ifjú arával kapcsolatban. Az előző fejezet végén említettekén túl sok figyelmet keltett a szakirodalomban Giustinianinak az az 1503-as értékelése a közhangulatról, amely szerint két éven belül Anna királyi tekintélyre tesz majd szert.²⁷⁸ Ez ugyan nem következett be, de személyének elfogadottságával kapcsolatban informatív. Továbbra is keveset tudunk azonban arról, hogy volt-e egyáltalán aktív belpolitikai szerepvállalása Magyarországon.

²⁷⁵ „*la raina... erra fiola di la Signoria*”. Sanuto, 1880. IV. 563. 1502. december 14.; Giustiniani *relazio*-ja 1503-ból: „*la serenissima raina, devotissima di la Signoria nostra, si vol chiamar fiola*”. *Velencei diplomaták*, 1929. X.

²⁷⁶ *Velencei diplomaták*, 1929. X.

²⁷⁷ „*andar a piedi nudi a Santa Maria Biancha, mia do italiani lontan di Buda*” Sanuto, 1881. V. 767.

²⁷⁸ „*Or questa serenissima raina à gran gratia in Hongaria, e non vargerà doy anni la sará re e raina*”. *Velencei diplomaták*, 1929. X.

Nem lehetett könnyű megtalálnia a helyét az országban. A kommunikáció bizonyos nehézségeket okozott neki: minden adatból úgy tűnik ki, hogy kezdetben rosszul beszélt latinul. Fentebb láttuk, hogy 1502 szeptemberében, a fehérvári találkozón franciáról kellett fordítani ünnepi köszöntőjét. Capellanus szerint ugyan decemberre már javult latin tudása,²⁷⁹ de azért ennek a humanista fordulatnak nem kell nagy jelentőséget tulajdonítanunk, hiszen ugyanebben az időben a velencei Sanuto azt jegyzi meg, hogy „*a királyné franciául akar írni a Signoriának*”.²⁸⁰ Akárhogy is, mindenképpen rá lehetett szorulva Magyarországon maradt kíséretére és a budai udvar franciául tudó személyeinek segítségére.

Mindez átvezet bennünket egy igen felületesen ismert területre, Anna udvartartásának személyi állományára. Ugyancsak Sanuto és Choque adatai alapján Fógel József 1913-ban megpróbálkozott ennek rekonstruálásával,²⁸¹ de az elmúlt száz esztendő kutatásai nyomán adatait nyilván sok esetben revideálni lehetne. Éppen ezért, nem kívánva megismételni eredményeit, legyen itt elég néhány tendencia bemutatása, amely további elemzéseket kíván. Úgy tűnik, hogy az Anna körül kialakuló udvar legfontosabb személyiségei kezdetben franciákból álltak. Kíséretéből maradt itt jószágigazgatója, s minden adat szerint legbizalmasabb híve, Jean Gozon, (róla még lentebb), ugyanígy otthonról származott két másik udvarnoka, s legalább két, név szerint ismert udvarhölgye. Róluk gyakorlatilag csak a nevüket és tisztségüket tudjuk, pl.: Dizien de la Forest udvarmester²⁸² (*grant maistre de ladite dame*), vagy kamarása, Desiderius Landeresius,²⁸³ de további adatokat nem sikerült nyernünk személyükről. Fógel viszont bizonyosan téved, amikor Brezolles urát a királyné udvarához köti.²⁸⁴ Choque leírásában a francia kíséret tagjaként *seigneur de Brezolles*-nak nevezett nemesúr valóban főistállómesterként (*grant escuier*) szerepel, de nincs Annához rendelve a személye, ezért inkább arról a II. Pierre d’Urféról lehet

²⁷⁹ 1502. december 19-i levele: „*Regina iam multum perfecit in latino sermone*”. *Analecta*, 1903. 106.

²⁸⁰ „*la raine vol scriver a la Signoria in francese*”. Sanuto, 1880. IV. 1502. december 14.

²⁸¹ FÓGEL, 1913.

²⁸² A párizsi kéziratban Vizien, a londoniban Dizien néven.

²⁸³ Róla van egy 1510-es magyarországi adat, ezek szerint Anna halála után is maradt. „*Desiderius Landeresius, Allobrox, ex cubiculi familiaribus qui cum regina demortua e Gallia in Ungariam venerat*.” Istvánffy, 1724. 37.

²⁸⁴ FÓGEL, 1913. 39.

szó, aki a francia királynéhoz közelálló személyként Franciaország és Bretagne főistálló mestere volt 1483–1508 között, s egyben Bressolles várának (Franciaország, Allier megye) ura is.²⁸⁵

Titkárai viszont magyarok voltak, nagy karrier előtt álló személyek, mint Polner János, váradi kanonok, választott nyitrai püspök (1504-es halála miatt nem töltötte be ezt a tisztséget)²⁸⁶ és különösen Gosztonyi János, a későbbi váci, majd győri és erdélyi püspök, aki bizonyosan tudott franciául és egyben tolmácsa is volt.²⁸⁷ Bár nem töltött be pozíciót a királynéi udvartartásban, közel állt hozzá – talán szintén francia nyelvtudása miatt – Szatmári Ferenc győri püspök is. Mivel a mai kutatások centrumában a királynéi udvartartás fontos szerepet játszik, Anna esetében is érdemes lenne alaposabban megvizsgálni ennek személyi kérdéseit.

Egy királyné befolyása számos területen megnyilvánulhat. Ebből a szempontból érdekes Jean de Foix esete (a hazai irodalomban Fluxo-i Jánosként ismeretes). Anna édestestvérét 1501-ben Bordeaux érsekévé választották (1512-ben szentelték fel),²⁸⁸ néhány évvel később viszont az erdélyi püspökség kapcsán bukkan fel személye. Három hazai vonatkozású dokumentum is említi: elsőként 1506. május másodikán a pápai fizetési kötelezvények között találjuk a nevét, mint az egyházmegye adminisztrátorát.²⁸⁹ Másodszer ismeretlen dátummal, de még 1513 előtt találunk hozzá köthető oklevelet a magyar levéltári anyagban.²⁹⁰ C. Tóth Norbert pedig utal egy oklevélre, amely szerint Várdai Ferenc erdélyi püspök 1513. június 12-én átvállalja azt a 2000 forintnyi adósságot, amivel elődje Jean de Foix-nak 1512. szeptember elsejéig visszamenőleg tartozott, s az összeget vagy Jánosnak, vagy emberének, Jean Le Blanc nemesúrnak fizeti ki. A szerző arra az álláspontra jutott, hogy a tartozás a bordeaux-i érsek ki nem fizetett adminisztrátori jövedelméből keletkezett.²⁹¹ Logikusnak tűnhet, hogy Anna királyné egyik testvére magyar stallumot kapjon, és a fent említett adatok is összevágának János karrierjével: 1506-ban elfoglalta az erdélyi püspökség adminisztrátori pozícióját, majd hat évvel később, amikor ténylegesen is bordeaux-i

²⁸⁵ BERNARD, 1839. 33–44.

²⁸⁶ BUNYITAY, 1883. VI. k. 164–165.

²⁸⁷ GÁBRIEL, 1936.

²⁸⁸ Mivel fiatalon választották érsekké, a *bourges-i Pragmatica Sanctio* értelmében 27 éves koráig nem szentelheték fel, így ténylegesen csak 1512-től látta el feladatait, s 1529-ben hunyt el. LOIRETTE, 1956. 319–320.

²⁸⁹ *Cameralia*, 2014. (No. 326.) 190.

²⁹⁰ DL 82939

²⁹¹ Ld. DL 82364. C. TÓTH, 2011. 77.

érsekké szentelték, feladta ezt, de behajtotta követeléseit. Ugyanakkor nem tudunk semmi többet hazai tevékenységéről. Az nagyon valószínű, hogy nem Annával érkezett Magyarországra, hiszen sem Choque, sem az itáliai források nem tesznek róla említést, holott féltestvéréről, François de Foix-ról többször is megemlékeznek. Milyen valós szerepet játszott János a magyar egyházi életben? Járt-e itt egyáltalán? A kérdés jelenleg nyitva marad.

Az udvartartás másik nagy problematikája a birtokok és jövedelmek kérdése. Ebben az előzőekhez hasonlóan félig vakon tapogatózunk. Egyrészt sok adatot ismerünk arról, hogy a magyarországi királynék általában milyen birtokokkal rendelkeztek, másrészt nem tudjuk ennek az uradalomállománynak a folyamatosságát ellenőrizni. Ebből is fakadóan gyér ismereteink vannak a királynéi jövedelmekről.

Annának – szinte kivételes módon a középkori magyar királynék történetében²⁹² – fennmaradt a házassági szerződése (részletes feldolgoása újabb feladatot ró a kutatókra). Ennek alapján annyit mindenképpen tudni, hogy hozományként 40 ezer frankot kapott XII. Lajostól, s ezért 20 ezer arany évi jövedelemre becsült birtokok jártak számára hitbérként.²⁹³

Szerződésében pusztán Diósgyőr, Zólyom, Körmöcbánya és Csepel-szigete, valamint a hozzájuk tartozó területek szerepeltek,²⁹⁴ más hagyományosnak tekinthető királynéi birtokokról nem esett szó.²⁹⁵ Az Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárában (DL) végzett rövid (és alaposabb elemzést kívánó) áttekintés nyomán kiderül, hogy Anna a diósgyőri javadalmához tartozó Miskolc,²⁹⁶ a Csepel-szigethez tartozó

²⁹² Előtte még Aragóniai Konstanciáról maradt fenn adat, de a szerződés pontos szövegével az ő esetében sem rendelkezünk. SZABADOS, 2009. 168.

²⁹³ „*quas terras, castra et loca dicti domini procuratores et oratores estimarunt et estimant ad valorem seu estimationem viginti milia ducatorum auri...*”. A szerződés eredetije: ADLA, E 125, No. 6. 1502. március 23. Blois. Kiadása: *Mariage de Wladislas*, 1965. itt: 32.

²⁹⁴ *Uott*. Tegyük hozzá, hogy a kiadó Eszlary (*Mariage de Wladislas*, 1965.) több helyen is félreolvasta a településneveket: az eredetiben *Dyosghyeur*, *Cremunyczya*, *Zolicense*, és *Chepel*, nem pedig az általa javasolt *Diosghieur*, *Cremunghia*, *Zolicence*, és *Chevel*. Eszlary szerint a *Zolicence/Zolicense* Zsolnát jelöli, valójában azonban Zólyom várát, amely bizonyíthatóan (ld. lentebb) királynéi birtok volt.

²⁹⁵ Ezekről ld. pl. SZENDE, 2007. 93–105. ZSOLDOS, 2005. 28–62.

²⁹⁶ DL 84019, 17352, 248045, 248046, 248047, 248048, 248070, 17151, 292814.

Kevi,²⁹⁷ a máramarosi Visk község ügyében,²⁹⁸ egy óbudai peres kérdésben²⁹⁹ eljár, s a körmöcbányai és zólyomi területek Thurzó Jánosnak való elzálogosítása ügyében³⁰⁰ szintén intézkedett. A királynéi birtokok állományát tehát az okleveles anyag alapján jelenleg csupán a máramarosi és az óbudai javadalmakkal tudjuk növelni, de a kérdés további vizsgálatokat igényel.

Jövedelmeivel kapcsolatban még nagyobb a homály. Gyakorlatilag a már Fógel által is ismertetett velencei diplomáciai jelentések alapján dolgozunk, amelyek viszont igencsak pontatlanok. Ahogy láttuk, a házassági szerződés évi 20 ezer arany jövedelmet biztosított Annának. Sanuto és Giustiniani adatai alapján azonban évi 8 ezer³⁰¹ és 30 ezer arany³⁰² közötti szórásokat kapunk. Felvetődik a kérdés, hogy mi a királyné nominális és tényleges bevételei közötti különbség?

Érdemes azonban itt helyretenni néhány túlzást. A szakirodalomban szinte evidens, hogy a kincstár helyzete miatt Anna nem jutott hozzá a neki meghatározott jövedelmekhez. A velencei források nyomán³⁰³ Fógel és Réthelyi is hangsúlyozza, hogy Ulászló kárpótlásul ezek elmaradása miatt – és korábban már említett érzései folytán – néha örült költségekbe bocsátkozott feleségét illetően.³⁰⁴ Már a Fógel által említett ajándék, egy 3500 forintos kalap is nagyon erős túlzásnak tűnik,³⁰⁵ de az a velencei utalás, hogy 1504-ben 20 ezer arany értékű ékszereket kapott,³⁰⁶ szerintünk félreértésen alapszik. A szöveg szerint ugyanis az ajándékok Anna cseh királynévá való koronázását (illetve annak szándékát)³⁰⁷ előzték meg. Nem gondoljuk, hogy a csekély jövedelmekkel rendelkező uralkodó valóban adhatott ekkora értéket feleségének, bármennyire is „nagy jóakaratot” (*gran benivolentia*) mutatott iránta. Szerintünk a koronázási ékszerek átadásáról volt szó – ez persze még

²⁹⁷ DL 32556. és RÉTHELYI, 2010. 50.

²⁹⁸ DL 24849.

²⁹⁹ DL 93702.

³⁰⁰ DL 38747.

³⁰¹ „*il re li voria dar ducati 150 a la septimania*”. Sanuto, 1880. IV. 563.

³⁰² „*La raina à de intrada ducati 30 milia*”. Giustiniani jelentése. *Velencei diplomaták*, 1929. VIII.

³⁰³ *Velencei diplomaták*, 1929. X.

³⁰⁴ FÓGEL, 1913. 37; RÉTHELYI, 2010. 49.

³⁰⁵ FÓGEL, 1913. 26–27.

³⁰⁶ „*ha pensier soa majestà andar in Bohemia per coronar la regina, a la qual ogni di dimostra gran benivolentia, e in quelli zorni, tra zoglie, arzenti e diverse altre cosse, li ha donato più de 20 milia ducati*”. Sanuto, 1881. V. 1052. Benetti velencei titkár jelentése Budáról, 1504. március 3.

³⁰⁷ Anna ugyanis sohasem járt Csehországban és nem is koronázták meg.

bizonyításra szorul. Tegyük hozzá, hogy Giustiniani szerint Annát a pénz kevésbé érdekelte: „*Felséges uram, én nem a maga ajándékaiért jövök ide*” – hangsúlyozta egyik alkalommal.³⁰⁸

Az kétségtelen viszont, hogy Anna anyagi problémákkal küszködött. Akár anekdotikusnak is tekinthető, mégis jellemző lehet Sanuto ama megjegyzése, hogy 1503 farsangján naponta mindössze nyolc tyúkból állt a királynéi udvar ellátása.³⁰⁹ Mással nehéz magyarázni, hogy 1504-ben Badoer követtől azt kérte, hogy a velencei Signoria számára is folyósítson jövedelmet.³¹⁰

Egyszóval a királynéi birtokok pontosabb ismerete elvezethet bennünket a királynéi jövedelmek – legalább elméleti, talán gyakorlati – ismeretéig.

Miután XII. Lajos követei az 1502-es esküvő és az azt követő budai ünnepek után decemberben hazautaztak, a két udvar hivatalos kapcsolataira kevés adatunk van. Személyesekre azonban igen – legalább szórványosan. Persze nehéz eldönteni, hogy mennyiben politikai és mennyiben magántermészetű érzelmek vezették azt a kommunikációt, amely a magyar és a francia felek között ezután zajlott.

Ulászlónak két, Bretagne-i Annához írott leveléről is tudunk a következő egy évből. Az első, 1502. december 13-i dátummal, pusztán protokolláris volt: a király megköszönte Guerche francia követ tevékenységét.³¹¹ A másik – amelyet a hazai irodalom is ismer³¹² – 1503. november 23-i keltezésű, s ebben Ulászló biztosítja a francia királynét, hogy felesége lányuk (Jagelló Anna) születését követően is jól érzi magát, s erre bizonyágként Jean Gozont (*magnificus Ioannes de Mylak*) nevezi meg tanúnak.³¹³ Itt nyilván olyan válaszeveletről van szó, amelyet megelőzött a francia királyi pár érdeklődése.

³⁰⁸ „*Sacra majestà, io non vegno qui per vostri presentì...*” *Velencei diplomaták*, 1929. X.

³⁰⁹ „*et à stretto le spexe et a la raina, a la soa corte za questo carlevar vete solum 8 polli al di.*” *Velencei diplomaták*, 1929. VII.

³¹⁰ „*la regina voria qualche provisión di la Signoria nostra annuatim.*” *Sanuto*, 1881. V. 823. Badoer magyarországi követ jelentése. 1504. február, nap nélkül.

³¹¹ ADLA, E 125, No. 5. 1502. december 13. Buda. 17. századi másolata: BnF, Ms. fr. 2714. ff. 419r–420r.. Kiadásai: LE ROUX DE LINCY, 1860. 77–80. és *Mariage de Wladislas*, 1965. 37–39.

³¹² KROPF, 1895. 709.

³¹³ ADLA, E 125, No. 7. 1503. november 23. Buda. 17. századi másolata: Ms. fr. 2714. ff. 421r–422r. Kiadása: LE ROUX DE LINCY, 1860. 81–84.

Nem kell semmilyen különös okot látni abban, hogy Ulászló leveleiben mindig Bretagne-i Annához fordult. Egyéb jelek arra utalnak, hogy Budáról „kettős levelezést” folytattak: minden ügyben külön írtak a francia királynénak és XII. Lajosnak is. A párizsi anyagok, úgy tűnik, elvesztek, a Nantes-ban őrzött bretagne-i hercegi levéltár dokumentumai viszont túléltek az évszázadok viharát. Ezt különösképpen bizonyítva látjuk az utóbb említett dokumentum kapcsán.

Pray György történeti munkájában ugyanis közli Ulászló két 1505-ösnek vélt levelét, mindkettőt november 23-i datálással, az egyiket a király XII. Lajosnak, a másikat Bretagne-i Annának írta.³¹⁴ Pray szerint ebben az évben Helianus Vercellensis (Louis Hélié) személyében francia követ is érkezett Magyarországra, s erre reagálásként született a két írás. A második levél teljesen megegyezik a fent említett nantes-i dokumentum szövegével, nyilván annak másolatáról van szó, és a datálásban Pray tévedett. Az első eredetije azóta elveszett, de itt is Foix-i Anna egészségéről van szó, ezért ezt is 1503-ra datálhatjuk, csakúgy mint Hélié megjelenését. A követ egyébként később ismert alakja lesz a francia-magyar diplomáciai kapcsolatoknak: 1508-ban részt vesz az ifjú II. Lajos koronázásán,³¹⁵ két évvel később pedig egyik vezetője annak a Habsburg-francia delegációnak, amely a Velence ellen köttetett Cambrai Ligához való csatlakozásra próbálja rábírní a magyar uralkodót.³¹⁶

Emellett a budai udvarban élő francia közösség tagjai is vihettek és hozhattak híreket.

Közülük egynek ismerjük viszonylag részletesen az életpályáját: Jean Lartigaut francia helytörténész a Gozon-família históriáját mutatta be több tanulmányában is. A család feje, Jean Gozon a délfraancia Rouergue tartományból származott, és Anna királyné apjának, II. Gaston de Foix-nak a szolgálatában állt. Így került 1502-ben Anna kíséretébe, feleségével és legidősebb fiával egyetemben. Pierre Choque még a királyné lovagjaként említi (*seigneur de Meillac, chevalier d'onneur*), majd Anna jószágigazgatója lett. Hazánkban a Gozon mellett vagy helyett használta a *Meillac*, *Mylak*, *Mélac* előnevet is franciaországi vára nyomán. Rokonai egyházi karriert futottak be: fia Fehérváron, a család Pierre nevű, ismeretlen ági leszármazottja pedig a budai Szent Zsigmond templomban lett kanonok.³¹⁷

³¹⁴ Pray, 1767. 317–318.

³¹⁵ Istvánffy, 1724. 36.

³¹⁶ LAKATOS, 2011.

³¹⁷ LARTIGAUT, 1965.; LARTIGAUT, 1984. Ezúton is köszönöm Jean-Luc Fray professzor segítségét (Université de Clermont II), aki eljuttatta számomra a két tanulmányt.

1506 februárjában Jean Gozon meghalt,³¹⁸ miután testamentumában vagyonát felosztotta franciaországi és itthoni családtagjai között. A végrendelet hazajuttatásában a magyar udvar egy másik francia tisztviselője játszott szerepet, Bernard de Saint-Geniès, csepeli ispán. Mivel ugyanez év szeptemberében Jean felesége, Isabelle is elhunyt, az ő végakaratainak teljesítésére is küldöttség indult Franciaországba, ismét egy francia származású személy, bizonyos *Meliadech* vagy *Meryalech* vezetésével, aki azonban Ulászló XII. Lajoshoz címzett leveleit is magával vitte.

A budai francia közösség személyes ügyei mellett 1506-ban a diplomáciai kapcsolatok is felélénkültek a két udvar között, amikor XII. Lajos igyekezett felmérni az Ulászló és Habsburg Miksa között kialakult katonai-politikai feszültségek pontos méretét,³¹⁹ valamint a magyar udvarba került angol trónkövetelő, Richard de la Pole iránt is érdeklődött. Ennek bemutatása meghaladja a jelen munka kereteit, korábban viszont már írtunk róluk.³²⁰ A sors fintora, hogy a francia király követei éppen akkor érkeztek a magyar udvarba, amikor ugyan hírül vihették, hogy Anna királyné örököszt szült férjének (a későbbi II. Lajost), de egyben azt is, hogy az anya néhány hét múlva belehalt a gyermekágyi lázba.

---

³¹⁸ DL 25449, Kubinyi László budai udvarbíró levele. 1506. február 10.

³¹⁹ GYÖRKÖS, 2013b.

³²⁰ Ld. BÁRÁNY – GYÖRKÖS, 2012.

II. rész

SZÖVEGKIADÁS ÉS FORDÍTÁS

VI. Fejezet

HONGRYE VAGY *HONGRIE*? – A SZÖVEGKIADÁS ALAPELVEI

A francia szöveg kiadásában alapelveként Barbiche és Chatenet tanácsait,³²¹ valamint Eichel-Lojkine és Vissière gyakorlatát³²² követtük. Az előbbi a koraujkori szövegkiadás elméleti kereteit adja meg, az utóbbi szerzőpáros munkája pedig az egyik legmodernebb kiadás, amely korban (1508) a legközelebb áll az általunk kiadandó szöveghez (1502).

Betűhű forrásközlésre törekedtünk, azaz meg kívántuk őrizni az eredeti dokumentumok következetességeit, de javítottuk a nyilvánvaló nyelvtani hibákat és a szövegértést nehezítő helyesírási sajátosságokat. A nagy- és kisbetűhasználatot, a központozást és a bekezdésekre tagolást az érthetőséget figyelembe véve javítottuk és modernizáltuk.

A rövidítéseket feloldottuk, de a feloldást nem közöltük. A kétes esetekben, pl.: *s^r* (*sieur* / *seigneur*), *mons^r* (*monsieur* / *monseigneur*), a logika szabályai szerint jártunk el. A *ledit* / *ledict* és hasonló alakokban (*dudit* / *dudict*) mindig a modern alakban írtuk át a rövidítéseket, mert nem tudtunk következetességet felfedezni a betűhasználatban. Hasonló okokból így jártunk el az *-st* szerkezeteknél is. Pl.: *notre* és nem *nostre*. Amennyiben a szerző nem rövidített, mindig az általa használt formulát közöltük.

Általános elvként igyekeztük megtartani az eredeti írásmódot, de amennyiben az *-i* és az *-u* mássalhangzóként viselkedik (*-j* vagy *-v*), mindig átírtuk. Megtartottuk azonban a jellegzetesnek vélt *-i* / *-y* különbségeket (*Hongrye* / *Hongrie*). A betűkettőzések és egyéb nyelvi sajátosságok esetében megőriztük az eredeti változatot, amennyiben a szó vagy kifejezés a mai olvasó számára érthető (pl.: *cappitaine* / *capitaine*), de jegyzetben javítottuk, ha az ma már nehezen értelmezhető (pl.: *qurte* > *couverture*; *o le doyt* > *avec le doigt*)

Személy- és népnév esetében mindig nagybetűt használtunk, akkor is, ha a szerző nem így tett. Pl. *Anne de Fouex* és nem *anne de fouex*, *Venise* és nem *venise*. A szavak elválasztásánál mindig a modern gyakorlatot követtük. Pl.: *tres redoubtée* és nem *tresredoubtee*.

³²¹ BARBICHE – CHATENET, 1993.

³²² Seyssel, 2009. 75–77.

Az ékezetek és egyéb helyesírási jelek esetében általában a betűhűsége törekedtünk, azaz nem *-â*, vagy *-à*, hanem *-a*. Kivételt tettünk a szóvégi hangsúlyos *-e* magánhangzó, illetve a *cédille* esetében. Pl.: *situee* > *située*, de *meme* és nem *même*, *apres* és nem *après*, illetve *façon* és nem *facon*.

A számnevek esetében is betűhűsége törekedtünk. A szerző vagy betűvel írja ki a számokat, vagy római jeleket használ, de sohasem arab számokat. Jelzéseit tipikusnak, ezért megőrzendőknak véltük. A mai kiadási szabályoknak megfelelően a számokat pontok közé tettük (pl.: *le .xxiiie jour*).

Kritikai apparátus

A szerző által kihagyott betűket vagy szavakat, ha értelmezésük lehetséges, szögletes zárójelben adjuk vissza pl.: *de/s/tinée*.

Ha a szövegben hiány van, szögletes zárójelben, három ponttal jelezzük a hiányt, pl.: *Franco[...]*.

Ha a szöveg olvashatatlan, és értelmezése nem lehetséges, szögletes zárójelben, három kereszttel jelezzük: [†††].

A szövegekőzlő által fölöslegesnek gondolt szavakra vagy betűkre csúcsos zárójellel figyelmeztetünk, pl.: *garnie<s>*.

A szövegben meghagyott, mai szemmel különösnek tűnő formulákra (*sic!*) jelzéssel hívjuk fel a figyelmet.

VII. Fejezet

DISCOURS SUR LE VOYAGE D'ANNE DE FOIX DANS LA SEIGNEURIE DE VENISE

BnF, Ms. fr. 90. ff. 5-7.

[f. 5.] Tres cretienne, tres haulte, tres puissante, tres excellante princesse, ma tres redoubtée et souveraine dame, tant et si tres humblement que faire le puis a votre bonne grace me recommande. Pour ce que je scay et congnoys votre passetemps estre en vertueux exercice et que, apres le service de Dieu, vous oyez et entendez voluntiers haultes et sollempnelles choses, mesmement quant elles procedent de vertueux faitz, aussi qu'il est tres licite a toutes manieres de gens nobles comme empereurs, roys, ducz, roynes et duchesses, contes, barons et autres de moindre degré, de savoir dire et determiner des faitz de noblesse, non des armes seulement, mais des alliances et mariages des filz et filles des princes, de leurs parens et affins, et des honneurs leur faitz en toutes principaultés, cy apres pourrez veoir la recepcion faite de tres haulte, tres puissante et tres excellante princesse Madame Anne de Fouex, royne de Hongrye, de Bohesme et de Pollayne, es villes et citez de la seigneurie de Venize ; car des honneurs luy faitz es terres et seigneuries du Roy notre Sire et Vous, je m'en déporte pour ce que seroit trop longue chose a raconter; et que n'ay esté au tout des honneurs luy faitz es entrées desdites villes.

Et premier :

Le treizieme jour de juillet, l'an de grace mil cinq cens et deux, entra ladite dame a Cresme qui est grosse ville close, dont les fossez sont moult larges, plains d'eau vive, faitz a fons de cuve, bien garnie de fors bolevars ; et est la premiere ville de ladite seigneurie par le chemyn ou ladite dame venoit. Celuy jour estoit ladite dame vestue d'une robe de drap d'or, bien richement aournée de bagues, comme chesnes, pierreries et autres choses dont il n'est ja licite en faire mention, car il s'entend assez de la noble maison dont elle partoit comme parente ; impossible chose seroit de trouver dame plus richement acoustrée ne mieux mornignée. Celuy jour estoit ladite dame montée sur ung hobin bay, dont

la housse et le parsus du harnoys estoit de drap d'or, bien richement ouvré sur veloux cramoisy, le tout semé de cordelieres d'or et de A A greix, signiffians qu'elle avoit nom Anne.

Après ladite dame marchoit madame la Marquise de Saluce, sa tante, seur du pere de ladite dame, laquelle estoit vestue comme de grant robe de veloux cramoisy, et sa hopelande de drap d'or, montée sur ung hobin, la housse et harnoys tel que icelle dame. Après laquelle marchaient les dames et damoiselles jusques au nombre de vingt-cinq, vestues de veloux cramoisy, bien acoustrées et enrichies de toutes sortes de bagues, chacune selon son degré. Ladite dame estant accompagnée des ambaxadeurs de Hongrye, comme de l'evesque de Nytrye, de messire Estienne de Teldedi, seigneur dudit lieu, et de messire Georges Gepsista, et de plusieurs autres gentilzhommes hongres ; et de par le Roy notre Sire et Vous, restoient pour ambaxadeurs messire Claude de Est, evesque de Laude, le seigneur de la Guierche, et messire Galliace viconte, et plusieurs autres bons personaiges comme messire François de Fouex, frere bastard de ladite dame, Charles, monseigneur prothonotaire de Saluce, le seigneur de Meslac, chevalier d'honneur d'icelle dame, messire Guillaume de Boyssel, grant maistre d'ostel de ladite dame, et plusieurs nobles hommes, tant des gentilzhommes du Roy que des votres, en si grant nombre que la chose seroit longue a reciter. Lesquelz marchaient au devant de ladite dame chacun selon son degré. Au plus pres de laquelle estoient Ageneiz et moy, Bretagne revestuz des cottes d'armes de France et de Bretagne. Puis vindrent au devant de ladite dame hors ladite ville jusques a trois mil, messieurs les potestat et cappitaine de la dite ville, avecques bien cent hommes a robe longue, gens de justice et autres gens de science, vestuz de robes de veloux satin et escarlate; et environ quatre cens hommes de guerre armez de brigandines, sallades, banieres, garniz de voulges, espées, ou coulevrines. Puis vindrent au devant les dames de la ville jusques au nombre de soixante ou environ, autant belles dames que possible seroit de trouver, vestues de drap d'or veloux et satin cramoisy, bien richement acoustrées de chesnes et pierreries, estans en douze chariotz a la mode du pays, qui estoient couvers de satin cramoisy et de drap d'or fait en pal, au tour desquelles couvertures estoient les armes de ceulx ou celles a qui estoient lesdits chariotz, lesquelles ensuyvent, ainsi que lesdits chariotz marchaient et par ordre; chacun chariot ayant deux gentilzhommes bien acoustrez pour la conduite desdites dames.

Ainsi vindrent au devant de ladite dame et la salluerent bien honnestement. Puis marcha l'on jusques a la porte, auquel lieu vint au devant de ladite dame les doyen, chappitre et autres gens de l'église jusques au nombre de sept a huit vingts, vestuz de riches chappes, et les quatre

mandiens avec deux ordres de religieux vestuz de blanc et noir, aiens les visaiges couvers excepté deux pertuys pour leur veue, les dotz descouvers, tenans chacun sa chesne de fer de quoy ilz se bâtent, chacun ordre ayans croix et bannieres, avec plusieurs reliquaires. Puis luy fut présentée la croix, laquelle elle baisa et le poelle mis sur elle, lequel estoit de drap d'or, porté par quatre nobles hommes du pays vestuz de veloux cramoisy. A l'entour duquel peelle estoient les armes du Roy et de Vous et celles du roy de Hongrie et de ladite dame, et celles de saint Marc, ainsi que appert cy apres. Et a icelle entrée fut tiré plus de soixante coups d'artillerie grosse et menue. Quant vint au marcher, depuis la porte jusques au logeys de ladite dame par une grant rue laquelle estoit tres bien tendue, garnie<s> des armes dessusdites, l'Eglise marcha a dextre, Justice a senestre, et au meillieu marchoit Noblesse ; les ambassadeurs, tant ecclesiasticques que seculiers, les plus pres de ladite dame, fors lesdits officiers d'armes.

Au devant et plus pres desdits potestat et cappitaine marchoient deux beaulx jeunes escuiers, lesquelz portoient deux espées en vigueur, les crois, pommeau et pognée d'or revestues de veloux cramoisy, pendant au meillieu desdites espées les armes desdits potestat et cappitaine. Et estoient celles dudit potestat couppé enbigu d'or et d'azur, a une teste de l[i]on sur le tout de geulles arrachée. Celles du cappitaine estoient party en pal d'argent et de sable, a ung leopart d'or sur le tout, armé lempassé, couronné de geulles, ainsi que appert cy apres. Au devant desquelz escuiers marchoient six trompetes et quatre gentilzhommes portans chacun son estandart en façon de guyton, lesquelles bannieres et trompetes estoient armoyés desdites armes. Et fut conduite ladite dame jusques a son logeys en ceste façon.

Puis au disner luy fut fait plusieurs dons de pains, vins en boucatz, de toutes sortes de fruictz, et dragées estranges et de toutes coulleurs, les unes estans en façon de bestes, les autres en façon d'hommes, femmes et oyseaulx, le tout servy en vesselle d'argent jusques a l'estimacion de cent ou six vingts pieces de vaisselle. Et sur chacun service y avoit guytons armoyez des armes des princes et princesses dessusdites. Puis apres disner vindrent les seigneurs et dames de ladite ville bien richement acoustrez, avecques plusieurs sortes d'instrumens de musique pour dancer et resjouyr ladite dame. Entre lesquelles dames y estoient la femme de sire Anthoine Marie, ses filles et nyepces, lesquelles furent présentées par ledit messire Galliace, ausquelles icelle dame fist bon recueil pourtant qu'ilz estoient parentes d'icelluy messire Galliace. Entre icelles dames y en avoit une nommée madame Magdaleine, laquelle estoit en habit d'homme, qui bien luy advenoit, qui jouoit de tous instrumens autant bien que possible estoit. Apres les dances et

la collacion faite prindrent congié de ladite dame, luy offrant service faire, comme a leur duc et seigneurie.

Le seizeiesme jour dudit mois, l'an dessusdit, arriva ladite dame en la cité de Bresse [Brescia] qui est fort grande, laquelle est située en plain pays, forte de murailles et grans fossés ; mais il n'y a point de grant riviere et n'ont que petiz ruisseaulx qui passent par les rues. Au devant de ladite dame vindrent hors ceulx de la ville jusques a troys mil, tout en la sorte que devant est dit, fors qu'il y avoit plus grant nombre, la moictié de gens d'église, de justice, gens de guerre, dames et damoiselles ; et si estoient au grant nombre qu'ilz vindrent plus richement acoustrez, car les chariotz desdites dames estoient la pluspart d'iceulx couvers de drap d'or, les autres de satin cramoisy ; et pendoit a chacun chariot en façon d'escuz et targetes les armes de ceulx et celles a qui ilz appartenoient ; et marchoient par ordre, comme devant est dit, chacun en son degré, ainsi que appert par les armes cy apres protraictes et quel nombre y avoit.

Au devant desquelz seigneurs avoit deux jeunes escuiers portant deux espées telles et en la façon que devant, sauf que les escuz et armes y pendans estoient en façon d'escu et de targe. L'escu estoit celui du cappitaine lequel portoit d'or a trois hures arrachées de sable, la gueulle ouverte, deux en chef et ung en poincte, le tout en face ; et celle de la targete qui estoient celles du cappitaine, estoient d'or a ung pal d'ermes. Et si y avoit six trompectes et six guytons, lesquelz estoient de satin rouge dyapré d'or ; et pour armes y estoient les armes desdits potestat et cappitaine telles que appert ci apres. Apres les salutations et reverances faites par lesdits seigneurs et dames, marcha ladite dame jusques a la porte, auquel lieu trouva l'evesque habillé en son pontificat, acompagné de bien deux cens chanoines et autres ecclésiastiques, desquelz y avoit revestuz de chappes de drap d'or, veloux cramoisy jusques au nombre de sept vingts. Avec ce y estoient les quatre mendiens et les deux ordres dessusdits, et une autre ordre que l'on nomme l'ordre Saint Jerosme, ayans les croix et bannieres.

A laquelle porte luy fut présenté la croix et reliques qu'elle baisa, puis luy fut mis le peelle sur elle, lequel estoit de damas blanc environné des armes des princes et princesses dessusdits. Et au dedans dudit peelle, y avoit ung grant escu armoyé des armes du roy de Hongrye et de ladite dame. Puis arriva bien trois cens docteurs et autres licenciés, tous vestuz de soye ou escarlacte ; lesquelz firent la reverence a la dicte dame, puis porterent ledict peelle quatre a quatre, ainsi que par eulx avoit esté ordonné. En apres marcherent ainsi que devant est faite mencion ; et ledit evesque demoura pres ladite dame au devant desdits heraulx. Et ainsi fut conduite ladite dame jusques a son logeys

qui estoit loing pour la grandeur de la ville, laquelle fut bien tendue et partout armoyée des armes desdits princes et princesses, puis luy firent presens comme devant, mais la chose fut plus sollempnelle, car il fut desployé ung fort beau buffet d'argent, lequel fut tout occupé au service des dons luy faiz des choses dessusdites.

Puis apres disner, vindrent les seigneurs et dames de ladite ville avecques plusieurs instrumens joyeux, lesquelz dancierent pour resjouyr ladite dame. Ce fait, icelle dame volut savoir des choses dignes de memoire estans en icelle ville ; entre autres choses, luy fut monstre de quoy armer vingt mil hommes, chacun garny de cu[i]rresse ou briguandine, sallade, baniere, halbarde ou voulge, espées servans d'estoc et de taille. Apres reconduyrent ladite dame et prindrent congié d'elle, luy offrant faire service comme a leur duc et seigneurie.

Le dixhuitiesme jour dudit mois, l'an susdit, arriva ladite dame a Veronne, qui est une grande cité et plus seigneurieuse que Bresse, pour tant qu'il y a une grosse riviere qui passe par le meillieu de la ville, qui est fort parfonde ; et si y a d'ancienneté troys villes aient muraille, entre chacune d'icelles et y a ung chasteau bien fort situé d'un costé sur ladite riviere, duquel on peult faire saillies, tant sur terre ferme que a travers ladite riviere, par ung pont de pierre, lequel est couvert, et duquel l'on se doubteroit bien a paine. Au devant de ladite dame vindrent les seigneurs de la ville, comme les potestat et cappitaine, avec eulx les gens de justice et gens d'armes en aussi grant nombre et plus que a Bresse, avec lesquelz avoit six nobles hommes portant six bannieres. Et y avoit six tromppectes qui estoient de satin en coulleur d'azur, semées de cordelieres d'or ; et entre chacune cordelliere une mie d'argent ; et y estoient protraictes les armes desdits potestat et cappitaine qui sont celles dudit potestat : palle contre palle, face contre face, aux quantons gironnés chacun de deux pieces d'or et de geulles, sur le tout ung escusson d'argent ; et celles dudit cappitaine sont : gironné de huit pieces d'or et de geulles, a une face contre face de l'un en l'autre ; et telles estoient les armes pendans aux espées qu'on portoit devant eulx, ainsi que appert cy apres.

Puis apres vindrent les dames en grant nombre, car il y avoit vingt chariotz, desquelz y en avoit dix couvers de drap d'or et de satin gris et noir a bandes, et les autres dix couvers de satin jaune et rouge. Lesdites dames ressemblant bien estre femmes nobles, selon leurs habitz et contenances ; et la pluspart des chevaulx des chariotz aians housses de soye ; qui me fist enquerir de quoy se mesloient les gens d'icelle ville plus que les autres ; et me fut respondu que ilz estoient quasi tous nobles gens, vivans de leurs rentes et les autres <c>estoient gens de science.

A l'entour desquelz chariotz estoient les armes de ceulx ou celles a qui lesdits chariotz appartenoyent, ainsi que appert cy apres.

Puis marchoyent lesdites dames et vindrent au devant de ladite dame, et la saluerent moult honnorablement ; puis fist on marcher chacun en ordre, comme on avoit acoustumé, jusques a la porte de ladite cité, ou trouva ladite dame messieurs les doyen et chappitre de l'eglise cathedrale, avec les quatre couvens et les deux ordres dessusdits, revestuz de chappes moult riches, comme de draps d'or, d'argent et veloux cramoisy. Ledit doyen luy presenta la croix, laquelle elle baisa. Puis arriverent bien trois cens docteurs et autres licenciez, lesquelz apres luy avoir fait la reverance, marcherent entre les ecclesiasticques et gens de justice, chacun en son degré; puis vindrent quatre desdits docteurs luy mettre le peelle sur elle, lequel estoit de drap d'or et veloux cramoisy a bandes ; a l'entour duquel estoient les armes des principaultes dessusdites.

Et ainsi fut conduite ladite dame jusques a son logeys qui estoit fort loing, pour la grandeur de la ville. Et fut lasché a son entrée, tant du chasteau que de la ville, plus de .iiii.^{xx} pieces d'artillerie grosse et menue, en façon que le hobin de ladite dame eut paour a l'entrée de la grant rue ; laquelle estoit bien parée et tendue de riches draps de soye et de layne, et es places larges de rameaulx ; puis luy firent presens, comme devant est dit, et luy monstrent un reliquaire qui estoit fort beau, c'est de la vrays croix, aussi gros que le braz, en façon de croix potencée, et autres plusieurs relicquaires, qui seroit chose trop longue a raconter. Apres disner vindrent les seigneurs et dames de ladite ville, en grant nombre, avec plusieurs instrumens, lesquelles dancierent ; et ce fait prindrent congié de ladite dame, luy offrant faire service comme a leur duc et seigneurie.

Le vingt deuxiesme jour dudit mois, l'an dessusdit, arriva ladite dame a Vicence [Vicenza], bonne cité ; au devant de laquelle vindrent jusques a quatre mil hors ladite ville, les potestat et cappitaine, avec les gens de justice gens de guerre en grant nombre, et les dames jusques au nombre de quinze chariotz, couverts la moitié de satin jaune et vert, et les autres de blanc et pers, alentour desquelz estoient leurs armes comme dit est, telles qu'il appert cy apres. Et si avoit neuf bannieres et guytons, avec six trompettes ; lesquelles bannieres estoient de jaune et pers, party en bande ; et si y estoient protraictes les armes dudit potestat et cappitaine et pareillement pendentes ausdites espées, comme devant est dit. Les armes dudit potestat estoient party en face d'argent et de geulle, a ung lyon de sable sur le tout, armé, lampassé, couronné d'or ; celles dudit cappitaine estoient : de sable a ung chevron d'or, comme appert cy apres. Lesdits seigneurs et dames, apres avoir sallué ladite dame, marcha chacun selon son degré jusques a la porte,

a l'entrée de laquelle trouverent le portail paré de satin cramoisy, et par dessus quatre escuz armoyez de France, Bretagne, Hongrye et la Seigneurie ; puis entra ladite dame dedans la porte, ou elle trouva l'archevesque d'Entimbre [Antivari] en Albany, estant en pontificat de prélat, ayant une mytre estimée valloir vingt mil ducatz, a cause de la pierrerie y estant, acompagné des doyen et chappitre, des mendiens et autres colleiges, revestuz de riches chappes, lequel luy presenta la croix qu'elle baisa. Puis ledit archevesque monta sur sa mulle apres avoir fait la sallutacion. Et puis vindrent les docteurs et licenciez la salluer.

Après laquelle salutacion vindrent quatre desdits docteurs qui luy misdrent le peelle sur elle, lequel estoit de damas blanc et jaune en bandes ; a l'entour duquel estoient les armes des princes et princesses dessusdits. Puis marcha chacun selon son degré le long de la grant rue qui fut bien richement tendue et les armes dessusdites partout semées. Au premier carrefour de ladite ville sur le chemyn de ladite dame y avoit ung arbre de Jeessé ; et au meillieu d'icelluy, y avoit une Notre-Dame. Sur chacune branche dudit arbre y avoit anges, lesquelles estoient vestues de tunicques de satin cramoisy ; et avoient sur lesdites tunicques, l'une les armes de France, autres les [f. 6.] armes de Bretagne, autres les armes de Hongrye et de ladite dame, tenans chacune ung monde d'or. Et sur le plus hault dudit arbre, au dessus de ladite Notre-Dame, y avoit ung monde sur lequel estoit une dame vestue de drap d'or couronnée de mesmes, bien richement diapprée et enrichie de pierreries, laquelle se nommoit selon l'escriteau qu'elle portoit Noblesse ; laquelle sallua ladite dame, luy offrant la ville, les manans et habitans d'icelle, et luy faire tout service comme au duc et seigneurie ; et que le mariage d'elle, a cause de la maison dont elle venoit comme parente, serviroit a toute la Chretienté.

Au second carrefour y avoit une grant roue sur laquelle y avoit douze roynes couronnées habillées de satin jaune, et bien enrichies de joyaulx de toutes sortes, tournans sans cesse autour de ladite roue, disant que ensemble estoient alliées pour destruyre Fortune, et qu'ilz domynoient sa roue ; sur le hault estoit ung roy nommé Cupido qui faisoit tourner ung monde avec le pié, au costé duquel y avoit deux anges chantans : « *Benedictus qui venit* ». [Ps 118, 26] Au tiers carrefour avoit ung pillier vert, sur lequel y avoit ung dieu d'Amours en sa droite propriété ; et comme ladicte dame passoit, luy tiroit des pommes d'or et luy donnoit pour destinée, ainsi que apparoit par son rolle yssant de sa bouche en façon de rolleau, bon renon avec richesse.

A ung autre carrefour estoient trois déesses vestues de satin cramoisy, les robes dehachées tellement que l'on veoit leurs mamelles ; et si estoient fort belles filles a marier, en l'aage de quinze a seize

ans ; avoient les braz nudz, fort d'un atour blanc, les cheveux pendans jusques a terre, bien diapprées et enrichies de joyaulx ; chacune luy donnoit sa puissance. Et ainsi fut conduite ladite dame jusques a son logeys, l'archevesque y estant ; et chantoient tout au long du chemyn les ecclesiasticques jusques audit logeys. Puis luy firent telz dons que devant, serviz de la [meme] façon. Puis vindrent lesdits seigneurs et dames de la ville, avec plusieurs joyeux instrumens, faire dances et esbatemens pour resjouyr ladite dame. Apres ce fait, prindrent congié d'elle, luy offrant faire service, comme a leur duc et seigneurie.

Le vingt cinquiesme jour dudit mois, l'an dessusdit, arriva ladite dame a Padoua, grant cité, plus que nulle des autres. Vindrent au devant de ladite dame jusques a cinq mil, les potestat et cappitaine de ladite ville avec les gens de justice, nobles, bourgeois et gens de guerre qui povoient estre en nombre de plus de douze cens personnes, tant a cheval que a pié. Car il y avoit bien sept cens haquebutiers au devant desquelz marchoient sept ensaignes et guytons, avec ce six trompetes ; lesquelles bannieres et guytons estoient de satin pers et jaune par moitié, armoiés des armes du potestat, qui sont de geulles a une qurte¹ mantailée d'argent ainsy qu'il appert. Et celles dudit cappitaine au parsus desdites bannieres qui estoient d'or a deux faces de geulles carnelées et allegées, lesquelles ensuyvent. Et si y avoit deux escuiers portans deux espées devant eulx, ausquelles pendoient les armes, comme devant est faicte mencion.

Puis vindrent les dames estans en vingt cinq chariotz couvers, les ungs de drap d'or, les autres de veloux, les autres de satin ou damas cramoisy ; de leur beauté et richesse je m'en deporté, car ils preferoient toutes les autres. Apres la salutacion faicte marcherent en ordre, criant : « *Marco* » a haulte voix, jusques a la porte, a l'entrée de laquelle trouva ladite dame les dames dessusdites qui avoient marché devant pour l'amour de la grant pouldre qui estoit au long des chemyns. Autour de leurs chariotz estoient leurs armes, comme devant est fait mencion, telles que cy apres ensuyvent.

A laquelle porte vint au devant de ladite dame les doyen et chappitre, avec bien trois cens chanoines et autres gens d'église ; et si y estoient les quatre mendiens avec deux autres ordres de religion, les ungs de l'ordre saint Jherosme, les autres vestuz de violet, ayant riches chappes, lesquelz salluerent ladite dame, puis luy fut présenté la croix qu'elle baisa. Puis arriva l'université, ou y avoit bien huit cens docteurs et autres gens licenciez, la plus grant part vestuz de drap d'or, veloux cramoisy ; le moindre drap fut escarlate.

---

¹ couverture

Après la salutation faicte, vindrent six des plus gens de bien qui prindrent le peelle, lequel avoit six bastons dorez ; sur chacun baston ung guyton de soye ou estoient les armes des princes et princesses dessusdits. Et es environs dudit peelle, qui estoit de damas blanc, estoient pareillement les armes dessusdites, ainsi que devant est fait mencion. Puis marcherent en ordre, chacun en son ranc, au long de la grant rue qui estoit bien tendue. Et ainsi fut conduite ladite dame jusques au palays qui estoit son logeys. De l'acoustrement dudit palays je m'en deporte, car dedans et dehors estoit tout semé des armes desdits princes et princesses, et n'y avoit lyct, courtine, ne orillier qui ne fust couvert d'or.

Ladite dame y arrivée, lesdits hacquebutiers lascherent leurs trez de pouldre, qui sembloit que tout tremblast, avec la grosse artillerie de la ville. Presents lui furent faitz comme devant est dit, et de la façon que dessus, servie et en une grant salle d'honneur qui estoit oudit palays ou mangeoient les gentilzhommes. Y avoit ung buffet d'argent beau a merveilles et bien enrichy, car il y avoit force de doreure, ouvraige et pierrerie. Après disner vindrent lesdits seigneurs et dames de la ville, avec plusieurs instrumens pour resjouyr ladite dame. Lesquelles dancèrent, puis prindrent congié de ladite dame, luy offrant faire service comme a leur duc et seigneurye.

En icelle ville est le corps monseigneur Saint Anthoine de Pade et la premiere ymaige que monseigneur Saint Luc paignit jamais a la semblance de Notre Dame ; et plusieurs beaux reliquaires qui seroient longs a raconter, qui furent montrez a ladite dame.

Le lendemain arriva l'ambassade de Hongrie audict lieu de Padue, qui povoient estre environ quatre cens chevaulx qui passerent devant le pallays ou estoit logée ladite dame, laquelle les regarda passer en ordre ; et si estoient tres bien montez et acoulstrez, puis allerent a leur logeys ; puis le lendemain vindrent salluer ladite dame les personnaiges qui ensuivent : c'est assavoir messire Nicolas Biscay, evesque de Nytrie en Hongrie, le duc Laurens, duc de Oullac, filz du roy Nicolas de Bosco, quel royaume les Turcs tiennent a present ; le conte de Batregorge, l'evesque de Jorin (*sic !*) en Hongrye, frere du cardinal de Strigonyne, sire Thomas, conte de Saint George, Michel Orsac, premier baron de Hongrye, Jean Mathus baron, messire Georges Gepsista, Jehan Bethelin, Joan Capolain, Andres Bot chevalier, Estienne Telecdi, seigneur dudit lieu ; lesquelz assemblément salluerent ladite dame ; puis ledit evesque de Jorin (*sic !*) fist la harangue, les recommandacions du roy, leur maistre, et presenta les lettres du roy a ladite dame, desquelles messire Claude de Est, evesque de Laude de par ladite dame fist la lecture et leur fist responce de leur harangue de par icelle dame, en façon qu'il fut et a

esté depuis loué de plusieurs gens de bien qui a ce estoient presens ; et ce fait, ung chacun se retira pour disner.

Le premier jour d'aoust et l'an dessusdit arriva ladite dame a Venize, et vint par eau depuis Padoua jusques audit Venise, ou il y a de l'une ville a l'autre vingt-cinq mil, néantmoins que la mer n'en approche que de vingt mil ; mais il y a de petites rivieres qui sont retenues par escluses, portans basteaulx jusques a Lesifosine ou y a deux molins a eau ; auquel lieu y a une chaussée ou la mer vient d'un costé et l'eau douce demeure de l'autre costé, qui ce estant sur des maroys, et comment que on guynde les barques par dessus a guyndaz et enguyns estranges pour aller de l'une ville en l'autre. Mais la Seigneurie avoit bien pourveu en ce cas et y avoit .iiii.^{xx} barques toutes couvertes, les unes de tapperie hors et ens, les autres cabanées de planches de sap, qui vindrent querir ladite dame jusques audit lieu de Padoua ; puis navigerent jusques audit lieu de Lessifosine, auquel lieu ladite dame descendit pendant que l'on guynoit lesdites barques ; auquel lieu trouva de sept a huit vingts nobles homs (*sic !*) de la Seigneurie de Venize, vestuz de veloux damas et satin cramoisy, lesquelz luy firent la reverance ; et avoient amené avec eulx autres plus grans basteaulx et barques pour aller plus seurement. Et entre autres y en avoit ung, en façon de galliace, couverte de riche tapperie, pour ladite dame.

Puis la salluerent et firent la reverance, et chacun monta sur mer ; ainsi navigerent jusques a l'abbaye Saint George, qui est une ysle environnée de mer, ou ladite dame descendit et trouva bien sept ou huit cens nobles hommes, tous vestuz en soye et escarlate, qui luy firent la reverance ; puis la misdrent en ung grant basteau que l'on navigoit a bien quarente avirons ; lequel estoit tapissé de drap d'or et satin cramoisy. Et la vint au devant de ladite dame bien cent barques telles comme pourroient estre les barques de Nantes, qui sont pointues par les deux bouts (†...†)²

Ainsi naviga l'on ladite dame jusques a Saint Blaise de (*sic !*) Catolde, qui est une autre ysle circuitée de mer pres de ladite ville de Venise, comme si celle rue servoit de forsbourgs, toutesfoiz la mer est entre deux ; auquel lieu trouva ladite dame le duc et la seigneurie qui estoient plus de douze cens personnes, tous vestuz de drap d'or, veloux, damas et satin cramoisy ; le moindre habillement fut escarlate. Le duc avoit une robbe de drap d'or et ung chappeau d'uchal de mesmes. De parler de l'acoustrement de ladite dame, il n'est ja requis, car elle estoit vestue de drap d'or ouvré et frisé sur veloux cramoisy, bien richement baguée et diaprée. Et si fut trouvée si belle de chacun, si saige et si

---

² Une demi-ligne du texte a été coupée par la reliure

bien moriginée qu'il sembloit que james n'eust fait autre mestier que de faire contenance et recueil royal. Le duc la print par la main, apres l'avoir salluée, et osté son chappeau duchal, puis ung chacun desdits seigneurs luy baisa la main. Ce fait, entrerent dedans ung autre basteau nommé le Busentore, qui est autant a dire comme char ou basteau royal, car il ne sert que de porter le duc quant il va a soulas autour de la ville, ou qu'il va au devant de quelque prince pour luy faire honneur.

Au devant dudit basteau et sur son chasteau devant, y a deux lyons d'or, grans comme s'ilz estoient en vye. Sur lesquelz est assis le duc estant revestu d'un chappeau duchal, tenant en la main destre une espée, en la senestre unes ballances signiffians justice. Sur la pope dudit basteau y avoit ung orangier moult hault sur lequel estoit ung monde d'or et au dessoubz ung grant estandart de satin cramoisy ; et y avoit paint ung grant Saint Marc et les armes du duc. Lesquelles armes estoient au pié dudit orangier en ung escu, qui sont party en face d'or et d'azur, et six rouzes de l'un en l'autre, trois en chef, deux et ung en pointe, sur lesquelles y avoit ung chappeau duchal comme appert cy apres.

Ledit Busentore fut bien tappissé de drap d'or. Il y avoit ung chasteau gaillart ou y avoit quatre rancs de bancs garniz de dames, qui povoient estre jusques au nombre de douze vingts, toutes vestues de drap d'or, veloux, damas ou satin cramoisy. De richesses, chacune d'icelles en avoit tant qu'il n'y avoit lieu depuis leurs saintures jusques sur leurs testes, fors leurs visaiges, qui ne fust couvert de pierrerie, comme dyamens, rubiz, esmeraudes, toupasses, perles, et autres pierres, en si grant nombre que quant ilz se tournoient, tout reluisoit. Ainsi entra ladite dame dedans ledit Busentore. A laquelle entrée lesdites dames vindrent au devant luy faire la reverance. Et premier marcha la fille du duc et ses niepces, lesquelles preferent les autres dames en tous lieux ; chacune baisa la main a ladite dame ; puis s'assirent ladite dame et le duc sur ung banc bien tappissé et enrichy ; et fist ladite dame asseoir au costé destre l'ambassadeur du pape qui se trouva la, lequel se nommoit espiscopus Tibultinus, et a senestre l'ambassadeur du roy d'Angleterre qui se nommoit messire Gauffray Bleist ; avec luy estoit pour officier d'armes Sombrecet, herault. Aussi s'i trouva l'ambassadeur du duc de Ferrare. Puis commancerent les dames a dancer au son des instrumens de musique qui beaus estoient, car ledit Busentore estoit moult large et bien préparé pour ce faire.

Entour ledit Busentore y avoit bien mil cinq cens basteaulx grans et petiz, telz que les verrez cy apres protraictz, chargez de seigneurs et dames de la ville, qui estoient venuz acompaigner le duc ; entre lesquelz y en avoit douze de grans comme cy apres sera declairé, qui vindrent au plus pres qu'ilz peurent dudit Busentore salluez ladite dame. Le

premier fut une galliace sur laquelle y avoit ung dieu d'amours estant sur ung pillier vert a feillaige, lequel monstroït o le doy³ ladite dame, et disoit en son dicté : « *Soyez amoureux* ». Au dessoubz duquel y avoit des dames habillées a l'ytallienne et des docteurs tenans leurs livres. Ung chacun d'eulx disoit qu'il n'estoit vie que [f. 7.] d'amoureux ; et ainsi le trouvoient par escript. Sur laquelle barque y avoit six banieres de satin vert, et y avoit pour armes dessus party en face d'argent et d'azur, a fleurs de lys de l'un en l'autre, comme cy apres peut apparoir.

En une barque en façon de brigandin, y avoit ung peelle rond, en façon d'un monde couppé, soubz lequel y avoit six personnaiges a faulx visaiges contrefaiz, devant et derriere, revestuz de barretes longues, ayans chacun son baston a deux botz, desquelz ilz jouoient au son des trompetes ; et y avoit six estandars desquelz les armes ensuyvent qui estoient : party en pal d'or et d'azur, a ung lyon de geulles léopardé. Puis vint une gallée fort longue navigente a doubles bancz, sur laquelle avoit chasteau gaillard ; en poupe y avoit sur une chaize ung grant homme habillé en Turc, lequel estoit porté par ung oliflant,⁴ tenant en sa main ung dart, le fer estant en forme de crampon marin, de quoy on meurdrist les morhoux et ballaines : et y avoit huit banieres que des dames mores, habillées a la Turcqueisque [portoient], lesdites banieres armoïées de chacune son escu qui estoient : party en pal d'argent et d'azur, a ung chevron de l'un en l'autre.

Au devant de ladite gallée y avoit une Jehannete⁵, autre barque en façon de brigandin, ou y avoit ung chasteau gaillard, sur lequel y avoit troys roynes couronnées, tenans chacune son espée. Lesquelles rencontrerent trois Turcs, les combatirent et misdrent en fuyte, signiffiant France, Hongrye et la Seigneurie qui deffaisoient le Turc. Puis arriva une dame habillée a la Françoise, a laquelle firent bon recueil, puis luy poserent une couronne sur la teste et dancierent ensemble. En icelle barque y avoit six banieres armoiez de ce qui ensuyt : d'argent a une croix de sable, a quatre aigles de mesmes aux quatre quantons. Autre barque ou y avoit douze banieres et force de trompetes, qui estoient de satin blanc et rouge ; en chacune ung escu armoyé de ce qui ensuyt : Escartelé le premier de geulles a ung viz de sainte Barbe d'argent, chevellée d'or, a une tour de mesmes, maçonnée, portée et crenellée de sable, l'autre d'or a une face de sable. Puis y avoit autre barque, en façon de galliace, aiant demye hune ou y avoit force de banieres armoy[é]es de ce qui ensuyt : qui est d'azur a ung lyon d'or, a une bande de geulles.

³ *O le doy* : avec le doigt

⁴ *Oliflant*: éléphant

⁵ Peut-être une *goélette* - voilier de deux mâts.

Aultre barque de la façon que dessus, aiant sept bannieres et trompetes armoyées de ce qui ensuit : qui est party en pal d'or et d'azur, a deux bandes de l'un en l'autre de mesmes. Puis y avoit une barque habillée en façon de gallée, et plaine de dames habillées en mores, entre lesquelles y avoit une royne laquelle faisoit obeissance a une royne couronnée, habillée a la mode françoise, et disoit que son hoïresse devenir vouloit ; en icelle barque douze bannieres avoit armoyées de ce qui ensuyt : qui est d'argent a une teste de more de sable, couronnée d'or, ainsi qu'il appert. Puis y avoit une barque telle que la precedente, fors que ou lieu de dames mores y avoit des hommes, tel nombre de bannieres et tel dicte ; mais les bannieres estoient d'or semées de testes de roynes mores couronnées d'argent, chevellées de mesmes, ainsi qu'il appert. Puis vindrent deux barques en façon de fustes aux deux costez dudit Busentore : en l'une estoit ung cerf et en l'autre ung lyon ; le cerff estoit d'azur semé de fleurs de lys d'or, le lyon d'argent semé d'armïnes, ung chacun aiant ung escu de mesmes pendant au coul, comme appert cy apres ; et y avoit six bannieres en chacune desdites barques armoyées ; l'une portoit

bandes de six pieces d'or et d'azur a ung léopart de geulles sur le tout ; tenant une hache d'ermïnes fichée de sable ; l'autre portoit party en face d'argent et d'azur, sur le tout ung sautoier de geulles ainsi que cy apres appert.

Et ainsi fut conduite ladite dame jusques a la maison du duc de Ferrare, qui estoit son logeys, avec toutes les barques, le duc et seigneurie, par le grant chennal qui est la grant rue principale de ladite ville, car on ne va en icelle rue que par mer. Puis fut conduite par le duc et seigneurie jusques en sa chambre. Leur congé prins, s'en vint le duc au pallays. Et si estoit estrange a beaucoup de gens de veoir tant de peuple, car l'on estima qu'il fut veu icelui jour plus de deux cens mil personnes.

Le tiers jour apres alla ladite dame au palays Saint Marc, qui est l'un des sumptueux edifices que je veiz jamais et de plus grant coust ; auquel lieu vint le duc au devant, et luy fut fait grant honneur, et fut menée ladite dame a la salle du conseil ; auquel lieu fist messire Claude de Est harangue en latin de par ladite dame en façon qu'il en a esté et est bien estimé. Et estoient presens messieurs les ambassadeurs de France, savoir : monseigneur le Juge maige de Provence, le seigneur de la Guierche, les ambassadeurs de Hongrye et d'Angleterre, et plusieurs autres bons personnaiges, qui seroit long a raconter. Et ce fait, vint ladite dame a Saint Marc ou elle vit de beaux relicquaires, comme l'une des espines de la couronne de Notre Sauveur Jesus Christ, et du sang dudit Seigneur, ainsi qu'ilz disent.

Puis luy monstra l'on le tresor Saint Marc, que je ne sauroys estimer, pour ce que je suis mauvais lapidaire, mais de la sorte qu'il estoit et que on le nommoit et peuz apparcevoir, il y avoit quatre grans chandeliers d'église, du hault de demye brasse, bien ouvrez, deux plus grans chandelliers ou estoit la vie Saint Marc par ystoires, le tout garny de pierres de grant valleur ; puis y avoit douze couronnes d'or, douze davants de curasse en façon d'escrevyce d'Almans, ung gallice d'or de demye brasse de hault, ou estoit ouvrée la Passion Notre Seigneur, deux encensours grans a merveilles, ouvrez en chef d'euvre, une croix qui autresfoiz avoit esté au duc de Bourgongne, garnye de rubiz et pointes de dyamens moult riches, le tout semé et couvert de pierrerie inestimable ; douze couppes et potz, les ungs d'amatiste, autres d'agaste, les autres de grenatz, turquoisins de praze racine⁶ d'esmeraude ; le tout de chacun d'eulx d'une piece ; neuf ballays⁷ carbos, gros comme oeufz de pigeon, poisans sept ou neuf cens carratz ; le chappeau duchal estimé valloir par gens en ce congnoissans cent mil ducatz, trois escarboucles grosses comme oeufz, entre lesquelles estoit celle qui découvrit le larron qui puis sept vingts ans en ça avoit desrobbé ledit tresor, pourtant qu'il avoit donné ladite escarboucle a ung sien compaire qui en fut trouvé saisy ; parquoy fut contrainct d'enseigner ledit larron, lequel fut prins, condempné a estre pendu ; voyant qu'il ne se pavoit sauver fist supplicacion a la Seigneurie qu'ilz le feissent mourir avecques une chesne d'or, afin qu'il fust memoire du grant fait qu'il avoit entrepris. Et estoit icelui larron Grec, natif de la duché de Candie en Grece, qui a present appartient a ladite Seigneurie. Aussi y a deux licornes, l'une blanche comme lys, l'autre rouge changante en couleur de jaspe, l'une desquelles est si longue que le seigneur de la Guierche n'y pavoit advenir de sa longueur, ne tant qu'il pavoit lever son braz dextre.

Le landemain, qui fut le cinqiesme jour d'aoust, l'an susdit, le duc et Seigneurie, acompaigné des seigneurs ayans l'ordre au long des jambes, donna ung banquet a ladite dame en la grant salle dudit palays qui est la plus grande et la mieulx enrichie d'or et d'azur que je veys jamais ; car l'or y est couché sur verre, le tout cuyt en fournaise, qui durera mil ans, ce dient ceulx qui s'i congnoissent ; et y a autour de ladite salle plusieurs cheffz d'euvre en plate paincture, au plus pres du vif. L'on avoit fait des eschaffaulx a montées, en façon de degrez a monter aux temples, qui estoient bien tappissez tant de drap d'or que de tappiz de Turquie, ou ladite dame fut assise et le duc a senestre d'elle, puis les

⁶ *prasine*: couleur vert poireau

⁷ pierre précieuse rouge

ambassadeurs chacun selon son degré. Au⁸ meillieu de ladite salle y avoit un eschaffault de la haulteur de troys brasses qui se remuoit par sus quatre roux, lequel servoit pour dancier. Aussi servit de l'ysle de Sitarée [Cythère] ainsi que saurez cy apres. Le commencement du banquet fut en dances a la mode d'Ytallie, car icellui banquet estoit la fleur de beaulté et richesse de toutes les dames de la ville, qui povoient estre trois cens ou plus.

Puis vindrent six trompetes armoïées des armes du duc ; lesquelles firent faire place ; apres elles entrerent deux grans gysfres (*sic !*) sur lesquelz y avoit deux Albanays jouans du tabourin ; apres venoient deux serpens traynans un char triumpflant, sur lequel y avoit un herault et deux poursuyvans vestuz de tunicques d'or, portans les armes Saint Marc a l'espaule senestre chacun d'eulx, mais celles du herault estoient couronnées ce que n'estoient les autres. Ledit herault avoit unes lettres (*sic !*) lesquelles il presenta a celui qui faisoit le banquet, l'advertissant que le tout de son affaire estoit prest. Puis rechargerent et s'en retournerent querir ledit banquet, lequel fut de dragée et autres confitures avec plusieurs bons vins. La premiere serte⁹ fut d'un qurc¹⁰ rouge, lequel estoit tres bien fait, le tout porté autour de la salle sur testes d'hommes, ou sur leurs mains tant qu'ilz povoient les lever ; puis un Saint Marc ; et saichez que entre chacune faincte y avoit plat ou coupe d'or et d'argent, plains de confitures ou de vin ; et n'y avoit service ou il n'y eust quatre petiz guytons d'orpeau¹¹ fait sur lesquelz estoient les armes du Roy et de Vous, du roy de Hongrye, de ladite dame, et de Saint Marc et du duc de Venize.

Le tiers un char triumpflant ramé de verdure ; le .vme estoit une seraine au naturel se paignant ; le .vime un homme sauvage tenant un escu d'uchal, le chapeau servant pour timbre, en l'autre main un baston de Hercules, puis un flascon d'or, un lyon, puis une seraine a deux corps et a deux queues, un homme d'armes, troys déesses, une fontaine a face de lyons, un ours, un quoquatrix,¹² un daulphin venant en mer, trois déesses tenant chacune sa voile, et plusieurs navires en façon les ungs de carraques, les autres de galleres, les autres de fustes, plusieurs sortes de lyons, dragons, serpens, villes et tours. Et fut compté celuy jour, audit banquet quatre cens hommes portans lesdites faintes, tasses, flascons, coupes, ou autres sertes d'or et

⁸ *Ou* dans le texte

⁹ *serte*: service

¹⁰ *qurc*: cru

¹¹ *oripeau*: ornement de faux or ou faux argent

¹² crocodile

d'argent. Puis vindrent l'un apres l'autre offrir ce que dessus a ladicte dame et es nobles y estans.

Après la collacion faicte le parsus fut semé par la salle, car leur mode est que quant ilz font ung bancquet royal, jamais n'emportent que la vaisselle que le tout ne soit vuydé. Et ce fait, vindrent les tingres¹³ dessusdits avec leurs tabours, faisant le tour de la salle, puis ung temple estant sur ung char triumpflant, ouquel estoit le dieu Cupido tenant ung monde soubz ses piedz, en sa main ung septre royal environné de lampes alumées, puis ung beuffle a deux testes, puis ung chappeau papal ; sur ledit beuffle de chacun costé deux clefz passées en sautoier, puis ung cure (*sic !*) a lys d'argent ; une aille couronnée, ung Sainct Marc. Puis vindrent les heraulx et officiers d'armes dessusdits acoustrez comme dessus, estans sur troys monstres ; le premier monstre estoit ung cheval fer, le second estoit ung tingre aient teste d'homme, le tiers estoit ung beuffle, chacun tenoit une fleche en la main, puis ung bouc tout noir.

Après ung olifant et dessus ung grant homme armé, la teste revestue en turc, tenant ung monde en reyne d'une main, et en l'autre ung monde renversé ; autre homme turc sur ung ollifant, tenant une lance a main dextre, le monde en l'autre, le tout renversé, signiffiant que ladite dame seroit occasion de mectre leur regne a revers ; et telz estoient leurs escripteaux. Puis vint ung grant char triumpflant, trayné par deux ailles blanches, ouquel estoient Helayne et la noblesse de Grece qui la conduysoient en Citarée adourez les dieux. Puis sur ung ollifant trayné par deux tingres, ung dieu d'amours habillé a la turquaize, ayant couronne sur la teste ; puis une grant nef en laquelle estoit Paris et ses gens d'armes, ladite nef environnée de deux ballaynes. Puis ung char triumpflant ou estoient les déesses Venus, Pallas et Juno, lequel estoit trayné par deux synes (*sic !*) lesquelles avoient des monstres sur leurs testes, gectant le feu. Le tout des personnaiges dessus nommez descendirent en Sitarée ; Paris dança et se resiouyssoit avec ses gens ; ce faisant luy print fain de dormir et vint pres une belle fontaine, auquel lieu les dieux luy envoyerent une pomme d'or. Puis vint l'un des dieux aux déesses et les envoya veoir Paris, lequel ilz trouverent endormy tenant la pomme.

Chacune regardoit sa beauté ; il s'esveilla faisant l'estoné de veoir lesdites déesses, puis se leva et les baisa toutes troys, et apres donna la pomme a Venus ; de quoy il despleut aux autres déesses. Ce néantmoins ladite Venus luy donna la puissance qu'elle avoit pour de[s]tinée, signiffiant qu'il auroit la plus belle dame du monde. Apres luy dire ou il yroit c[h]ercher son adventure, print congé desdites deesses, puis

---

¹³ tigris

monte sur sa nef et vient descendre pres du temple ou estoit ladite Helayne en Citarée ; luy descendu, luy vint ung cheval blanc, sur lequel il monta ; et comme il l'essayoit vint ung cerf devant luy, a cause de quoy descendit et benda son arc turquoys et luy tira tant de coups qu'il le mist a mort, puis vient adourez les dieux et presenta une ville signiffiant Troye, laquelle il sacrifia de feu, puis se retira. Et Helayne vint faire sacrifice et prier aux dieux ; et Paris bien la regarda, si faisoit elle luy ; il s'avença et la prinst, et puis ses gens d'armes combattirent les gens de ladite Helayne et les tuerent. Puis ledit Paris vint desrobber le tresor du temple et enmena ladite Helayne a Troye.

Ainsi fut fine le bancquet. Ladite dame ce retira par mer a son logeys et fut conduite du duc hors le palays et de la seigneurie jusques a son logeys. Depuis ladite dame fut veoir l'Archenal, qui est a l'un des boutz de la ville, ou sont les navires et galeres en garde, en lieu que mer ne nulz gens de guerre n'y peult nuyre ; et est ung des grans cheffz d'euvre que l'on sauroit jamais veoir ; d'en parler en plus large je m'en deporterai pour ce que cy apres le pourrez veoir en protraicture.

Pour venir a la presentacion des lettres du Roy et de Vous, desquelles ledit seigneur de la Guierche avoit la charge, il partit de Padoua avant ladite dame et vint audit lieu de Venize ; auquel lieu trouva monsieur le Juge maige de Provence, ambassadeur du roy notre sire ; toutesfoiz il ne peut venir si secretement que le duc et seigneurie n'en feussent advertys ; et envoyerent au devant partie desdits seigneurs, avec des basteaux bien tappisiez, et luy assignerent jour d'audiance. Auquel jour ledit seigneur al[1]a acompaigné desdits Juge maige, de Joachin des Aubucs, l'un de voz escuiers, et plusieurs autres gentilzhommes. Le duc estoit en son pontificat et habit duchal ; au dessus de luy ung peelle de drap d'or ; et si estoit bien acompaigné de gens de conseil jusques au nombre de cent a six vingts gens a robbe longue. Ledit de la Guierche entra en la salle ou fut fait le bancquet dessusdit ; et marchoit au devant ledit Bretagne, comme l'office le donne, vestu de votre coste d'armes, partie en pal de France et de Bretagne, car il fut advisé que l'un des heraulx demoureroit avec ladite dame, et y demeura ledit Ageneiz. Le duc descendit troys degretz, et ledit seigneur de la Guierche avec la compaignye dessusdite en monta troys autres ; la main luy présentée et les lettres du Roy et de Vous, le duc le prinst par la main et le fist monter au plus pres de luy et mist lesdits de la Guierche et Juge maige, l'un a dextre de luy et l'autre a senestre ; puis fist ouvrir les lettres a ung secretaire nommé messire Gaspie, lequel leut couramment lesdites lettres en françoys, et fist lecture ytallienne si couramment comme si les eust translataées de l'un langaige en l'autre. Ledit sieur de la Guierche dist sa creance et fist les recommandacions du Roy et de Vous, puis sa

harangue en façon que le duc et seigneurie estima bien son dire ; puis deviserent de plusieurs choses. Et apres ce fait, prindrent congé du duc et seigneurie et vindrent a leur logeys ; auquel lieu luy fut envoyé plusieurs sortes de vivres et chosses estranges.

Ma souveraine dame, il vous plaira m'avoir pour excusé de vous escrire si privement, mais votre plaisir a esté de me commander veoir a ce present voyaige et de vous faire savoir des honneurs faitz a ladite dame. Toutesfoiz pourtant que suis nouveau officier et assez mauvais painctre, s'il y a quelque chose mal couchée soit en escripture ou en protrecture, il vous plaira me pardonner pour ceste foiz ; et une autrefoiz, je me tray peine a faire mieulx a l'ayde de Dieu, auquel je pryé, ma souveraine dame, qu'il vous doit bonne vie et longue. Escript a Venize le .xviie jour d' [août 1502]

VIII. Fejezet

FOIX-CANDALE-I ANNA UTAZÁSA A VELENCEI KÖZTÁRSASÁG TERÜLETÉN

[f. 5.] Legkeresztényibb, legfelségesebb, leghatalmasabb, legkiválóbb hercegasszony, igen tisztelt és nagyságos úrnőm, olyan módon és akkora alázattal, ahogy csak tudom, kegyelmébe ajánlom magam. Mivel ismerem, hogy ön kedvét leli a kegyes szórakozásokban, és istentisztelet után szívesen hallgatja azokat a felséges és dicsőséges dolgokat, amelyek szintén erényes tettekre sarkallnak, ahogy az minden módon illik az olyan nemes emberekhez, mint a császárok, királyok, hercegek, királynék és hercegnők, grófok, bárók, és más, alacsonyabb rendű emberek, nevezetesen, tudni és meghatározni azokat a nemesi cselekedeteket, amelyeket nem pusztán a fegyverek által visznek véghez, hanem a fejedelmek fiainak és leányainak szülei és rokonaik által kötöttest szövetségei és házasságai révén is; valamint a nekik valamennyi fejedelemségben juttatott tiszteletadást, az alábbiakban láthatja azt a fogadtatást, amelyben a legfelségesebb, leghatalmasabb és legkiválóbb hercegnő, Foix-i Anna, Magyarország, Csehország és Lengyelország¹ királynéja részesült a velencei köztársaság városaiban és településeiben. A mi király urunk és az Ön területein és tartományaiban a számára nyújtott tiszteletadásokról nem kívánok beszámolni, mert túl hosszú lenne azokat elbeszélni, és nem is voltam ott minden alkalommal a mondott városokba való bevonulásakor.

Először is:

A Kegyelem 1502. évének július 13. napján a mondott hölgy Cremába érkezett, amely nagy, fallal körülvett város, a töltésen túl elnyúló várakai nagyon szélesek, folyóvízzel teliek, kád formában kiásottak, és jól megerősítettek. Ez az első város a Signoriában azon az úton, amerről a mondott hölgy érkezett. Ezen a napon a mondott hölgy aranyszóttes ruhába volt öltözve, gazdagon díszítve gyűrűkkel, csakúgy mint lán-

---

¹ Bár II. Ulászló a lengyel Jagelló házból származott, valójában nem volt Lengyelország uralkodója, emiatt Annát sem illette meg a lengyel királynéi cím.

cokkal, drágakövekkel és más ékességekkel, amelyeket már nem is illik megemlítenem, hiszen annyira egyezik ama nemes ház szokásaival, amelyből származik. Lehetetlen volt nála gazdagabban ékesített, vagy jobb nevelésű hölgyet találni. Azon a napon a mondott hölgy pejszínű poroszkalovon ült, amelynek nyeregtakarója és lószerszáma aranyszőttesből készült, gazdagon díszítve karmazsinvörös bársonnyal, s az egészet aranyzinórok ékesítették, valamint görög A A betűk, utalva arra, hogy Annának hívják. A mondott hölgy mögött haladt nagynénje, a saluzzói márki felesége,² a mondott hölgy apjának nővére, aki karmazsinvörös bársonyruhát viselt és aranyszőttes uszályos köpenyt, poroszkalovon ülve, amelynek nyeregtakarója és lószerszáma a fentiekhez hasonló volt. Utána vonult huszonöt hölgy és hajadon, mind karmazsinbársonyba öltözve, szépen és gazdagon díszítve mindenféle gyűrűkkel, mindegyik rangja szerint. A mondott hölgy kíséretében haladtak a magyar követek, Nyitra püspöke³ és Telegdi István uraság,⁴ valamint Gepsista György,⁵ s számos más magyar nemesúr. A király őfelsége és az Ön részéről ott volt Claude de Est, Lodi püspöke,⁶ Guierche ura⁷ és Galeazzo vikomt,⁸ s számos más jeles személy, úgy mint François de Foix, a mondott hölgy fattyútestvére, Carlo (Charles), Saluzzo protonótáriusa,⁹ Meslac ura,¹⁰ a mondott hölgy kísérő lovagja, Guillaume de Boyssel, a mondott hölgy udvarmestere, s számos nemesúr, úgy a király, mint az Ön kíséretéből, olyan nagy számban, hogy hosszú lenne elsorolni. Mindannyian a mondott hölgy előtt haladtak, mindegyik a maga rendje szerint. A legközelebb hozzá Ageneiz és jómagam, Bretagne voltunk, Franciaország és Bretagne címereibe öltözöttek.

A mondott hölgy fogadására mintegy háromezren jöttek a város elé, köztük a település podestája és kapitánya, száz, hosszú ruhába öltözött férfival, jogászokkal, s más tudósokkal, akik bársony, szatén

² Marguerite de Foix-Candale, Anna nagynénje, II. Lodovico saluzzói örgróf (1475–1504) felesége.

³ Bacskai Miklós nyitrai püspök 1501–1503 között.

⁴ Telegdi István, királyi tanácsos, aki Ulászló nevében, *procuratio* útján feleségül vette Foix-i Annát.

⁵ Besseni György, Ulászló cseh származású követe a francia udvarban, aki a házassági tárgyalásokat vezette.

⁶ Claude de Seyssel, XII. Lajos tanácsosa, Lodi megbízott püspöke 1501–1512 között.

⁷ François de Tournemine (1457–1529), breton báró.

⁸ Galeazzo di Sanseverino, Castelnuovo vikomtja.

⁹ Carlo Domenico, a saluzzói örgróf testvére.

¹⁰ Jean Gozon, Mélac ura, egyike azoknak, akik Anna kíséretéből Magyarországön telepedtek le.

és skarlát ruhákban voltak öltözve. Velük volt még mintegy négyszáz katona, sodronyvértbe, díszes ingbe, itáliai könnyű sisakba öltözve, zászlókkal, pikával, karddal, vagy puskával felszerelve. Aztán a városból a hölgyek elé mintegy hatvan olyan szép hölgy érkezett, amelyet csak találni lehet, aranyozott bársonyba és karmazsinszín szaténba öltözve, gazdagon díszítve láncokkal és drágakövekkel, tizenkét hintón érkezve, az ország szokásai szerint, amelyek karmazsinvörös szatén és aransávokkal voltak borítva, a hintók tulajdonosainak címereivel díszítetten, amelyeket a hintók rendjében itt bemutatok. Minden kocsi két nemesúr vezetett, gazdagon öltözve. Így érkeztek a mondott hölgy elé, és nagy tisztességgel üdvözölték. Aztán a városkapuhoz érteztünk, ahol a mondott hölgy elé járult az esperes, a káptalan, s más egyházi személyek, mintegy száznegyven-százhatvanan, mind drága sapkába öltözöttek, ugyanígy a négy koldulórend, s a két monasztikus rend, fehérbe és feketébe öltözöttek, arcukat elfedvén, kivéve két lyukat, hogy lássanak. A hátuk mezítelen volt, mindannyian vasláncot tartottak a kezükben, amelyekkel magukat ütötték. Minden rendnek zászlaja és keresztje volt, s számos ereklyét is magukkal hoztak. Aztán a mondott hölgynek felmutatták a keresztet, amelyet megcsókolt, és aranszöttes baldachinernyőt nyújtottak föléje, amelyet négy, karmazsinvörös bársonyruhát viselő helyi nemesember tartott. A baldachin körül helyezték el a király és az Ön címereit, valamint a magyar király, a mondott hölgy és Szent Márk jelvényeit, ahogy az alább látszik. És tiszteletére hatvan kisebb és nagyobb ágyú nyitott tüzet. Amikor a városkaputól a szállásáig ment, egy nagy és igen széles utcán, amelyet a fentebb említett címerek díszítettek, az Egyház ment a jobboldalán, a Törvény a balon, s középen haladt a Nemesség. A követek, úgy az egyháziak, mint a világiak, a hölgy közelében meneteltek, kivéve a heroldokat. A mondott podestà¹¹ és kapitány előtt menetelt két szép fiatal fegyvernök, két erős karddal, amelyeknek keresztje, gombja és markolata aranyból volt, karmazsinvörös bársonyborítással, s a két kard között a mondott podestà és kapitány címerei lógtak. S a mondott podestà címere: bal harántosztott, arany és kék színű pajzs, ráhelyezett vörös oroslánfej-jel. A kapitányé pedig: hasított, ezüst és fekete színű pajzs, ráhelyezett aranyleopárd, fegyveres, nyelves, vörös koronával, ahogy az itt látható.

A két fegyvernök előtt ment hat trombitás és négy nemesúr, akik zászlajaikat hordozták, s a zászlók és trombiták az említett címerekkel voltak ékesítve.

És ilyen módon a mondott hölgyet a szállására vezették. És vacsoránál számos ajándékot kapott kenyér és kis hordóban felszolgált

¹¹ Crema podestája ekkor Alvide da Mula.

bor formájában, volt ott gyümölcs, mindenféle színű érdekes édesség, egyike állatot formázott, másika férfit, asszonyt és madarat, s mindet ezüsttálon szolgálták fel, mintegy száz vagy százhusz tálcán. És mindegyik fogásra rátűzték az említett nagyurak és hölgyek címeres zászlaját. Majd vacsora után megérkeztek a város nemesurai s -aszszonyai, gazdagon felöltözve, számos hangszerrel egyetemben, hogy táncoljanak, s mulattassák a mondott hölgyet. És a hölgyek között volt Antonio Maria úr felesége,¹² lányaival és unokahúgaival együtt, akiket Galeazzo úr mutatott be, s akiket a mondott hölgy melegen üdvözölt, mivelhogy Galeazzo úr rokonai voltak. A hölgyek között volt aztán egy Magdaléna nevű asszony is, aki férfiruhában jelent meg, ami nagyon jól állt neki, s a lehető legjobban játszott minden hangszeren. A tánc és a könnyű vacsora után elbúcsúztak a mondott hölgytől, felajánlva neki szolgálataikat, mintha csak fejedelmük vagy uruk volna.

A mondott év mondott hónapjának 16. napján megérkezett a mondott hölgy Bresciába, egy igen nagy városba, amely síkvidéken fekszik, erős falakkal és nagy várarkokkal, de nincs jelentősebb folyója, csak kisebb patakjai, amelyek az utcákon át folynak. A mondott hölgy elé mintegy háromezren járultak a város előtt, oly módon, ahogy fentebb már említettem, csupán annyi különbséggel, hogy többen voltak, felerészben egyháziak, felerészben pedig a törvény emberei, katonák, hölgyek és kisasszonyok. És amilyen sokan voltak, annyival gazdagabban voltak ékesítve, mert a hölgyek hintóinak többsége aranyszóttessel volt borítva, míg másoké karmazsinvörös szaténnal. És minden hintón háromszög-pajzs és tárcsapajzs formájában ott függött tulajdonosának címere. És rendben haladtak, ahogy fentebb említettem, mindenki rangja szerint, ahogy az az itt ábrázolt címereken látszik számukkal együtt.

A mondott urak előtt menetelt két fiatal fegyvernök két kardot hordozván, ahogy már említettem korábban, annyi különbséggel, hogy az itt függő címerek háromszögpajzs és tárcsapajzs formájában voltak ábrázolva. A podestà¹³ címere: aranypajzs, három fekete, nyitott szájú vaddisznófejfel, két fej a pajzsfőn, és egy a pajzlderék közepén. A kapitány¹⁴ tárcsapajzsa pedig: arany tárcsapajzs, hermelincölöppel. És volt ott hat trombitás, arannyal átszótt vörös szaténból készült címeres zászlókkal. És a podestà, valamint a kapitány címereit itt ábrázolom.

¹² Antonio Maria di Sanseverino (1454–1509), a fent említett Galeazzo testvére. Felesége Margherita Pio di Carpi.

¹³ Az eredetiben tévesen kapitány szerepel. A podestà ekkor Piero Capello velencei nemes.

¹⁴ Marco da Molin velencei nemes.

Miután a mondott urak és hölgyek üdvözlétüket és hódolatukat kifejezték, a mondott hölgy a kapuig vonult, ahol a díszruhába öltözött püspök fogadta mintegy kétszáz kanonokkal és más egyházi személyekkel együtt, akik közül száznegyvenen aranyszóttésből és karmazsinbáronyból készült köpenyt viseltek. Velük volt a négy koldulórend és a két monasztikus rend is, s még egy szerzetesrend, amelyet Szent Jeromosnak neveznek, s mind keresztet és zászlókat hordozott. A kapunál a mondott hölgynek felmutatták a keresztet és az ereklyét, amelyeket megcsókolt, majd fehér damasztbaldachint vontak felé, amelyet az említett fejedelmek és hercegnők címerei díszítettek. És a baldachintakaró belsejében egy nagy címerpajzson a magyar király és a mondott hölgy címereit ábrázolták.

Aztán érkezett háromszáz egyetemi doktor és licenciátus, mind seiyembe vagy skarlátba öltözötten, s hódolatukat fejezték ki a mondott hölgy előtt, majd négyesével megemelték a baldachint, ahogy az számukra elrendeltetett, és így haladtak tovább. És a püspök a mondott hölgy közelében maradt a mondott heroldok előtt. És így vezették a mondott hölgyet a szállásáig, amely a város nagysága miatt messze volt, s amelyet kárpittal vontak be, s mindenütt a mondott fejedelmek és hercegnők címerei díszítették. Majd ajándékokat adtak át neki, mint a korábbiakban is, de az esemény ez alkalommal ünnepélyesebb volt, mert egy gyönyörű ezüst pohárszéken helyezték el az ajándékokat, amelyek teljesen el is borították az asztalt. Vacsora után a mondott város urai és hölgyei hangszerekkel együtt a szállásra érkeztek és táncoltak a mondott hölgy szórakoztatására. Ezután a hölgy tudakozódott a város nevezetesebb dolgairól, és többek között megmutatták neki, hogy miként tudnak felfegyverezni húszezer embert, páncéllal vagy sodronyínggel, könnyű sisakkal, hadizászlókkal, alabárdal vagy lándzsával, szűrő és vágó kardokkal. Aztán visszavezették a mondott hölgyet és elbúcsúztak tőle, felajánlva neki szolgálataikat, mintha csak fejedelmük vagy uruk volna.

A mondott év mondott hónapjának 18. napján megérkezett a mondott hölgy Veronába, amely nagy város, fenségesebb, mint Brescia, annál is inkább, mert egy nagy és igen mély folyó szeli át a várost. És ősidőktől három városból áll a település, amelyeket fal választ el egymástól, és a folyó egyik partján egy erős vár áll, ahonnan ki lehet jutni a szárazföldre a mondott folyón keresztül, amelyen fedett kőhíd ível át.

A mondott hölgy előtt haladtak a város elöljárói, mint például a podestà¹⁵ és a kapitány¹⁶ a törvény embereivel és katonákkal, ugyano-

¹⁵ Bernardo di Niccolò Bembo, velencei nemes.

¹⁶ Giovanni di Pietro Mocenigo, velencei nemes.

lyan, sőt nagyobb számban, mint Bresciában, s volt velük hat nemesúr, akik hat lobogót hordoztak, valamint hat trombitás, akiknek zászlói aranyzinóros azúrkék szaténból voltak, a zsinórok között ezüstsávval. És itt láthatóak a mondott podestà és kapitány címerei. A podestàé a következő: harántpólyás és cölöpös osztás mindegyik mezőben két arany és vörös cikkelyel, ezüst boglárpajzzsal, a kapitányé pedig: nyolc osztott arany és vörös cikkelyes mezővel, ugyanilyen osztott mázas pólyával. Ezek a címerek voltak az előttük hordozott kardokról lelógó zászlókon is, ahogy ez az alábbiakból is kitűnik.

Azután következtek a hölgyek nagy számban, mert volt ott húsz hintó, melyek közül tíz aranyszóttessel, szürke és fekete sávos szaténnel volt díszítve, míg a másik tíz sárga és vörös szaténnel. A mondott hölgyek nemesasszonyok lehettek ruházatuk és viselkedésük alapján ítélve, s a hintók lovainak takarói selyemből készültek, ami miatt megkérdeztem, hogy miben különböznek eme városiak a többitől, s azt válaszolták, hogy ezek majd' mind nemesemberek, akik járadékokból élnek, míg a többiek a tudomány emberei. És a mondott hintók oldalán a tulajdonosok címerei függtek, ahogy az itt látszik.

Aztán a hölgyek a mondott hölgy elé járultak, s nagy tisztességgel köszöntötték, majd mindannyian rendben, szokásuk szerint a városkapuhoz mentek, ahol a mondott hölgyet a katedrális dékánja és káptalanja fogadta a négy koldulórend és a monasztikus rendek tagjaival, akik gazdag köpenyekbe voltak öltözve, arany- és ezüstszóttésekbe, valamint karmazsinbársonyba. A dékán felmutatta a keresztet, amit a mondott hölgy megcsókolt. Aztán érkezett háromszáz egyetemi doktor és más licenciátus, akik miután üdvözölték, csatlakoztak az egyháziak és a törvénytudók menetéhez, mindenki a maga rendje szerint. Aztán a négy doktor a mondott hölgy fölé helyezte a baldachinernyőt, amely aranyszóttésből és csíkos karmazsinbársonyból készült, s oldalán függtek a fentebb említett országok címerei. Ezután a mondott hölgyet a szállásához vezették, ami nagyon messze volt, a város nagysága miatt. És a városba való beléptekor a várban és a városban nyolcvan nagyobb és kisebb ágyú lövése fogadta, oly módon, hogy a mondott hölgy lova megijedt a főutcára való beléptekor. Az utca egyébként drága selymekkel és szövetekkel volt feldíszítve, a terek pedig zöld gallyakkal. Aztán ajándékokat adtak neki, ahogy azt korábban mondtuk, és felmutattak egy nagyon szép ereklyét, amely az igazi keresztből való, karvastagságú, a feszülethez hasonló, s egyéb ereklyéket is, melyeket hosszú lenne felsorolni. Vacsora után nagy számban eljöttek a város urai és hölgyei zeneszerszámokkal, táncoltak, majd elköszöntek a mondott hölgytől, felajánlva neki szolgálataikat, mintha csak fejedelmük vagy uruk volna.

A mondott év mondott hónapjának 22. napján megérkezett a mondott hölgy Vicenza szabad városába. Fogadására négyezren jöttek a város elé, köztük a podestà és a kapitány, nagy számú törvénytudóval és katonával, hölgyek tizenöt hintóval, amelyeknek fele sárga és zöld szaténnal volt borítva, míg a többi fehérrel és világoskékkel, s körben címerpajzsokkal, ahogy azt fentebb említettük, s ahogy az itt látszik. És volt ott kilenc hadilobogó és zászló, valamint hat trombitás. A lobogók sárga és világoskék csíkozásúak voltak, és ott volt a podestà¹⁷ és a kapitány¹⁸ címere is – ahogy azt fentebb említettük – a kardokon függve. A podestà címere: ezüst és vörös vágott pajzs, rajta fekete oroszlán, fegyveres, nyelves, aranykoronával. A kapitányé pedig: fekete pajzs arany szarufával, ahogy az itt látszik.

Az urak és hölgyek, miután üdvözölték a mondott hölgyet, rendben a városkapuhoz vonultak, amely karmazsinvörös szaténnal volt díszítve, s rajta függött Franciaország, Bretagne, Magyarország és a Signoria címerpajzsa. Majd áthaladt a mondott hölgy a kapun, ahol az albániai Antivari érseke¹⁹ fogadta, egyházi díszruhában, akinek püspöksüvegét húszezer dukátra becsülték a rajta levő drágakövek miatt. Az érsek kíséretében volt a dékán és a káptalan, a koldulórendek, s a többi szerzetesrendek, gazdag köpenyekbe öltözöttek. Az érsek felmutatta a keresztet, amit a mondott hölgy megcsókolt. Az érsek, miután üdvözölte, felszállt öszvéreire, majd a doktorok és licenciátusok üdvözölték a hölgyet. Ezután négy doktor a mondott hölgy fölé helyezte a baldachinernyőt, amely fehér és sárga csíkozású damasztból készült, s körben a mondott fejedelmek és hercegnők címerei díszítették. Majd rendben a gazdagon feldíszített főutcára mentek, amelyet mindenütt a mondott címerek ékesítettek. A város első útkereszteződésénél, a mondott hölgy útvonalán volt egy Jessze fája, ennek közepén pedig egy Miasszonyunk szobor. Mindegyik ágon angyalok, karmazsinvörös szaténba öltözöttek, s a tunikájukra egyeseknek Franciaország, [f. 6.] másoknak Bretagne, megint másoknak Magyarország és a mondott hölgy címerei voltak varrva, s mindegyik aranygömböt tartott a kezében. És a fa legtetjén, a mondott Miasszonyunk fölött volt egy gömb, ezen egy aranyruhába öltözött, aranykoronát viselő hölgy, mely korona igen gazdagon volt díszítve drágakövekkel, s akit az általa hordott felirat szerint Nemességnek neveztek. A hölgy üdvözölte a mondott hölgyet, neki ajándékozva a várost, annak polgárait és lakóit, felajánlva neki szolgálataikat, mintha

¹⁷ Andrea Trevisan, velencei nemes.

¹⁸ Bernardo Donado, velencei nemes.

¹⁹ Filippo Gaius, Antivari (ma Bar, Montenegró) velencei származású érseke.

csak fejedelme vagy ura volna. És azt mondta, hogy a mondott hölgy házassága, származása miatt az egész kereszténységet szolgálni fogja.

A második útkereszteződésnél volt egy nagy kerék, melyen tizenkét, sárga szaténba öltözött, különféle ékszerekkel díszített királynő ült, koronával a fejükön, és folytonosan a mondott keréken forogva azt mondták, hogy egyesülvén Fortunát hivatottak legyőzni, s uralják annak kerekét. A magasban volt egy király, akit Cupidónak neveztek, aki lábaival egy gömböt forgatott, amelynek oldalán két éneklő angyal azt dalolta: „*Benedictus qui venit*” (Áldott, aki jó).

A harmadik kereszteződésnél volt egy zöld oszlop, amelyen Ámor istene tartózkodott attribútumaival együtt, és ahogy a mondott hölgy elhaladt előtte, elővett egy aranyalmát és, ahogy az a szájából előbukkanó feliraton olvasható volt, jövendőként jó hírnevet és gazdagságot ígért neki.

Egy újabb kereszteződésnél volt három istennő, karmazsinvörös szaténba öltözöttek, ruhájuk úgy ki volt vágva, hogy látszott a mellük. Nagyon szép, eladósorban lévő, 15-16 éves lányok voltak, mezítelen karral, fehér ruhában, földig érő hajjal, ékszerekkel gazdagon díszítve, s valamennyien hatalmat jósoltak a mondott hölgynek.

Így vezették a mondott hölgyet a szállásáig az érsek társaságában, és az egyháziak egész úton énekeltek. Ezután megajándékozták, ahogy és amiképpen korábban említettük. Aztán a város urai és hölgyei zeneszerszámokkal mentek hozzá, táncoltak és mulatságokat tartottak a mondott hölgy szórakoztatására. Aztán elbúcsúztak tőle, felajánlva neki szolgálataikat, mintha csak fejedelmük vagy uruk volna.

A mondott év mondott hónapjának 25. napján megérkezett a mondott hölgy Padovába, amely nagyobb város, mint bármelyik másik. A mondott hölgy elé mintegy ötezren jöttek, a város podestája²⁰ és kapitánya,²¹ törvénytudókkal, nemesekkel, polgárokkal és katonákkal, akik legalább ezerkétszázan voltak, úgy lovon, mint gyalogosan. Mert volt ott legalább hétszáz puskás katona, akik előtt menetelt hét zászlós, hat trombitással. A zászlók és lobogók világoskék és sárga felezetű szaténból készültek, a podestà címereivel, amely: vörös címerpajzs, ezüst hasított boglárpajzssal, ahogy az itt látható. És a kapitány címerével, amely: arany pajzs, két bástyafogazott keskeny pólyával, ahogy itt látható. És két fegyvernök kivont karddal a kezében ment előttük, amelyen címerek lógtak, ahogy azt korábban már említettük. Aztán huszonöt hintóval hölgyek érkeztek, s a kocsik némelyike aranyszóttessel, mások bársonnyal, ismét mások szaténnal vagy karmazsinvörös damaszttal

²⁰ Tommaso Mocenigo, velencei nemes.

²¹ Andrea Venier, velencei nemes.

voltak borítva. Szépségük és gazdagságuk leírásától most eltekintek, mivel az összes korábbit felülmúlták. Az üdvözlések után elindultak, azt kiáltván hangosan: „*Marco*”, egészen a városkapuig, ahol a mondott hölgy találkozott a többi hölgygel, akik előtte mentek, az úton levő nagy por miatt. Hintóik oldalán függtek címereik, úgy ahogy azt korábban említettük, s ahogy az itt látszik.

A városkapunál a mondott hölgy elé járult a dékán és a káptalan, mintegy háromszáz kanonokkal, s más egyháziakkal együtt, ott volt a négy koldulórend, a két monasztikus rend, egyesek Szent Jeromos rendjéből valók, mások violakékbe öltözöttek, díszes köpenyekkel. Köszöntötték a mondott hölgyet, majd felmutatták neki a keresztet, amelyet az megcsókolt. Majd megérkezett az egyetem küldöttsége, legalább nyolcszáz doktorral és licenciátussal, legtöbbször aranyruhába, karmazsinvörös bársonyba öltözöttek, s a legsilányabb ruha is skarlát volt. Az üdvözlések után a hat legelőkelőbb ember fogta meg a baldachinernyőt, amelynek hat aranyozott rúdja volt, és minden egyes rúdon kis selyemzászló, a főntebb említett fejedelmek és hercegnők címereivel. És a fehér damasztból készült baldachinernyő oldalain hasonlóképpen a mondott címerek voltak, ahogy azt főntebb említettük. Aztán rendben vonultak, a kárpitokkal díszített főutcán, mindenki saját rangja szerint. Így vezették a mondott hölgyet ahhoz a palotához, ahol a szállása volt.

A palota díszítéséről nem beszélek most, mert kívül és belül mindent a mondott fejedelmek és hercegnők címerei borítottak, s nem volt olyan ágy, takaró, párna, amelyet ne arannyal hímeztek volna ki. Amikor a mondott hölgy ideérkezett, a muskétások és a város ágyúí díszlovásokat adtak le, olyan erővel, hogy minden megremegett. Ajándékokat adtak át neki, olyan módon, ahogy azt korábban említettük, és a palota dísztermében szolgáltak fel neki, amely a nemesek számára volt fenntartva. A teremben volt egy csodálatosan szép ezüst tálalószekrény, arannyal, faragásokkal és drágakövekkel díszítve. Vacsora után a város urai és hölgyei zeneszerszámokkal a mondott hölgy szórakoztatására érkeztek. Táncoltak, majd elbúcsúztak tőle, felajánlva neki szolgálataikat, mintha csak fejedelmük vagy uruk volna.

Ebben a városban található Páduai Szent Antal teste, és az első kép, amit Szent Lukács valaha is festett a Miasszonyunkról,²² valamint számos szép ereklye, melyeket hosszú lenne elsorolni, s amelyeket megmutattak a mondott hölgynek.

---

²² Páduai szent Antal ereklyéi a Sant'Antonio bazilikában találhatóak. Az itt említett festmény egyike a Lukács apostolnak tulajdonított freskóknak.

Másnap megérkezett a magyar követség Padovába, nagyjából négyszáz lovassal, akik a mondott hölgy palotája előtt vonultak el, aki végignézte, ahogy rendben elmasíroznak. És mind szépen ültek lovaikon és gazdag ruhába voltak öltözve. Ezután elmentek a szállásukra, majd másnap a következők jöttek üdvözölni a mondott hölgyet: Bacsikai Miklós, a magyarországi Nyitra püspöke, Lőrinc, Újlak hercege, Boszniai Miklós király fia,²³ akinek országát a törökök uralják jelenleg, Bátor gróf,²⁴ a magyarországi Győr püspöke, az esztergomi érsek fivére,²⁵ Tamás úr, Szentgyörgy grófja,²⁶ Ország Mihály, Magyarország első bárója,²⁷ Mátyus János báró,²⁸ Gepsista György, Bethlen János,²⁹ Capellanus János,³⁰ Bot András lovag,³¹ Telegdi István úr, s mindannyian üdvözölték a mondott hölgyet. Majd a győri püspök üdvözlőbeszédet tartott, ismertette király uruk hódolatnyilvánítását és bemutatta a király leveleit a mondott hölgynek, amelyeket Lodi püspöke, Claude de Est úr olvasott fel, s válaszolt és üdvözölte a küldöttséget a hölgy nevében olyan módon, hogy azóta is magasztalja számos személy, aki jelen volt. Ezek után mindenki visszavonult vacsorázni.

A mondott év augusztusának első napján megérkezett a mondott hölgy Velencébe. Padovától vízen utazott egészen Velencéig, s a két város között huszonötezer öl a távolság, bár a tenger csak húszezer öltre van, de vannak kis folyók, amelyeket zsilipekkel duzzasztanak fel, és a hajók egészen Lisa Fusinaig³² mennek, ahol két vízimalom található. Ezen a helyen van egy töltés, amelynek az egyik oldalán a tenger van, s a másik oldalán marad az édesvíz, mindez egy mocsaras vidéken. És írok arról is, hogy miként emelik fel a hajókat csörlődobok, s egyéb furcsa szerkezetek révén, s jutnak el azok egyik városból a másikba. De a Signoria előre látta ezt a helyzetet és a mondott hölgy elé küldött nyolcvan fedett bárkát egészen Padováig, melyeknek egyik fele kívül-belül faliszőnyeggel díszített, a többi pedig fenyődeszkákkal borított

²³ Újlaki Lőrinc (1460k. – 1524). Apja, Újlaki Miklós 1471–1477 között boszniai király.

²⁴ Bátor György, királyi lovászmester (?–1534)

²⁵ Szatmári Ferenc, győri püspök (1495–1508), Bakócz Tamás esztergomi érsek testvére.

²⁶ Szentgyörgyi és Bazini Tamás

²⁷ Valójában Ország Mihály korábbi nádor fia, Lőrinc.

²⁸ Talán Matucsinai János lovag

²⁹ Bethlenfalvi Thurzó János, boroszlói koadjutor

³⁰ Talán Jean Chapelain francia humanista

³¹ Bajnai Both András (?– 1511), 1506 után horvát-szlavón bán.

³² Lizza Fusina, ma Fusina, Olaszország, mintegy hat km-re Velencétől.

volt, s elhajóztak egészen a mondott Lisa Fusináig, ahol a mondott hölgy kiszállt, míg a hajókat átzsilipelték.

Ezen a helyen eléjött 700–800 nemesember Velencéből, damasztbársonyba és karmazsinszaténba öltözöttek, az üdvözlésére. És nagyobb hajókra és bárkákra vitték őket, hogy biztonságosabban utazzanak. A hajók között volt egy galeaszhoz hasonló jármű, drága szövetekkel borítva a mondott hölgy számára. Azután üdvözölték, hódolatukat fejezték ki, és mindenki tengerre szállt. Így hajóztak el egészen a Szent György apátságig,³³ amely egy tengerrel körülvelt szigeten található, ahol a mondott hölgy kiszállt, s ott fogadta és üdvözölte őt 700 vagy 800 nemesúr, mind selyembe és skarlátba öltözöttek. Aztán felszálltak egy nagy hajóra, amelyet legalább negyven evezővel hajtottak. A hajó aranyzöttessel és karmazsinvörös szaténnal volt borítva belül.

És a mondott hölgy elé legalább száz bárka érkezett, olyanok, mint a nantes-i bárkák, amelyek mindkét oldalukon csúcsosak [†††]. Így hajózott a mondott hölgy Szent Blasius és Cataldus templomáig,³⁴ ami egy másik tengerrel körülölelt sziget Velence közelében, mintha az elővárosa lenne, bár a tenger közöttük van. Ezen a helyen a mondott hölgyet a dózse³⁵ és a városi tanács, több mint 1200 ember fogadta, mindannyian aranyzöttesbe, bársonyba, damasztba és karmazsinszaténba öltözve. A legcsekélyebb ruha is skarlát volt. A dózse aranyzöttes ruhát, s hasonló sapkát viselt. Ami a mondott hölgy ruházatát illeti, erről nem kell többet beszélnünk, mert díszes és fodros karmazsinvörös bársony alapú aranyzöttes ruhát viselt, gazdagon felékszerezve és díszítve. És mindenki olyan szépnek tartotta, olyan okosnak és jólneveltnek, hogy úgy tűnt, mintha mindig is csak elegáns módon viselkedett volna, s királyi fogadásokat vett volna részt. A dózse, miután üdvözölte, kézen fogta és levette fejedelmi sapkáját, majd minden mondott nemesúr megcsókolta a hölgy kezét.

Ezután átmentek egy másik, Busentore nevű hajóra,³⁶ amely olyan, mint egy királyi hintó vagy hajó, mert csak arra szolgál, hogy a dózsét szállítsa, amikor körbejár a városon ünnepekkor,³⁷ vagy amikor valamely fejedelem elé utazik, hogy üdvözölje őt. A hajó elején és orrfelépítményén két életnagyságú aranyoroszlán díszelgett. Az egyik a dózse

³³ A velencei San Giorgio in Alga szigetéig.

³⁴ Santi Blasio e Cataldo temploma Giudecca szigetén, Velencében. A bencés épületet 1895-ben lerombolták.

³⁵ Leonardo Loredan, 1501–1521 között velencei dózse.

³⁶ Bucentoro vagy Bucentaurus, a dózse díszhajója.

³⁷ Ez nyilván a Festa della Sensa, a tenger eljegyzésének ünnepe, amelyet Mária mennybemenetelének napján tartottak.

ült, s levéve fejedelmi sapkáját, jobb kezében kardot tartott, a balban pedig a Törvényt szimbolizáló mérleget. A hajó tatjánál egy igen nagy narancsfa állt, amelynek tetején egy aranyból készült gömb, alatta pedig egy nagy karmazsinvörös szaténlobogó volt. Erre egy nagy Szent Márk kép volt festve a dózse címerével együtt. A mondott címer a narancsfa alatt egy címerpajzson volt: vágott, arany és kék pajzs, hat rózsza egyiken és másikon, három a pajzsfőn, kettő és egy a pajzsderékon, a pajzs tetején a dózse sapkájával, ahogy az itt látszik.

A mondott Bucentaurus gazdagon volt díszítve aranyszóttésekkel. A tatfelépítményen négy sorba padokat helyeztek el, ahol a hölgyek ültek, számuk 240 körül lehetett, mindannyian aranyszóttes, bársony, damaszt vagy karmazsinvörös szaténruhát viseltek. Annyira gazdag ruházatuk volt, hogy övüktől a fejükig, az arcukat kivéve, mindent drágakövek, gyémántok, rubintok, smaragdok, topázok, gyöngyök és más ékességek díszítettek, olyan nagy mennyiségben, hogy ha megmozdultak, minden csillogott. Így szállt fel a mondott hölgy a Busentoréra. Megjelenésekor a hölgyek eléjárultak és üdvözölték. Elöl haladt a dózse lánya és unokanővérei, akik mindenütt megelőzik a többi hölgyeket, és mindegyik megcsókolta a mondott hölgy kezét. Majd a hölgy és a dózse leültek egy gazdag szóttessel borított padra, és a hölgy jobbján foglalt helyet a pápa ott tartózkodó követe, Tibultinus püspök,³⁸ balján pedig az angol király követe, Gaufray Bleist,³⁹ s vele heroldja, Sommerset.⁴⁰ Ugyancsak itt ült a ferrarai herceg követe.⁴¹ Majd a hölgyek táncolni kezdtek a szép zeneszerszámok hangjára, mert a mondott Bucentaurus igen széles és alkalmas volt erre.

A Bucentaurus körül 1500 kisebb és nagyobb hajó úszott, úgy ahogy ez a következő képen látható. Mind a város uraságaival és nemes hölgyeivel volt tele, akik a dózse kíséretéként érkeztek, s közöttük 12 nagyúr, ahogy azt alább elmondjuk, akik közelebb hajóztak a Bucentaurus-hoz, hogy a mondott hölgyet üdvözöljék. Az első hajó egy galeasz volt, amelyen a szerelemisten állt egy zöld levelekkel borított oszlopon, s aki az ujjával a mondott hölgy felé mutatott, és azt mondta: „Légy szerelmes!” Alatta itáliai ruhába öltözött hölgyek és doktorok ültek, akik könyveiket kezükben tartották. Mindegyikük azt mondta, hogy csak a [f. 7.] szerelmes élet a jó, és ezt így találták az írásaikban is. Ezen a bárkán

³⁸ Angelo Leoni, Tivoli püspöke, pápai legátus Velencében.

³⁹ Geoffrey Blythe (megh. 1530), VII. Henrik követe. Tárgyalásai után hazatérve, jutalmul megkapta Lichfield és Coventry püspökségét.

⁴⁰ John Younge, Somerset heroldja (megh. 1510).

⁴¹ Giovanni Alberto della Pigna, I. Ercole d'Este, ferrarai herceg (1471-1505) követe Velencében.

volt hat zöld szaténzászló, rajtuk címerekkel: vágott, ezüst és kék pajzs, liliomokkal mindkét vágáson, ahogy az alább látható.

Egy könnyű hadihajóhoz hasonló bárkán volt egy félbevágott gömbhöz hasonló kerek baldachin, amely alatt állt hat, arcukon elől-hátul álarcot viselő személy, hosszú sapkákban, mindegyiknél bot, amelyekkel a trombiták zenéjére játszottak. És volt ott hat hadilobogó, rajta a következő címerekkel: hasított, arany és kék pajzs, rajta vörös lépő oroszlán. Majd jött egy hosszú, kétsorevezős gálya, tatfedélzetén egy elefánton ülő töröknek öltözött férfival, kezében olyanfajta kampós dárdával, amivel a tőkehalat és a bálnát ölik meg, mellette pedig török ruhába öltözött mór nők tartottak hat zászlót, s mindegyik lobogón címer, nevezetesen: hasított, ezüst és kék pajzs, ellentétes színű szarufával. A gálya előtt egy másik, brigantinhoz hasonló kétárbcos könnyű hadihajó úszott,⁴² amelynek a tatján három, koronás királyné állt, mindegyik karddal a kezében. A hölgyek összecsaptak három törökkel, és elkergették őket, így szimbolizálva Franciaországot, Magyarországot és a Signoriát, akik megverték a törököket. Aztán jött egy francia ruhába öltözött hölgy, akit a királynők üdvözöltek, majd koronát helyeztek a fejére és együtt táncoltak. És a bárkán volt hat, címeres lobogó, ahogy itt látszik: ezüst pajzs, fekete kereszttel négyelve, a négy mezőben fekete sassal.

A másik bárkán tizenkét lobogó és sok trombitás volt, s zászlók fehér és vörös szaténból, mindegyiken a következő formájú címerrel: négyelt pajzs, az első és a negyedik mező vörös, aranyhajú Szent Borbála ezüst képmásával, aranyhajjal, hasonló színű toronnyal, kövezett kirakással, kapuzatos fekete toronyzattal, a második és harmadik mezőben arany és fekete pólyával. Aztán volt még ott egy galeasszhoz hasonló félárbcos bárka, számos címeres lobogóval, ahogy itt látszik: kék pajzs, rajta arany oroszlán, vörös harántpólyával. Egy másik, fentihez hasonló bárka, hét lobogóval és trombitással, a következőképpen díszítve: hasított arany és kék pajzs, két hasonló színű harántpólyával. Majd egy gálya formájú bárka, rajta mórnak öltözött hölgyekkel, köztük egy királynő, aki hűséget fogadott egy francia ruhába öltözött, koronás királynénak és azt mondta, hogy utódja kíván lenni. Ezen a bárkán tizenkét címeres lobogó lengett, rajtuk ezüst pajzs, aranykoronás fekete mór fejjel, ahogy az itt látszik. Majd jött egy, az előzőhöz hasonló bárka, csak ezen a mór hölgyek helyett férfiak ültek, s ugyanannyi lobogóval, mint fent említettem, de a lobogókon: aranypajzs, mór királynők fejével, ezüstkoronával, és ezüst hajjal.

⁴² A szövegben *jehanette*, amit mi a brigantin hajótípushoz hasonló, breton *goélette*-tel azonosítottunk.

Majd két hosszú vitorláshajó vette körül a Busentorét, az egyikén egy szarvas, a másikon egy oroszlán volt a díszítés. A szarvasra kék pajzs aranyliliomokkal, az oroszlánra ezüstpajzs hermelinnel volt festve, s ugyanilyen címert hordoztak a nyakukban, ahogyan az itt látható.⁴³ És mindkét hajón hat-hat címeres lobogó lengett. Az egyikén: arany és kék harántpólyás pajzs, rajta hermelinszínű bárdot tartó vörös leopárdal, a másikon: vágott ezüst és kék pajzs, rajta vörös Szent András kereszttel, ahogy az itt látható.

És így vitték el a mondott hölgyet a ferrarai herceg házáig,⁴⁴ ahol a szállása volt, az összes bárka, a dózse és a tanácsosok kíséretében a nagy csatornán, ami a város főutcája, mert ezen az úton csak tengeren lehet közlekedni. Majd a dózse és a tanácsurak egészen a szobájáig kísérték, majd miután elbúcsúztak, a dózse a palotájába ment. És sokunk számára különös volt ennyi embert látni, mert úgy becsültük, hogy azon a napon több mint kétszázezer ember jelent meg.

Három nappal később a mondott hölgy a Szent Márk palotába ment, ami az egyik legpompásabb és legrágább kivitelű épület, amit valaha is láttam. A dózse elébe ment, s nagy tisztelettel köszöntötte, majd a mondott hölgyet a tanácsterembe vezették. Itt Claude de Est uraság a hölgy nevében olyan latin nyelvű üdvözlőbeszédet tartott, amelyet nagyon sokra értékelték és értékelnek. És jelen voltak a francia követek is, nevezetesen: a provence-i főbíró úr,⁴⁵ Guierche ura, a magyar és angol követek, s számos más jelentős személy, akiket hosszú lenne felsorolni. Ezután a mondott hölgy a Szent Márk templomba ment, ahol szép ereklyét látott, mint például a Megváltó Jézus Krisztus koronájának egyik tövisét és Urunk véréét, ahogy azt mondták. Aztán megmutatták neki a templom kincstárát, amit nem tudok megfelelően felértékelni, mert rossz becsüs vagyok, de ahogy láttam, ahogy mondták, s úgy tűnt, volt ott négy nagy díszes templomi gyertyatartó, mindegyik félkarnyi magas; két nagyobb gyertyatartó, amelyen Szent Márk legendája található képekben, értékes drágakövekkel díszítve; aztán 12 aranykorona, 12 mellvért, német sodronyinghez hasonló; egy félkarnyi magas aranykehely, amelyen a Mi Urunk Keresztrefeszítésének jelenete volt kidolgozva; két csodálatosan nagy tömjénfüstölő, mesterremekként kikészítve; egy kereszt, amely korábban a burgundi hercegé volt, gyönyörű rubintokkal és gyémántokkal díszítve, az egész felbecsülhetetlen drágakövekkel

⁴³ A kép nincs a kéziratban.

⁴⁴ Ma a *Fondaco dei Turchi*, a Canale Grande partján fekvő palota, amely 1381-től a ferrarai Este család birtokában volt, s gyakran használták a Signoria illusztris vendégeinek elszállásolására.

⁴⁵ Accurse Mainier, francia követ Velencében 1499–1503 között.

borítva; 12 kupa és edény, némelyik ametisztból, másikkuk agátból, gránátból, világoszöld türkizből, smaragdból faragva, mindegyik egy darabból; 9 rubintkő, galambtojásnyi nagyságú mindegyik, 700 vagy 800 karát súlyúak; egy dózse sapka, amelynek értéke az azt ismerők szerint 100 ezer dukát; 3 tojásnagyságú karbunkulus, köztük az, amely felfedte azt a latort, aki 140 évvel ezelőtt ellopta a mondott kincset, majd átadta a mondott karbunkulust egyik cinkosának, akit ezzel fogtak el. Az illető arra kényszerült, hogy felfedje a mondott latrot, akit elfogtak, és akasztásra ítélték. Emez látván, hogy nem tud megmenekülni, arra kérte a Signoriát, hogy egy aranylánccal végezzék ki, emlékül arra a nagy tetre, amit véghezvitt. És a mondott lator görög volt, Kandia⁴⁶ szülőttje, amely terület jelenleg a Signoriához tartozik. Volt még ott két egyszarvú, egyik fehér, mint a lilium, a másik vörösből jáspisszínbe váltó, s az egyik szarv olyan hosszú volt, hogy Guierche úr nem tudott elmenni mellette a nagysága miatt, sőt még a jobb karját sem tudta felemelni.

Másnap, a mondott év augusztus havának 5. napján, a dózse és a Signoria, más, sürgősen odarendelt nagyurakkal együtt bankettet adott a mondott hölgy számára a palota nagytermében, amely a legnagyobb, és arannyal, azúrral legszebben díszített, mit valaha is láttam. Mert az aranydíszítéseket üvegablakokra helyezték, az egészet olvasztókemencében égették ki, s ami ezer évig is ki fog tartani, ezt mondják azok, akik ismerik. És a terem oldalán számos festett, nagyon életszerű mestermunka található. És volt ott egy lépcsőzetes állványzat, a templomi emelvényekhez hasonló, s az egészet aranyozott és török mintájú szőnyegek borították, ahová a mondott hölgyet ültették, baljára pedig a dózsét, majd a követeket, mindegyiket a maga rangja szerint. A terem közepén egy három ölnyi hosszúságú, négy kerékkel mozgatható állványzat állt, s ez szolgált táncparkettül. És Küthéra szigetként⁴⁷ is szolgált, ahogy azt mindjárt tudatom. A díszlakoma elején itáliai táncok voltak, mert ez a bankett a város valamennyi hölgye számára, akik mintegy háromszázan vagy többen voltak jelen, a szépség virágja és pompája volt. Majd jött hat, a dózse címereivel feldíszített trombitás, akik leültek, majd utánuk két nagy sárkánykígyó, amelyeket két, dobon játszó albán ült, majd két sárkány, egy győzelmi kocsit húzva, amelyen egy herold és két fegyvernök ült, aranytunikában, Szent Márk címereit viselve a bal vállukon, de a herold címere koronás volt, míg a többieké nem. A herold egy levélből jelentette annak, aki a bankettet rendezte, hogy minden készen áll. Ezután visszaszálltak a kocsira, megfordultak behozni az ételekkel megrakott tálakat, amelyeken cukrozott mandula

⁴⁶ Kréta szigete, ma Görögország.

⁴⁷ Küthera szigete, ma Görögország, a Peloponnészoszi-félszigettől délre.

és más édességek voltak, számos jó borral. Az első fajta egy igen jó helyi vörösbor volt, amelyet a szolgálok a fejükön vagy a kezükben hordoztak körbe, hogy le lehessen venni a tálcáról, majd egy Szent Márk,⁴⁸ és minden egyes közjáték közben arany- és ezüstitálakon és kupákban édességet és bort kínáltak. És nem volt olyan tál, amelyen ne lett volna négy kis aranyozott zászlócska, a király és az Ön címereivel, valamint a magyar király, a mondott hölgy, Szent Márk és a velencei dózse jelvényeivel. A harmadik közjáték egy zöld gallyakkal borított győzelmi kocsi volt, az ötödik egy mezítelen, fésülködő szirén, a hatodik egy vadember, aki egyik kezében hercegi címet és harangformájú sapkát tartott, másik kezében pedig Herkules botját. Volt ott még aranyból készült flaska, oroslán, egy kéttestű és kétfarkú szirén, fegyveres férfi, három istennő, oroslános kút, medve, krokodil, tengerből kiugró delfin, három, fátylát hordozó istennő, számos hajó, egyesek karakkok, mások gályák, vagy hosszú vitorlások, többfajta oroslán, sárkány, kígyó, városok és tornyok. Azon a napon a mondott banketten négyszázan hordozták a közjátékok díszleteit, a poharakat, flaskákat, kupákat, s más arany- és ezüsthalmikat. Majd egyikük a másik után odajárult a mondott hölgyhöz, s a vele levő nemesurakhoz, s megkínálták őket a fent említett finomságokkal. Az étkezés után a maradékot szétöntötték a teremben, mert szokásuk szerint csak az edényeket viszik el, s azt is akkor, ha mind üres.

Ezután a fent említett tigriseken megérkeztek a dobosok, körbejártak a termen. Volt ott egy győzelmi kocsira épített templom, amelyben Cupido isten állt, földgömböt tartva a lábai alatt, kezében egy királyi jogar, meggyújtott lámpákkal körbevéve, majd egy kétfejű bivaly, majd egy pápai kalap. A mondott bivaly, mindkét oldalán két, keresztbe tett kulccsal, majd egy ezüstitliomos kocsi, egy koronás szárny, egy Szent Márk. Majd jöttek a fentebb említett heroldok és címerhordozók, úgy öltözve, ahogy már mondtuk, három szörnyön ülve. Az első szörny egy csodaparipa,⁴⁹ a második egy emberfejű tigris, a harmadik egy bivaly, mindegyik nyílvevesszőt tartva a kezében, majd egy fekete kecskebak. Majd egy elefánt, s rajta egy turbánt viselő fegyveres, egyik kezében királynéi országalmával, a másikkban egy lefordított országalmával. És a másik elefánton ülő török jobbában lefordított lándzsával, baljában lefordított országalmával, azt jelentette, hogy a mondott hölgynek lehetősége lesz megdönteni uralmukat, s ez állt az általuk hordott fel-

⁴⁸ Nehéz eldönteni, mire gondol itt Choque, egy borfajtára (Franciaországban többfajta Saint Marc elnevezésű bor van, köztük a leghíresebb a sauterne-i édes fehér, a szerző talán ezekhez hasonlóakra utal), vagy – ami szintén lehetséges – egy Szent Márkot ábrázoló élőképre.

⁴⁹ Talán utalás Bayard-ra, a gesztaregények csodálatos paripájára.

iratokon is. Aztán bejött egy nagy győzelmi kocsi, két fehér szárnyal, s rajta ült Heléna és a görög nemesség, akik Küthérára vezették őt, az istenek imádata végett. Aztán egy elefánt, két tigris által vezetve, rajta egy török módon öltözött szerelemisten, fején koronával; majd egy nagy hajó, amelyen Párisz és katonái ültek, a hajó mellett pedig két bálna. Aztán egy győzelmi kocsi, rajta Vénusz, Pallasz és Júnó istennők, a kocsit pedig két majom vezette, fejükön szárnyekkel, tüzet okádva. Az összes itt említett személy kiszállt Küthérán. Párisz táncolt és mulatozott az embereivel, aztán elálmosodott, s egy szép forráshoz ment, ahová az istenek egy aranyalmát küldtek neki. Aztán az egyik isten elküldte az istennőket Páriszhoz, akik aludva találták, az almával a kezében. Mindenki megcsodálta a szépségét. Párisz felébredt, s meglepődött az istennők láttán, majd felkelt, s mindet megcsókolta, majd az almát Vénusznak adta, amin a többi istennő megharagudott. Vénusz azt a hatalmat adta neki, hogy övé lesz a világ legszebb hölgye, s miután megmondta neki, hol keresse, Párisz elbúcsúzott az istennőktől, hajóra szállt, és ama templom közelében szállt ki, ahol Heléna tartózkodott Kitérán. Előjött egy fehér ló, arra felszállt, s közben egy szarvas jött elébe, ami miatt leszállt, elővette török íját, s addig lőtt rá, míg a szavas meg nem halt, majd köszönetet mondott az isteneknek, és bemutatott egy várost, amely Tróját szimbolizálta, amit tűzáldozattal szentelt meg, majd visszavonult. Heléna pedig áldozatot mutatott be és imádkozott az istenekhez. És Párisz jól megnézte őt, vajon tetszik-e neki, majd előjött és elragadta, a katonái pedig Heléna embereivel szálltak harcba és megölték őket. Aztán Párisz elrabolta a templom kincseit és elvitte Helénát Trójába. Ezzel ért véget a bankett.

A mondott hölgy tengeren tért haza szállására, és a dózse vezette ki a palotából, s a tanácsurakkal együtt egészen a szállásáig kísérte. Aztán a mondott hölgy megtekintette az Arzenált, ami a város egyik végén van, s ahol a hajókat és gályákat őrzik, olyan helyen, hogy sem a tenger, sem hadsereg nem tud kárt tenni benne. És ez egy olyan hatalmas remekmű, amelyet még sohasem láttam, de nem beszélek róla többet, mert itt látható képen lefestve.

Hogy a király és az Ön leveleinek bemutatásáról is beszéljek, ezt a feladatot Guierche úr vállalta magára, aki Padovából a mondott hölgy előtt indult el, s érkezett Velencébe. Itt találta a provence-i főbíró urat, öfelsége követét, mindemellett nem tudott olyan titokban utazni, hogy a dózse és a Signoria ne szerzett volna róla tudomást. És elküldték a mondott urakat, gazdag szőttesekkel díszített hajókon, audienciát jelöltek ki számára, amely napon a mondott uraság a főbíróval és Joachin des Aubucs-vel, az Ön egyik fegyvernökével és más nemesurakkal együtt ment el. A dózse teljes díszben és fejedelmi öltözékben fogadta,

fölötte egy aranyszóttos baldachin volt, s legalább 100–120 tanácsos kísérte hosszú köpenyben. Guierche úr belépett abba a terembe, ahol a fent említett díszlakomát tartották, és előtte a mondott Bretagne heroldja lépdelt, ahogy azt hivatala megköveteli, az Ön címereit, azaz Franciaország és Bretagne közös, hasított címerpajzsát viselve, mert azt az utasítást kaptuk, hogy az egyik herold maradjon a mondott hölgygel, s Ageneiz maradt. A dózse három lépcsőfokot lelépett az emelvényéről, Guierche úr pedig a kíséretével három lépcsőnyit fellépett, a kezével átnyújtotta a király és az Ön leveleit, amit a dózse elvett. Ezután felvezette őket maga mellé, és Guierche urat a jobbára, a főbíró a bal oldalára ültette, majd kinyitatta a leveleket egy Gaspie nevű titkárával, aki folyékony franciasággal felolvasta a leveleket, majd olyan gyorsan lefordította olaszra, mintha csak már korábban le lettek volna fordítva. Guierche úr szóban bemutatta megbízólevelét és átadta a király és az Ön hódolatát, majd olyan díszbeszédet mondott, hogy a dózse és a tanácsosok nagyrabecsülésüket fejezték ki miatta. Majd számos dologról társalogtak. Ezután elköszöntek a dózsétól és a tanácstól és szállásukra tértek, ahová a velenceiek sokfajta ételmet és érdekes dolgokat küldtek.

Felséges asszonyom, bocsásson meg, hogy ilyen közvetlen módon írok Önnek, de azt a tiszteletteljes megbízatást kaptam Öntől, hogy figyeljek meg mindent, ami ezen az úton történik és tudassam Önnel a mondott hölgygel szembeni tiszteletadás módjait. Ugyanakkor, mivel új herold vagyok és elég rossz festő, ha talál valami rosszat úgy az írásomban, mint a képeimben, kérem, bocsásson meg ez egyszer! És máskor majd jobban fogok igyekezni, Isten segítségével, akihez azért fohászokodom, hogy adjon Önnek jó és hosszú életet.

Íródott Velencében a 17. napon [1502 augusztusában].

IX. Fejezet

**DISCOURS SUR LE VOYAGE D'ANNE
DE FOIX DANS LE ROYAUME DE HONGRIE**

BnF. Ms. Fr. 90. f. 1.

[C]i apres pourra l'on veoir autre rescription que fait ledit Bretagne a la royne duchesse, sa souveraine dame et maistresse, des honneurs et recueil faitz a la royne de Hongrie en ses royaumes, terres et seigneuries.

Tres crestienne, tres haulte, tres puissante, tres exellente princesse, ma tres redoubtée et souveraine dame, tant et si tres humblement que faire le puis, a vostre bonne grace me recommande.

Madame, plaise vous savoir que je, cognoissant vostre passetemps estre en vertueux exercices, et que, apres le service de Dieu, vous ouez et entendez voluntiers haultes et solempnelles choses quant elles procedent de vertueux faitz. En ensuivant vostre commendement et exerçant mon office au moins mal que j'ay sceu comprendre et faire, vous ay fait sçavoir des honneurs et recueil faitz a tres haulte, tres puissante, tres exellente princesse et ma tres redoubtée dame, Madame Anne de Fouez, vostre cousine germaine, royne de Hongrie, de Boueseme, et de Pollayne,¹ es villes et cites de la seigneurie de Venize.

BL. Stowe 584. f. 69.

Discours des ceremonies du sacre et mariage d'Anne de Foix avec Ladislaus, roy de Hongrie, Poloigne et Boeme mis en escript du commendement d'Anne, royne de France, duchesse de Bretagne par Bretagne, l'un de ses roys d'armes.

Tres crestienne, tres haulte, tres puissante, tres essente princesse, ma tres redoubtée et souveraine dame, tant et si tres humblement que faire le puis, a vostre bonne grace me recommande.

Madame, plaise vous savoir que je, cognoissant vostre passetemps estre en vertueux exercice, et que, apres le service de Dieu, vous ouez et entendez volentiers haultes et solempnelles choses quant elles procedent de vertueux faitz. En ensuivant vostre commendement et exersant mon office au moins mal que j'ay sceu comprandre et faire, vous ay fait savoir des honneurs et recueil faitz a tres haulte, tres puissante, tres exellente princesse et ma tres redoubtée dame, Madame Anne de Fouex, vostre cousine germaine, royne de Hongrie, de Bouesme, et de Pollayne, es villes et citez de la seigneurie de Venise.

¹ *souligné dans le ms.*

Ci apres pourez veoir la reception faicte a ladite dame tant en son royaume de Hongrie, que en autres royaumes, duches et seigneuries es pays Esclavons, subjectz et appartenans au roy son mary, par ou ladite dame a passé. Ne quelz princes, seigneurs et dames sont venuz au devant de ladite dame tant a sa descente de mer a la ville de Seygne, que a son sacre, couronnement et mariage, les sirimonyes, honneurs et dons luy faitz, les situations, bonté et beauté du pays, ainsy que en ay peu avoir la congnoissance, et les noms des princes, grans seigneurs et dames y estans, tant des subjectz que des parens et affins du roy Laudislaux, a present roy de Hongrie. Desquelz princes et princesse povez veoir les armes cy devant portraictes avec celles du roy et vous.

Cy apres pourrez veoir la reception faicte a ladite dame tant en son royaume de Hongrie, que en autres royaumes, duches et seigneuries es pays Esclavons, subjectz et appartenans au roy son mary, par ou ladite dame a passé; ne quelz [f. 69v.] princes, seigneurs et dames sont venuz au devant de ladite dame tant a sa descente de mer a la ville de Seigne, que a son sacre, couronnement et mariage, les sirimonyes, honneurs et dons luy faitz, les situations, bonté et beauté du pays, ainsi que en ay peu avoir la congnoissance, et les noms des princes, grans seigneurs et dames y estans, tant des subjectz que des parentz et afins du roy Laudizlaux, a present roy de Hongrie. Desquelz prince et princesse povez veoir les armes cy devant pourtraictes avecques celles du roy et vous.

Et premier

[L]e vingtiesme jour d'aoust, feste saint Bernard, partit ladite dame de Venize en une gallere, avec plusieurs autres navires, acompaignée de plusieurs princes, grans seigneurs et notables personnaiges françoys, hongres et venyciens, a l'accompaigner et en bon ordre. Desquelz princes et seigneurs hongres avez eu la congnoissance de leurs noms et seigneuries paravant ces heures. Et croy que Dieu ayda ladite dame, et qu'il congnut qu'elle n'avoit jamais esté sur mer, car le temps fut si doux et si calme que les galleres navigeoint et vogeoint a avirons, sans avoir grosses undes, ne vagues sur mer, en plus que si ce euste en ung lac. Et si bien esplecta et luy servit le temps qu'elle arriva a Seigne, l'une de ses

Et premier

Le vingtieme jour d'aoust, feste saint Bernard, partist ladite dame de Venise en une gallere, avec plusieurs autres navires, acompaignée de plusieurs princes, grans seigneurs et notables personnages françois, hongres et veniciens, a l'accompaigner et en bon ordre. Desquelz princes et seigneurs hongres avez eu la congnoissance de leurs noms et seigneuries paravant ses heures. Et croy que Dieu ayda ladite dame, et qu'il congnut qu'elle n'avoit jamais esté sur mer, car le temps fut si doux et si calme que les galleres navigoient et vogoient a avirons, sans avoir grosses ondes, ne vagues sur mer, en plus que si ce eust esté en ung lac. Et si bien exploicta et lui servit le temps qu'elle arriva a Seigne, l'une

villes, a cause de son douaire, le .xxiiie jour dudict moys ; laquelle ville est au royaume de Dalmas, située sur le bort de la mer, bien close de muraille. Et sur le havre ou ladite ville est située pourroient entrer toutes les navires du monde ; car il contient bien quinze lieues de longueur. Et au devant, a distance de ladite ville de troys lieues ou environ, y a une yslle nommée Veige qui dure de longueur sept lieues et plus ; laquelle donne abry audict havre, par quoy les navires venans peuvent estre en seureté de toutes tormentes.

Pour venir aux honneurs faictz a ladite dame a son entrée et descente audict Seigne, ne sçauroye que en dire pour ce que n'y estoye, car il fut advisé au partement de Venize, que les officiers d'armes vindroient par terre avec le train qui vint par Esclavonie depuis Venise jusques audict lieu de Seigne, ou y a long chemin ; pourquoy ladite dame arriva audict lieu avant ceulx qui vindrent par terre.

Toutesfoys depuis la porte marine par ou elle entra, viz force de rameaulx et painctures jusques au chasteau ; et y avoit en plusieurs lieux escripteaulx ausquelz avoit en escript en latin en lettre d'or : *Expectata veni*, ainsy que povez veoir cy apres en pourtraicture.

En icelle ville trouva ladite dame le duc Corvin, filz non legitime du roy Mathias, dernier roy de Hongrie, le conte Bernardin nommé de Franc[...], le conte Thomas, le sire Batreiort et plusieurs grans seigneurs ; qui seroit long a raconter. Outre y estoit le duc Lorens, filz du roy Bosne et plusieurs grans seigneurs et prelatz qui estoient venuz a Venise au devant de ladite dame. Celluy duc Corvin estoit acompagné de plusieurs grans

de ses villes, a cause de son douaire, le .xxiiie jour dudict moys ; laquelle ville est au royaume de Dalmas, située sur le bort de la mer, bien close de murailles. Et sur le havre ou ladite ville est située pourroient entrer tous les navires du monde ; car il contient bien quinze lieux de longueur. Et au devant, a distance de ladite ville de troys lieux ou environ, y a une isle nommée Veige qui dure de longueur sept lyeux et plus ; laquelle donne abry audit havre, par quoy les navires venans peuvent estre en seureté de toutes tormentes.

Pour venir aux honneurs faictz a ladite dame a son entrée et descente audit Seigne, ne saurois que vous en [f. 70.] dire pour ce que n'y estois, car il fut advisé au partement de Venise, que les officiers d'armes yroient par terre avec le train qui vint par Esclavonie depuis Venise jusques audit lieu de Seigne, ou y a long chemin ; pourquoy ladite dame arriva audit lieu avec ceulx qui vindrent par terre.

Toutesfoiz depuis la porte marine par ou elle entra, viz force de rameaulx et painctures jusques au chasteau ; et y avoit en plusieurs lieux escripteaulx ausquelz avoit escript en latin en lettre d'or : *Expectata veni*, ainsy que povez veoir cy apres en pourtraicture.

En icelle ville trouva ladite dame le duc Corvin, filz non legitime du roy Mathias, derrain roy de Hongrie, le conte Bernardin nommé de Francopanilz, le conte Thomas, le sire Batregort et plusieurs grans seigneurs ; qui seroit long a raconter. Outre y estoit le duc Lorens, filz du roy Bosne et plusieurs grans seigneurs et prelatz qui estoient venus a Venise au devant de ladite dame. Celluy duc Corvin estoit acompagné de

seigneurs et gens de guerre estans en nombre de sept a huit mil hommes. Les princes et seigneurs firent la reverance a ladite dame comme a leur souveraine. Et le capitaine dudict lieu de Seigne, nommé Longuey Albert, luy fist presens de chevaulx et autres choses. Puis adviserent de leur partement, et peu seiourna ladite dame pour les dangiers des Turcqs qui avoient fait armée de huit mil hommes pour icelle cuider ravir, de quoy furent gardez ; car icelluy duc Corvin et les nobles y estans, firent tel amas de gens que avant arriver a l'endroit des dangiers ce trouva bien dix mil hommes. Et misdrent si bon ordre qu'il y avoit avangarde, bataille et arrieregarde, et sur les frontieres tant de Turquie que d'Allemaigne, gens a grant nombre armez, montez et acoustrez, ainsy que pourez veoir cy apres en portraicture, et quelle estoit l'enseigne du roy que avoit icelluy duc Corvin et les armes estans en l'enseigne d'icelluy duc.

[f. 2.] Ainsy partit ladite dame de Seigne le jeudi, dernier jour dudict moys, et fist tant par ses journées qu'elle arriva le cinquiesme jour de septembre hors du pays desert ; et y chanta l'on la messe en Esclavon, car celluy pays d'Esclavoye est destruit pour les courses et pillages que font les Turcqs. Et vint a la cité de Zagabrie qu'est ville close située en beau pays bien fertile. Au devans de ladite dame vint l'evesque d'icelle cité nommé messire Luc, acompagné de bien troys cens hommes de guerre ; et a l'entrée des fourbourgs vint l'archeprebstre qu'est celluy qui office a l'absence de l'evesque selon leur usance ;

plusieurs grans seigneurs et gens de guerre estans en nombre de sept a huit mille hommes. Les princes et seigneurs firent la reverance a ladite dame comme a leur souveraine. Et le capitaine dudict lieu de Seigne, nommé Longuey Albert, luy fist presens de chevaulx et autres choses. Puis aviserent de leur partement, et peu sejourna ladite dame pour les dangiers des Turqz qui avoient fait armée de huyt mille hommes pour icelle cuider ravir, de quoy furent gardez ; car icelluy duc Corvin et les nobles y estans, firent tel amas de gens que avant arriver a l'endroit des dangiers se trouva bien dix mille hommes. Et misdrent si bon ordre qu'il y avoit avangarde, bataille et arrieregarde, et sur les frontieres tant de Turquie que d'Allemaigne, gens a grant nombre armez, montez et acoustrez, ainsi que povez veoir cy apres en pourtraicture, et quelle estoit l'enseigne du roy que avoit icelluy duc Corvin et les armes estans a l'enseigne d'icelluy duc.

[f. 70v. Miniature]

[f. 71.] Ainsy partist ladite dame de Seigne le jeudi, dernier jour dudict moys, et fist tant par ses journées qu'elle arriva le cinquiesme jour de septembre hors du pays desert ; et y chante l'on la messe en Esclavon, car celluy pays d'Esclavonnye est destruit pour les courses et pillages que font les Turcqz. Et vint a la cité de Zagabrie qu'est ville close située en beau pays bien fertile. Au devant de ladite dame vint l'evesque d'icelle cité nommé messire Luc, acompagné de bien trois centz hommes de guerre ; et a l'entrée des fourbours vint l'archeprebstre qu'est celluy qui office en l'absence de l'evesque selon leur usance ;

lequel estoit en pontifical de prelat avec la croix et baniere, les doyen et chanoynes, et un poelle qui estoit de veloux cramoisy. La reverence faicte, ladite dame fut conduite a la maison episcopalle ou estoit son logis. En icelle cité luy donna icelluy duc Corvin presens comme de coupes d'argent et chevaulx. Aussy fist l'evesque d'icelle cité. Ladite dame avoit passé par la ville de Modrouce appartenant audict conte Bernardin, auquel lieu avoit esté bien receue.

Après ladite dame avoir esté par aucun temps en icelle cité et y avoir bien seiourné, et rafraichy tout son train qui estoit laz, tant pour raison des desertz qu'ils avoient passez que pour la marine, partit pour venir passer une riviere nommée la Drave affin d'estre hors des dangiers des Turcqs. Laquelle riviere fait la separation de la principauté de Crevasie et du royaume de Hongrie. Au devant de laquelle dame et a l'entrée dudict royaume sur le bort d'icelle riviere arriva ung baron nommé le sire Emery Perigny, lequel apporta lettres du roy a ladite dame, avec ce luy fist present de par le roy de troys chariotz, les mieulx faitz et dorez que je viz jamais ; lesquelz avoient esté ordonnez pour ladite dame et pour ses dames et damoiselles ; et l'un d'iceulx estoit plus riche que les autres et mieulx ouvré, car il estoit fait pour sa personne. Et estoient iceulx chariotz garniz chacun de huit chevaulx grans comme coursiers, les ungs differans des autres en couleur ; lesdits chariotz estoient armoyez des armes, principautes et seigneurie que possede le Roy ; et estoient enharnachez de drap d'or couvers et garniz de coussins et careaulx

lequel estoit en pontifical de prelat avec la croix et banniere, le doyen et chanoines, et un poelle qui estoit de veloux cramoisi. La reverence faicte, ladite dame fut conduite a la maison episcopale ou estoit son logis. En icelle cité luy donna icelluy duc Corvin presens comme de coupes d'argent et chevaulx. Aussi fist l'evesque d'icelle cité. Ladite dame avoit passé par la ville de Madrouce appartenante audit comte Bernardin, auquel lieu avoit esté bien receue.

Après ladite dame avoir esté par aucun temps en icelle cité et y avoir bien seiourné, et rafraichi tout son train qui estoit laz, tant pour raison des desers qu'ils avoient passez que pour la marine, partist pour venir passer une riviere nommée la Drave, afin d'estre hors des dangiers des Turcqs. Laquelle riviere fait la separation de la principauté de Crevasie et du royaume de Hongrie. Au devant de laquelle dame et a l'entrée dudict royaume sur le bort d'icelle riviere arriva ung baron nommé le sire Emery Perigny, lequel apporta lettres du roy a ladite dame, avec ce luy fist present de par le roy de trois chariotz, les myeulx faitz et dorez que je viz jamais ; lesquelz avoient esté ordonnez pour ladite dame et pour ses dames et damoiselles ; et l'un d'iceulx estoit plus riche que les autres et mieulx ouvré, car il estoit fait pour sa personne. Et estoient iceulx chariotz garniz chacun de huit chevaulx grans comme coursiers, les ungs differans des autres en couleur ; lesdits chariotz estoient armoyez des armes, principaultez et seigneuries que possede le Roy ; et estoient enharnaichez de drap d'or couvers

de mesmes bien conduictz et en bon ordre, ainsy que pourrez veoir cy apres en portraicture ; et oultre y avoit quatre cheriotz bien richement dorez esquelz y avoit grant nombre de dames et damoiselles, comme de mesdames de Perigny, de Jacquy, de la contesse de Saint George et autres.

Ladite dame, apres avoir passé icelluy fleuve, ainsy qu'elle sortoit hors du bateau luy vint au devant ledit Perygny bien acompaigné et richement acoustré ; lequel luy presenta les lettres du Roy et luy fist la reverence, recit, recommandation et harangue de par le Roy, son maistre, a la mode du pays ; laquelle fut refferée et declairée a ladite dame en françoys puis marcherent icelles dames, chacune en son degré la recevoir et faire la reverence, ainsy qu'il appartenoit. Ce fait, ladite dame entra ou chariot luy ordonné et chacun monta a cheval.

Pour venir a l'armoirie estant autour des chariotz, il y avoit cinq escuz : le premier estoit du royaume de Hongrie, qui porte face de huit pieces d'argent de gueulles ; le second estoit du royaume de Bouesme, qui porte de gueulles a ung lyon d'argent armé, couronne languée, a la queue fourchée et noué d'or ; le tiers est du royaume de Dalmas qui porte de gueulles a une double patée fichée de sable et sur ung roc de sinople en pointe ; le quart estoit de Crevasie qui porte d'azur a troys testes de leopart arachées d'or, couronnées de mesmes, langaiées de gueulles ; le quint estoit de toutes les principautés cy devant declairées, sauf que sur le tout y avoit les armes du royaume de Pollayne, lequel estoit de gueulles a ung aigle d'argent menbré couronné

et garniz de coussins et carreaux de mesmes bien

[f. 71v. Miniature]

[f. 72.] le quart estoit de Crevasie qui porte d'asur a troys testes de leopard arrachées d'or, couronnées de mesmes, languées de gueulles ; le quint estoit de toutes les principautés cy devant declairées, sauf que sur le tout y avoit les armes du royaume de Pollanie, lequel estoit de gueulles a ung aigle d'argent membrée,

d'or, comme appert par les escuz cy portraictz.

En icelluy pays de Crevasie se trouvent poisçons le long des russeaulx nascens des prairies, ressemblans a sardines, sauf qu'ilz sont plus vers comme pourez veoir en portraicture ; lesquelz on brule a la chandelle comme salpêtre ou souffre ; et sent la fumée ung odeur fort puante.

Tant erra ladite dame par ses journées qu'elle arriva le mardi .xxviie septembre, a la ville d'Albregast qui est ville close, située en bon pays plat et bien fertile au plus pres d'un lac nommé Ballaton lequel dure de longueur bien vingt lieues ; et est la ville ou les roys et roynes de Hongrie sont sacrez, couronnez et ensepulturez. Au dehors d'icelle ville a une lieue loing, ou environ, et au plus pres du grant chemin par ou venoit ladite dame, vint le roy au devant pour icelle recevoir, acompagné de monseigneur le duc de Pavye et de Glogue en Selezie, nommé Sigimondus, frere germain du roy, et de monseigneur le cardinal de Rege, a present legat es pays et seigneuries du roy, et se nomme ledit cardinal [...], de monseigneur le cardinal de Strigojne, du conte pallentin, de quatre contes, ambassadeurs de par les ducz Albert, Georges, duc de Baviere, du conte palentin, electeurs de l'Empire, des ambassadeurs de Venise et de la seigneurie de Ragouze. Et attendit ladite dame par l'espace de plus de deux heures.

Celluy jour fut beau et cler ; les tentes et pavillons estoient tenduz esquelz estoient avec le roy les dessusdicts. Au dehors de la tente du roy y avoit grant nombre de tapiz tenduz, ayans en largeur huit brasses

couronnée d'or comme appert par les escuz cy pourtraictz.

En celluy pays de Crevasie se trouvent poissons le long des ruisseaulx naissens des praeries, ressemblans a sardines, sauf qu'ilz sont plus vers, comme pourez veoir en portraicture ; lesquelz on brulle a la chandelle comme salpêtre ou souffre ; et sent la fumée ung odeur fort puante.

[f. 72v.] Tant erra ladite dame par ses journées qu'elle arriva le mardi .xxviie de septembre, a la ville d'Albregast qui est ville close, située en bon pays plat et bien fertile au plus pres d'un lac nommé Ballaton lequel dure de longueur bien vingt lieux ; et est le lieu ou les roys et roynes de Hongrie sont sacrez, couronnez et ensepulturez. Au dehors d'icelle ville a ung lyeue loing, ou environ, et au plus pres du grant chemin par ou venoit ladite dame, vint le roy au devant pour icelle recevoir, acompagné de monseigneur le duc de Pavye et de Glogue en Selezie, nommé Sigimondus, frere germain du roy et de monseigneur le cardinal de Rege, a present legat es pays et seigneuries du roy, et se nomme ledit cardinal [...], de monseigneur le cardinal de Strigonie, du conte pallentin, de quatre contez, ambassadeurs de par les ducz Albert, Georges, duc de Bavieres, du conte pallentin, electeurs de l'Empire, des ambassadeurs de Venise et de la seigneurie de Raguse. Et attendit ladite dame par l'espace de plus de deux heures.

Celluy jour fut beau et cler ; les tentes et pavillons estoient tendues esquelz estoient avecques le roy les dessusdictz. Au dehors de la tente du roy y avoit grant nombre de tapiz tendus, ayans en largeur huit brasses

ou environ, longues de bien soixante brasses estanduz sur terre, pour la reception d'icelle dame.

Ladite dame arrivée au plus pres des tentes et pavillons, laquelle estoit montée celluy jour sur une hacquenée boyarde obscure, la housse et harnoys de drap d'or, ouvré sur velloux cramoisy, semé le tout de cordelieres et *A. A. greisz*, signifiant qu'elle avoit nom Anne, acompaignée de plusieurs dames et damoiselles tant françoises que hongresses, bien richement acoustrées et diaprées ; et entre autres de la contesse pallentine et autres, qui vindrent au devant de ladite dame celluy jour. Lesquelles dames de Hongrie estoient acoustrées ainsi que povez veoir cy apres.

ou environ, longs de bien soixante brasses estendus sur terre, pour la reception d'icelle dame.

Ladite dame arrivée au plus pres des tentes et pavillons, laquelle estoit montée celluy jour sur une hacquenée bayarde obscure, la housse et harnoiz de drap d'or, ouvré sur veloux cramoisi, semé le tout de cordelieres et *A. A. grecz*, signifiant qu'elle avoit nom Anne, acompaignée de plusieurs dames et damoiselles tant françoises que hongresses, bien richement acoustrées et dyapprées ; et entre autres de la contesse palentine et autres, qui vindrent au devant de ladite dame celluy jour. Lesquelles dames de Hongrie estoient acoustrées ainsi que povez veoir cy apres.

[f. 73. Miniature]

Ladite dame dessendit bien acompaignée comme du duc Lorens, filz du roy de Boscre, des evesques de Nytrie, de Zacabrie, et de plusieurs autres grans seigneurs et prelatz. Et au devant marchoient les officiers d'armes Ageneyz a destre, et moy a senestre, revestuz des cottes d'armes de France et de Bretagne, la vostre partie en pal et armoié comme royne et duchesse. Ladite dame estoit vestue celluy [jour], d'une robe de satin blanc, broché d'or, fourée de martres sebelines.

Puis marchoient les dames dessusdites ; le sire de la Guerche, ambassadeur de par le roy et vous, estoit a destre au plus pres de ladite dame ; le baillif d'Estin, le seigneur de Meillac, chevalier d'onneur de ladite dame, messire François de Fouex, frere bastard a ladite dame ; Vizien de la Forest, grant maistre de ladite dame ; le seigneur de Brezolles,

[f. 73v.] Ladite dame descendit bien acompaignée comme du duc Lorens, fils du roy de Bosne, des evesques de Nytrie, de Zagabrie, et de plusieurs grans seigneurs et prelatz. Et au devant marchoient les officiers d'armes Ageneiz a destre, et moy a senestre, revestus des costes d'armes de France et de Bretagne, la vostre partie en pal et armoyé comme royne duchesse. Ladite dame estoit vestue celluy jour d'une robe de satin blanc, broché d'or, fourée de martres sebelines.

Puis marchoient les dames dessusdites ; le sire de la Guierche, ambassadeur de par le roy et vous, estoit a destre au plus pres de ladite dame ; le Baillif d'Estin, le seigneur de Meillac, chevalier d'onneur de ladite dame, messire François de Fouex, frere bastard de ladite dame ; Dizien de la Forest, grant maistre de ladite dame, le seigneur de Brezolles,

grant escuier, et plusieurs autres grans personnaiges. Tout ainsy que ladite dame marchoit par sur lesdits tappiz, sortit le roy de sa tante, et vint marcher au devant de ladite dame jusques au meillieu du tapiz, acompagné des dessusdits seigneurs et des evesques de Transilevance, de Varadine, de Cinq Eglisses, Vesprime, de Javarine, de Vasie, de Genadine, de Nytrie et autres jusques au nombre de vingt-cinq ou trente.

Celluy jour le roy estoit vestu d'une robe de veloux cramoisy ouvré, ayant une coueffe de soye violée changente. Ladite dame s'agenoilla par troys foiz, l'une au bout et entrée du tapiz, l'autre a deux brassées pres, l'autre quant vint a la presentation que le roy luy fist de sa main. Et mua ladite dame couleur. Mais il est impossible a dame de faire plus noble maintien et contenance qu'elle fist, car bien monstra celluy jour estre yssue de royale maison. Les salutations faictes, ledit cardinal de Strangonie luy fist harangue de par le roy, puis de par les nobles et autres estaz du pays : comment longtemps avoit qu'ilz avoient attendu et désiré sa venue tant pour l'aliencie du roy notre Sire et vous, que [pour] les vertuz qui estoient en elle.

Response faicte par ladite dame de tout leur dire et donna a entendre par l'evesque de Javerine, frere dudit Strigonie, de si bonne sorte que chacun loua Dieu de sa venue. Ce fait, les princes et prelatz, chacun en son degré, luy firent la reverence. Aussy firent au roy les seigneurs, dames et damoiselles de France. Puis monterent a cheval et marchoient en ordre comme ensuit : le roy estoit a destre monté sur ung

grand escuier, et plusieurs autres bons personnages. Tout ainsi que ladite dame marchoit par dessus lesdits tapiz, sortit le roy de sa tente, et vint marcher au devant de ladite dame jusques au millieu du tapis, acompagné des dessusdits seigneurs et des evesques de Transilevane, de Vadarine, de Cinq Eglises, Vesprime, de Javarine, de Vasie, de Genadine, de Nytrie et autres jusques au nombre de .xxv. ou .xxx.

Celluy jour le roy estoit vestu d'une robe de veloux cramoisy ouvré, ayant une coueffe de soye violée changente. Ladite dame s'agenoilla par trois fois, l'une au bout et entrée du tapis, l'autre a deux brassées pres, l'autre quant vint a la presentation que le roy luy fist de sa main. Et mua ladite dame couleur. Mais il est impossible a dame de faire plus noble maintien et contenance qu'elle fist, car bien monstra celluy jour estre yssue de royale maison. Les salutations faictes, ledit cardinal de Strigonie luy fist harange de par le roy, puis de par les nobles et autres estatz du pays : comment longtemps avoit qu'ilz avoient attendu et désiré sa venue tant pour l'alliance du roy nostre Sire et vous, que pour les vertus qui estoient en elle.

Responce faicte par ladite dame de tout leur dire et leur donna entendre par l'evesque de Javarine, frere dudit Strigonie, de si bonne sorte que chacun loua Dieu de sa venue. Ce fait, les princes et prelatz, chacun en son degré, [f. 74.] luy firent la reverence. Aussi firent au roy les seigneurs, dames et damoiselles de France. Puis monterent a cheval et marchoient en ordre comme ensuit : le roy estoit a dextre monté sur ung

coursier rouan, la royne au plus pres et ledit legat a gauche. A destre du roy, ung peu en arriere estoit le duc son frere, et a gauche a l'endroit de luy, le cardinal de Strigonie. Et apres venoient plusieurs grans princes et seigneurs, et au devant estoient ledit seigneur de la Guerche, le doyen de Salzbery, ambassadeur du roy d'Angleterre, les ambassadeurs de Venise, des electeurs de l'Empire, de la seigneurie de Ragouse, chacun en son degré. Au plus pres estoient pour heraulx Ageneitz, Sombresset, et moy portans les costes d'armes, chacun de son prince et princesse. Et fut celluy jour porté l'espée reveistue devant le roy. Et ung nommé Ferans Moises, grant maistre de Hongrie, mettoit ordre au marcher, car il y avoit grant nombre de gens.

Et croy que celluy jour fut nombré plus de quatre mil grans chevaux, entre lesquelz y en avoit plus de quatre cens ayant harnoys et housses de veloux, couvers les ung de campanes d'argent doré, les autres de quoquilles, les autres de pierres et perles, aians bonnetz, chappeaux a la mode d'Almaigne garniz de pierres et pierrerie ; et plusieurs chesnes d'or de diverses façons chacun selon son port et devise. Et si trouva le prince des Juifz bien acompaigné des Juifz bien goriez. Ainsy marcherent jusques a l'entrée de ladite ville a force trompestes ; les banieres armoyées aux armes des principaultés devant dictes. Auquel lieu vindrent au devant les ecclesiasticques, avec les croix et banieres *avec les croix*² ung paele acoustré et armoyé bien richement ; toutesfois ladite dame ne voulut

coursier rouan, la royne au plus pres et ledit legat a gauche. A destre du roy, ung peu en arriere estoit le duc son frere, et a gauche a l'endroit de luy, le cardinal de Strigonie. Et apres venoient plusieurs grans princes et seigneurs, et au devant estoient ledit seigneur de Guierche, le doyen de Salzbery, ambassadeur du roy d'Angleterre, les ambassadeurs de Venise, des electeurs de l'Empire, de la seigneurie de Ragouse, chacun en son degré. Au plus pres estoient pour heraulx Ageneiz, Sombresset, et moy portans les costes d'armes, chacun de son prince et princesse. Et fut celluy jour portée revestue l'espée devant le roy. Et ung nommé Ferrant Moyses, grant maistre de Hongrie, mettoit ordre au marcher, car il y avoit grant nombre de gens.

Et croy que celluy jour fut nombré plus de quatre mil grans chevaux, entre lesquelz y en avoit plus de quatre cens ayant harnoys et housses de veloux, couvers les ungs de campanes d'argent doré, les autres de quoquilles, les autres de pierres et perles, ayans bonnetz, chapeaux a la mode d'Almaigne garniz de perles et pierrerie ; et plusieurs chaennes d'or de diverses façons, chacun selon son port et devise. Et si trouva le prince des Juifz bien acompaigné de Juifz fort gorriers. Ainsi marcherent jusques a l'entrée de ladite ville a force trompettes ; les banyeres armoyées aux armes des principaultés devant dites. Auquel lieu vindrent au devant les ecclesiasticques, avecques les croix et banyeres, ayans ung peeel acoustré et armoyé bien richement ; toutesfois ladite dame ne voulut souffrir qu'il fut

² avec les croix *rép.*

souffrir qu'il fut mis sur elle, pour la presence du roy ; ce qu'ilz attribuerent a grant sagesse et humilité.

Au dehors de la porte se firent joustes a la mode du pays ; et y eut ung chevalier qui eust la cuisse persée ; et fut le coup si grant que la celle [f. 3.] fut oultré et le cheval jusques a my corps, ainsy que apparessoit par la lance quant elle fut tirée hors. Ainsy marcherent jusques a l'esglise de Notre-Dame, auquel lieu descendirent. Leurs devociions et oraisons faictes, le roy et toute la noblesse y estant, la conduirent a son logis, puis prindroit congé de ladite dame, et conduirent le roy a son logis qui estoit en ung autre rue.

Le mercredi ensuyvant, arriva la couronne de quoy les roys sont couronnez, laquelle est gardée en l'un des forz chasteaulx de Hongrie nommé Visigrade. Et y a gens a gaiges pour ce faire. La raison n'est pas du tout pour la velleur d'icelle, car elle est faicte a la mode antique, mais pour ce qu'elle fut envoyée par le pape Inocent par revelation divine au roy de Hongrie premier chrestien a present, nommé Saint Estienne.

Et autresfois a esté usurpée celle couronne, porté et livré entre les mains d'un empereur, et a esté rachetée de grant nombre de finance pour la raison dessusdite. Et pour icelle conduire y avoit plus de cinq cens hommes armez, embastonnez et richement accoustrez, selon la mode du pays.

Le jeudi ensuyvant, .xxixe jour dudit moys, fut espousée, sacrée et couronnée ladite dame. Et pour venir aux sirimonies y faictes, le roy vint au logis de ladite dame, lequel avoit une robe de satin violé, fourrée de martres

mys sur elle, pour la presence du roy ; ce qu'ilz attribuerent a grant sagesse et humilité.

Au dehors de la porte se firent joustes a la mode du pays ; et y eust ung chevalier qui eust la cuisse persée ; et fut le coup si grant que la selle fut oultré et le cheval jusques a my corps, ainsi que apparoissoit par la lance quant elle fut tirée hors. Ainsi marcherent jusques a l'esglise [f. 74v.] de Nostre-Dame, auquel lieu descendirent. Leurs devociions et oraisons faictes, le roy et toute la noblesse y estans, la conduirent a son logis puis prindrent congé de ladite dame, et conduirent le roy a son logis qui estoit en une autre rue.

Le mercredi ensuyvant, arriva la couronne de quoy les roys sont couronnez, laquelle est gardée en l'un des fors chasteaux de Hongrie nommé Visigrade. Et y a gens a gaiges pour ce faire. La raison n'est pas du tout pour la valeur d'icelle, car elle est faicte a la mode antique, mais pour ce qu'elle fut envoyée par le pape Innocent par revelacion divine au roy de Hongrie premier crestien a present, nommé Saint Estienne.

Et autresfois a esté usurpée celle couronne et livrée entre les mains d'un empereur, et a esté rachetée de grant nombre de finance pour la raison dessusdite. Et pour icelle couronne conduire y avoit plus de cinq cens hommes armez, embastonnez et richement acoustrez, selon la mode du pays.

Le jeudi ensuyvant, .xxixe jour dudit moys, fut espousée, sacrée et couronnée ladite dame. Et pour venir aux sirimonies y faictes, le roy vint au logis de ladite dame, lequel avoit une robe de satin violée, fourré de

sublimes et une coueffe de mesme couleur. Ladite dame avoit pareille robbe en couleur, en fourure. Chacun marcha, le roy a destre, la royne au plus pres ; a senestre estoit le duc de Pavye et de Glogue, frere du roy, lequel tenoit et menoit ladite dame. Au plus pres du roy, estoit mondit seigneur le legat ; puis apres marchoiert plusieurs princes et seigneurs. Au devant marchoiert le duc Lorens et le conte palentin qui conduisoient le seigneur de la Guerche, en tel degré qu'il luy appartenoit, comme ambassadeur d'Angleterre. Et a gauche (sic !) qu'ilz sceurent bien faire. Au plus pres estoit l'a[m]bassadeur d'Angleterre, et a gauche estoit celluy de Venize et plusieurs autres, chacun en son degré et selon les princes de par qui ilz estoient.

Celluy jour ne porte vostre coste d'armes a son couronnement, pour ce qu'elle n'avoit nulz officiers d'armes portans ses armes, et qu'il failloit a Agenez ou moy la porter, afin que par les armes y portraictes l'on eust peu veoir et sçavoir les nobles maisons dont elle estoit yssue. Et si Agenez l'eust portée en esgard que eussions noz deux porté armes de roynes, Sombrecet, herault du roy d'Angleterre, eust preferé, ce qu'ilz ne fist, car Agenez prefera. Et pour faire honneur a ladite dame, sa coste d'armes fut mise au meillieu, laquelle portoyt celluy jour, signifiant qu'elle estoit parente des deux royaumes.

Et quelque prince ce enquisrent du parenté d'Angleterre ; et la fut faicte mention de la conté de Candalle.

Celluy jour luy porta [la queue] ladite pallentine, puis marcha jusques au cueur de l'esglise, lequel fut bien paré et accoustré, car au meillieu y

martres sebelines et une coueffe de mesme couleur. Ladite dame avoit pareille robe en couleur, en fourure. Chacun marcha, le roy a destre, la royne au plus pres ; a senestre estoit le duc de Pavye et de Glogue, frere du roy, lequel tenoit et menoit ladite dame. Au plus pres du roy, estoit mondit seigneur le legat ; puis apres marchoiert plusieurs princes et seigneurs. Au devant marchoiert le duc Lorens et le conte palentin qui conduisoient le sire de la Guierche, en tel degré qu'il luy appartenoit comme ambassadeur du roy et vous, ce qu'ils sceurent bien faire. Au plus pres estoit l'ambassadeur d'Angleterre a gauche et celluy de Venise et plusieurs autres, chacun en son degré et selon les princes de par qui ilz estoient.

Celluy jour ne porte vostre coste d'armes a son couronnement, pour ce qu'elle n'avoit nulz officiers d'armes [f. 75.] portans ses armes, et qu'il failloit a Agenez ou a moy la porter, afin que par les armes y pourtraictes l'on eust peu veoir et savoir les nobles maisons dont elle estoit yssue. Et si Agenez l'eust portée en regard que eussions noz deux porte armes de roynes, Sombrecet, herault du roy d'Angleterre, eust preferé, ce qu'ilz ne fist, car Agenez prefera. Et pour faire honneur a ladite dame, sa coste d'armes fut mise au millieu, laquelle portois celluy jour, signifiant qu'elle estoit parente des deux royaumes.

Et quelzques princes s'enquirent du parenté d'Angleterre ; et la fut fait mention de la conté de Candalle.

Celluy jour luy porta la queue ladite palentine, puis l'on marcha jusques au cueur de l'esglise, lequel fut bien paré et acoustré, car au millieu y

avoit en façon de plate forme enlevée, a troys degrez montans en lieu hault, deux bancz parez en honneur, garniz et couvers de draps d'or ouvré sur veloux cramoisy, la plate forme et cousins de mesmes couvers.

Celluy du roy a destre estoit, celluy de la royne a senestre, ung peu plus errier que celluy du roy ; et au derriere d'un chacun d'eulx banc une chaire bien dorée et de drap d'or, couverte de diaprée. Autour d'icelluy cueur, a l'endroit du roy et de la royne, estoient chaires episcopalles bien tappissées et acoustrées. En l'une estoit monseigneur le legat representant la personne du pape ; au dessoubz bien loing estoient les ambassadeurs de Venize, des electeurs de l'Empire et autres princes et seigneurs de moindre degré ; de l'autre part estoit le duc, susdit frere du roy et le seigneur de la Guerche, l'ambassadeur d'Angleterre et plusieurs autres princes et seigneurs chacun en son degré.

La messe fut dicte et commencée par le cardinal de Strigonie, servy et acompaigné de huit evesques estans en pontifical episcopal. Auquel lieu je veiz de riches mitres, crosses, et autres ornemens garniz de riches pierreries et couvers de perles. L'autier fut richement paré ; car il y avoit bien soixante pieces d'ymaiges d'argent, comme testes de roy saintz, d'evesques, d'apostres, de martirs, qui seroient long a reciter, esquelz avoit maint beau reliquaire. Avant que la messe fust commencée, le roy entra en ung oratoire, ou il print sa couronne imperiale et vint en son siege, les cheveux pendans, lesquelz estoient noirs qui bien luy avenoient. Au devant de luy marchoit ledit

avoit en façon de plate forme enlevée, a trois degrez montant en lieu hault, deux bancqz parez en honneur, garniz et couvers de draps d'or ouvré sur velour cramoisi, la plate forme et coussins de mesmes couvers.

Celluy du roy estoit a dextre, celluy de la royne a senestre, ung peu plus arriere que celluy du roy ; et au derriere d'un chacun d'iceulx bancqz une chayere bien dorée et de drap d'or, couverte et diaprée. Autour d'icelluy cueur, a l'endroit du roy et de la royne, estoient chayeres episcopalles bien tapissées et acustrées. En l'une estoit monseigneur le legat representant la personne du pape ; au dessoubz bien loing estoient les ambassadeurs de Venise, des electeurs de l'Empire et autres princes et seigneurs de moindre degré. De l'autre part estoit le duc, susdit frere du roy et le sire de la Guierche, l'ambassadeur d'Angleterre et plusieurs autres princes et seigneurs chacun en son degré.

La messe fut dite et commencée par le cardinal de Strigonie, servy et acompaigné de huit evesques estans en pontifical episcopal. Auquel lieu je viz de riches mytres, crosses, et autres ornemens garniz de pierreries bien riches et couvers de perles. L'autier fut richement paré ; car il y avoit bien soixante pieces d'ymages d'argent, comme testes de roys saintz, d'evesques, d'apostres, de martirs, qui seroit long a reciter, esquelz avoit maint beau reliquaire. [f. 75v.] Avant que la messe fut commencée, le roy entra en ung oratoire, ou il print sa couronne imperiale et vint en son siege, les cheveux pendans, lesquelz estoient noirs qui bien luy advenoient. Au devant de luy marchoit ledit

pallentin, lequel portoit le septre, et le duc Lorens le monde a double croix patée.

La messe commencée, le roy print le septre en sa main destre, le monde a senestre. A l'endroit que les espousailles se devoient faire, vint le roy au bout de l'autier, puis vindrent le duc son frere et le seigneur de la Guerche qui menerent ladite dame. Les serimonies faictes, ainsy que en tel cas appartient, puis conduirent ladite dame au lieu ou l'avoient prinse.

A l'endroit du sacrement vindrent deux evesques, lesquelz menerent ladite dame au devant de l'autier, auquel lieu elle fut eschevelée, sacrée et couronnée. Et a l'endroit du couronnement ledit cardinal demanda a haulte voix s'il y avoit nulz des barons, princes ou seigneurs, de quelque estat qu'ilz fussent, qui contrariassent qu'elle ne fut couronnée comme leur royne et maistresse. Ung chacun s'acria a haulte voix : « *Coronetur* ! Soit couronnée ! Nous la reclamons a telle, et voulons qu'elle soit notre royne et dame souveraine. » Et a ce faire y eut belle silence. Cedit jour, luy fut mis la couronne moult riche sur le chief qui estoit beau, ung septre en la main destre, le monde en la main senestre, ayant une croix patée telz et de la façon que pouriez veoir cy apres.

Ce fait, ladite dame fut ramenée a son siege ; et moult bien luy avenoit porter celle couronne, ceptre et monde. Car neantmoins qu'elle fut par les Hongres et autres estimée l'une des belles dames que jamais avoient veu en icelluy royaume, a son arrivée, en abit françoys, sa beaulté augmenta quant elle fut couronnée. Quant venoit a servir lesdits seigneurs et dames

pallentin, lequel portoit le sceptre, et le duc Lorens le monde a double croix pactée.

La messe commencée, le roy print le sceptre en sa main dextre, le monde a senestre. A l'endroit que les epousailles se devoient faire, vint le roy au bout de l'autier, puis vindrent le duc son frere et le sire de la Guierche qui menerent ladite dame. Les sirimonyes faictes, ainsi que en tel cas appartient, puis conduirent ladite dame au lieu ou l'avoient prinse.

A l'endroit du sacrement vindrent deux evesques, lesquels menerent ladite dame au devant de l'autier, auquel lieu elle fut eschevelée, sacrée et couronnée. Et a l'endroit du couronnement ledit cardinal demanda a haulte voix s'il y avoit nul des barons, princes et seigneurs, de quelque estat qu'ilz fussent, qui contrariassent qu'elle ne fut couronnée comme leur royne et maistresse. Ung chacun s'escria a haulte voix : « *Coronetur* ! Soit couronnée ! Nous la reclamons a telle, et voulons qu'elle soit nostre royne et dame souveraine. » Et a ce faire y eust belle silence. Ce dit [jour], luy fut mys la couronne moult riche sur le chief qui estoit beau, ung sceptre en la main dextre, le monde en la main senestre, ayant une croix pactée telz et de la façon que povez veoir cy apres.

Ce fait, ladite dame fut ramenée a son siege ; et moult bien luy avenoit porter cette couronne, sceptre et monde. Ce neantmoins qu'elle fut par les Hongres et autres estimée estre l'une des belles dames que jamais avoient veu en icelluy royaume, a son arrivée, et abit françois, sa [f. 76.] beauté augmenta quand elle fut couronnée. Quand venoit a servir

durant le service, comme a l'endroit de veoir Dieu et autrement, lesdits duc Lorens et conte palentin servoient le roy, et le conte Thomas et le seigneur Batreiort servoient ladite dame. Puis apres les *Agnus Dei*, ladite dame fut amenée par lesdits duc et seigneur de la Guerche et receut son Createur. Ce fait et l'office achivé, chacun marcha comme est faicte mention, sauf que ladite dame vint eschevelée et couronné a son logiz, les septres et mondez portez au devant du roy et d'elle.

Ainsy fut conduite jusques en une grant salle auquel lieu trouva les preparatifz pour le disner.

Pour venir a l'assiette du disner, la table fut longue, et n'y eust assiette que d'un costé et au deux boutz ; et y eut quatre lieux d'honneur a icelle table, selon leur mode. Au meillieu de la table estoit la royne a main destre, le roy aupres du duc son frere, puis le conte palentin et autres princes et seigneurs d'icelluy costé destre ; et de l'autre costé de ladite dame estoit monseigneur le legat, puis monseigneur le cardinal de Strigonie et autres prelatz a grant nombre. Au destre bout estoit le seigneur de la Guerche, au dessoubz de luy les ambassadeurs de Venize ; a l'autre bout de la table, viz a viz de l'ambassadeur de France estoit l'ambassadeur d'Angleterre et ceux des electeurs de l'Empire. Chacun des ambassadeurs desdits roys serviz celluy jour comme le roy et gentilzhommes comis a ce faire.

En la salle ou fu[t] fait le dit banquet, y avoit l'un des beau buffetz que je viz jamais, car il estoit a neuf degrez garniz de coupepez, flacons,

lesdits seigneurs et dames durant le service, comme a l'endroit de veoir Dieu et autrement, lesdits duc Lorens et conte palentin servoient le roy, et le conte Thomas et le seigneur Batreiort servoient ladite dame. Puis apres les *Agnus Dei*, ladite dame fut amenée par lesdits duc et seigneur de la Guierche et receut Nostre Seigneur. Ce fait et l'office achivée, chacun marcha comme devant est faict mencion, sauf que ladite dame vint eschevelée et couronné a son logis, les sceptres et mondes portez au devant du roy et d'elle.

Ainsi fut conduite et menée jusques en une grand salle auquel lieu trouva les preparatifz pour le digner.

Pour venir a l'assiete du digner, la table fut longue, et n'y eust assiete que d'un costé et aux deux boutz ; et y eut quatre lieux d'onneur a icelle table, selon leur mode. Au milieu de la table estoit la royne a main destre, le roy aupres le duc son frere, puis le conte palentin et autres princes et seigneurs d'icelluy costé dextre ; a senestre de l'autre part de ladite dame, estoit monseigneur le legat, puis monseigneur le cardinal de Strigonie et autres prelatz a grant nombre. Au destre bout estoit le seigneur de la Guierche, au dessoubz de luy les ambassadeurs de Venise ; au senestre bout estoit l'ambassadeur d'Angleterre, et ceux des electeurs de l'Empire. Chacun des ambassadeurs desdictz roys servit celluy jour comme le roy et gentilzhommes comis a ce faire.

En la salle ou fut fait le dit banquet, y avoit l'un des beaux buffetz que je viz jamais, car il estoit a neuf degrez garniz de couppez,

ceuves deserte, potz eguyeres d'or et argent, chacun degré de quinze pieces.

Le disner fait, chacun fist la reverance au roy et a la royne. Dances se firent et plusieurs ebattemens, jeuz et instrumens de musicque. Le roy s'en alla a son logis et prinst congé de ladite dame, car il estoit mal disposé.

Le vendredi ensuyvant, dernier jour de septembre, le seigneur de la Guerche presenta les lettres du roy et vous au roy de Hongrie, bien acompaigné tant de gentilzhommes françoys que de [†††] Ageneiz et moy pour officiers d'armes. Le roy le receut a grant honneur, et envoya querir ledit ambassadeur par des barons de sa court, jusques a son logis, qu'ilz estoient en nombre trente bons et notables personaiges ; les lettres presentées et sa harangue faicte, fut reconduit a son logis, selon la maniere de faire.

Le lundi, tiers jour d'octobre, arriva ladite dame a Bude, montée sur une hacquenée blanche, harnoys, housse et autres acoustremens de drap d'or frizé, ouvré sur velloux cramoisy, acompaigné ensuyte des dames dessusdictes.

Le roy marchoit comme devant est dict ; aussy faisoient les princes et princesses, seigneurs et dames, chacun en son degré. Au devant de ladite dame, hors la ville, vindrent les ecclesiasticques, les nobles hommes, bourgeois et bourgeoyses de ladite ville luy faire la reverance, et luy presenterent ung pelle bien armoyé hors et ans des armes desdits seigneurs et dame, lequel elle refusa pour la presence du roy, ainsy que paravant elle avoit fait. Celluy jour je viz bien vingt chappes ou il avoit

flacons, cuves deserte, potz eguyeres d'or et argent, chacun degré garny de quinze pieces.

Le disner faict, chacun fist la reverance au roy et a la royne. Dances se firent et plusieurs esbatemens, jeux et instrumens de musique. Le roy s'en alla a son logis et print congié de ladite dame, car il estoit mal disposé.

Le vendredy ensuyvant, dernier jour de septembre, le seigneur de la Guierche presenta les lettres du roy et vous au roy de Hongrie, bien acompaigné tant de gentilzhommes [f. 76v.] françois que de Ageneiz et moy pour officiers d'armes. Le roy les receut a grant honneur, et envoya querir ledit ambassadeur par des barons de sa court, jusques a son logis, qui estoient au nombre trente bons et notables personnages ; les lectres presentées et sa harange faicte, fut reconduit a son logis, selon leur maniere de faire.

Le lundi, tiers jour d'octobre, arriva ladite dame a Bude, montée sur une hacquenée blanche, harnois, housse et autres acoustremens de drap d'or frisé, ouvré sur veloux cramoisi, acompaignée ensuyte des dames dessusdites.

Le roy marchoit comme devant est dit ; aussy faisoient les princes et princesses, seigneurs et dames, chacun en son degré. Au devant de ladite dame, hors la ville, vindrent les ecclesiastiques, les nobles hommes, bourgoys et bourgoises de ladite ville luy faire la reverance, et luy presenterent ung peelee bien armoyé dehors et dedans des armes desditz seigneur et dame, lequel elle refusa pour la presence du roy, ainsi que paravant elle avoit fait. Celluy jour je viz bien vingt chappes ou y avoit

grant nombre de perles et les plus belles que je viz jamais ; car il y avoit en belle bande housures, manches de robbes et colliers rouges, et cropières couvertes des perles ; et est ung païs ou l'on les porte publiquement.

Ladite dame fut conduite par la grant rue, ou y avoit grant multitude de gens jusques au chasteau, auquel lieu elle descendit. Le roy print congé d'elle et alla a l'un des corps de maison du chasteau, ou estoit son logis. Et ladite dame fut conduite a son logis au plus pres du roy par monseigneur le duc, frere du roy, le conte pallentin et autres plusieurs seigneurs et dames. Celluy jour fut tiré plus de cent coups d'artillerie, tant a son arivée que autrement, comme de bombardelles, quansons, petites³ et grosses coulevrines, car en celluy chasteau y en a aussy grant nombre que je viz jamais pour une place.

Le jeudi ensuyvant, le roy fist tenir et commancer la feste royalle, le disner fut fait en l'une des salles du chasteau, l'une des belles que je veiz jamais de longueur et largeur, et ou y a autant d'or et azur espandu.

L'assiete fut telle comme devant est faicte mention de l'autre banquet. Car chacun prince et ambassadeur fut mis en son degré. Apres disner les nobles hommes, bourgeois, cytoyens, manans et habitans les villes et cites de Transilevenie et autres, firent presens a ladite dame de coupes d'argent doré de plusieurs sortes, de draps d'or ouvré sur velloux cramoisy, de satins de mesme couleur, de grans tappiz de Turquie, luy suppliant par leurs harangues qu'elle les eut

³ petries *dans le ms.*

grant nombre de perles et les plus belles que je viz jamais ; car il y avoit en celle bande housures¹, manches de robbes et colliers rouges, et croppières couvertes de perles ; et est ung pays ou l'on les porte publiquement.

Ladite dame fut conduite par la grant rue, ou y avoit grant multitude de gens jusques au chasteau, auquel lieu elle descendit. Le roy print congé d'elle et alla a l'un des corps de maison du chasteau, ou estoit son logis. Et ladite dame fut conduite a son logis au plus pres du roy par monseigneur le duc frere du roy, le conte pallentin et autres seigneurs et dames. Celluy jour fut tiré plus de cent coups d'artillerie, tant a son arrivée que autrement, comme de bombardelles, canons, [†††] et autres grosses coulevrines, car en celluy chasteau y en a aussy grant nombre que je viz jamais pour une place.

Le jeudi ensuyvant, le roy fist tenir et commencer la feste royalle, le disner fut fait en l'une des salles du chasteau, l'une des belles que je viz jamais de longueur et largeur, et ou y a autant d'or et asur espandu.

L'assiete fut [f. 77.] telle comme devant est fait mention de l'autre banquet. Car chacun prince et ambassadeur fut mys en son degré. Apres disner les nobles hommes et bourgeois et citoyens, manans et habitans les villes et citez de Transilevant et autres, firent presens a ladite dame de coupes d'argent doré de plusieurs sortes, de draps d'or ouvrez sur veloux cramoisi, de satins de mesme couleur, de grans tapiz de Turquie, luy suppliant par

¹ housures *dans le ms.*

pour recommandez, et qu'ilz avoient longtemps desiré sa venue, prians a Dieu qu'il luy donnast bonne vie, et longuement estre leur maistresse et princesse. Puis commencerent maintz instrumens a jouer tant de musicque que autres, et la se firent maintes dances ; et entre autres y estoient ceulx du roy de Pollayne qui sont les mieulx disans et les plus doulx que je veiz jamais. Celluy jour en une fontaine estant au meillieu de l'une des cours du chasteau de laquelle yssoit six tuyaulx, sortoit vin tout du long du jour. Et estoit la fontaine telle que la povez veoir cy apres en portraicture.

Après les dances faictes, non celluy jour seulement, mais par l'espace de dix ou douze jours, y eust maintes joustes faictes en l'une des cours dudit chasteau, laquelle est grande et spacieuse ; et estoient armez, ainsy que pourrez veoir et ne failloient a cheoir quand ilz s'entreactaignoient, car leurs lances sont grosses comme plansons et estoient leurs chevaulx bandez o les housses en façon qu'ils ne voyoient point et n'avoient point leurs scelles de tenue. Et y eust pris donné a deux gentilzhommes Bouchesmes, serviteurs ordinaires du roy comme mieulx faisans.

[f. 4.] Pour venir a assiette des villes et chasteau de Bude, ilz sont situez en hault lieu, sur une montagne plate, ayant d'un costé montaignes plates, longtaines de la ville a distance de demy lieue, bien fertilles, car il y croist d'aussi bons vins et formens que je veiz jamais.

Au dessoubz de ladite ville et chasteau y a une ville hors des murs

leurs haranges qu'elle les eust pour recommandez, et qu'ilz avoient longtemps desiré sa venue, priantz a Dieu qu'il luy donnast bonne vie, et longuement estre leur maistresse et princesse. Puis commencerent maintz instrumentz a jouer tant de musique que autres, et la se firent maintes dances ; et entre autres y estoient ceulx du roy de Pollayne qui sont les mieulx disans et les plus doulx que je viz jamais. Celluy jour en une fontaine estant au milieu de l'une des cours du chasteau de la quelle yssoit six tuyaulx et sortoit vin tout le long du jour. Et estoit la fontaine telle que la povez veoir cy apres en pourtraicture.

[f. 77v.] Après les dances faictes, non celluy jour seulement, mais par l'espace de dix ou douze jours, y eut maintes joustes faictes en l'une des cours dudit chasteau, laquelle est grande et spacieuse ; et estoient armez, ainsi que pourrez veoir en pourtraicture, et ne failloient a cheoir quand ilz s'entreactaignoient, car leurs lances sont grosses comme plansons et estoient leurs chevaulx bandez o les housses en façon qu'ilz ne veoyent point et n'avoient point leurs scelles de tenue. Et y eust pris donnez a deux des gentilzhommes Bouesmes, serviteurs ordinaires du roy comme myeulx faisans.

d'icelle qui respond jusques au fleuve et riviere de la Dunamie ou font residence les marchans et mecaniques, ayans l'administration cognoissance des marchandies venantes par eaue, de l'autre part d'icelluy fleuve et sur le bout de l'eaue y a une ville nommée Peste, plus grande de largeur que n'est Bude, auquel lieu arrivent les marchandies tant de Transilevent que d'autres principautés et seigneuries, laquelle est située en lieu bas ; et y a d'icelluy costé une plaine durant en longueur et espace de largeur plus de cinquante lieues ; laquelle plaine est souvent nayée par le derivement d'icelluy fleuve, car c'est l'un des plus grans tant de longueur, largeur et parfondeur que je veiz jamais ; car il va cheoir jusques a Constantinople, ainsy que apert par la quarte marine qui de ce fait mention. En icelluy fleuve prent on les meilleurs et plus grans poisçons que je veiz jamais comme d'esturgons, luctz et querpes et le plus grant nombre. De la beauté de la ville : les maisons sont faictes a la mode ytaliane par les estrangiers qui ont habité et habitent a present, tant d'Alemens, Florentins, Ytaliens que autres. Le chasteau est l'une des maisons de prince que je veiz jamais, autant bien sentent et monstrant estre maison royalle, et aussy bien située, car de chacune part y a belle veue ainsy que pourrez veoir cy apres la situation de ladite ville et chasteau. Le royaume de Hongrie est assez grant et plain pays ; et y croist bons vins et formens. La puissance du royaume est divisée en troys parties : la premiere est du roy avecques les nobles et cités franches, la seconde est des prelatz, la tierce est des ducz, contes et barons. Et sont tenuz chacun de faire gens

de guerre selon le nombre de leurs vassaulx, savoir de vingtz hommes ung homme d'armes.

Les Hongres ne scevent que labourer la terre et les vignes et sont gens de grant vie. Les gens de mestier dudit royaume sont estrangiers : c'est assavoir Allemans estrangiers, Ytalians, ou d'autres nations. Le roy n'a pas grant revenu de deniers ordinaires, mais il prent subside chacun an sur tout son royaume, c'est assavoir ung ducat pour maison et y a bien troys centz mil maisons. Et les Hongres nomment ledit subside dica. Si le roy faisoit bonne guerre contre les Turcs, il pourroit avoir pour maison troys ou quatre ducatz l'an, comme avoit le roy Mathias.

Et ont de coustume que quant la personne du roy va sur les Turcqs, que chacun qui peult porter baston y [a] va de bonne volonté avecques luy. C'est la nation que les Turcqs craignent le plus, car ilz sont bon combatans et hardiz ; et sont accoustumez de coucher troys-quatre moys hors, sans lict, fors le caban que ung chacun porte, soit prince ou baron, comme l'on a veu ce voiage audit duc Corvin. Soubz le royaume y a plusieurs provinces subjectes, comme partie de la Crevasie, de l'Esclavonie, du royaume de Dalmas et du pays de Transilevance, lequel est bon ; et y a bonnes villes ; mynes d'or et d'argent. Et la sont les bons chevaulx hongres ; et y a des rivieres ou on trouve or et argent en pierre, comme vous pourra monstrier ledit seigneur de la Guerche. Il y a oudit Royaume gens nommez Rassiains, qui ne sont pas bon crestiens, mais tienne[nt] la foy grecque ; et sont bons marchans et loyaulx en leur foy, car ilz

tiennent leur parole. Pour revenir a la beauté de la situation desdits ville et chasteau de Bude ou y a plusieurs Turcqs prisonniers, aussy y a il par tout le royaume, es environs, y a plusieurs ebatemens et pasetemps de prince, comme de l'isle de Chepel appartenant a ladite dame a cause de son douaire, située en une lieue de ladite ville ou meillieu dudit fleuve, en laquelle y a maison et jardins de bonne sorte.

L'isle est de longueur de quinze ou seize lieues, bien fertile, multipliée de grant nombre de bestes rousses, comme de cerfz, biches et lievres. Et viz ung jour que ladite dame estoit en icelle isle, au bruit et marcher des chevaux lever quinze ou seize lievres en moins de pays que troys traictz d'arc. Au dessus de ladite ville, amont la riviere y a une place de Notre-Dame, laquelle dit on estre la premiere esglise que fonda jamais l'empereur Charlemaigne, ainsy que appart par une espitafle y estant. Au plus pres est Bude Veige ou y a beau lieu et grant nombre d'esglises et maisons. Et en icelluy lieu fut premierement ediffié Bude ; et est celle Bude Veige située sur le bort du fleuve et ou circuyt de la ville de Sycambrie ou habiterent premierement les François lors nommez Sicambriens, quant Troye fut destruite et mise en exil. Et si a apparence que autreffoys y a eu de grans edifices tant par apparence de murailles que la situation du lieu ; entre icelle ville de Sicambrie et la ville y a cinq molins qui ne meulent que d'eaue chaude ; raison si est qu'il y a des bains naturelz yssans de dessoubz une montaigne ou l'eau va servir iceulx moulins toute bouillante. Du costé des montaignes

y a une abbaye moult belle a une lieue de ladite ville ou est le corps [de] monseigneur saint Paoul, premier hermite, l'un des beaux lieux d'entre iceulx que possible est de veoir, et plusieurs autres lieux qui seroient longs a reciter. Pour parler des esglises et lieux ecclesiasticques, il y a des lieux fort devociux, et la ou l'on sert aussy bien Dieu que je viz jamais. Et entre autres lieux devotz en une chappelle estant au chasteau moult belle y a ung corps saint qu'on appelle saint Jehan l'Aumosnier, lequel fut envoyé par le Turq d'a present au roy Mathias, dernier roy de Hongrie par ung appointe de paix qu'ilz firent par entreulx, auquel lieu y a moult de veuz, et est le corps bien entier ; et estoit celluy corps a Constantinople.

Il y a en icelluy chasteau de beaux cheffz d'euvre et pieces de meubles, comme de tapisseries, tant de soye que de layne et soye mestionée. Et entre autres y est l'ystoire de Troye telle et de la façon que celle qui est en France, laquelle est faicte en Picardie, selon l'escripture y estant. Aussi, y a belle et grande librairie jusques au nombre de troys a quatre cens livres escriptz en latin, grec et hongre ; et la plus grant part hystoriez en chef d'euvre. Il y a ung Dieu en une croix qui est enlevé et fait de boys, autant bien fait que je veiz jamais. Aussi y a ung serpent lequel apres avoir esté prins fut ouvert par le ventre ; et a esté seché en telle façon que la chair, la peau, les costes et escailles sont confiz ensemble, et tellement qu'il est si entier qu'il ne reste que la vie qu'il ne soit moult horrible et espouventable, et est de grandeur ainsy que la portraicture fait montre cy apres. Et de la teste d'un autre serpent y estant.

[f. 78.] roy de Hongrie par ung appointement de paix qu'ilz firent par entreux, auquel lieu y a moult de veuz, et est le corps bien entier ; et estoit celluy corps a Constantinnople.

Il y a en icellui chasteau de beaux cheffz d'euvre et pieces de meuble, comme de tapisseries, tant de soye que de layne et soye mestionée. Et entre autres y est l'istoire de Troye telle et de la façon que celle qui est en France, laquelle est faicte en Picardie, selon l'escripture y estant. Aussi, y a belle et grande librairie jusques au nombre de trois a quatre cens livres escriptz en latin, grec et hongre ; et la plus grant part ystoriez en chef d'euvre. Il y a ung Dieu en une croix qui est enlevé et faict de bois, autant bien faict que je viz jamais. Aussi y a ung serpent lequel apres avoir esté prins fut ouvert par le ventre ; et a esté seiché en telle façon que la chair, la peau, les costes et escailles sont confiz ensemble, et tellement qu'il est si entier qu'il ne reste que la vie qu'il ne soit moult horrible et espoventable, et est de grandeur ainsi que la pourtraicture fait monstre cy apres. Et de la teste d'un autre serpent y estant.

Il y a ung charlit moult grant, beau et riche, lequel est d'yvoyre noire, rouge et blanche, taillée en eschequer, et plusieurs autres belles choses qui seroient longues a raconter.

De l'abit des bourgeoises et femmes de bas estat, ilz sont telz habitz comme povez veoir cy apres. Et comme les femmes d'Esclavonie fillent et mettent leur lin ou chanvre sur l'oreille gauche placé avec leur couvrecher, et n'ont nulles quenouilles.

Aussy y a une piece de boys ou y a une corne de serf, le boys creu, dessus laquelle a troys broctz ; et ne peult on congnoistre comme se peult avoir esté, ainsy que appert cy dessoubz. D'autres nouvelles de par deça, l'armée du roy n'a riens fait sur l'armée du Turcq, fors que ceulx de Transilevanie ont brullé et pillé Bodon qu'estoit bonne ville, bien marchande, appartenant au Turcq. Le roy ayme bien la royne. Et jamais a royne n'auroit esté signé apointement de douaire par les seigneurs du pays fors a elle.

Ma souveraine dame, il vous plaira m'avoir pour excusé, s'il y a quelque chose mal couchée et mise soit en escripture ou autrement ; et moy pardonner ; pourtant que leur langaige est estrange et que n'ay sceu du tout savoir les faitz du pays comme si eusse entendu leur langaige. Et une autre fois je metteray peyne a myeulx faire, a l'aide de Dieu, auquel je prie, ma souveraine dame qu'il vous doint bonne vie et longue.

A Bude ce .xvi.º jour de decembre.

[f. 78v.] Il y a ung charlit moult grant, beau et riche, lequel est d'ivoire noire, rouge et blanche, taillée en eschequeur, et plusieurs autres belles choses qui seroient longues a raconter.

De l'abit des bourgeoises et femmes de bas estat, ilz sont telz habitz comme povez veoir cy apres. Et comme les femmes d'Esclavonie fillent et mettent leur lin ou chanvre sur l'oreille gauche placé avec leur couvrechef, et n'ont nulles quenoilles.

Aussi y a une piece de boys ou y a une corne de cerf, le boys creu dessus laquelle a trois brotz ; et ne peut on congnoistre comme ce peut avoir esté, ainsi que appert de l'autre part.

X. Fejezet

FOIX-CANDALE-I ANNA UTAZÁSA MAGYARORSZÁGON

Itt következik az a másik leírás, amelyet a mondott Bretagne készített a királyné-hercegnőnek, felséges asszonyának és úrnőjének, arról a tiszteletteljes fogadtatásról, amelyben a magyar királyné részesült királyságaiban, földjein és tartományaiban.¹

Legkeresztényibb, legfelségesebb, leghatalmasabb, legkiválóbb hercegasszony, igen tisztelt és nagyságos úrnóm, olyan módon és akkora alázattal, ahogy csak tudom, kegyelmébe ajánlom magam. Asszonyom, tudom, hogy ön kedvét leli a kegyes szórakozásokban, és istentisztelet után szívesen hallgatja azokat a felséges és dicsőséges dolgokat, amelyek erényes tettekből származnak. Követve parancsait, és hivatalomat igyekezővén minél jobban ellátni, már tudattam önnel annak a tiszteletteljes fogadtatásnak a részleteit, amelyben a legfelségesebb, leghatalmasabb és legkiválóbb hercegnő, az ön unokahúga, az igen tisztelt Foix-i Anna, Magyarország, Csehország és Lengyelország² királynéja részesült a velencei köztársaság városaiban.

Alább láthatja a mondott úrhölgy fogadtatását úgy magyar királyságában, mint más királyságokban, hercegségekben és tartományokban, valamint Szlavóniában, amelyek királyi férje uralma alá tartoznak, s ahol a mondott hölgy áthaladt. Arról is beszámolok, csak annyira, amennyire tudomásomra jutott, hogy milyen hercegek, urak és hölgyek jöttek fogadtatására, már Zengben³ való partot érésekor, majd felszentelésének, koronázásának és házasságának alkalmával, s hogy milyen ünnepeket, tiszteletadást és ajándékokat készítettek számára, valamint hogy milyen az ország helyzete, jósága és szépsége. Ugyanígy tudatom az ottani hercegek, nagyurak és hölgyek nevét, Ulászló király, Magyarország jelenlegi uralkodójának alattvalóit, vérségi és egyéb

¹ „Elbeszélés Foix-i Anna megkoronázásának és Ulászló magyar, cseh és lengyel királlyal történő házasságának ünnepeiről, amely Annának, Franciaország királynéjának, Bretagne hercegnőjének utasítására készült egyik címerkirálya, Bretagne által.” in: BL, Stowe 584. fol. 69.

² A fent említett okok miatt Annát sem illette meg a lengyel királynéi cím.

³ Ma Senj, Horvátország.

rokonaiét. A király és királyné címerét itt láthatja lefestve, csakúgy, mint király urunkét és az önét.

És először

Augusztus 20. napján, Szent Bernát ünnepén indult el a mondott úrhölgy gályán Velencéből, több más hajóval együtt, számos francia, magyar és velencei herceg, nagyúr és nemes személy kíséretében, megfelelő rendben. A magyar hercegek és urak neveiről és birtokairól ön már tudomást szerzett korábban. És azt hiszem, hogy Isten segítette a mondott hölgyet, aki korábban még sohasem utazott tengeren, mivel az idő olyan csendes és nyugodt volt, hogy a gályák csekély hullámverésben haladtak, mintha csak tavon hajóztak volna. A kedvező időjárás segítségével a hónap 23. napján megérkezett Zenggbe, amely hozománya révén egyik városa a dalmát királyságban, s a tengerparton fekszik, falakkal övezve. A kikötőbe a világ valamennyi hajója be tud futni, mivel legalább tizenöt mérföld hosszú. Előtte, a várostól mintegy három mérföldre terül el a kikötőt védő, több mint hét mérföld hosszú Veglia nevű sziget,⁴ így az érkező hajók minden vihartól biztonságban lehetnek.

Arról a tiszteletadásról, ami a mondott hölgyet Zenggben való kiszállásakor és a városba való beléptekor fogadta, nem tudok mit mondani, mert nem voltam ott, hiszen Velencéből való útrakelésünkkor az a döntés született, hogy a címeres heroldok szárazföldön utazzanak a csomagokkal együtt Velencétől Szlavónián át Zenggig, ami nagy út, s emiatt a mondott hölgy hamarabb érkezett meg, mint azok, akik szárazföldön utaztak. Mindazonáltal a kikötőtől, ahol kiszállt, egészen a várig rengeteg pálmaágot és festményt láttam az úton, és számos képen, aranyozott latin betűkkel írva a következő felirat volt olvasható: *Expectata veni*, ahogy az alább képen is látható. [ld. 9. kép]

Ebben a városban fogadta a mondott hölgyet Corvin herceg, az elhunyt Mátyás király természetes fia,⁵ Frangepán Bernát gróf,⁶ Tamás gróf,⁷ Bátori uraság⁸ és számos más nagyúr, akiknek neveit hosszú lenne felsorolni. Rajtuk kívül jelen volt még Lőrinc herceg, a boszniai király fia, és számos más nagyúr és főpap, akik Velencébe, a mondott hölgy elébe jöttek. Corvin herceg kíséretébe számos nagyúr és mintegy

⁴ Ma Krk szigete, Horvátország.

⁵ Corvin János (1473–1504), Hunyadi Mátyás törvénytelen fia, horvát-szlavón bán, Frangepán Beatrix férje.

⁶ Frangepán Bernát (1452–1529), Zengg, Veglia és Modrus ispánja, leánya Beatrix, Corvin János felesége.

⁷ Szentgyörgyi és Bazini Tamás.

⁸ Bátori György, királyi lovászmester.

hét-nyolcezer katona tartozott. A hercegek és urak hódolatukat fejezték ki a mondott hölgynek, mint királynéjuknak. Zengg kapitánya, Lónyai Albert⁹ ajándékokat, lovakat és egyebeket adott át neki. Majd figyelmeztették, hogy keljenek útra a török veszély miatt, akik nyolcezer embert mozgósítottak, feltételezhetően azért, hogy elrabolják, ami ellen óvintézkedéseket tettek, mert Corvin herceg és az ott levő nemesek annyi embert gyűjtöttek össze, hogy mielőtt a veszélyes helyre értünk volna, legalább tízezer ember állt a védelmünkre. Szép rendben sorakoztak fel, elővéddel, fősereggel és utóhaddal, és úgy a török, mint a német határon nagyszámú katona állomásozott, felfegyverezve, lóháton, szép viseletben, ahogyan az itt a képen látható. És ilyen volt a király hadijelvénye, amelyet Corvin herceg hordozott saját zászlajával és címerével együtt. [ld. 10. kép]

Így indult el a mondott hölgy Zenggből a hónap utolsó napján, csütörtökön, és szeptember ötödik napján elhagyta az elpusztult vidéket. Itt a misét szláv nyelven éneklük, mert Szlavóniának ez a vidéke elpusztult a törökök portyázásai és fosztogatásai miatt. Megérkezett Zágráb városába, amely fallal körülvett település, és nagyon szép, termékeny vidéken terül el. A mondott hölgy elé járult a város püspöke, Lukács úr,¹⁰ mintegy háromszáz fegyverestől kísérvé. A külvárosba érve eléjött a főesperes, aki szokásuk szerint a püspököt helyettesíti annak távollétében, papi reverendába öltözve, keresztet és zászlót hordozva, kíséretében pedig ott tartózkodott a dékán és a kanonokok, valamint volt ott egy karmazsinbársony baldachinernyő. A mise után a mondott hölgyet a szállására, a püspök házához kísérték. Corvin herceg a városban ezüstkupákkal és lovakkal ajándékozta meg őt, s ugyanígy tett a város püspöke is. A mondott hölgy a Bernát gróf birtokához tartozó Modrus városán¹¹ keresztül haladt tovább, ahol nagyon szépen fogadták.

Miután a mondott hölgy némi időt eltöltött a fenti városban, és kipihente magát, valamint kísérete is felfrissült, mert nagyon kimerítette őket az elpusztult vidéken és a tengeren való utazás, átkeltek a Drávának nevezett folyón, hogy kikerüljenek a török fenyegetés alól. Ez a folyó jelenti a határt a horvát fejedelemség és a magyar királyság között. Ide érkezett elé Perényi Imre báró,¹² aki leveleket és ajándékokat hozott számára a királytól, nevezetesen három olyan szép kivitellű és aranyozott hintót, amilyeneket még sohasem láttam. Ezeket a mondott hölgy és udvarhölgyei részére küldték, s az egyik a többinél gazdagabban

⁹ Lónyai Albert, (1460 k. – 1522 u.) Zengg kapitánya és kormányzója.

¹⁰ Szegedi Baratin Lukács, zágrábi püspök (mgh. 1510).

¹¹ Ma Modruš, Horvátország.

¹² Perényi Imre asztalnokmester, Abauj megye ispánja, 1504-től nádor.

volt díszítve és jobban felszerelve, mert ezt az ő számára készítették. Mindhárom hintó elé nyolc különböző színű paripát fogtak, s a hintók oldalára a király által birtokolt fejedelemségek és területek címereit festették fel. A kocsikat aranyszóttessel borították, s hasonló színű vánkossokkal és párnákkal rendezték be, szépen és olyan módon, ahogyan azt a képen is látni lehet. Ezen kívül volt még másik négy hintó, igen gazdagon díszítve, ezekben nagyszámú kisasszony és hölgy ült, például Perényi és Csáki úrhölgyek, Szentgyörgyi grófné és mások.

A mondott hölgy átkelt a folyón és kiszállt a hajóból, s ekkor elésietett az említett Perényi, nagy kísérettel és előkelő viseletben, átadta a király leveleit, majd ura nevében hódolatát nyilvánította, üdvözölte és köszöntötte, az ország szokásai szerint. Miután mindezt franciául elmondták és tolmácsolták neki, a fent említett hölgyek rangjuk szerint egyenként elé járultak és illően köszöntötték. Ezután a mondott hölgy hintóba ült, s mindenki lóhátra szállt.

A hintókon öt címerpajzs volt található: az első a magyar királyságé, ezüsttel és arannyal nyolcszor [*sic!*] vágott; a második a cseh királyságé, arany mezőben karmos ezüst oroszlán, kétágú aranyzín bojtos farokkal, a harmadik a dalmát királyságé, vörös mezőben fekete színű kettős kereszttel, zöld, hegyes halmon,¹³ a negyedik Horvátországé, kék mezőben három aranykoronás, vörös nyelvű arany oroszlánfejvel,¹⁴ az ötödik minden fent említett fejedelemség címerét egyesítette, rajta boglárpajzsként a lengyel királyság címerével, aranymezőben ezüst sassal, aranykoronával, ahogy az itt a képen látható. [ld. 12. kép]

Horvátországban a síkságot átszelő patakokban szardíniához hasonló halak találhatók, annyi különbséggel, hogy azoknál zöldebbek, ahogy az a képen látszik. [ld. 13. kép] Ezeket úgy égetik a tűz fölött, mint a salétromot vagy a ként, s nagyon kellemetlen szagú füstöt bocsátanak ki.

A mondott hölgy addig utazott, amíg szeptember 27-én, kedden Fehérvárra nem ért, amely fallal körülvett település, és nagyon szép, termékeny vidéken terül el, közel a mintegy húsz mérföld hosszú, Balaton nevű tóhoz. Ebben a városban szentelik fel, koronázzák meg és temetik el a magyar királyokat és királynékat. Mintegy mérföldnyire a város előtt, azon az úton, ahonnan a mondott hölgy érkezett, várta őt a király. Kíséretében volt Zsigmond, a sziléziai Oppeln és Glogau hercege,

¹³ Tévedés, a Choque által leírt pajzs valójában a magyar királyság címerének bal oldalán található szimbólum.

¹⁴ Tévedés, a Choque által leírt pajzs valójában Dalmácia címere.

a király édestestvére,¹⁵ Reggio bíboros érseke,¹⁶ aki jelenleg legátus a király országaiban, neve pedig [...], az esztergomi bíboros,¹⁷ a nádor,¹⁸ négy gróf, akik Albert és György hercegek,¹⁹ a bajor herceg²⁰ és a palotagróf,²¹ azaz a német választók követei voltak, valamint a velencei²² és a raguzai²³ követek. És a mondott hölgy több mint két órát várakozott itt.

Ez a nap szép és fényes volt. A királyé mellett állították fel a fentebb említett személyek sátrait és pavilonjait. A király sátra elé számos szőnyeget terítettek, összesen nagyjából nyolc ölnyi szélességben és hatvan ölnyi hosszúságban, a mondott hölgy fogadására. A mondott hölgy sötét pejkancán ülve közelítette meg a sátrakat és pavilonokat, lovának nyeregtakarója és lószerszáma karmazsinbársonyra dolgozott zsinóros aranyszóttésből készült, görög A. A. betűkkel hímezve, arra utalván, hogy Annának nevezik. Számos hölgy és kisasszony kísérte, úgy franciák, mint magyarok, gazdagon díszített és tarka ruhákban. Közöttük volt a nádor felesége és mások, akik azon a napon a mondott hölgy elé járultak. A magyar hölgyek úgy öltöztek, ahogy az alább a képen látható. [ld. 14. kép]

A mondott hölgy leszállt a lováról, kíséretében ott volt Lőrinc herceg, a boszniai király fia, Nyitra és Zágráb püspöke, valamint más nagyurak és főpapok. Előttük haladt a két címerhordozó, Ageneiz jobbról, én pedig balról, Franciaország és Bretagne címereibe öltözve. Az ön címerpajzsa hasított volt, és mint királynéi-hercegnői jelvény lett bemutatva. A mondott hölgy azon a napon arannyal átszótt, cobolyprémmel szegélyezett fehér szaténruhát viselt.

Utána mentek a fent említett hölgyek, majd a mondott hölgy jobbán, hozzá legközelebb Guerche úr, király urunk és az ön követe, Estin bail-

¹⁵ Jagelló Zsigmond, Oppeln és Glogau hercege, II. Ulászló öccse, később lengyel király (1505–1548).

¹⁶ Isvalies Péter, Reggio bíboros érseke, 1500-tól pápai legátus majd 1503–1511 között veszprémi püspök.

¹⁷ Bakócz Tamás, 1497-től esztergomi érsek, 1500-tól bíboros (megh. 1521).

¹⁸ Vingárti Geréb Péter, nádor (1500–1503).

¹⁹ IV. Albert, Bayern-München hercege (1467–1508), valamint György, Bayern-Landshut hercege (megh. 1503), felesége Jagelló Hedvig, Ulászló testvére.

²⁰ Tévedés, hiszen a fentebb említett Albert és György hercegek birtokolták Bajorországot.

²¹ I. Fülöp pfalzi (rajnai) palotagróf (megh. 1508).

²² Sebastiano Giustiniani velencei követ Magyarországon 1500–1503 között.

²³ Vido de Goze (Vito Gotius) és Marino de Ragnina (Marin de Ragina).

li-ja,²⁴ Meillac úr, a mondott hölgy kísérő lovagja (*chevalier d'onneur*), François de Foix, a mondott hölgy fattyútestvére, Dizien de la Forest, a mondott hölgy főudvarmestere,²⁵ Brezolles úr, főistállómeister²⁶ és számos más jelentős személyiség. Amint a mondott hölgy a szőnyegekre lépett, a király kijött a sátrából és a szőnyeg közepéig a hölgy elé ment, a fent említett uraktól és az erdélyi, váradi, pécsi, veszprémi, győri, váci, csanádi, nyitrai püspököktől²⁷ és másoktól kísérve, kiknek száma huszonöt-harminc volt.

Ezen a napon a király mintás karmazsinbársony ruhát hordott, élénk, ibolyaszínű sapkával. A mondott hölgy háromszor letérdelt, először a szőnyegre való léptekor, másodszer két ölnyivel közelebb, harmadszor a királlyal való találkozásakor, aki megfogta a kezét. Ekkor a mondott hölgy elpirult. De nem lehet hölgy részéről elképzelni nemesebb magatartást és viselkedést, mint tőle, mert ezen a napon megmutatta, hogy királyi házból származik. Az üdvözlések után az esztergomi bíboros a király, a nemesek és az ország más rendjeinek nevében üdvözlő beszédet mondott: milyen sokáig várták és kívánták a mondott hölgy érkezését, úgy „a király, a mi urunk és az ön házassága miatt”, mint a hölgy erényei miatt.

A hölgy minden mondatukra megválaszolt, a győri püspök, az esztergomi bíboros testvére révén, s tette ezt olyan módon, hogy mindenki az Urat dicsérte érkezése miatt. Ezután a hercegek és főpapok, rangjuk szerint hódolatukról biztosították. Ugyanígy tettek a királynak a francia urak, hölgyek és kisasszonyok. Ezek után lóra ültek, és a következő sorban haladtak: jobbról a király egy almásderesen, a királyné szorosan mellette, s balról a mondott pápai legátus. A király jobbján, kissé mögötte lovagolt hercegi testvére, mellette balról pedig az esztergomi bíboros. Utánuk mentek a többi hercegek és főurak, s előttük Guerche úr, valamint Salisbury dékánja, az angol király követe, a velencei, birodalmi és raguzai követek, mindenki a maga rendjén. Közelükben heroldként haladt Agenez, Sommerset és jómagam, mindenki saját fejedelmének

²⁴ Gaspard d'Estaing, Rouergue királyi kormányzója (*sénéchal*).

²⁵ Személyét nem tudtuk azonosítani.

²⁶ Pierre II d'Urfé (1430–1508), Franciaország és Bretagne főistállóestere (*grand écuyer*).

²⁷ Sorban a következők: Kálmáncsehi Domokos, erdélyi püspök (1502–1503), Szatmári György váradi püspök (1501–1505), Ernszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505), Frangepán Gergely veszprémi püspök (1502. ápr. 18. – 1503. jún. 21.), Szatmári Ferenc győri püspök (1495–1508), Bakócz Tamás testvére, Bátori Miklós váci püspök (1474–1506), Csáki Miklós csanádi püspök (1500–1514), Bacsikai Miklós nyitrai püspök.

vagy fejedelműjének címerét hordozva. Ezen a napon a király előtt kivont kardot hordoztak. Magyarország udvarmestere, Buzlai Mózes²⁸ irányította a menetet, mivel olyan nagyszámú volt a kíséret.

Azt hiszem, hogy ezen a napon több mint négyezer lovas volt ott, közöttük több mint négyszázan bársonyból készült lószerszámmal és nyeregtakaróval, amelyeket egyesek aranyozott ezüstcsengővel, mások kagylóhéjjal, ismét mások drágakövekkel és gyöngyökkel ékesítettek. A lovasok kalapja és sapkája német módi szerint drágakövekkel volt díszítve, többen különféle aranyláncokat viseltek, mindannyian hatalmuk és rangjuk szerint. Ott volt a zsidók fejedelme²⁹ is, díszesen öltözött zsidók társaságában. Így vonultak trombitaszó kíséretében a városkapuig, amely a fentebb említett tartományok címeres lobogóival volt díszítve. Itt egyháziak fogadták őket keresztekkel és templomi zászlókkal, valamint egy szépen megmunkált és címerekkel gazdagon díszített baldachinos hordszékkal, amelyre mindazonáltal a mondott hölgy nem akart semmiképpen sem felülni a király jelenléte miatt, amit nagy bölcsességgént és alázatossággént tekintett mindenki.

A városkapun kívül haditornát tartottak az ország szokásai szerint: az egyik lovagnak átszúrták a combját, olyannyira, hogy az ütés átütötte a nyeret és félig a lovat is, ami látszott, amikor kihúzták a lándzsát. Imígyen mentek egészen a Miasszonyunk templomáig, ahol leszálltak a lóról. A mise és az imádság végeztével, a király az összes nemes társaságában elkísérte a mondott hölgyet a szállására, majd búcsút vettek tőle és a királyt is a szállására vitték, egy másik utcába.

A következő szerdán érkezett meg a királyi korona, amit Magyarország egyik megerődített várában, Visegrádon őriznek. Erre a feladatra külön fizetnek embereket. Ennek oka egyáltalán nem a korona értékéből adódik, hiszen régi darab, hanem azért, mert Ince pápa³⁰ küldte isteni sugallatra Magyarország első keresztény királyának, Szent Istvánnak. Korábban az egyik császár megkaparintotta,³¹ és csak jelentős pénzen szerezték vissza a mondott okok miatt. Ötszáz gazdagon öltözött fegyveres hordozta, az ország szokásai szerint.

A következő csütörtökön, a hónap 29. napján a mondott hölgy házasságot kötött, majd felszentelték és megkoronázták. Az ünnepségekre rátérve: a király elment a mondott hölgy szállására, cobolyprémes, ibolyaszín szaténruhában és hasonló színű kalapban. A mondott hölgy

²⁸ Buzlai Mózes udvarmester.

²⁹ Mendel Jakab Juda, a budai zsidó közösség vezetője.

³⁰ Valójában II. Szilveszter pápa (999–1003).

³¹ Utalás III. Frigyes német-római császárra, aki 1458–1463 között birtokolta a szent koronát.

hasonló színű ruhát és prémgallért viselt. Útra kelvén, a király jobboldalon haladt, a királyné szorosan mellette. Bal oldalon az oppelni és glogaui herceg haladt, a király fivére, ő vezette a királynét. A király mellett pedig a legátus úr ment, majd utánuk következtek a többi fejedelmek és uraságok. Elöl haladt Lőrinc herceg és a nádor, akik Guerche urat vezették, olyan módon, amint az a király urunk és az ön követeként megillette őt. Szorosan utánuk ment az angol, balról pedig a velencei követ és sokan mások, mindenki rangja szerint és annak alapján, hogy milyen fejedelemhez tartozik.

Ezen a napon, a koronázáskor nem az ön címereit hordoztam, mert nem volt egyetlen herald sem, aki a mondott hölgy címereit viselte volna, és vagy Ageneiz-nek, vagy nekem kellett volna ezt megtenni, amint az itt bemutatott képen látni, hogy tudni lehessen, milyen nemes házából származik. És mivel Ageneiz és én hordoztuk a királynék címereit, és az önét ő viselte volna, mert bár Sommerset, az angol király követe is szerette volna, de Ageneiz is akarta. És a mondott hölgy tiszteletére közepre helyeztük címerpajzsát, amelyet azon a napon hordozott, jelezvén, hogy két királyság rokonságából³² származik. És néhány nagyúr érdeklődött angliai rokonsága felől, és megemlézték a candalle-i grófságot is.

Ezen a napon a fentebb említett nádorné fogta menyasszonyi ruhájának végét, majd a díszes és felékesített templom belsejébe mentek, amelynek közepére háromlépcsős emelvényt építettek, két díszes paddal, mindkettő aranyszóttessel kidolgozott karmazsinbársonnyal takarva, s az emelvény és a párnák is hasonlóan voltak díszítve.

A király padja jobboldalon, a királyné a balon, kissé hátrébb helyezkedett el, s mögöttük állt egy aranyszövettel borított tarka szék. A templom belsejében, a király és a királyné körül helyezték el a püspökök szövettel borított, díszes ülőhelyeit. Az egyikben a legátus foglalt helyet, aki a pápa öszentségét képviselte, távolabb tőle ültek Velence, a birodalmi választók követei és a többi fejedelmek és kisebb rendű uraságok. A másik oldalon helyezkedett el a király testvére és Guerche ura, valamint az angol követ, és más nagyurak és uraságok, rangjuk szerint.

A szertartást az esztergomi bíboros nyitotta meg és celebrálta, nyolc, miseruhába öltözött püspök társaságában. Gazdag püspöksüvegeket, pásztorbotokat és más, drágakövekkel és gyöngyökkel ékesített díszruhákat láttam. Az oltár igen díszes volt: legalább hatvan ezüstözött szentképpel ékesítve, szent királyok, püspökök, apostolok és mártírok képmásával, nevüket hosszú lenne elmondani, s számos szép ereklyetartóval. A mise kezdete előtt a király az egyik mellékkápolnába ment,

³² A szöveg szerzője itt valószínűleg a francia és angol uralkodóházakkal való rokonságra utalt, ld. 21. kép: Foix-Candale-i Anna családfája.

ahol felvette császári koronáját, majd a helyére ült, kibontott fekete hajjal, ami igen jól állt neki. Előtte ment a nádor, aki a jogart, és Lőrinc herceg, aki a kettős kereszttel ékesített országalmát hordozta.

A mise kezdetén a király a jobbában tartotta a jogart, a baljában pedig az országalmát. Az esküvői szertartás helyére, az oltárhoz lépett a király, majd hercegi testvére és Guerche ura odavezették a mondott hölgyet. A szertartás úgy zajlott le, ahogy az ilyen esetben illendő, majd a mondott hölgyet visszavezették a helyére.

A felszenteléskor két püspök vezette a mondott hölgyet az oltárhoz, ahol kibontották a haját, felszentelték és megkoronázták. És a mondott bíboros hangosan megkérdezte, hogy van-e a bárók, hercegek, vagy nemesurak között, bármilyen rendűek is legyenek, olyan, aki ellenzi, hogy a mondott hölgy királynéjukká és úrnőjükké koronáztassék. És mindenki hangosan kiáltotta: „*Coronetur!*” – „Koronáztassék meg! Azt kívánjuk, hogy legyen királynénk és úrnőnk!” Ezek után nagy csend lett, majd a hölgy szépséges fejére tették a koronát, jobbába a jogart, baljába a kettős kereszttel ékesített országalmát, ahogy az alább látható. [ld. 15. kép]

Mindezek után a mondott hölgyet a helyére vezették. Gyönyörűségesen állt neki a korona, a jogar és az országalma. Mert eddig is, érkezésekor, francia öltözetben, úgy tekintették őt a magyarok és mások, mint az egyik legszebb hölgyet, akit valaha ebben a királyságban láttak, de most, koronázásakor szépsége még inkább megnövekedett. Amikor a mise során a fentebb említett urak és hölgyek a királyi pár szolgálatára álltak, úgy az Úrfelmutatáskor, mint máskor, Lőrinc herceg és a nádor a királyt szolgálták, Tamás gróf és Bátor uraság pedig a mondott hölgyet. Az *Agnus Dei* után az említett hercegek és Guerche úr az oltárhoz kísérték, s ott a hölgy megáldozott. A mise végeztével mindenki a fenti rendben távozott, annyi kivétellel, hogy a mondott hölgy kibontott hajjal és megkoronázva ment a szállásáig, jogarát és országalmáját pedig a király és a királyné előtt hordozták.

Így vezették be egy nagy terembe, amelyben már előkészültek a vacsorához. A hosszú asztalnak csak az egyik oldalán, illetve a két végén terítettek. Szokásaik szerint négy helyet emeltek ki. Középen, jobboldalt ült a királyné, a király pedig hercegi testvére mellett, majd a nádor és más hercegek és nagyurak, mind jobboldalt. A hölgy másik oldalán foglalt helyet a legátus úr, az esztergomi bíboros, és más, nagyszámú főpap. Jobboldalon ült Guerche úr, majd lentebb a velencei követek. Az asztal másik oldalán, balra, a francia követtel szemben foglaltak helyet az angol király és a birodalmi választók követei. Valamennyi követet úgy szolgálták ki, ahogy az királyokhoz és nemesurakhoz méltó.

A teremben volt egy olyan szép tálalószekrény, amelyet még sohasem láttam, kilenc polccal, mind telis-tele kupákkal, üvegekkel, desszertes tálakkal, arany és ezüst korsókkal, mindegyik polcon tizenöt darabbal.

A vacsora végén mindenki hódolattal adózott a királynak és a királynénak. Táncot és más mulatságokat, játékokat és zenét is adtak. A király visszavonult szállására, engedelmet kérve a mondott hölgytől, mert fáradtnak érezte magát.

A következő pénteken, szeptember utolsó napján, Guerche úr bemutatatta király urunk és az ön leveleit a magyar királynak, a francia nemesurak, valamint a heroldok, Ageneiz és jómagam jelenlétében. A király nagy tisztelettel fogadta a leveleket, s udvarának báróit, mintegy harminc jelentős és tiszteletreméltó személyiséget küldött a követ elé, egészen annak szállásáig. Miután a követ bemutatta a leveleket és elmondta díszbeszédét, visszakísérték szállására, szokásuk szerint.

Hétfőn, október harmadik napján érkezett a mondott hölgy a fentebb említett hölgyek kíséretében Budára, fehér kancalovon, amelynek szerszáma, takarója és más díszei karmazsinbársonyra dolgozott aranyszóttessel voltak ékesítve.

A király a fentiekben elmondott módon haladt, és úgy tettek a hercegek és hercegnők, nemesurak és hölgyek is, mind a maguk rendje szerint. A városon kívülre a mondott hölgy fogadására kivonultak az egyháziak, a nemesek, a polgárok és polgárasszonyok tiszteletüket tenni, s felajánlottak neki egy kívül és belül címerekkel díszített, baldachinos ernyővel fedett kocsit, amelyre – mint korábban is – a mondott hölgy nem ült fel a király jelenléte miatt. Ezen a napon láttam legalább hús, nagyszámú gyönggyel díszített köpenyt, olyan szépeket, mint még korábban sohasem, valamint lőtakarókat, ruhaujjakat, vörös gallérokat és a lovak faroksziját gyönggyel kidolgozva. És ez olyan ország, ahol mindezt nyilvánosan viselik.

A mondott hölgyet a főutcán vezették át, és nagyszámú tömeg ünnepelte egészen a várig, ahol leszállt a lováról. A király búcsút mondott neki, s elvonult a vár egyik szárnyába, a szállására. A mondott hölgyet is a király közelében levő szállására vezette a király testvére, a nádor és számos más nemesúr és -hölgy. Ezen a napon több mint száz, kisebb-nagyobb ágyúból leadott lövéssel fogadták érkezésekor és utána is, mivel a mondott várban annyi fegyver található, amennyit még sohasem láttam egy helyen.

A következő csütörtökön a király ünnepséget tartott, és a vacsorát a vár egyik termében rendezték meg, amely olyan szép volt, amelyet még sohasem láttam, úgy hosszát, mint szélességét, valamint az arany- és azúrszínű díszítéseket tekintve.

A teríték hasonló volt, mint a korábban említett fogadás alkalmával. Minden nagy uraság és követ saját rangja szerint lett ültetve. A vacsora végeztével az Erdélyből érkezett nemesurak, polgárok, városlakók és mások ajándékokat adtak át a mondott hölgynek, különféle aranyozott ezüstedényeket, karmazsinbársonyra dolgozott aranyszóttéseket, hasonló színű szaténszöveteket, Törökországból származó szőnyeget. Díszbeszédekben arra kérték, fogadja őket kegyeibe, mert annyira várták jövetelét, s az Úrhoz fohászokdottak, hogy adjon neki boldogságot és legyen sokáig királynéjuk és fejedelemasszonyuk. Ezután zenélni, táncolni kezdtek, és a lengyel király alattvalói táncoltak a legjobban és legszebben, olyan módon, amit még sohasem láttam. Ezen a napon a vár egyik udvarának szökőkútjából hat csövön keresztül folyt a bor egész nap. Ez a szökőkút látható az alábbi képen. [ld. 16. kép]

A tánc után, nem csupán aznap, hanem az azt követő tíz-tizenkét napon számos lovagi torna zajlott a vár egyik nagy és tágas udvarán. A lovagok úgy voltak felszerelve, amint az alább látható, [ld. 17. kép] és majdnem leestek a lovaikról, amikor összecsaptak, mert lándzsáik vastagok voltak, lovaik pedig úgy voltak felvértezve, hogy alig láttak valamit, nyergüknek pedig alig volt tartása. A legjobbaknak járó díjat két, a király szolgálatában álló cseh nemesember nyerte meg.

Buda városa és vára magas helyen, egy fennsíkon fekszik, mellette is fennsíkok találhatók, mintegy félmérföldnyire a várostól, nagyon termékeny területek, s olyan jó borokat és búzát természetesen itt, amilyet még sohasem láttam.

A város és a vár alatt, a falakon kívül van egy másik település, amely lenyúlik egészen a Duna folyóig, itt laknak a kereskedők és a kézművesek, akik a folyó másik partjáról érkező árukat kezelik. Ezt a másik parton fekvő várost Pestnek hívják, amely szélesebb és alacsonyabban terül el, mint Buda, s ide érkeznek az erdélyi és más tartományokból jövő áruk. Ezen az oldalon a síkság több mint ötven mérföld hosszúságban terül el. Az alföldet gyakran elárasztja a mondott folyó, amely nagyobb, úgy hosszúságát, mint szélességét és mélységét illetően, mint bármely más folyam, amit valaha is láttam, hiszen egészen Konstantinápolyig nyúlik, ahogy azt a tengeri térkép mutatja. Innen halásszák a legjobb és legnagyobb halakat, amiket valaha is láttam, nevezetesen tokhalat, csukát és pontyot, hatalmas mennyiségben. A város szépségét illetően: az idegenek, a németek, firenzeiek, itáliaiak és mások házai olasz módra készültek. A vár az egyik legfejedelmibb épület, amit valaha is láttam, érződik és látszik rajta, hogy királyi lak, és olyan szép helyen fekszik, hogy bárhonnan nézve is szép látványt nyújt, ahogy az alábbi képből kitűnik.

A magyar királyság elég nagy és alacsony fekvésű ország, jó borokat és búzát termesztenek itt. A királyság hatalma három részre oszlik: az első a királyé, a nemességé és a szabad városoké, a második a főpapoké, a harmadik a hercegeké, grófoké és báróké. Mindannyiuk kötelessége vazallusaik száma szerint katonát állítani, nevezetesen egy lovast húsz lakos után.

A magyarok csak a földműveléshez és szőlőtermesztéshez értenek, s vidám emberek. A kézművesek idegen származásúak, külföldről jövő németek, itáliaiak vagy más nemzetiségűek. A királynak nincs nagy jövedelme a rendes adókból, de minden évben rendkívüli adót vet ki az egész királyságra, nevezetesen egy dukátot portánként, s legalább háromszázezer porta van az országban. A magyarok ezt a rendkívüli adót *dicának* nevezik. Ha a király komolyabb háborút vezetne a törökök ellen, portánként három vagy négy dukátot is beszedhetne, ahogy azt Mátyás király tette korábban.

Az a szokásuk, hogy amikor a király személyesen vonul a törökök ellen, minden fegyverforgató személy önként vele tart. Ezt a nemzetet félik legjobban a törökök, mert jó és merész harcosok. Hozzászoktak ahhoz, hogy három-négy hónapot a mezőn, ágy nélkül, mindössze sátorban töltsenek, amit mindenki, legyen az herceg avagy báró, magával hordoz, ahogyan Corvin hercegnél láttuk utazásunk során. A királyságnak több alávetett tartománya van, Horvátország, Szlavónia, a dalmát királyság és Erdély. A királyságban szabad városok, arany- és ezüsbányák vannak. A magyar lovak igen jók, és a folyókban arany- és ezüströgöket lehet találni, ahogy azt Guerche úr is elmondhatja. A királyságban rácoknak nevezett lakosok is élnek, akik nem jó keresztények, mert a görög hitet vallják, de jó kereskedők és megbízhatók, mert szavatartók.

Rátérve Buda városának és várának szépséges elhelyezkedésére, itt számos török foglyot tartanak börtönben, csakúgy mint az egész királyságban és környékén, és számos fejedelmi mulatságra és szórakozásra nyílik lehetőség, mint például Csepel szigetén, amely hitbére révén a mondott hölgy tulajdonához tartozik, s az említett várostól egy mérföldnyire, a folyó közepén található, szép házakkal, valamint kertekkel ékes. A sziget tizenöt vagy tizenhat mérföld hosszú, rendkívül termékeny, nagyszámban élnek itt különböző vadak, szarvasok, őzek és nyulak. És láttam egy napon, amikor a mondott hölgy a szigeten tartózkodott, hogy a lovak zajára tizenöt vagy tizenhat nyúl ugrott fel, kevesebb, mint három nyíllövésnyi területen.

A város fölött, feljebb a folyó mentén található a Miasszonyunk temploma, amelyről azt tartják, hogy ez az első templom, amelyet még Nagy Károly császár alapított, ahogy az a rajta levő felirat alapján kitűnik. A közelben terül el Óbuda, amely nagyon szép hely, számos templommal

és házzal. Itt épült meg először Buda, és itt a folyó partján, Óbuda környékén állt Sicambria is, ahol korábban a franciák laktak, akiket ekkor sicambriaiaknak neveztek, amikor Trója elpusztult, és száműzetésbe kényszerültek. Úgy tűnik, hogy korábban nagy épületek álltak itt, amint azt a falak és a település elhelyezkedése mutatja.

Sicambria és a város között öt malom található, amelyek csak meleg vizet emelnek ki, mivel a hegyekből eredő természetes források hévize táplálja őket. A hegyek lábánál van egy nagyon szép apátság, mérföldnyire a várostól, s ott található Szent Pál, első remete teste, az egyik legszebb környezetben, amit csak látni lehet, s vannak ott más szép helyek is, amelyeket hosszú lenne elbeszélni. A templomokról és egyházi helyekről szólván, nagyon kegyes helyek találhatók itt, és olyan szépen szolgálgják az Urat, ahogy azt soha nem láttam másutt. És eme kegyhelyek között van egy nagyon szép kápolna a várban, ahol Alamizsnás Szent János teste található, amelyet a török ajándékképpen a néhai Mátyás magyar királynak küldött az egyik békekötés alkalmával, s ahol igen sok fogadalmi ajándékot látni, valamint a szent testét teljes épségben. Korábban az ereklye Konstantinápolyban volt.

A várban szép remekművek és bútorok találhatók, szőnyegek úgy selyemből, mint gyapjú és selyem keverékéből. Többek között egy falikárpit Trója történetéről, felirata szerint pikárdiai munka, olyan stílusban, amilyen Franciaországban is található. Van itt egy nagyon szép könyvtár is, legalább három-négyszáz latin, görög és magyar nyelvű kötettel, legtöbbször remekbeszabott kötésben. Található még itt egy fából készült domborműves feszület, olyan szép, amelyet korábban még nem láttam. Valamint egy kígyó, amelynek gyomrát elfogása után felnyitották, s olyan módon lett kiszárítva, hogy a húsa, bőre, oldala és pikkelyei egyben maradtak, úgyhogy pusztán az élet hiányzik belőle ahhoz, hogy szörnyűséges és rettenetes legyen, valamint olyan hatalmas, ahogy azt az alábbi kép is mutatja. [ld. 18. kép] És van ott még egy másik kígyófej is, valamint egy igen nagy, szépséges és gazdagon díszített faragott ág, fekete, vörös és fehér elefántcsontból, sakktábla formában kifaragva, és más szép dolgok is, amelyeket hosszú lenne elbeszélni.

A polgárasszonyok és alacsonyabb rangú nők ruházatát az alábbi képen lehet látni. [ld. 19. kép] A szlavóniai nők úgy fonnak, hogy a lent vagy a kendert a bal fülük mögé helyezik a fejfedőjükre, és egyáltalán nem használnak guzsalyt. Van náluk egy üreges fadarab, vagy szarvasagancs, rajta három szöggel, és nem lehet felismerni, mi lehet ez, ahogy az alább is látszik.

Egyéb hírek innét: a király hadserege semmit nem kezdett a törökkel, azon kívül, hogy az erdélyiek felégették és kifosztották a törökökhöz

tartozó Bodony³³ gazdag és kereskedelemből élő városát. A király nagyon szereti a királynét. És őrajta kívül még egyetlen királynénak sem jelöltek ki hozományt az ország nemesurai.

Felséges asszonyom, remélem, hogy megbocsát nekem, ha valami hibát vétettem írásban vagy másként. Mivel nyelvük idegen számomra, nem tudtam úgy megismerni az ország dolgait, mintha értettem volna őket. És máskor igyekszem majd jobban végezni dolgomat, Isten segédelmével, akit arra kérek, hogy adjon önnek boldog és hosszú életet.

Buda, december 16. napja.

---

³³ Vidin, ma Bulgária.

KÉPI MELLÉKLETEK

BIBLIOGRÁFIA

I. KÉZIRATOS FORRÁSOK

ADLA – Nantes, Archives départementales Loire et Atlantique

- E 125, No. 3. 1501. szeptember 16. Tolna
- E 125, No. 4. 1501. szeptember 16. Tolna
- E 125, No. 5. 1502. december 13. Buda
- E 125, No. 6. 1502. március 23. Blois
- E 125, No. 7. 1503. november 23. Buda

AN – Paris, Archives nationales

- J 432, No. 25. 1501. szeptember 16. Tolna
- J 432, No. 26. a-b. 1500. július 14. Buda
- J 458, No. 11. 1500. július 14. Buda

BL – London, British Library

- MS Stowe 584. ff. 69-78v.

BnF – Paris, Bibliothèque nationale de France

- Ms. fr. 90. ff. 1-4. 1502. december 16. Buda
- Ms. fr. 90. ff. 5-7. 1502. augusztus 17. Velence
- Ms. fr. 1672. ff. 1-13.
- Ms. fr. 2714. ff. 418r. 1501. szeptember 16. Tolna
- Ms. fr. 2714. ff. 419r-420r. 1502. december 13. Buda
- Ms. fr. 2714. ff. 421r-422r. 1503. november 23. Buda
- Ms. fr. 22330. 319-337. o.
- Ms. fr. 25718. f. 7. 1502. január 19. Blois

DF – Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény

- DF 283538. 1502. május 18. Buda
- DF 270841. 1502. június 14. Buda

DL – Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár

- DL 25449. 1506. február 10. Buda

II. KIADOTT FORRÁSOK

- Analecta*, 1903. ÁBEL Jenő – HEGEDŰS István: *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Bp., 1903.
- Bártfa levéltára, 1910*. IVÁNYI Béla: *Bártfa szabad királyi város levéltára. 1319–1501*. I. kötet. Bp., 1910.
- Bonfini*, 1941. Antonius Bonfini: *Rerum Ungaricarum Decades*. Edd. FÓGEL József – IVÁNYI Béla – JUHÁSZ László. Bp., 1941.
- Broquière*, 1892. *Le voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière*. Ed. Charles SCHEFER. Paris, 1892.
- Cameralia*, 2014. *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297-1536)*. Tom. I. Kiad. LUKCSICS József – TUSOR Péter – FEDELES Tamás. Budapest-Róma, 2014.
- Coronatio reginae*, 1768. *Regis Ungariae Mathiae nuptiae et coronatio reginae*. In: *Scriptores rerum Hungaricarum (Dalmaticarum, Croaticarum et Sclavonicarum) veteres, ac genuini...* Ed. Johann Georg von SCHWANDNER. Vindobonae, 1768. t. II. 143-155.
- Eschenloer*, 1828. *Peter Eschenloer's Geschichten der Stadt Breslau*. Hrgs. Johann Gottlieb KUNISCH. Bd. II. Breslau, 1828.
- Funérailles*, 1858. *Récit des funérailles d'Anne de Bretagne*. Ed. Lucien MERLET – Maximilien de GOMBET, Paris, 1858.
- Fyancells*, 1770. The Fyancells of Margaret. In: *Joannis Lelandi antiquarii De rebus britannicus collectanae*. Londrini, 1770. Vol. IV.
- Giustinian*, 1854. *Four Years at the Court of Henry VIII. Selection of Despatches Written by the Venetian Ambassador Sebastian Giustinian*. vol. I. Ed. Rawdon BROWN, London, 1854.
- Hungária*, 1985. Oláh Miklós: *Hungária*. Ford. NÉMETH Béla. Előszó és jegyzetek: SZIGETHY Gábor. Bp., 1985.
- Illustrations de Gaules*, 1976. *Les Illustrations de Gaules et singularitez de Troye de Jean Lemaire de Belges*. Éd. par Jacques ABÉLARD. Genève, 1976.
- Istvánffy*, 1724. *Regni Hungarici Historia a Nicolao Isthvanffy*. Colonia, 1724.
- Jean d'Auton*, 1891. *Chroniques de Louis XII par Jean d'Auton*. Ed. René de MAULDE LA CLAVIÈRE. t. II. Paris, 1891.

- Jean de Pins*, 2007. Jean de Pins: *Letters and Letter Fragments*. Ed. Jan PENDERGRASS, Genève, 2007.
- Lettres de Rois*, 1839. *Lettres de Rois, Reines et autres personnages des cours de France et d'Angleterre depuis Louis VII jusqu'à Henri IV*. Ed. Jacques Joseph CHAMPOLLION-FIGEAC. t. I-II. Paris, 1839.
- Libellus*, 1502. *Libellus hospitalis munificentiae Venetorum in excipienda Anna regina Hungariae per Angelum Chabrielem compositus*. Venetiis, 1502.
- Magyar-zsidó*, 1903. *Magyar-zsidó oklevéltár*. Szerk. FRISS Ármin, I. kötet. Bp., 1903.
- Manuce*, 1888. NOLHAC, Pierre de: *Les correspondents d'Alde Manuce. Matériaux nouveaux d'histoire littéraire, 1485-1514*. Rome, 1888.
- Marczali*, 1877. MARCZALI Henrik: Candalei Anna II. Ulászló neje magyarországi útjának és a menyegzői ünnepélyek leírása. *Történelmi Tár*, XXIII (1877) 97-113.
- Mariage de Wladislas*, 1965. ESZLARY, Charles de: Le mariage de Wladislas II Jagellon et d'Anne de Foix (1502) d'après les documents des Archives de la Loire-Atlantique. *Mémoires de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Bretagne*. 45 (1965) 5-39.
- Matković*, 1869. MATKOVIĆ, Petar: Spomenici za dubrovačku povjest u vrieme ugarsko-hrvatske zaštite. In: Idem: *Starine na sviet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*. Vol. I. Zagreb, 1869.
- La Cordelière*, 2004. *Humbert de Montmoret, Germain de Brie, Pierre Choque, L'incendie de La Cordelière: l'écriture épique au début de la Renaissance*. Textes présentés et traduits par Sandra PROVINI. La Rochelle, 2004.
- Perényi*, 2008. *A Perényi család levéltára, 1222-1526*. Közzéteszi TRINGLI István. Bp., 2008.
- Pray*, 1767. PRAY, Georgius: *Annales regum Hungariae*. Lib. IV. Vindobonae, 1767.
- Prince Zikmunda*, 2014. *Účty dvora prince Zikmunda jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic, z let (1493) 1500–1507*. Ed. Petr KOZÁK. Praha, 2014.
- Priuli*, 1912. *I diarii di Girolamo Priuli*. Ed. Roberto CESSI. Bologna, 1912.

- Ráckevei okmánytár*, 2015. *Ráckevei okmánytár. Oklevelek és iratok (15-17. század)*. Kiad. MISKEI Antal. Ráckeve, 2015.
- Raguza*, 1887. *Raguza és Magyarország összeköttetéeseinek oklevéltára*. Szerk. GELCICH József – THALLÓCZY Lajos. Bp., 1887.
- Recueil des traitez*, 1693. *Recueil des traitez de paix, de trêve, de neutralité, de confederation, d'alliance et de commerce, faits par les rois de France...* Ed. Frederic LEONARD, t. I. Paris, 1693.
- Rezek*, 1890. REZEK Antonín: *Dopisy rodů hradeckého a rosenberského od roku 1450 do 1526*. In: *Archiv český*. Red. Josef KALOUSEK. vol. 10. Praha, 1890.
- Rochechouart*, 1896. *Lettre inédite de l'ambassadeur François de Rochechouart à la reine de Hongrie et de Bohême*. Ed. Arlot de SAINT SAUD, Paris, 1896.
- Sanuto*, 1879/1880/1881. *I diarii di Marino Sanuto*. Pubblicati per cura di Rinaldo FULIN – Federico STEFANI – Nicolò BAROZZI – Guglielmo BERCHET – Marco ALLEGRI. Venezia, 1879-1881. t. III- IV-V.
- Seyssel*, 2009. Claude de Seyssel: *Les louenges du roy Louys XII (1508)*. Ed. Patricia EICHEL-LOJKINE – Laurent VISSIÈRE. Droz, Genève, 2009.
- Szamota*, 1891. SZAMOTA István: *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1054-1717*. Bp., 1891.
- Telegdiék*, 1995. BLAZOVICH László – GÉCZI Lajos: *A Telegdiék pere*. Szeged, 1995.
- Tragurinus*, 1933. Tragurinus Matthaëus Andronicus: *Eppitalamium in nuptias Vladislai Panneniæ ac Beemiae Regis et Annae Candaliæ Reginae*. Edidit Ladislaus JUHÁSZ. Lipsiæ : B. G. Teubner, 1933.
- Velencei diplomaták*, 1929. BALOGH István: *Velencei diplomaták Magyarországról. 1500–1526*. Szeged 1929.
- Veszprémi okmánytár*, 2010. *Veszprém város okmánytára. Pótkötet (1000-1526)*. Összeállította: ÉRSZEGI Géza – SOLYMOSI László. Veszprém, 2010.
- Zsigmond herceg*, 2005. *Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásaiból*. Fordította és a bevezető tanulmányt írta: HOROGSZEGI Zoltán – RÁBAI Krisztina. Szeged. 2005.

III. SZAKIRODALOM

- BARBICHE, 1993. BARBICHE, Bernard- CHATENET, Monique (eds.): *L'Édition des textes anciens, XVIe - XVIIe siècle*. Paris, 1993 [1990].
- BAUMGARTNER, 1996. BAUMGARTNER, Frederic J.: *Louis XII*. Paris, 1996.
- BÁRÁNY, 2015. BÁRÁNY, Attila: Les représentations de l'Ordre de Saint-Michel en Hongrie. In: *Fehér Lovag. Tanulmányok Csernus Sándor 65. születésnapjára*. Szerk. GÁLFFY László - SÁRINGER János. Szeged, 2015. 182-199.
- BÁRÁNY, 2013. BÁRÁNY Attila: Medieval Queens and Queenship: A Retrospective on Income and Power. *Annual of Medieval Studies at CEU*, 19 (2013) 149-200.
- BÁRÁNY- GYÖRKÖS, 2012. BÁRÁNY Attila - GYÖRKÖS Attila: A Fehér Rózsa Magyarországon. Egy angol trónkövetelő viszontagságai és a Jagelló-kori diplomácia. *Századok*, 146 (2012: 2) 416-442.
- BARISKA, 2008. BARISKA István: Az 1463. évi soproni békeszerződés és annak háttere. In: *Memoria Rerum. Tanulmányok Bán Péter tiszteletére*. Szerk. OBORNI Teréz - Á. VARGA László. Eger, 2008. 25-36.
- BEAUNE, 1985. BEAUNE, Colette: *Naissance de la nation France*, Paris, 1985.
- BELTING, 2000. BELTING, Hans: *Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt*. Bp., 2000.
- BENCZE - SZEKÉR, 1993. BENCZE Zoltán - SZEKÉR György: *A budaszentlőrinci pálos kolostor*. Bp., 1993.
- BENDA, 2013. BENDA Judit: A kereskedelem épületei a középkori Budán 3. Malmok, pékek és kenyérszékek a későközépkori Budán. *Tanulmányok Budapest múltjából*, 38 (2013) 7-30.
- BERNARD, 1839. BERNARD, Augustin: *Les d'Urfé. Souvenirs historiques et littéraires du Forez au XVIe et au XVIIe siècle*. Paris, 1839.
- BERZEVICZY, 1908. BERZEVICZY Albert: *Beatrix királyné 1457-1508*. Bp., 1908.
- BIRKÁS, 1948. BIRKÁS Géza: Francia utazók Magyarországon. *Acta Universitatis Szegediensis. Sectio philologica*. 16 (1948) 24-31.

- BITSKEY, 1995. BITSKEY István: Tradíció és reprezentáció (Humanista szerzők Mátyás király udvari ünnepeiről) *Irodalomtörténet*, 26 (1995: 2-3) 326-336.
- BOONE, 2007. BOONE, Rebecca Ard: *War, Domination and the Monarchy of France. Claude de Seyssel and the Language of Politics in the Renaissance*. Leiden, 2007.
- BORSA, 1943. BORSA Béla: Reneszánszkori ünnepek Budán. *Tanulmányok Budapest múltjából*, 10 (1943) 13-53.
- BORSA, 1960. BORSA Gedeon: A törökök ellen Magyarországon hirdetett 1500. évi búcsú és az azzal kapcsolatos nyomtatványok. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1960*. 241-279.
- BREIDING, 2012. BREIDING, Dirk: Rennen, Stechen und Turnier zur Zeit Maximilians I. In: „Vor Halbtausend Jahren...” *Festschrift zur Erinnerung an den Besuch des Kaisers Maximilian I. in St. Wendel*. Hrsg. Corneliëke LAGERWAARD. St. Wendel, 2012. 51-82.
- BROWN, 2011. BROWN, Cynthia Jane: *The Queen's Library. Image Making at the Court of Anne of Brittany (1477-1514)*. Oxford, 2011.
- BROWN, 1895. BROWN, Horatio F.: *Venice. An Historical Sketch of the Republic*. London, 1895.
- BRUNEL, 2003. BRUNEL, Ghislain: *Les sources de l'histoire de la Pologne et des Polonais dans les archives françaises*. Paris, 2003.
- BUNYITAY, 1883. BUNYITAY Vince: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig*. Nagyvárad, 1883.
- C. TÓTH, 2009a. C. TÓTH Norbert: Ki kicsoda az ecsedi Bátoriban. A Bátoriban családjának tagjai, 1377-1541. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 44 (2009: 11) 5-47.
- C. TÓTH, 2009b. C. TÓTH Norbert: Az 1501. évi tolnai országgyűlés. Adatok a királyi adminisztráció működéséhez. *Századok*, 143 (2009: 6) 1455-1481.
- C. TÓTH, 2011. C. TÓTH Norbert: Várdai Ferenc erdélyi püspök végrendeletének utóélete. In: *A mezővárostól a rendezett tanácsú városig*. Szerk. GARDA Dezső. Csíkszereda, 2011. 73-115.
- CHEVALIER, 1888. CHEVALIER, Ulysse: *Un tournoi à Romans en 1484*. Romans, 1888.

- CROS, 2000. CROS, Nicolas: *L'héraldique vénitienne au Moyen Age. Identité et pouvoirs d'une aristocratie urbaine*. Mémoire de maîtrise, s. d. de Bernard Doumerc. Université de Toulouse Le Mirail. 2000. (Kézirat)
- CROUZET-PAVAN, 1997. CROUZET-PAVAN, Elisabeth: *Venise, une invention de la ville, XIIIe-XVe siècle*. Paris, 1997.
- CSERNUS, 1993. CSERNUS Sándor: A XV. századi francia útleírások Magyarország-képe. In: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. Szerk. BÉKÉSI Imre – JANKOVICS József – KÓSA László – NYERGES Judit. II. Budapest-Szeged, 1993. 1006-1019.
- CSÉFALVAY, 2009. CSÉFALVAY Pál: A Mátyás-kálvária. *Magyar Sion. Új folyam*, 2 (2009: 2) 243-249.
- CSUKOVITS, 2009. CSUKOVITS Enikő: Források, műfajok, lehetőségek: a középkori Magyarország-kép elemei. *Korall*, 38 (2009) 5-29.
- DEAN, 1993. DEAN, Trevor: After the War of Ferrara: Relation between Venice and Ercole d'Este, 1484-1505. In: CHAMBERS, David Sanderson – CLOUGH, Cecil H. – MALLETT, Michael E.: *War, Culture and Society in Renaissance Venice. Essays in honour of John Hale*. London, 1993. 73-98.
- DOBOSY, 1940. DOBOSY Tibor: *Pierre Choque, Anna magyar királyné francia kíséretje*. Bp., 1940.
- DOUMERC, 2012. DOUMERC, Bernard: *Venise et son empire en Méditerranée. IXe-XVe siècle*. Paris, 2012.
- E. KOVÁCS, 1990. E. KOVÁCS Péter: Egy törökellenes szövetség tervezete 1502-ből. *Levéltári Szemle*, 1990: 1. 49-61.
- E. KOVÁCS, 2008. E. KOVÁCS Péter: Magyar-francia diplomáciai kapcsolatok a 16. század elején. In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk. KRÁSZ Lilla – OBORNI Teréz. Bp., 2008. 171-186.
- ECKHARDT, 1929. ECKHARDT Sándor: *Magyar humanisták Párisban*. Bp., 1929.
- ECKHARDT, 1943. ECKHARDT Sándor: *De Sicambria à Sans-Souci. Histoires et légendes franco-hongrois*. Paris, 1943.
- ENGEL – KRISTÓ – KUBINYI, 2005. ENGEL Pál – KRISTÓ Gyula – KUBINYI András: *Magyarország története 1301-1526*. Bp., 2005.
- ENGEL, 2001. ENGEL Pál: *Középkori magyar genealógia*. CD-ROM, Bp. 2001.

- FARA, 1999. FARA, Giovanni Maria: *Albrecht Dürer teorico dell'architettura: una storia italiana*. Firenze, 1999.
- FARKAS, 2013. FARKAS Gábor Farkas: Ransanus és a sárkány. *Erdélyi Múzeum*. 75 (2013: 4) 32-37.
- FEDELES – SARBAK – SÜMEGI, 2009. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József: *A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009-1543)*. Pécs, 2009.
- FEDELES, 2014. FEDELES Tamás: Dux Laurentius. Újlaki Lőrinc boszniai herceg pályafutása. *Bácsország. Vajdasági honismereti szemle*. 71 (2014: 4) 40-48.
- FEDELES, 2011. FEDELES Tamás: Egy középkori főúri család vallássossága: Az Újlakiak példája. *Századok*, 145 (2011: 2) 377-418.
- FEST, 1937. FEST, Alexander: Anglo-Hungarian contacts in the Middle Ages. *Studies in English Philology*. Vol. II. Budapest 1937. 54-59.
- FINLAY, 1999. FINLAY, Robert: The Immortal Republic: The Myth of Venice during the Italian Wars (1494-1530). *Sixteenth Century Journal*, 30 (1999: 4) 931-944.
- FÓGEL, 1912. FÓGEL József: Velencei diplomaták Budán a XVI-ik század elején. *A budapesti VI. kerületi magyar királyi állami főgimnásium tizennegyedik évi értesítője*. Bp., 1912. 6-24.
- FÓGEL, 1913. FÓGEL József: *II. Ulászló udvartartása*. Bp., 1913.
- FRAKNÓI, 1889. FRAKNÓI Vilmos: Les rapports diplomatiques de la Hongrie avec la France. *Revue d'histoire diplomatique*, 1889. 236-268.
- FRAKNÓI, 1877. FRAKNÓI Vilmos: Lónyai Albert *velencei követségei 1501-1515*. *Magyar Történelmi Tár*, 12 (1877) 1-44.
- FÜGEDI, 2004. FÜGEDI Erik: *Uram, királyom... A XV. századi Magyarország hatalmasai*. Bp., 2004 [1974.]
- GARÁDY, 1939. GARÁDY Sándor: A budai (óbudai) káptalan alapítása. *Tanulmányok Budapest múltjából*, 7 (1939) 70-91.
- GÁBRIEL, 1936. GÁBRIEL Asztrik: Gosztonyi püspök és párizsi mestere. *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 60 (1936) 15-27.
- GÁBRIEL, 1944. GÁBRIEL Asztrik: *Magyar-francia királyi udvar középkori kapcsolatai*. Pécs, 1944.
- GÁL, 2015. GÁL Judit: Az Árpád-házi királyok és hercegek ünnepélyes bevonulásai a dalmáciai városokba. *Micae Mediaevalis* IV. Bp., 2015. 59-75.

- GÁRDONYI, 1945. GÁRDONYI Albert: Óbuda és környéke a középkorban. *Budapest régiségei*, 14 (1945) 573-589.
- GERÉZDI, 1945. GERÉZDI Rabán: Aldus Manutius magyar barátai. *Magyar Könyvszemle*, 1945. 38-98.
- GLASER, 1929. GLASER Lajos: Dunántúl középkori úthálózata. *Századok*, 63 (1929) 138-167, 257-285.
- GODA, 2015. GODA Károly: „Ecce panis angelorum”. A középkori bécsi és budai úrnapi és körmenetek közép-európai kitekintésben. *Történelmi Szemle*, 57 (2015: 2) 183-218.
- G. TÓTH, 2011. G. TÓTH Péter: Egyházi kapcsolatok Szeged és Csánád között a késő középkorban. *Aetas*, 26 (2011: 4) 120-130.
- GUY, 1968. GUY, Henri: *Histoire de la poésie française au XVIe siècle*. t. I. *L'École des rhétoriciens*. Genève, 1968. [1910.]
- GYÖRKÖS, 2012. GYÖRKÖS Attila: II. Ulászló házassága és a francia diplomácia. *Acta Academiae Agriensis Nova Series Tom. XXXIX. Sectio Historiae*. Eger, 2012. 89-102.
- GYÖRKÖS, 2013a. GYÖRKÖS Attila: V. László francia házassági terve: diplomáciai fordulat 1457-ben? In: GYÖRKÖS Attila – KISS Gergely (szerk.): *Francia-magyar kapcsolatok a középkorban*. Debrecen, 2013. 271-290.
- GYÖRKÖS, 2013b. GYÖRKÖS Attila: A francia diplomácia és az 1506-os Habsburg-magyar háború. In: BÁRÁNY Attila – GYÖRKÖS Attila – PALLAI László (szerk.): *„A francia história hazai nagykövete”. Ünnepi kötet a 65. éves Papp Imre születésnapjára*. Debrecen, 2013. 57-66.
- GYÖRKÖS, 2014. GYÖRKÖS Attila: Pierre Choque Magyarországról szóló francia útleírásának (1502) kéziratai és képi ábrázolásai. In: BÁRÁNY Attila – DRESKA Gábor – SZOVÁK Kornél (szerk.): *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*. I-II. Budapest-Debrecen, 2014. II. 543-550.
- HADROVICS, 1999. HADROVICS László: Magyar-délszláv szellemi kapcsolatok a középkorban. *Magyar Nyelvőr*, 123 (1999) 46-58.
- HIGHFIELD, 1983. HIGHFIELD, John Roger Loxdale: The Jeronimites in Spain, their Patrons and Success, 1373-1516. *Journal of Ecclesiastical History*, 34 (1983: 4) 513-533.

- JAKŠIĆ, 2012. JAKŠIĆ, Nikola: „*Et ils s'émerveillèrent*”. *L'Art médiéval en Croatie*. Catalogue d'exposition. Musée de Cluny, 10 octobre 2012. Paris, 2012.
- JÁSZAY, 1990. JÁSZAY Magda: *Velence és Magyarország. Egy szomszédság küzdelmes története*. Bp., 1990.
- JONES, 2003. JONES, Michael: Servir le duc. Remarques sur le rôle des hérauts à la cour de Bretagne à la fin du Moyen Âge. In: Alain MARCHANDISSE – Jean-Louis KUPPER (eds.) *A l'ombre du pouvoir. Les entourages princiers au Moyen Age*. Genève, Droz, 2003. 245-265.
- JUHÁSZ, 1947. JUHÁSZ Kálmán: *A csanádi püspökség története. 1500-1552*. Makó, 1947.
- KALMÁR, 2005. KALMÁR János: Királyné-koronázás Pozsonyban 1714-ben. In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században*. Szerk. G. ETÉNYI Nóra – HORN Ildikó. Bp., 2005. 215-231.
- KALOUS, 2014. KALOUS, Antonín: Papežský legát Pietro Isvalies a svatba Vladislava Jagellonského s Annou z Foix. In: Eva DOLEŽALOVÁ – Petr SOMMER (eds.): *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou: Věnováno Františku Šmahelovi k životnímu jubileu*. Praha, 2014. 543–550.
- KATONA, 1792. KATONA, Stephanus: *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae...* XI. köt. XVIII. rész, Buda, 1792.
- KISS – MOCSY, 1995. *Óbuda évszázadai*. Főszerk. KISS Csongor – MOCSY Ferenc. 1995.
- KOHN, 1884. KOHN Sámuel: *A zsidók története Magyarországon*. I. köt. Bp., 1884.
- KOLLÁNYI, 1901. KOLLÁNYI Ferenc: *A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története*. Veszprém, 1901.
- KOSÁRY, 1978. KOSÁRY Domokos: *Magyar külpolitika Mohács előtt*. Bp., 1978.
- KOVÁCS, 1983. KOVÁCS Éva: *A Mátyás-kálvária az esztergomi főszékesegyház kincstárában*. Bp., 1983.
- KÖBLÖS, 1994. KÖBLÖS József: *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában*. Bp., 1994.
- KÖRMENDI, 2011. KÖRMENDI Tamás: A Hontpázmány nemzetség címerváltozatai a középkorban. *Levéltári Közlemények*, 82 (2011) 3-77.
- KROPF, 1895. KROPF Lajos: Anna királyné, II. Ulászló neje. *Századok*, 29 (1895: 1). 689-709.

- KUBINYI, 2005. KUBINYI András: Habsburg Mária királyné udvartartása és a politika 1521-1526. In: *Habsburg Mária, Mohács özvegye: A királyné és udvara 1521 - 1531*. Szerk. RÉTHELYI Orsolya - F. ROMHÁNYI Beatrix - SPEKNER Enikő - VÉGH András. Bp., 2005. 13-23.
- KUBINYI, 2007a. KUBINYI András: Báthory Miklós és családja politikai szereplése. In: *Báthory Miklós váci püspök (1474-1506) emlékezete*. Szerk. HORVÁTH Alice. Vác, 2007. 13-30.
- KUBINYI, 2007b. KUBINYI András: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete*. Bp., 2007.
- KULCSÁR, 1981. KULCSÁR Péter: *A Jagelló-kor*. Bp., 1981.
- LAFORTUNE-MARTEL, 1984. LAFORTUNE-MARTEL, Agathe: *Fête noble en Bourgogne au XVe siècle. Le banquet du Faisan (1454): Aspects politiques, sociaux et culturels*. Montréal-Paris, 1984.
- LAKATOS, 2011. LAKATOS Bálint : Haag, Mrakes, Cuspinianus és Helianus. A német és francia követek tárgyalásai a magyar elittel az 1510-es tatai országgyűlés idején. *Komárom-Esztergom megyei múzeumok közleményei*. 17 (2011) 223-238.
- LANZI, 1828. LANZI, Luigi: *The History of Painting in Italy: The school of Venice*. III. London, 1828.
- LARTIGAUT, 1965. LARTIGAUT, Jean: La succession de Jean de Gozon, grand maître de la maison de Hongrie. *Revue du Rouergue*, 19 (1965) 369-397.
- LARTIGAUT, 1984. LARTIGAUT, Jean: Un Français du Midi à la cour de Bude au temps de Vladislas II. *Bulletin de la Société des Etudes du Lot*, 105 (janvier-mars 1984) 14-22.
- LÁSZLÓ, 1981. LÁSZLÓ Emőke: *Flemish and French Tapestries in Hungary*. Bp., 1981.
- LE FUR, 2001. LE FUR, Didier: *Louis XII. Un autre César*. Paris, 2001.
- LE ROUX DE LINCY, 1860. LE ROUX DE LINCY, Antoine: *Vie de la reine Anne de Bretagne*. Paris, 1860. t. I-III.
- LEWANDOWSKI - SCHMID, 2014. LEWANDOWSKI, Norbert - SCHMID, Gregor M.: *Das Haus Wittelsbach. Die Familie, die Bayern erfand*. München, 2014.
- LOIRETTE, 1956. LOIRETTE, Gabriel: La première application à Bordeaux du concordat de 1516: Gabriel et Charles de Grammont (1529-1530). *Annales du Midi*, 68 (1956) 317-337.

- MAULDE LA CLAVIÈRE, 1892-1893. MAULDE LA CLAVIÈRE, René: *Diplomatie au temps de Machiavel*. t. I-III. Paris, 1892-1893.
- MÉRINDOL, 1997. MÉRINDOL, Christian de: Entrées royales et princières à la fin de l'époque médiévale: jeux de taxinomie, d'emblématique et de symbolique. In: Christian DESPLAT – Paul MIRONNEAU (eds.): *Les entrées. Gloire et déclin d'un cérémonial*. Pau, 1997. 27-47.
- MINOIS, 1999. MINOIS, Georges: *Anne de Bretagne*. Paris, 1999.
- MÓRÉ-HEITEL, 2006. MÓRÉ-HEITEL, Zsuzsa: Die Beziehungen Zwischen den Rumänischen Fürstentümern und Ungarn in der Zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts. In: *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387-1437*. Ausstellungskatalog. Hgr. Imre Takács. Budapest – Luxemburg, 2006. 85-121.
- MUIR, 1981. MUIR, Edward: *Civic Ritual in Renaissance Venice*. Princeton, 1981.
- NOBLE, 1804. NOBLE, Mark: *A history of the College of Arms: and the lives of all the Kings, Herald, and Pursuivants from the reign of Richard III, founder of the College, until the present time*. London, 1804.
- NOVÁK, 1999. NOVÁK Veronika: Ünnepi térhasználat Párizsban a 15. század első felében. In: *A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*. Szerk. KLANICZAY Gábor – NAGY Balázs. Bp., 1999. 153-174.
- PAVIOT, 2003. PAVIOT, Jacques: *Les ducs de Bourgogne, la croisade et l'Orient (fin XIVe siècle – XVe siècle)*. Paris, 2003.
- PÁLFFY, 2004. PÁLFFY Géza: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. *Századok*, 138 (2004: 5) 1005–1101.
- PÁLOSFALVI, 2009. PÁLOSFALVI Tamás: Bajnai Both András és a szlavón bánság: Szlavónia, Európa és a törökök, 1504-1513. In: *Honoris causa: Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. NEUMANN Tibor – RÁCZ György. Budapest-Piliscsaba, 2009. 251-300.
- PÁSZTOR, 1940. PÁSZTOR Lajos: *A magyarság vallásos élete a Jagel-lők korában*. Bp., 1940.

- PEDERIN, 1986. PEDERIN, Ivan: A velencei köztársaság és Magyarország szövetsége a török elleni harcban. *Levéltári Közlemények*, 57 (1986) 133-34.
- PETNEKI, 1987. PETNEKI Áron: Intrada. Az ünnepélyes bevonulás formája és szerepe a közép-kelet-európai udvarokban. In: R. VÁRKONYI Ágnes (szerk.) *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Bp., 1987. 281-290.
- PETROVICH, 1978. PETROVICH, Michael B.: Croatian Humanists and the Writing of History in the Fifteenth and Sixteenth Centuries. *Slavic Review*, 37 (1978: 4) 624-639.
- PICOT, 1906. PICOT, Emile: *Les Français italianisants au XVIe siècle*. t. I. Paris, 1906.
- QUILLIET, 1986. QUILLIET, Bernard: *Louis XII*. Paris, 1986.
- RIVAUD, 2007. RIVAUD, David: *Les villes et le roi. Les municipalités de Bourges, Poitiers et Tours et l'émergence de l'Etat moderne (v. 1440 – v. 1560)*. Rennes, 2007.
- RÉTHELYI, 2010. RÉTHELYI Orsolya: *Mary of Hungary in Court Context (1521-1531)*. PhD-értekezés. Témavezető: Szende Katalin. CEU, Bp., 2010. (Kézirat)
- ROSAND, 1977. ROSAND, Ellen: Music in the Myth of Venice. *Renaissance Quarterly* 30 (1977: 4) 511-515.
- SANDRET, 1873. SANDRET, Louis: Marguerite d'Angoulême, soeur de François Ier. Projets de mariage et négociations. *Revue des questions historiques*, 14 (1873) 205-221.
- SAVIO, 1911. SAVIO, Carlo Fedele: *Saluzzo e i suoi vescovi (1475-1601)*. Saluzzo, 1911.
- SCHNERB, 2005. SCHNERB, Bertrand: *L'Etat bourguignon*. Paris, 2005.
- SCHMELING – STUCKEY, 1977. SCHMELING, Gareth L. – STUCKEY, Johanna H.: *A Bibliography of Petronius*. Leiden, 1977.
- SCHULZ, 2004. SCHULZ, Juergen: *The New Palaces of Medieval Venice*. Pennsylvania, 2004.
- SEDLÁČEK, 1892. SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Vol. 9., Praha, 1892.
- SETTON, 1978. SETTON, Kenneth Meyer: *The Papacy and the Levant, 1204-1571*. Philadelphia, 1978.
- SOLYMOSI, 2012. SOLYMOSI László: Az esztergomi érsek koronázó joga a középkorban. In: *Ius coronandi. Katalógus az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye gyűjteményeinek koronázási emlékeiből rendezett kiállításhoz*. Szerk. HEGEDŰS András. Esztergom, 2012. 5-14.

- SVÁBY, 1890. SVÁBY Frigyes: XII. Lajos francia király címer-adománya a Telegdiek részére. *Turul*, 1890. 63-65.
- SZABADOS, 2009. SZABADOS György: Aragóniai Konstancia magyar királyné. In: *Királylányok messzi földről. Magyarország és Katalónia a középkorban. Katalógus*. Szerk. SAROBE, Ramon – TÓTH Csaba Bp., 2009. 163-175.
- SZABÓ, 1914. SZABÓ Dezső: A pozsonyi béke, 1491. nov. 7. *Századok*, 48 (1914) 383-403.
- SZENDE, 2007. SZENDE László: *Piast Erzsébet és udvara (1320-1380)*. Doktori értekezés. Témavezető: Bertényi Iván. ELTE, Bp., 2007. (Kézirat)
- SZIGETHY-PIROS, 2007. SZIGETHY-PIROS János: *Hadsereg és zsidóság. A magyarországi zsidóság integrációja a nemzeti haderőbe*. Doktori értekezés. Témavezető: Dr. Szántó Mihály. Bp. 2007. (Kézirat)
- TEMESVÁRY, 1995. TEMESVÁRY Ferenc: *Díszes nyergek, lószerszámok*. Bp., 1995.
- THOMAS, 2010. THOMAS, Andrew L.: *A House Divided. Wittelsbach Confessional Cour Cultures in the Holy Roman Empire*. Leiden, 2010.
- UZSOKI, 2004. UZSOKI András: *Adalékok az aranymosás történetéhez és technikájához*. Rudabánya, 2004.
- VAGNER, 1886. VAGNER József: *A nyitraegyházmegyei könyvtár kéziratai és régi nyomtatványai. Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez*. Nyitra, 1886.
- WENZEL, 1871. WENZEL Gusztáv: Marino Sanuto Magyarországról 1496-1501-ben. *Századok*, 5 (1871) 1-11; 73-93; 165-179.
- WENZEL, 1877. WENZEL Gusztáv: II. Ulászló magyar és cseh király házaselete 1501-1506. *Századok*, 11 (1877) 630-641; 727-757; 816-840.
- WENZEL, 1878. WENZEL Gusztáv: *Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferencz, négy egykorú püspök a bethlenfalvi Thurzó családból, 1497-1540*. Bp., 1878.
- WILLIAMS, 2013. WILLIAMS, Nat: Qui comenza al mar scuro (Here begins the dark sea). In: Peter BARBER et al.: *Mapping Our World. Terra Incognita to Australia*. Canberra, 2013. 43-50.
- ZOLNAY, 1968. ZOLNAY László: *Buda középkori zsidósága*. Bp., 1968.

- ZOLNAY, 1987. ZOLNAY László: *Buda középkori zsidósága és zsinagógái*. Bp., 1987.
- ZSOLDOS, 2005. ZSOLDOS Attila: *Az Árpádok és asszonyaik: a királynéi intézmény az Árpádok korában*. Bp., 2005.

IV. ELEKTRONIKUS DOKUMENTUMOK

- British Library, E-Catalogues* British Library, Catalogue of Illuminated Manuscripts:
<http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=6505&CollID=21&NS-tart=584> [letöltés: 2014. szeptember 08.]
- Churches of Venice* The Lost Churches:
<http://www.churchesofvenice.co.uk/demolished.htm> [letöltés ideje: 2014. június 4.]
- Ezer év törvényei* Ezer év törvényei: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=958> [letöltés: 2015. augusztus 10.]
- Galeazzo San Severino* Condottieri di Ventura:
<http://www.condottieridiventura.it/index.php/lettera-s/2231-galeazzo-da-san-severino-marchese-di-castelnuovo> [letöltés: 2014. május 19.]
- Magyar arisztokrácia* A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16-17. században: <http://archivum.piar.hu/arisztokrata/> [letöltés: 2015. augusztus 10.]
- Magyar nyereg* GRÁFIK Imre: *Magyar nyereg - tiszafüredi nyereg - keleti kulturális örökség*. <http://www.pointernet.pds.hu/lovaglas/tudas/nyereg/magyaronyereg.html> [letöltés: 2015. július 22.]
- Medieval Calendar Calculator* Medieval Calendar Calculator:
<https://www.wallandbinkley.com/mcc/> [letöltés: 2014. június 05.]
- Riding techniques* TOMASSINI, Giovanni Battista: „A la brida” and „a la ginetá”. Different riding techniques in the late Middle Ages and the Renaissance: <http://worksofchivalry.com/en/a-la-bridá-and-a-la-ginetá-different-riding-techniques-in-the-late-middle-ages-%E2%80%A8and-the-renaissance/> [letöltés: 2015. augusztus 10.]
- Santa Maria Maggiore* Churches in Venice:
http://www.slowtrav.com/blog/annienc/2008/03/santa_maria_maggiore.html [letöltés: 2014. 05. 29.]

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

A dőlt betűvel szedett nevek
a francia forrásokban található változatokra utalnak

A

Accurse Mainier, *ld.* Mainier

Ageneiz – francia herold: 61, 94,
109, 112, 128, 136, 138, 140, 144,
157, 158, 160, 162

Albert, IV. (Bölcs), Wittelsbach – ba-
jor herceg: 57-58, 135, 157

Albrecht Dürer, *ld.* Dürer

Aldus Manutius, *ld.* Manutius

Alvide da Mula, *ld.* Mula

Andrea Trevisan, *ld.* Trevisan

Andrea Venier, *ld.* Venier

Andres Bot, *ld.* Both

Angelo Leoni, *ld.* Leoni

Angelus Chabrielis, *ld.* Chabrielis

Anna, Bretagne-i, *ld.* Bretagne-i

Anna

Anna, Jagelló – II. Ulászló és Anna
leánya

Antivari, érseke, *ld.* Gaius

Antonio Bonfini, *ld.* Bonfini

Aragóniai Beatrix, *ld.* Beatrix

Aragóniai Ferdinánd, *ld.* Ferdinánd,
Aragóniai

Arthur, Tudor – angol trónörökös:
32

Autun, Jean d' – francia krónikás:
23, 28-29, 31, 55-56, 80

B

Bacskai Miklós – nyitrai püspök,
magyar követ Franciaországban
és Angliában: 31-32, 37, 58, 101,
112, 120, 158

Badoer, Giovanni – velencei követ
Magyarországon: 86

Bajazid, II. – török szultán: 26-27

Bakócz Tamás – esztergomi érsek:
20, 42, 57, 59, 61-63, 72, 120, 157-
158

Bátori (I.) György, ecsedi – szatmá-
ri ispán, később királyi lovász-
mester: 42, 120, 154, 161

Bátori Miklós – váci püspök: 83,
158

Batregorge, conte, *ld.* Bátori
György

Batregort, *ld.* Bátori György

Batreiort, *ld.* Bátori György

Beatrix, Aragóniai – Hunyadi
Mátyás és II. Ulászló hitvese,
magyar királyné: 7, 24, 29, 54, 56,
58-59, 62-63

Bembo, Bernardo di Niccolò – Vero-
na város podestája: 40, 115

Bernard de Saint-Geniès, *ld.* Sa-
int-Geniès

Bernardin de Francopanilz, *ld.*
Frangepán Bernát

Bernardo di Niccolò Bembo, *ld.*
Bembo

Bernardo Donado, *ld.* Donado

Bertrandon de la Broquière, *ld.*
Broquière

Běšin, *ld.* Besseni

Besseni György (Jiří z Běšin) – cseh
lovag, udvarnok, II. Ulászló köve-
te Franciaországban: 28-31, 38

Bethelin, Jehan, *ld.* Thurzó János

Biscay, Nicolas, *ld.* Bacskai

Bleist, Gauffray, *ld.* Blythe

Blythe, Geoffrey – angol követ

Magyarországon: 46, 59, 103, 122,
138, 158

Bonfini, Antonio – krónikás: 54, 62,
69-71

Borbála, Brandenburgi, *ld.* Bran-
denburgi Borbála

Borgia, Cesare, *ld.* Cesare Borgia

Bornemissza János – kincstartó: 25

Bosco, Nicolas de, roy, *ld.* Újlaki
Miklós

- Bosne, roy de*, ld. Újlaki Miklós
Bot, Andres, ld. Both
Both András, Bajnai – 1506 után
horvát-szlavón bán: 43, 101, 120
Boyssel, Guillaume de – Anna
királyné udvarmestere: 94, 112
Brandenburgi Borbála – II. Ulászló
első hivatalos hitvесе: 24
Bretagne-i Anna – VIII. Károly,
majd XII. Lajos francia uralko-
dók hitvесе, bretagne-i hercegnő,
Anna magyar királyné unoka-
testvére: 11, 13, 22, 29, 31, 53, 58,
72, 76, 83, 86-87, 153
Brezolles ura, ld. Urfé
Brezolles, sieur de, ld. Urfé
Brie, Germain de – francia költő: 11
Broquière, Bertrandon de la – bur-
gundi utazó: 5, 65, 67, 74
Buzlai Mózes – udvarmester: 25, 59,
138, 159
- C, Cs
- Cagli, püspöke, ld. Gulfi
Capellanus János – humanista: 43,
76, 82, 101, 120
Capello, Piero – Brescia város po-
destája: 39, 114
Capolain, Joan, ld. Capellanus
Carlo Domenico – a saluzzói örgróf
testvére: 38, 112
Caspar Gulfi, ld. Gulfi
Catherine de Foix, ld. Foix, Cather-
ine
Cesare Borgia – VI. Sándor termé-
szetes fia, pápai hadvezér, Valen-
tinois hercege: 22, 47
Chabrielis, Angelus – velencei író,
államférfi: 6, 36-37, 39-40, 42-50
Charles, prothonotaire de Saluce,
ld. Carlo Domenico
- Choque, Pierre – breton herold: 5-7,
11-13, 15-17, 23, 35-48, 50, 52-76,
82, 84, 87, 126, 156
Cinq Églises, evesque de, ld. Er-
nuszt
*Claude de Est (Aix), evesque de
Laude*, ld. Seyssel
Claude de Seyssel, ld. Seyssel
Corvin János – Hunyadi Mátyás
természetes fia, horvát-szlavón
bán: 8, 16, 54-55, 76, 131-133, 148,
154-155, 164, 177
Csáki Miklós – csanádi püspök: 55,
137, 158
- D
- Dainero, Tommaso – modenai követ
Magyarországon: 65
Desiderius Landeresius, ld. Lande-
resius
Dizien de la Forest, ld. Forest
Donado, Bernardo – Vicenza város
kapitánya: 41, 117
Dunois, François – francia gróf,
Anna szerelmese: 80
Dürer, Albrecht – német festő: 38
- E
- Emery Perigny*, ld. Perényi
Entimbre, archevesque, ld. Gaius
Ercole, I. d'Este – ferrarai herceg:
46-47, 122, 124
Ernuszt Zsigmond – pécsi püspök:
137, 158
Estin, baillif d' – Gaspard d'Esta-
ing, Rouergue tartomány séné-
chalja: 136, 157
Eschenloer, Peter – boroszlói króni-
kás: 56-57, 59-60, 62-64
Est (Aix), Claude de, ld. Seyssel

Este, Ercole I., *ld.* Ercole
Esztergom érseke, *ld.* Bakócz

F

Ferdinánd, Aragóniai – spanyol
király: 13, 27, 29

*Ferrant Moyses, grant maistre de
Hongrie*, *ld.* Buzlai

Filippo Gaius, *ld.* Gaius

Foix, Catherine de – navarrai
infánsnő, Anna magyar királyné
anyja: 29

Foix, François de – Anna királyné
törvénytelen testvére: 84, 112,
136, 158

Foix, Gaston IV. de – Anna királyné
nagyapja: 29

Foix, Germaine de – spanyol király-
né, Anna királyné unokatestvé-
re: 13, 28-29

Foix-Grailly, Gaston II. de – Can-
dale grófja, Anna királyné apja:
29, 87

Foix, Jean de – bordeaux-i érsek, er-
délyi püspöki adminisztrátor: 83

Foix, Marguerite de – saluzzói
örgrófné, Anna nagynénje: 38,
94, 112

Forest, Dizien de la – Anna király-
né francia udvarmestere: 82, 136,
158

Francesco della Giudecca, *ld.* Giu-
decca

François Dunois, *ld.* Dunois

François de Foix, *ld.* Foix, François
Francopanilz, Bernardin de, *ld.*
Frangepán Bernát

Frangepán Bernát – Zengg, Veglia
és Modrus grófja: 14, 54-55, 131,
154

Frangepán Gergely – veszprémi
püspök: 61, 158

Frigyes, III. Habsburg – német-ró-
mai császár: 47, 60, 159

Fuxo-i János, *ld.* Foix, Jean

Fülöp III. (Jó), Valois – burgundi
herceg: 49

Fülöp (Szép), Habsburg – I. Miksa
császár fia, spanyol király: 22

Fülöp (Igazságos), Wittelsbach – raj-
nai palotagróf: 57-58, 157

G

Gabrieli, *ld.* Chabrielis

Gaius, Filippo – Antivari (ma Bar,
Montenegró) érseke: 41, 99, 117

Galeazzo di Sanseverino, *ld.* Sanse-
verino, Galeazzo

Galliace viconte, *ld.* Sanseverino,
Galeazzo

Gaston, II. de Foix-Grailly, *ld.*
Foix-Grailly, Gaston II

Gaston, IV. de Foix, *ld.* Foix, Gaston
IV

Genadine, evesque de, *ld.* Csáki

Geoffrey Blythe – *ld.* Blythe

Gepsista, *ld.* Besseni

Geréb Péter, Vingárti – nádor: 57,
61, 135-136, 142, 145, 157

Germain de Brie, *ld.* Brie

Germaine de Foix, *ld.* Foix, Germa-
ine

Giovanni Alberto della Pigna, *ld.*
Pigna

Giovanni di Pietro Mocenigo, *ld.*
Mocenigo

Girolamo Priuli, *ld.* Priuli

Giudecca, Francesco della – velen-
cei követségi titkár Magyarorszá-
gon: 23, 72-75

- Giustiniani, Sebastiano – velencei követ Magyarországon: 23, 30, 36, 40, 58, 65, 72-75, 81, 85-86, 135, 138, 140-141, 143, 157
- Gosztonyi János – Anna királyné titkára: 83
- Goze, Vido de (Vito Gotius) – raguzai követ Magyarországon: 58, 135, 157
- Gozon, Isabelle – Jean Gozon Magyarországon elhunyt felesége: 88
- Gozon, Jean – Anna magyar királyné francia lovagja, majd jószágkezelője: 82, 86-88, 94, 112
- Grassi, Paride – pápai szertartásmester: 61
- Guerche* – François de Tournemine, breton báró, francia követ Magyarországon: 14, 59, 64, 66, 74, 86, 94, 105-106, 109, 112, 124-125, 127-128, 136, 138, 140-144, 148, 157-158, 160-162, 164
- Guierche*, ld. *Guerche*
- Guillaume de Boyssel, ld. Boyssel, Guillaume
- Gulfi, Caspar – Cagli püspöke, pápai legátus Magyarországon: 25
- György (Gazdag), Wittelsbach – bajor herceg: 57-58
- H
- Hans Seybold, ld. Seybold
- Hedvig, Jagelló – II. Ulászló testvére, György bajor herceg felesége: 58, 157
- Helianus Vercellensis, ld. Hélie
- Hélie, Louis – francia követ Magyarországon: 87
- Henrik, VII. Tudor – angol király: 31-32, 46, 59, 122
- I
- Ince (meghatározatlan) – római pápa: 60, 139, 159
- Isabelle de Gozon, ld. Gozon, Isabelle
- István, I. Szent – magyar király: 5, 60, 139, 159
- Isvalies Péter – Reggio bíboros érseke, pápai legátus Magyarországon: 14, 57, 59-63, 65, 135, 138, 157
- J
- János Albert, Jagelló – lengyel király: 19, 27
- János, II. Aragóniai – aragóniai és navarrai király, Anna magyar királyné dédapja: 29
- János, VII. Palaiologosz – bizánci császár: 47
- Javarine, evesque de*, ld. Szatmári Ferenc
- Jean d'Autun, ld. Autun
- Jean de Foix, ld. Foix, Jean
- Jean Gozon, ld. Gozon, Jean
- Jean Le Blanc, ld. Le Blanc, Jean
- Jean Lemaire de Belges, ld. Lemaire de Belges
- Jean Mathus, baron*, ld. Matucsina
- Jehan Bethelin*, ld. Thurzó János
- Joachim, I. Hohenzollern–brandenburgi örgróf: 58
- Johannes Capellanus, ld. Capellanus
- Jorin, evesque de*, ld. Szatmári Ferenc
- Jorim, evesque de*, ld. Szatmári Ferenc
- Juifz, prince des*, ld. Mendel

K

Kálmáncsehi Domokos – erdélyi püspök: 137, 158
Károly, I. Anjou – magyar király: 69
Károly, V. Habsburg – német-római császár: 27
Károly, Nagy – frank uralkodó: 69, 149, 164
Károly, VII. Valois – francia király: 19
Károly, VIII. Valois – francia király: 22, 27
Klaudia, Valois – XII. Lajos leánya: 27

L

Lajos, I. Anjou – magyar király: 70
Lajos, II. Jagelló – magyar-cseh király: 87-88
Lajos, VII., Capet – francia uralkodó: 5
Lajos, XII. Valois – francia király: 20-29, 32, 38, 51, 59, 84, 86-88, 112
Landeresius, Desiderius – Anna királyné francia kamarása: 82
Lando, Piero – a velencei Arzenál vezetője: 52, 81
László, V. Habsburg – magyar-cseh király: 19
Le Blanc, Jean – Jean de Foix bordeaux-i püspök magyarországi megbízottja: 83
Lemaire de Belges, Jean – francia költő: 11, 70
Leonardo Loredan, *ld.* Loredan, Leonardo
Leoni, Angelo – Tivoli püspöke: 46, 103, 122

Lodovico Sforza – milánói herceg: 22-23, 27

Longuey Albert, capitaine de Seig-ne, *ld.* Lónyai
Lónyai Albert – Zengg kapitánya: 51, 54, 132, 155
Loredan, Leonardo – velencei dózse: 45-48, 52, 102-103, 105-107, 109-110, 121-122, 124-128
Lorens duc, filz du roy Bosne, *ld.* Újlaki Lőrinc
Louis Hélie, *ld.* Hélie
Luc, evesque de Zagrab, *ld.* Szegedi Baratin
Lukács, Szent – apostol: 41-42, 101, 119

M

Magdolna, Valois – francia királyi hercegnő, V. László jegyese: 19
Mainier, Accurse – francia követ Velencében, majd Magyarországon: 24, 25, 124.
Mánuel, II. Palaiologosz bizánci császár: 47
Manutius, Aldus – velencei nyomdász: 43, 76
Marco da Molin, *ld.* Molin
Margaret de la Pole, *ld.* Pole, Margaret
Marguerite de Foix, *ld.* Foix, Marguerite
Mária, Habsburg – II. Lajos király hitvese, magyar királyné: 7, 69
Marino de Ragnina, *ld.* Ragnina
Marino Sanuto, *ld.* Sanuto
Mathieu Toustain, *ld.* Toustain
Matucsinai (Matusnai) János – lovag: 43, 101, 120
Mathus, Jean baron, *ld.* Matucsinai

- Mátyás, I. Hunyadi- magyar király: P
5, 7, 16, 21, 29-30, 43, 48, 56-60,
63-65, 71-74, 131, 148, 150
Meillac, sieur de, ld. Gozon, Jean
Mendel Jakab Juda - budai zsidó
prefektus: 59, 138, 159
Meslac, sieur de, ld. Gozon, Jean
*Michel Orsac, premier baron de
Hongrye*, ld. Ország Mihály, Guti
Miksa, I. Habsburg - német-római
császár: 21, 23, 26-27, 31-32, 38,
88
Mocenigo, Giovanni di Pietro - Ve-
rona városának kapitánya: 40,
115
Mocenigo, Tommaso - Padova váro-
sának podestája: 41, 118
Molin, Marco da - Brescia város
kapitánya: 39-40, 81, 114
Montbel, Jacques de - francia követ
Angliában: 32
Mula, Alvide da - Crema város
podestája: 38, 113
- N
- Nicolas Biscay*, ld. Bacskai
Nicolas de Bosco, roy, ld. Újlaki
Miklós
Nyitra püspöke, ld. Bacskai
Nytrie, evesque de, ld. Bacskai
- O
- Oláh Miklós - magyar humanista,
kancellár: 67-71, 74
Ország Mihály, Guti - nádor: 43,
101, 120
Ország Lőrinc, Guti (tévesen apjá-
val azonosítva) - Ország Mihály
nádor fia: 42-43, 101, 120
- P
- Pallentin, conte*, ld. Geréb
Paride Grassi, ld. Grassi
Perigny, Emery, ld. Perényi
Perényi Imre - asztalnokmester: 55,
133-134, 155-156
Petánci Félix (Feliks Petančić, Felix
Petancius) - dalmát humanista:
29
Peter Eschenloer, ld. Eschenloer
Petrus Ransanus, ld. Ransanus
Piero Capello, ld. Capello
Piero Lando, ld. Lando
Pierre Choque, ld. Choque
Pigna, Giovanni Alberto della -
ferrarai követ Velencében: 46,
103, 122
Pole, Margaret de la - Anna király-
né nagyanyja: 29
Pole, Richard de la - York-párti
angol trónkövetelő: 88
Polner János - váradi kanonok,
választott nyitrai püspök: 83
Priuli, Girolamo - velencei polgár,
krónikás: 6, 37, 44-45, 51-52
Provence, juge maige de, ld. Mai-
nier
- R
- Ragnina, Marino de (Marin de
Ragina) - raguzai követ Magyar-
országon: 58, 135, 157
Ransanus, Petrus - itáliai krónikás:
69, 72
Reggio bíboros érseke, ld. Isvalies
Rege, cardinal de, ld. Isvalies
Richard de la Pole, ld. Pole, Richard
Roth, Johannes - boroszlói püspök:
44
Rožmberka, Petr z - cseh főúr: 32

S

Sains, Valerien de – francia követ
Magyarországon: 23

Saint-Geniès, Bernard de – csepeli
ispán: 88

Salisbury, *ld.* Blythe

Saluce, marquise de, *ld.* Foix, Mar-
guerite

Salzbery, doyen de, *ld.* Blythe

Sándor, VI. Borgia – római pápa: 20,
22, 25, 30

Sanseverino, Galeazzo di – Castel-
nuovo vikomtja: 38, 112

Sanuto, Marino – velencei krónikás:
6, 24-25, 28-29, 37-41, 44-45, 48,
50-52, 58, 62, 64, 66, 76, 81-82,
85-86

Sebastiano Giustiniani, *ld.* Giusti-
niani

Seybold, Hans – német krónikás: 59,
62, 67

Seyssel, Claude de – Lodi püspöke,
XII. Lajos francia uralkodó taná-
csosa: 38, 44, 48, 91, 94, 101, 105,
112, 120, 124

Sigimondus, duc de Pavye et de
Glogue, *ld.* Zsigmond, Jagelló

Sombrecet, herault, *ld.* Young

Sombresset, hérault d'Angleterre,
ld. Young

Somerset, herold *ld.* Young

Soranzo, Vettor – velencei követ
Magyarországon: 23

Strigonie, cardinal de, *ld.* Bakócz

Sz

Szatmári Ferenc – győri püspök: 42,
59, 83, 101, 120, 137, 158

Szatmári György – váradi püspök:
137, 158

Szegedi Baratin Lukács – zágrábi
püspök: 55, 58, 132, 136, 155, 157

Szentgyörgyi Péter – erdélyi vajda:
42, 76

Szentgyörgyi Tamás – az erdélyi
vajda unokaöccse, velencei ma-
gyar követ: 42, 55, 101, 120, 131,
143, 154

Szilveszter, II. – római pápa: 60, 159

T

Teldedi, Estienne de, *ld.* Telegdi

Telecdi, Estienne, *ld.* Telegdi

Telegdi István – magyar követ
Franciaországban és Angliában:
30-32, 38, 46, 94, 101, 112, 120

Tibultinus, episcopus, *ld.* Leoni

Thomas, conte de Saint George, *ld.*
Szentgyörgyi Tamás

Thuróczy János – magyar krónikás:
7

Thurzó János, Bethlenfalvi – bo-
roszlói püspöki koadjutor: 43-
44, 85, 101, 120

Thurzó Zsigmond, Bethlenfalvi –
esztergomi kanonok, királyi
titkár: 43

Tivoli, püspök, *ld.* Leoni

Tommaso Dainero, *ld.* Dainero

Tournemine, François de, *ld.* Guerc-
he

Toustain, Mathieu – francia követ
Magyarországon: 23

Transilevane, evesque de, *ld.* Kál-
máncsehi

Trevisan, Andrea – Vicenza város
podestája: 41, 117

U

Ulászló, II. Jagelló – magyar-cseh király: 5-6, 15-16, 19-20, 24-32, 44, 51, 54-55, 57-64, 73-74, 76, 81, 85-88, 111-112, 129, 153, 157

Újlaki Lőrinc – magyar főúr, a bosnyák király fia: 42, 58, 61, 101, 120, 131, 136

Újlaki Miklós – magyar főúr, bosnyák király: 42, 57, 120

Urfé, Pierre II. d' – Brezolles ura, Franciaország és Bretagne főis-tálló mestere: 82, 136, 158

V

Valerien de Sains, *ld.* Sains
Vadarine, evesque de, *ld.* Szatmári György

Varadine, evesque de, *ld.* Szatmári György

Várdai Ferenc – erdélyi püspök: 83

Vasie, evesque de, *ld.* Bátori Miklós

Venise, duc de, *ld.* Loredan

Venier, Andrea – Padova város kapi-tánya: 41, 100, 118

Vercellensis, Helianus, *ld.* Hélie

Versepel, *ld.* Besseni

Vesprime, evesque de, *ld.* Fran-gepán Gergely

Veszprém püspöke, *ld.* Frangepán Gergely

Vettor Soranzo, *ld.* Soranzo

Vido de Goze, *ld.* Goze

Vingárti Geréb Péter, *ld.* Geréb

Y, Z

Younge, John (Somerset) – angol herold: 46, 61, 103, 122, 138, 140, 158, 160

Zagrab, evesque de, *ld.* Szegedi Baratin

Zuecha, *ld.* Giudecca

Zsigmond, Jagelló – II. Ulászló test-vére, Oppeln és Glogau hercege, majd lengyel király: 57, 59-60, 63, 135, 138, , 140-143, 145, 156-157

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	5
I. RÉSZ – ELEMZÉS	
I. „Ezen a helyen egy vagy több oldalnyi hiány van” – A kézirati hagyomány	11
II. „Egy francia nővel kívánták összeházasítani” – A diplomáciai háttér	19
Cui bono? – A kérdés historiográfiája	20
„Dicsőséges fogadtatás” – Az 1500. évi szerződés	22
Nehéz döntések – Egy bigamista harmadik házassága	28
III. Marco és Paris – A politika szimbolikája és valósága Észak-Itáliában	35
„Fogadta őt a podestà és a kapitány” – Utazás Velencéig	37
A királyné és a tengerek királynője	44
IV. „Szebb, mint amit valaha is láttam” – Anna magyarországi utazása	53
„Mindenki a maga rendje szerint” – Protokoll és politika	54
A középkori „nagy-budapesti bédekker”	66
„Ezt a nemzetet félik legjobban a törökök” – Magyarország általános jellemzése	72
V. „Anna, regina Hungariae” – Eredmények és kutatási perspektívák	79

II. RÉSZ – SZÖVEGKIADÁS ÉS FORDÍTÁS

VI. <i>Hongrye</i> vagy <i>Hongrie</i> ? – A szövegkiadás alapelvei	91
VII. <i>Discours sur le voyage d’Anne de Foix dans la seigneurie de Venise</i>	93
VIII. Foix-Candale-i Anna utazása a Velencei Köztársaság területén	111
IX. <i>Discours sur le voyage d’Anne de Foix dans le royaume de Hongrie</i>	129
X. Foix-Candale-i Anna utazása Magyarországon	153
Képi mellékletek	167
Bibliográfia	189
Személynévmutató	207

